Viaţa lui Arseniev
Coperta de Sergiu Georgescu
H. A. By HUH Cobpa Hne cohhhbhhíí b gbhth TOMax 5 KH3HL APCEHbEBA Hajia TellBCTBO „Xy-

omecTBeHHan JINI – epa Typa” MocKsa – 1966

I. A. BUNIN

Viaţa lui Arseniev

În româneşte de Ecaterina Antonescu

BUCUREŞTI – 1969
EDITURA PENTRU LITERATURĂ UNIVERSALĂ

CARTEA ÎNTÂI

I

„Îngropate sub colbul timpului, faptele şi lucrurile se petrec şi înghiţite-s de bezna uitării, ţin piept curgerii vremii doar scripturile, numai într-însele sălăşluieşte un suflu de viaţă…”

M-am născut acum o jumătate de veac la conacul moşiei părinteşti, într-un sătuc din Rusia centrală.

Omului nu-i e dat să cunoască nici clipa venirii sale pe lume, nici ceasul din urmă. Cât despre mine, îmi pare nespus de rău că ai mei mi-au făcut cunoscută data naşterii mele. Să n-o fi ştiut, n-aveam idee de vârsta mea (cu atât mai mult, cu cât încă nu-i simt povara), şi n-aş fi trăit cu gândul că peste zece sau douăzeci de ani va trebui să părăsesc această lume. Să mă fi născut pe o insulă pustie, în largul oceanului, nu bănuiam măcar că mi-e sortit să mor vreodată. Şi cât aş fi fost de fericit!… Sau, cine ştie? Poate, tocmai foarte nefericit! Chiar n-aş fi bănuit? Oare nu ne naştem noi, oamenii, cu presentimentul morţii? Şi-apoi, neştiind că omului i-e scris să moară, aş fi iubit eu viaţa atât cât am iubit-o şi cât o mai iubesc?

Despre trecutul neamului meu nu ştiu mai nimic. Nici măcar din cine se trage. Dar ce cunoaştem îndeobşte despre noi? Atâta ştiu că în „Herbovnic” Arsenievii se numără printre neamurile „a căror obârşie se pierde în negura timpului”, „stirpe veche, măcar că-i căzută-n paragină…” şi că toată viaţa i-am simţit nobleţea şi am fost mândru de ea, bucuros că nu sunt din cei fără neam, nici obârşie. La liturghia de ziua Rusaliilor, biserica ne îndeamnă să ne rugăm „întru pomenirea celor ce răposat-au în veac”, înălţând în această zi o frumoasă rugăciune, plină de sensuri adânci:

„Odihneşte, Doamne, în văile Tale pline de verdeaţă şi în sânul lui Avraam, pre toţi robii Tăi răposaţi întru Ţine de la Adam încoace, care cu inima curată slujit-au Ţie, fraţi şi taţi de-ai noştri, prieteni şi cimotii!…”

Să fie o întâmplare că se vorbeşte aici despre slujire? Şi oare nu-i o bucurie să simţi că există o legătură de nezdruncinat între noi şi „fraţii şi taţii noştri, prieteni şi cimotii”, cei ce săvârşit-au acea slujire, la care astfel ai fost şi tu părtaş? împărtăşitu – s-au moşii şi strămoşii noştri din învăţătura despre calea „curată” şi „neabătută” către părintele oricărei vieţi, ce se transmite din tată muritor în fiul muritor prin harul nemuritoarei şi neabătutei vieţi, credinţa că vrerea Mielului lui Dumnezeu a fost să se păstreze neamul, stirpea, sângele curat, spre a nu se „întina”, cu alte cuvinte, spre a nu se abate de la acea „cale”, astfel ca prin fiecare naştere nouă să li se înmulţească neamul, sângele născuţilor să fie mai curat şi ei să fie mai aproape şi uniţi întru acel unic şi singur părinte dătător de viaţă a toate câte există…

Trebuie să fi fost printre strămoşii mei şi destui răi. Totuşi, din generaţie în generaţie ei şi-au lăsat unul altuia poruncă cu limbă de moarte să nu-şi uite obârşia şi să-şi păzească sângele ca lumina ochilor: fii demn întru totul de nobleţea neamului tău! Cum aş putea să redau oare sentimentele ce mă bântuie când privesc uneori herbul neamului meu? Arme cavalereşti, coif cu panaş din pene de struţ şi zale. Dedesubtul lor – scutul. Şi pe câmpul azuriu, la mijlocul lui, un inel – emblema credinţei şi a veşniciei, în care se întâlnesc, venind de sus şi de jos şi unindu-şi vârfurile, trei spade cu plăsele în cruce…

În ţara care acum îmi ţine loc de patrie sunt multe oraşe ca acela ce mi-a dat adăpost, altă dată acoperite de glorie, astăzi sărace şi părăginite, ducându-şi de pe o zi pe alta traiul mărunt şi cenuşiu. Însă deasupra acestui cotidian tronează – şi nu fără temei – vreun donjon cenuşiu de pe vremea cruciaţilor, sau vreo catedrală măreaţă în masivitatea ei, cu portaluri nepreţuite, cărora de veacuri le ţin strajă cioplite chipuri de sfinţi, iar sus în tării, în vârful

crucii, se lăfăie un cocoş – crainicul lui Dumnezeu, ce cheamă în Templul ceresc.

II

Neînsemnată şi măruntă este cea dintâi imagine ce mi s-a-ntipărit în memorie, încât mă cuprinde mirarea. Văd în închipuirea mea o încăpere mare, scăldată în razele unui soare aprig dintr-un sfârşit de vară, şi scânteierea lui incandescentă învăluie colnicul dincolo de fereastra care dă spre miazăzi. Doar atât. Nimic mai mult. Cine ar putea spune de ce tocmai în această zi, oră şi clipă – o singură clipă – pentru prima oară în viaţă conştiinţa mi-a scăpărat nespus de viu cu un prilej atât de neînsemnat, aprinzând şi făclia memoriei? Şi de ce scânteierea ei orbitoare s-a stins numaidecât pentru multă, foarte multă vreme?

Copilăria mi-o amintesc cu întristare. Mai totdeauna ea trezeşte în sufletul omului un sentiment de melancolie: lumea tihnei în care visează gingaş şi cu sfială mugurul omenesc ce-abia se deschide la viaţă e săracă şi palidă. Vârstă de aur? Nu, vârsta neputinţei şi a sensibilităţii aproape bolnave.

Ori poate numai copilăria mea a fost tristă din pricina unor condiţii aparte? într-adevăr, am crescut într-un cotlon uitat de lume şi de Dumnezeu. Cât vedeai cu ochii numai câmpii fără margini, un conac singuratic pierdut în miezul lor, şi nicio altă aşezare… Iarna, plutind pe-o mare de troiene ce scânteiau orbitor, vara, prins în tălăzuirea de lanuri, de ierburi şi flori… Şi-n veşnica tăcere a ogoarelor, în muţenia lor plină de taină.

Dar oare ciocârlia e cuprinsă de melancolia dimineţii, sau ţiştarul tânjeşte singuratic, rătăcit în largul câmpiilor? Nu, făpturile acestea nu întreabă şi nu cer răspuns, nu se minunează şi nici nu simt prezenţa aceea neschimbată ca o răsuflare tainică pe care un suflet omenesc dăruit cu simţurile sale o desluşeşte în lumea înconjurătoare. Ele nu simt chemarea spaţiului şi nici nu aud bătaia vremii. Eu însă de pe atunci le desluşeam pe amândouă. Adâncul fără fund al cerului ori zarea largă a câmpiei îmi sugerau alte existenţe, parcă în afara lor, îmi trezeau vise stranii şi

doruri neştiute. Şi îmi potopeau inima cu o mişcătoare duioşie şi dragoste pentru cineva sau ceva neştiut…

Dar unde erau oamenii în clipele acelea? Cătunul nostru (se numea Kamenka) era o aşezare măruntă. Moşia propriu-zisă se afla pe malul celălalt al Donului. Acolo pleca tata adesea şi rămânea lungă vreme. Aici, la conac, erau slugi puţine, gospodăria – neînsemnată. Cu toate acestea trebuie că au fost în jurul meu oameni şi viaţa îşi depăna pesemne tortul ei de zi cu zi. Au fost câini, cai, oi, vaci, argaţi, vizitiul „vechilul, bucătărese, vreo câteva femei care se îngrijeau de vite, dădaca, mama şi tata, fraţii mei, pe atunci liceeni» surioara mea Olia, micuţă de tot, încă în leagăn.

Dar de ce mi-au rămas atunci în minte doar clipele de singurătate deplină?

Iată, reînvie în amintirea mea o zi de vară cernită de înserare. Soarele în asfinţit pogoară pe după case, pe după copacii grădinii, pustiul curţii largi e potopit de amurg, şi numai eu (singur în lumea întreagă), întins în iarba crudă care începe să adie răcoare, mi-afund privirile în azurul cerului, în prăpăstiile lui fără fund, ca în ochii cei mai dragi şi dumnezeieşte de frumoşi – ochii materni. Un nor alb cât un munte pluteşte alene în beznele albastre ale bolţii, rostogolindu-şi sub privirea mea buclele alburii, îşi schimbă forma şi se topeşte văzând cu ochii i… Ce frumuseţe sfâşietoare! Cât aş dori să încalec acest nor năzdrăvan şi să plutesc în tării, prin nemărginirea cerurilor şi în afara vremii, atât de aproape de bunul Dumnezeu şi de îngerii săi alb-înaripaţi ce-şi au cuibul în ţara sclipitoarelor piscuri. Iată-mă în câmp, dincolo de zăplazul conacului. Purpurile înserării sunt parcă tot aceleaşi r doar că de astă dată soarele încă n-a scăpătat şi mai săgetează zările, iar eu sunt la fel de singur în lume. De jur-împrejurul meu, oriunde-mi arunc ochii, secara îşi leagănă spicul greu „ovăzurile fac reverenţe graţioase, iar în sihla grânelor înalte pitpalacii îşi deapănă în taină firul traiului lor fermecat. Ei tac, încă n-a venit ceasul chemărilor. Totul tace în jur. Numai când şi când bâzâie

posac un gândac roşcovan rătăcit printre spice, împleticindu-se prin ele. îl eliberez şi prind a-l cerceta lacom, uimit: ce e sau cine e acest gândac roşcovan? Unde îşi duce existenţa şi cu ce treburi a zburat încoace? Ce gândeşte sau ce simte acum? Dar gândacul e grav, chiar supărat: se frământă printre degetele mele, foşneşte din elitrele-i aspre de sub care se iveşte cămăşuţa de mătase străveziuopalină. Deodată scutul elitrelor se mişcă, se desface, opalul căptuşelii se umflă ca o pânză (şi cu câtă graţie!), iar gândacul se avântă-n văzduh, zumzuind de plăcere şi uşurat, şi mă părăseşte pentru totdeauna, pierzându-se în înaltul cerului şi îmbogăţindu-mi sufletul cu încă un sentiment: întristarea despărţirii…

Altă dată mă văd în casă şi iarăşi e seară, o seară de vară, şi iarăşi sunt singur. Soarele somnolent a scăpătat pe după gardul grădinii tăcute, părăsind salonul şi sufrageria pustii, pe care le scăldase cu voie bună toată ziua; doar o ultimă rază poleieşte cu sângeriul ei parchetul în colţ, printre zveltele picioare ale unei mesuţe antice, o relicvă de familie, şi, o, Doamne! cât e de sfâşietoare încântarea-i tăcută şi tristă! Sau mai târziu, după ce neguri de nepătruns inundaseră grădina şi noaptea privea cu ochiu-i fără fund pe geam, iar eu în întunericul odăii stăteam întins în pătucul meu de copil, o molcomă stea mă privea de sus cu ochiul ei de om… Ce voia de la mine? Ce-mi spunea fără cuvinte? încotro mă chema şi ce-mi amintea?

Hi

Puţin câte puţin copilăria se împletea cu viaţa – în amintirea mea încep să se perinde chipuri, tablouri din traiul nostru zilnic, o seamă de evenimente…

Dintre acestea, pe primul loc se înfăţişează o călătorie, prima în existenţa mea, cea mai lungă şi minunată din câte mi-au fost hărăzite. Părinţii plecau în ţara de basm numită „oraş” şi m-au luat cu ei. Gustam întâiaşi dată dulceaţa visului împlinit, dar şi teama că-l voi vedea spulberându-se. Îmi amintesc, de parcă ar fi fost ieri, toată tortura aşteptării din ziua aceea: mă proţăpisem în mijlocul curţii, unde soarele bătea mai tare, cu ochii

ţintă la trăsura pe care vizitiul o scosese dis-de-dimineaţă din atenansă, şi mă întrebam: când o să înhame caii, când or sfârşi odată cu pregătirile?

O, cât de mult a durat călătoria noastră – cu adevărat o veşnicie!

Ne urmam calea prin ţarini, coboram în văi şi ieşeam la drumuri de ţară bătute, pe la răscruci şi răspântii fără număr şi iar o luam pe panglica drumeagului dintre lanuri. Într-o vale râpoasă (vremea era spre seară şi locurile cam pustii), zăresc deodată strecurându-se printre tufanii deşi şi cârlionţaţi ai stejarişului un haiduc cu securea la brâu, mujicul cel mai fioros şi mai învăluit în mister din câţi am întâlnit de-a lungul zilelor…

Clipa când am pătruns în oraş nu mi-a rămas în amintire, în schimb cât de bine ţin minte prima dimineaţă petrecută acolo! Orbit de scânteierea soarelui în geamuri multicolore de diferite forme, atârnam deasupra prăpastiei unor chei strâmte care se căscau printre cele două şiruri de case uriaşe cum nu mai văzusem, iar deasupra mea huruia toată bolta cerului într-un fel de harababură de nedescris: dăngăneau şi hăuleau clopotele de la biserica Sf. Arhanghel Mihail care se-nălţa peste toate celea într-o asemenea măreţie şi belşug de frumuseţi cum nu i-a fost hărăzit nici catedralei Sf. Petru din Roma, şi atât de înaltă, încât în decursul anilor nu m-a putut uimi nici măcar piramida lui Keops.

Dar ceea ce m-a impresionat mai teribil în această urbe a fost vacsul. De când mă ştiu nu am simţit atâta entuziasm şi desfătare la vederea unui obiect – şi slavă Domnului, am văzut destule – egală cu aceea care m-a cuprins în piaţa arătatului centru urban, în timp ce ţineam în mână o cutioară de vacs, rotundă ca toate cutiile, din coajă de mesteacăn, însă ce coajă şi ce meşteşug! Dar vacsul! Negru, vârtos, cu luciul luminat şi miros tare de amoniac! Au mai urmat după aceea două mari bucurii: nişte cizmuliţe de toată frumuseţea căpătate în dar, negre, tighelite cu saftian roşu la tureatcă (văzându-le, vorbă cu temei a rostit vizitiul nostru şi mi s-a întipărit în minte pe

toată viaţa: „Halal cizme. Aşa mai zic şi eu!”) şi o biciuşcă din curea împletită, cu fluier la mâner. Încântarea mea era fără margini când mâna-mi mângâia pe furiş saftianul roşu al tighelului şi mlădia biciuşca de curea.

Acasă, întins în pătucul meu, simţeam că-mi creşte inima la gândul cizmuliţelor rânduite lângă pat şi al biciuştii de sub pernă. Şi mă privea de sus steaua mea fără nume, strecurându-şi ascuţişul razei pe fereastră şi şoşotindu-mi încet: „Ei, acuma totul e bine, nici că se poate mai grozav!”

Dezvăluindu-mi întâiaşi dată gustul bucuriilor pământeşti, călătoria aceasta mi-a lăsat încă o impresie de neşters. Am încercat-o pe drumul de întoarcere. Era într-o după-amiază târzie. Părăsind oraşul, străbăteam o stradă lungă şi largă – care-mi părea acum sărăcăcioasă faţă de aceea pe care se afla hotelul nostru şi biserica Arhanghelul Mihail – apoi o piaţă largă şi înaintea-mi prinse a se perinda iarăşi priveliştea familiară a câmpiei vârstată de lanuri, cu sătească ei neprefăcută libertate. Mergeam spre asfinţit, spre soarele care pierea încet sub zare, când deodată am văzut că mai există un alt om care priveşte soarele şi largul câmpiilor: chiar la marginea oraşului se înălţa o casă nemaipomenit şi plictisitor de galbenă, mare cât un munte, neavând nimic comun cu niciuna din casele pe care le văzusem până atunci, cu nespus de multe geamuri, fiecare gemuleţ cetluit de gratii; casa era înconjurată de un zid înalt de piatră, iar porţile mari de la capătul zidului – înalte şi bine zăvorâte; şi stătea pe după gratiile unui geam un om într-o caţaveică cenuşie şi o şapcă fără cozoroc de aceeaşi culoare; faţa lui galbenă, buhăită, exprima ceva atât de complex şi amar cum nu mai văzusem pe niciun alt chip omenesc: un amestec de adâncă tristeţe şi suferinţă, supunere obtuză şi un fel de vis sumbru plin de patimă… Desigur, mi s-a explicat ce fel de casă era aceea şi cine era omul, şi astfel am aflat de la părinţii mei despre existenţa pe lume a acelui soi deosebit de oameni care se cheamă ocnaşi, puşcăriaşi, hoţi, ucigaşi… însă adesea cunoaşterea dobândită de noi în

decursul propriei şi scurtei noastre vieţi este prea săracă – există o altă cunoaştere, incomparabil mai bogată, aceea cu care venim pe lume. Pentru sentimentele trezite în sufletul meu de vederea gratiilor, explicaţiile părinţilor au fost insuficiente: simţisem, ghicisem fără ajutorul altora, prin intermediul cunoaşterii mele proprii, sufletul cumplit şi aparte al acelui om. Fioros era mujicul cu securea la brâu ce se strecurase prin stejarişulcârlionţat din vale. Dar acela era haiducnicio clipă nu m-am îndoit de asta – şi deşi trezea fiori de groază, era o făptură de basm, care te fermeca. Pe când puşcăriaşul de aici, de după gratii…

Amintirile mele de mai târziu despre anii dinţii ai copilăriei sunt mai comune şi mai precise, deşi la fel de sărace, întâmplătoare şi disparate: la drept vorbind, ce ştim şi ce păstrăm în memorie, noi, care anevoie ne amintim uneori şi de ziua de ieri?

Sufletul meu de copil se deprinde treptat cu noul său lăcaş, îi găseşte mult farmec încărcat de bucurie, de astă dată vede frumuseţile naturii fără sfâşiere, observă oamenii şi încearcă pentru ei diverse simţăminte mai mult sau mai puţin conştiente.

Lumea tot se mai mărgineşte pentru mine la cuprinsul moşiei, al conacului nostru, la fiinţele cele mai apropiate. Iată, îl descopăr şi îl simt pe tata, existenţa lui dragă, dar îi şi observ statura falnică, firea vioaie, lipsită de grijă, impulsivă, dar uşor de împăcat şi nespus de generoasă (nu putea să sufere oamenii răi şi ranchiunoşi). Fiinţa lui începe să mă intereseze, şi iată ce aflu despre el: că niciodată nu face nimic şi totdeauna îşi petrece zilele în acea trândăvie euforică, după cum obişnuia nu numai nobilimea provincială, dar toată nobilimea rusă; că totdeauna se înviorează înaintea mesei şi la masă e vesel şi glumeţ; că după ce trage un pui de somn după prânz, îi place să şadă la fereastra deschisă şi să bea sifonul care fâsâie în pocal atât de fermecător, atât de plăcut şi te înţeapă la limbă; şi că mai totdeauna, şezând acolo, mă prinde în braţe fără veste, mă aşază pe genunchi, mă strânge şi mă sărută, apoi mă dă jos tot aşa, când mă

aştept mai puţin, pentru că nu-i place nimic ce se prelungeşte… Simt pentru el mai mult decât simpatie, sunt clipe când îmi umple sufletul cu o tandră bucurie, începe să-mi placă, frumuseţea lui falnică Tăspunde gusturilor mele în formare, mă încântă sinceritatea firii sale schimbătoare, dar mai ales mă farmecă, pare-mi-se, faptul că a fost la război în nu ştiu care Sevastopol, iar acum e vânător şi ţintaş fără pereche – nimereşte piesa de două grivne zvârlită în sus – şi cât de îmbietor, ba chiar dibaci, ştie să cânte la chitară cântece vechi din fericitele vremi strămoşeşti…

Descopăr în sfârşit şi pe dădaca noastră şi-mi dau seama de existenţa în casă a acestei bătrâne chipeşe, voinice şi autoritare, care trăieşte într-o profundă comuniune cu odaia copiilor şi, deşi zice mereu că ni-i slugă, e în realitate membra familiei noastre şi se ceartă adesea cu mama, numai şi numai pentru că asta e absolut necesar în virtutea dragostei care şi-o poartă una alteia şi a nevoii lor de a vărsa câteva lacrimi împăcându-se la un răstimp după ceartă…

Fraţii mei erau mult mai mari decât mine şi încă de pe atunci îşi duceau existenţa lor aparte, întorcându-se acasă numai în vacanţe; în schimb constatai că am două surori pe care le-am descoperit în sfârşit şi le-am contopit cu viaţa mea, pe fie care într-alt fel, dar cu aceeaşi tărie pe amândouă: îndrăgeam tandru pe vesela Nadia cea cu ochii albaştri, care venise la rându-i să ocupe leagănul, şi începeam să împart pe nesimţite bucuriile şi amărăciunile, jocurile şi distracţiile mele, iar uneori şi gândurile cele mai tainice cu Olia cea cu ochii negri, o fire iute, care se aprindea la fel ca tata, dar tot atât de sensibilă şi bună la inimă ca el; nu trecu mult şi Olia ajunse prietena mea credincioasă.

Cât despre mama, fireşte, o descoperisem şi o înţelesesem înaintea tuturor. Era pentru mine o fiinţă cu totul deosebită printre ceilalţi, de care făptura mea era legată pentru totdeauna – pe ea am observat-o şi am simţit-o odată cu mine probabil…

De mama m-a legat iubirea mea cea mai amară din viaţă. Toţi şi toate pe care le iubim sunt chinul şi cazna noastră – de-ar fi numai să pui la socoteală veşnica teamă de a pierde fiinţa iubită! Eu din pruncie am purtat povara nesecatei iubiri pentru ea, care, dăruindu-mi viaţa, îmi rănise inima cu acest chin, mai ales pentru că, în virtutea dragostei din care se ţesea sufletul ei pe de-a-ntregul, era întruchiparea tristeţii: câte lacrimi am văzut curgându-i din ochi când am fost copil, câte cântece triste revărsându-i-se de pe buze…

Să fie oare adevărat că ea m-a legănat cândva, ea, 9 cărei ţeastă cu orbitele goale, ale cărei oase cenuşii zac pe fundul gropii astăzi fără nume, acolo, în crângul cimitirului dintr-un târg rusesc?

„Căile Mele sunt mai presus de căile voastre, şi gândurile Mele mai presus de ale voastre…”

Departe, în patria dragă, singură şi de-a pururi uitată de întreaga lume, odihnească-se în pace şi fie-i nepreţuitul nume în veci binecuvântat…

Aşa se risipi treptat singurătatea prunciei mele. Ţin minte că o dată – era într-o toamnă – trezindu-mă în miez de noapte, am văzut că în odaie domneşte o penumbră plină de taină, iar pe fereastra neacoperită priveşte luna tomnatică, ce se ridicase sus deasupra curţii pustii, palidă şi tristă, atât de tristă şi plină de un farmec nepământesc din pricina tristeţii ei însingurate, că inima mi se strânse de amare şi dulci sentimente, aceleaşi pe care le-ar fi simţit şi ea, palida lună de toamnă. Ştiam însă de data asta, ţineam minte că nu-s singur pe lume, că sunt culcat în cabinetul de lucru al tatii – m-am pornit pe plâns, l-am strigat pe tata şi l-am trezit din somn… încetul cu încetul intrau în viaţa mea, devenind parte a ei integrantă, oamenii…

Observasem deja că nu-i numai vară pe lume, ci mai este şi toamnă, iarnă, primăvară, când puteam să ies din casă numai rareori. Cu toate acestea, la început, zilele posomorâte nu le ţineam minte; în sufletul copilului se întipăresc aproape numai imagini însorite, vii şi colorate;

iată de ce se înfiripă acum în amintirea mea doar două-trei imagini întunecate în afară de noaptea aceea de toamnă – dar şi ele numai fiindcă ies cu totul din obişnuit: o seară de iarnă cu o viforniţă ce bântuia dincolo de zidurile casei, înfiorătoare şi plină de farmec – înfiorătoare, pentru că toată lumea spunea că aşa-i de „patruzeci de mucenici”, întotdeauna-i viscol, iar plină de farmec, deoarece cu cât cutremura mai avan vijelia zidurile, cu atât mai plăcut te simţeai la căldură în adăpostul lor primitor; apoi o dimineaţă de iarnă când s-a întâmplat într-adevăr ceva ieşit din comun: sculându-ne, am văzut că în odăi domneşte o stranie penumbră, iar din curte se pleacă asupra noastră ceva alburiu şi uriaş, mai înalt decât casă, şi ne-am dumerit cu toţii că în timpul nopţii viscolul a clădit un nămete deasupra casei. Toată ziua argaţii s-au trudit să ne dezgroape. Şi, în sfârşit, o zi posomorâtă de aprilie, când în mijlocul curţii s-a ivit un om îmbrăcat numai într-un surtucel fluturat de vânt, cu obrazul crispat din pricina vântului rece care-l mâna din spate, strâmb şi cocârjat, ţinându-şi cu o mână şapca, să nu i-o zboare din cap, iar cu cealaltă adunându-şi surtucelul pe piept, de-ţi era mai mare mila…

În general însă, repet, primii ani ai copilăriei îi văd cu ochii minţii în chip de zile însorite, bucuria cărora o împărtăşeam întâi şi întâi cu Olia, iar mai târziu cu băieţii de la Vâselki, un sătuc cu numai câteva case aşezat la vreo verstă de noi, dincolo de Ponor.

Săracă era bucuria mea, la fel ca şi aceea încercată la vederea vacsului sau a biciuştii. (De altminteri, toate bucuriile omeneşti sunt sărace. Şi există în noi cineva care ne insuflă uneori o milă amară pentru noi înşine.) Unde m-am născut şi am crescut? Ce-am văzut? Nici munţi, nici râuri, nici lacuri sau codri deşi, numai tufani prin râpe, ici-colo crânguri rare, şi doar dumbrăvi care aduceau a pădure, un Zakaz, o Dubrovkă, încolo ogoare şi iar ogoare, un nesfârşit ocean de grâne în pârg. Şi nu ca în sud, unde pasc turme de zeci de mii de capete, unde faci un ceas până străbaţi satul sau staniţa, minunându-te cât sunt de

albe şi curate, populate şi înstărite. Aici era doar ţinutul din preajma stepei, unde câmpia e vălurită şi brăzdată de pripoare şi râpe sau văi nu prea adânci, adesea stâncoase, unde cătunele şi opincarii par a fi uitaţi prin cotloane de Dumnezeu şi de oameni, atât de primitivi, de simpli şi nepretenţioşi sunt, de-o seamă cu nuielele gardurilor şi paiele acoperişurilor. Şi iată-mă crescând, cunoscând lumea şi viaţa în acest ţinut uitat de bunul Dumnezeu, şi totuşi frumos – în lungile-i zile de vară, deschizând ochii spre amiaza toridă, vezi nori albi plutind pe siniliul cerului, suflă vântul când călduţ, când fierbinte de-a binelea, purtând cu el dogoarea soarelui şi aromele ierburilor şi a grânelor încinse, iar dincolo, în câmpie, după coşarele noastre bătrâne – atât de bătrâne, încât acoperişurile lor groase de paie sunt cenuşii şi par masive ca piatra, iar pereţii de bârne survineţii – e arşiţă, şi sclipirea de nestemate a luminii aleargă fără sfârşit pe valurilje argintate ale mării de secară ce n-o poţi cuprinde cu ochii. Grânele lucesc, irizate, parcă bucuroase ele însele pentru propria lor desime năvalnică, iar pe mătasa lor aleargă şi aleargă nălucile umbrelor de nouri…

Apoi se dovedi că în mijlocul curţii noastre, năpădită de o iarbă deasă, se afla o străveche albie de piatră, sub care ne puteam ascunde unul de altul, descălţându-ne şi alergând pe jos cu picioruşele albe (care şi ţie îţi plăceau cu albeaţa lor) prin mătasa ierbii aceleia deasupra calde de soare, dedesubt răcoroase. Iar pe sub coşare găsirăm într-o zi tufe de mătrăgună din care am înfulecat atâta cu Olia, încât cred că ne-am fi dat sufletul de n-ar fi fost laptele proaspăt muls ce ni s-a turnat pe gât, în timp ce în cap ne sunau ciopoţei ciudaţi, iar trupul era pradă dorinţei şi putinţei de a se ridica în vizduh şi apluti ca o pasăre. Tot pe sub coşaie găseam cuiburi de bondari fără număr, mari, negri-catifelaţi, poleiţi cu aur, pe care le descopeream după zumzetul lor îndârjit şi înfiorat. Dar câte rădăcini bune de mâncat, câte tulpini şi boabe dulci descopeream în grădină pe lângă arie şi hambar ori după acareturi, unde ierburile şi lanul de secară creşteau până sub zid!

VI

Pe după acareturi şi sub gardul ocolului de vite se lăfăiau brusturi cât toate zilele şi urzici înalte… de „e şi urzicioase”, ciulini cu pămătuful florii zmeurii învoalt cuprins în coroniţa de ţepi, şi încă ceva alb-verzui numit caprifoi, fiecare cu înfăţişarea, mirosul şi gustul lui. Ciobănaşul – la drept vorbind, numai ucenic în această meserie – existenţa căruia de asemeni o descoperisem, era nespus de atrăgător: cămăşuţa de cânepă şi pantalonaşii scurţi erau petec lângă petec, mâi nile, picioarele, pielea feţei, uscate şi atât de arse de soare, că se jupuiau, buzele îi erau băşicate, pentru că veşnic mesteca ori o coajă de pâine de secară înăcrită, ori brusturi, ba chiar şi caprifoi, încât îi crăpau buzele şi se făceau numai carne vie, în timp ce ochii îi alergau hoţeşte de colo-colo: îşi dădea seama cum nu se poate de bine cât era de criminală prietenia lui cu noi şi faptul că ne îmbia să mâncăm cine ştie ce. Dar cât de ispititoare era această prietenie criminală! Cât de atrăgătoare erau toate care mi le spunea pe furiş, cu sufletul la gură, trăgând cu coada ochiului împrejur! Şi câte ştia! Pocnea ca din puşcă din biciul său lung şi apoi râdea ca un diavol de noi când, încercând să pocnim, ne şfichiuiam cu sfârcul biciului, de ne ardeau urechile după aceea ca focul…

Dar adevăratul belşug al verziturilor se găsea în grădina de zarzavat, dincolo de ocolul vitelor şi până-n grajd. Imitându-l pe ciobănaş, ne puteam înarma cu o coajă de pâine neagră presărată cu sare, ca să ne înfruptăm din săgeţile lungi şi verzi ale cepei, cu un pămătuf cenuşiu grunzuros în vârful – cozii, din ridichile rumene, ori ridichea albă de toamnă, din castraveţii mici şi buburoşi, aspri şi păroşi la pipăit pe care îi căutai cu desfătare, foşnind pe Bub vrejurile ce se târau fără sfârşit pe brazdele cu ţărână sfărâmicioasă… La ce toate acestea? Oare eram flămânzi? Fireşte că nu, dar în timpul acestor ospeţe ne împărtăşeam fără a ne da seama din însuşi rodul pământului, acel tot sensibil şi palpabil din care-i alcătuită lumea. Ţin minte, soarele dogora tot mai fierbinte iarba şi

albia de piatră din mijlocul curţii, aerul se făcea tot mai gros, mai tulbure, norii se adunau încet tot mai deşi şi mai deşi şi în sfârşit începură să scapere o lumină ascuţită, zmeurie, mormăind în înaltul lor cel mai adânc şi mai diafan, apoi bubuiră, rostogolindu-şi ecourile hăulitoare, trimiţând lovituri puternice tot mai grele şi mai grele, măreţe, sublime. O, cât de bine simţeam de pe atunci această frumuseţe divină a lumii şi a lui Dumnezeu care domnea peste ea şi care o crease cu atâta plenitudine şi materialitate a forţei! Şi fu apoi beznă, flacără, uragan, ploaie cu găleata şi grindină trosnitoare, tot şi toate se frământau, tremurau gata să piară, la noi în casă fură închise şi zăvorâte ferestrele, trase perdelele, şi se aprinse înaintea icoanelor întunecate, în îmbrăcămintea lor străveche de argint, luminarea de ceară „de la Paşti”, şi cei de-ai casei se închinau lor cu teamă, repetând:. „Sfânt, sfânt, sfânt e Domnul Dumnezeu Sabaoth!” în schimb, ce uşurare când furtuna se potoli, se stinse, şi ce plăcere să respiri din tot pieptul aerul încărcat de umezeala încă proaspătă a câmpiilor scăldate de ploaie, jilavă şi nespus de îmbucurătoare, când ferestrele casei fură iarăşi deschise larg, şi tata, şezând lângă fereastra din cabinetul său de lucru, cu ochii la norul care, tot mai acoperind soarele, se ridica zid negru la răsărit, departe, dincolo de grădina de zarzavat, mă trimise să-i aduc o ridiche mai măricică! Puţine clipe egale acesteia am mai trăit în viaţă, când, după ce am zburat într-acolo peste ierburile grele de stropi, smulgând ridichea, îi muşcai lacom codiţa cu ţărână cu tot ce se lipise de ea în chip de noroi gros şi albăstrui…

După aceea, prinzând mai mult curaj, explorarăm ocolul vitelor, grajdul, atenansa trăsurilor, aria, Ponorul, satul Vă selki. Lumea se lărgea din ce în ce înaintea noastră, dar nu oamenii şi nici viaţa omenească, ci viaţa vegetală şi animală ne atrăgea deocamdată atenţia, locşoarele noastre preferate rămâneau acelea singuratice, unde nu erau oameni, iar ceasurile preferate, acele ceasuri când ei dormeau. Parcul era vesel, verde, dar prea cunoscut, ne atrăgeau desişurile şi sihlele, cuiburile de

păsări (mai ales dacă în ele, în aceste cupe împletite din nuiele şi aşternute cu puf moale şi cald, şedea şi ne privea ager cu ochişoru-i de mură o făptură mică şi pestriţă) şi zmeurişele ale căror poame erau incomparabil mai gustoase decât cele pe care le mâncam cu lapte şi zahăr, la desert. Şi iată, ocolul vitelor, grajdul, atenansa, aria, Ponorul…

VII

Totul în jur avea farmecul lui.

La ocolul vitelor, toată ziua pustiu, porţile scârţâiau cu o lenevie grosolană când le propteam, adunându-ne bietele noastre puteri, şi mirosea iute şi acru, dar nespus de atrăgător, a bălegar putrezit şi a cocină de porc.

În grajd caii îşi trăiau traiul lor cabalin, stând la iesle şi ronţăind finul şi ovăzul. Când şi în ce fel dormeau? Vizitiul ne spunea că şi caii se culcă şi dorm uneori. Dar îţi venea greu să-ţi închipui, chiar te treceau fiorii – doar caii se culcă jos anevoie şi stângaci! Aceasta se întâmplă pesemne în ceasurile cele mai târzii ale nopţii, căci altfel stăteau mai totdeauna în boxele lor şi toată ziulica ronţăiau ovăzul, până se făcea alb ca laptele, ori apucau cu buze moi finul, şi erau toţi falnici, cu crupele lucinde – simţeam o nespusă plăcere să le ating – cu cozile lungi până la pământ şi coamele feminine, iar ochii lor mari vineţii ne priveau uneori minunat şi fioros, amintindu-ne poveştile de groază ale vizitiului: calul are şi el o sărbătoare a lui, ziua sfinţilor Frol şi Lavr, când se repede să omoare omul, răzbunându-se pentru robia bietei lui vieţi de aşteptare a înhămatului şi a îndeplinirii rostului său pe lume – veşnic să alerge, să care… Şi aici mirosea iute a bălegar, dar cu totul altfel decât în ocolul vitelor, fiindcă şi bălegarul era altul aici, iar mirosul lui se amesteca cu mirosul cailor înşişi, al hamurilor, al finului ce putrezea şi încă altele proprii numai grajdului.

Iar în atenansă stătea bihunca, tarantasul şi caleaşca bunicului, veche de când lumea; şi toate astea se îmbinau cu visele la o călătorie lungă, până departe, departe… Tarantasul avea la spate o ladă de bagaje grozav de

nostimă şi misterioasă, caleaşca ne atrăgea cu forma ei greoaie de modă veche şi tainica prezenţă a tot ce mai rămăsese de pe urma bunicului, şi nu semăna cu niciuna din cele de acum. Rândunelele săgetau negru deasupra noastră încoace şi încolo, ba ţâşnind afară din atenansă, în necuprinsul bolţii albastre, ba venind înapoi pe poarta atenansei, sub acoperişul ei, unde îşi lipeau cuibuşoarele albe, plăcute prin forma lor bombată, trăinicia şi meşteşugul lipitului.

Adesea îmi zic acum: „Ai să mori într-o bună zi şi niciodată n-ai să mai vezi cerul, copacii, păsările şi multe, multe altele cu care te-ai deprins, te-ai înrudit şi de care despărţirea va fi nespus de dureroasă!” De rândunele o să-mi pară mai rău ca de orice: câtă frumuseţe duioasă şi scumpă mie, câtă graţie au aceste păsărele cu zborul lor săgetat, cu pieptişoarele lor albe-rozalii, cu căpşoarele lor de un negru-vineţiu şi aripioarele de acelaşi negru-albăstrui, lungi şi ascuţite, aşezate în cruce, cu ciripitul lor întotdeauna vesel, fericit!

Porţile atenansei şedeau mereu deschise – nimic nu ne împiedica să năvălim acolo oricând ne venea cheful şi să petrecem apoi ore în şir ascultând ciripitul acesta, visând că odată tot vei pune mâna pe una din ele, urcându-te călare pe bihuncă, căţărându-te în tarantas, în caleaşcă, trăgând de hăţuri într-o imaginară călătorie cine ştie încotro…

Oare de ce îl îmbie pe om încă din copilărie depărtările, necuprinsul, adâncul şi înaltul, necunoscutul şi primejdia, acolo unde poţi pâine viaţa la mezat şi chiar s-o pierzi pentru ceva sau cineva? Ar fi oare posibil acest lucru dacă destinul ne-ar rezerva numai „ce-a dat Dumnezeu”, numai ţărâna asta, numai această singură viaţă? Dumnezeu ne-a dat probabil mult mai mult, şi, amintindu-mi basmele citite ori auzite în copilărie, îmi dau seama şi azi că cele mai fermecătoare erau vorbele despre necunoscut şi neobişnuit.

— Zice-se c-a fost odată o crăie-n depărtări, peste nouă mări şi ţări, dincolo de munţi şi văi şi albastre-ntinse

mări… Vasilisa Cea-Nţeleaptă şi Fecioară-împărat…

Iar coşarul ne atrăgea tocmai cu cenuşiul înspăimântător şi sumbru al paielor acoperişului, cu pustiul cuprinsului său mohorât, şi încă prin aceea că dacă te târai pe sub poartă, pitulându-te acolo, aveai prilejul să asculţi cum foşneşte vântul hoinar furişându-se pe lângă pereţi, şi deşi într-un ungher atârna o iconiţă colbuită, oamenii spuneau că diavolul dădea târcoale pe acolo, şi această asociere, diavolul şi icoana „care nu făgăduia nimic bun – îmi inspira gânduri nespus de înfiorătoare. Cât despre Ponor, era şi mai departe, dincolo de coşare şi de arie, dincolo de hambarul cel prăbuşit şi de lanul de mei. Ponorul era o surpătură nu cine ştie ce întinsă, dar foarte adâncă, cu maluri abrupte şi un ochi de mlaştină la fund, năpădit de buruieni înalte cât un stat de om. Pentru mine era locul cel mai tainic din câte se aflau pe lume. Binecuvântata pustietate! Aş fi stat în râpa aceea o viaţă, iubind pe unii şi învăluind într-o adâncă milă pe alţii. Pe malurile surpate, prin iarba înaltă şi deasă, creştea o floare nebănuit de frumoasă ca nume şi înfăţişare – de un roşu-zmeunu, cu tulpina lipicioasă cafenie! Şi cât de gingaş şi amar suna presura prin buruieni pe notele cântului ei scurt: tiu – tiu – tiu – tiu – tiu…

VIII

Apoi viaţa mea de copil devine mai variată. Observ cu tot mai multă atenţie traiul conacului nostru, alerg mereu mai des la Vâselki, am şi dat o raită pe la Rojdestro şi Novoselki, am fost şi la bunica, la Baturino…

La cenac, tata se scoală odată cu răsăritul soarelui, la primul ciripit de păsări în parc. Ferm convins că toată lumea trebuie să se trezească odată cu el, tuşeşte zgomotos, apoi strigă cât îl ţine gura: „Samovarul!” Ne trezim şi noi în bucuria dimineţii însorite – pe celelalte, mohorâte, cum spuneam, tot nu vreau ori nu pot să le observ – şi alergăm nerăbdători la vişini să culegem poamele noastre preferate – pe cele răscoapte şi ciugulite de păsări.

În ocolul vitelor, ca-n toate dimineţile, porţile scârţâie

de parcă ar fi noi, şi de acolo, cu mugete, ţipete şi pocnet de bice sunt minate vacile şi porcii pe păşunea neatinsă, grasă şi plină de rouă, ca şi turma de oi sură şi buclată, în continuă forfotă; apoi sunt minaţi caii să bea din iazul de pe câmp, şi pământul vuieşte sub tropotul în unison al hergheliei lor, în timp ce în casa slugilor şi în bucătăria albă arde vâlvătaia portocalie a focului în plite şi bucătăresele se apucă de treabă, pe care, apreciind-o nespus, dulăii curţii vin s-o privească pe la ferestre şi praguri şi s-o adulmece cu nesaţ, dând înapoi adesea cu schelălăit…

După gustarea de dimineaţă, tata încalecă pe bihuncă, luându-mă cu el, şi ieşim în câmp, unde, după anotimp, fie – că ară mujicii în capul gol, cu alte cuvinte merg şi tot merg «cu picioarele desculţe, clătinându-se, împiedicându-se în brazda afinată, potrivindu-şi propriul pas după pasul anevoios al calului care trage din răsputeri şi după alunecarea grea a plugului scârţâitor, pe laturile căruia se-aştern felii sure de pământ, fie că plivesc lanurile de mei sau de cartofi fete fără număr, chipeşe şi înfipte, ce-ţi bucură ochiul cu fustele lor în toate culorile, râsetele şi cântecele lor, fie că, sub dogoarea fierbinte a soarelui, cosesc avântat, cu şuier, mlădiindu-şi trupul şi proptindu-se mai zdravăn pe picioare, cosaşii cu spinări înnegrite de năduşeală, gulere descheiate şi cureluşe petrecute în jurul frunţii, răsturnând zidul des de secară galbenă, încinsă la soare, iar în urma lor vin femei cu fustele suflecate în brâu, mânuind greblele şi, cu adânci plecăciuni, se luptă cu ţepoşii şi dolofanii snopi mirosind a paie aurii încălzite la soare, şi-i îndeasă cu genunchiul şi-i leagă <cât mai strâns…

Ce sunet nespus de fermecător – sunetul coasei ce se ascute, pe gura lucitoare a căreia alunecă dibaci, când de o parte, când de alta, gresia muiată în apă! Şi întotdeauna se găseşte vreun cosaş care să te încânte povestindu-ţi câte-n lună şi-n stele, cum era cât pe ce să ia cu coasa un cuib de prepeliţe, «îl pe ce să pună mâna pe pitpalac, sau cum a tăiat un şarpe în două… Cât despre femei, ştiu că

leagă snopii uneori şi noaptea, când e lună – ziua-i prea cald şi se scutură spicul – şi simt până-n adâncul sufletului poezia acestei munci nocturne…

Oare multe zile din astea mi-au rămas în memorie? Foarte, foarte puţine! Dimineaţa ce mi se înfăţişează acum se alcătuieşte din frânturi de imagini ce-mi răsar disparate în amintire. Mai ţin minte o amiază, un soare dogoritor, tulburătoare mirosuri de bucate, aşteptarea voioasă a prânzului, care-i gata, ce se vădeşte la cei care se întorc de pe câmp, la tata, la vechilul voinic, cu pielea rumenită de soare şi o barbă roşcovană numai cârlionţi, care soseşte călare cu pas legănat pe un cal numai spume, la argaţii care au cosit laolaltă cu cosaşii şi acum intră pe poartă îngrămădiţi în carul plin cu iarba smălţată de flori cosită de pe haturi în care zac coasele scânteietoare, şi la cei care au mânat de la iaz caii scăldaţi, cu pielea lucind ca mătasa, din ale căror coame şi cozi negre se scurg pârâiaşe de apă…

Într-o amiază ca asta l-am văzut o dată pe fratele Nikolai tot în căruţă, în iarba smălţată cu flori, întorcându-se de la câmp alături de Saşka, o fată din Novoselki. Auzisem despre ei de la slugi vorbe de neînţeles, care mi s-au întipărit totuşi în minte. Şi acum, văzându-i împreună în căruţă, am simţit cu o tainică încântare frumuseţea, tinereţea, fericirea lor. Ea, înaltă, slăbuţă, aproape copil, cu ovalul feţei prelung, şedea cu un ulcior în braţe, întoarsă cu spatele spre Nikolai, cu picioarele-i desculţe atârnând peste loitră şi genele plecate; el, cu şapcă albă pe cap şi o bluză rusească de batist deschisă la gât, rumen de soare, pur, imberb, ţinea hăţurile, privind-o cu ochi ce scânteiau de fericire şi îi spunea ceva, zâmbindu-i cu bucurie, cu dragoste…

IX

Ţin minte şi plecările noastre la biserica de la Rojdestro.

Toate arată sărbătoreşte şi neobişnuit: pe capra tarantasului tras de trei cai tronează vizitiul gătit cu cămaşă de mătase galbenă şi vestă de catifea reiată, tata,

cu haine de oraş, are bărbia proaspăt rasă, iar de sub şapca de nobil cu panglica roşie îi luceşte umed părul negru pieptănat după moda de altă dată, dinspre tâmplă către sprânceană; mama poartă o frumoasă rochie numai spumă, cu multe, multe volănaşe; eu şed pomădat, cu cămăşuţa de mătase şi o sărbătorească încordare în trup şi în suflet…

În câmp a şi început zăpuşeala, drumul dintre lanurile încremenite în nemişcare e strâmt şi prăfos; vajnic, vizitiul ocoleşte mujicii şi femeile, îmbrăcate frumos cu prilejul sărbătorii; se duc şi ei la biserică. În sat, inima mi se strânge şi tresaltă din pricina coborâşului repede de pe dealul abrupt şi a mulţimii de impresii noi; casele mujicilor sunt arătoase, înstărite, curţile mari cu câte un stejar bătrân pe arie, cu prisăci şi ţărani zdraveni, înalţi, stăpâni primitori, dar independenţi; iar pe sub deal, la umbra sălciilor presurate cu ciori de câmp care croncăne în cor, şerpuieşte un pârâu negru şi adânc care miroase proaspăt a aceleaşi sălcii şi a umezeala văii. Pe dealul de dincolo, unde urci după ce ai trecut de podul de piatră, înecat în şuviţele irizate ale apei, pe izlaz, înaintea bisericii, tălăzuieşte mulţimea policromă; fete, femei, bătrâni gârbovi şi coşcoviţi în sumane curate şi pălării de pai. În biserică e înghesuială şi o căldură lâncedă şi parfumată, din pricina îngrămădelii, a lumânărilor care ard, a soarelui care îşi varsă lumina în cupolă; şi mă copleşeşte un sentiment de mândrie că suntem în faţă, cei mai în faţă, şi ne rugăm atât de frumos, cu atâta osârdie şi cuviinţă; după slujbă preotul ne întinde pentru sărutat, înaintea altora, crucea care miroase a aramă, şi se pleacă cu voită umilinţă…

După liturghie ne odihneam în ograda lui moş Danila, un zâmbitor duh al pădurii cu bucle cărunte şi gâtul semănând a dop crăpat, beam ceai cu scovergi calde şi miere cu faguri într-o strachină de lemn. Ştiu că o dată – probabil că m-am simţit insultat, de aceea mi s-a întipărit în minte pentru toată viaţa – moş Danila, apucână cu degetele sale negre şi ţepene un fagure ce se topea şi

curgea, mi-l puse mie drept în gură…

Ştiam că suntem săraci, că tata a „risipit avutul cu ambele mâini” în timpul campaniei din Crimeea, a mai pierdut şi la cărţi, cât a stat la Tambov, că e o fire grozav de uşuratică şi adesea, încercând zadarnic să se bage pe sine însuşi în sperieţi, spunea că nu mai e mult până se duce pe apa sâmbetei şi ce-a mai rămas, vândut la licitaţie; moşia de dincolo de Don se şi dusese „pe apa sâmbetei”, căci n-o mai avem; cu toate acestea, amintirea zilelor de atunci e saturată de sentimentul belşugului, al bunăstării. Îmi răsar în minte ceasurile vesele de prânz ale casei noastre, risipa de bucate grase şi săţioase, verdele strălucitor şi umbra parcului dincolo de ferestrele deschise, multă servitorime, droaia de copoi şi de ogari care se învârteau pe lângă uşile deschise, încercând să se furişeze înăuntru, mulţimea de muşte şi de fluturi superbi… îmi amintesc cum dormea tot conacul somn dulce după-amiezile până târziu… îmi amintesc plimbările cu fraţii pe înserat – începuseră să mă ia cu ei – şi discuţiile lor înflăcărate de adolescenţi… îmi amintesc de nu ştiu care noapte cu lună neasemuit de frumoasă şi limpezimea aeriană de-o încântare fără seamăn a cerului spre miazăzi, cu rarele stele albastre ce scânteiau pe bolta scăldată de lumina lunii şi cum îmi spuneau fraţii că fiecare e încă un univers necunoscut nouă şi poate fericit şi frumos, pe care n-ar fi exclus să-l vizităm o dată… în asemenea nopţi tata dormea afară, sub ferestre, într-o căruţă umplută cu fân, în care i se aşternea patul. Şi întotdeauna mă întrebam dacă nu-i va fi cald sub razele lunare ce se revărsau de sus şi scânteiau cu aur în geamuri, mî se părea o fericire fără seamăn să dormi astfel, şi toată noaptea să simţi prin somn această lumină care te scaldă şi această pace şi frumuseţe a nopţii la ţară, a câmpiilor dragi dimprejur şi a conacului îndrăgit…

Un singur eveniment tragic mi-a întunecat această fericită vârstă: într-o seară năvăliră în curtea conacului ciobănaşii care minau de pe câmp caii de povară, strigând că Senka, luând-o la galop, s-a prăvălit cu cal cu tot în

Pripor, tocmai în sihla unde se spunea că se află un ochi de mlaştină fără fund. Argaţii, fraţii, tata, toţi alergară să-l scape, să-l scoată de acolo, şi, cuprins de groază, conacul amorţi în aşteptare: îl vor salva ori ba? Dar soarele asfinţi, coborî amurgul, se lăsă noaptea – şi nu venea nicio veste „de-acolo”, iar când sosi, totul încremeni de-a binelea: pieriseră amândoi, cal şi călăreţ… Ţin minte vorbele stranii ce mi-au răsunat în ureche: „Să dăm numaidecât de veste stanavoiului, să trimitem pe cineva să-l vegheze pe mort…” De ce oare sunau atât de înfiorător aceste cuvinte cu totul noi pentru mine? Să le fi auzit cândva?

Oamenii nu sunt nici pe departe la fel de simţitori faţă de moarte. Unii toată viaţa trăiesc sub semnul ei şi au sentimentul morţii încă de la vârstă fragedă (de multe ori în virtutea unei vitalităţi la fel de ascuţite). Istorisindu-şi copilăria, protopopul Avvakum spunea: „Într-o zi văzut-am o vită murind la vecin şi în noaptea aceea, sculându-mă din somn, îngenuncheat-am înaintea icoanelor şi plâns-am amarnic pentru sufletul mieu, moartea pomenind, căci şi mie scrisu-mi-a fost a muri…” Dintr-aceştia fac parte şi eu.

În copilărie, îmi plecam urechea cu deosebită sensibilitate la poveştile despre puterile întunericului şi cele necurate câte s-au pomenit, despre morţii care se scoală din groapă, oarecum înrudiţi şi ei cu acele puteri. Auzeam vorbindu-se despre „răposatul” unchiu-meu, despre „răposatul” bunicumeu, care laolaltă cu toţi răposaţii se află undeva „pe ceea lume”, şi ascultând asemenea poveşti, mă alegeam cu impresii vagi care-mi dădeau fiori şi mă nedumereau, cu teama de odăi cufundate în beznă, frică de pod, de ceasurile de la crucea nopţii, potopite în tăcere mută, de draci şi năluci, cu alte cuvinte, de aceiaşi „răposaţi” sculaţi din groapă care colindă noaptea prin tot locul.

Când şi în ce fel am căpătat credinţa în Dumnezeu? Cum l-am simţit întâia dată şi am căpătat noţiunea lui? Cred că în clipa în care mi s-a limpezit în minte noţiunea morţii. Moartea – vai, Ţie – era într-un anume chip legată de El (ca şi de candelă şi de icoanele înnegrite, cu

îmbrăcămintea de argint ori aurită din iatacul mamei). Dar tot de El era legată şi nemurirea. Dumnezeu se afla în cer, într-o tărie şi putere pe care n-o puteai cuprinde cu mintea, în hăul acela siniliu ce se afla sus deasupra noastră, nemăsurat de departe de pământ – m-am pătruns de acestea încă din primele ceasuri ale existenţei mele conştiente, ca şi de ideea că, deşi moartea există, fiecare din noi are undeva în piept un suflet, şi acest suflet este nemuritor.

Cu toate astea moartea rămânea moarte şi eu simţeam deja, ba uneori chiar ştiam că toţi cei de pe pământ trebuie să moară. E drept, mult mai târziu, dacă-i luai în general, dar în particular, în fiecare clipă, şi mai ales în ajunul postului mare. Cel puţin la noi în casă toţi deveneau atunci, către seară, blânzi şi smeriţi, se închinau cu umilinţă unii în faţa altora cerându-şi iertare, de parcă şi-ar fi luat rămas bun unii de la alţii cu gândul plin de teamă că noaptea ce urma putea să fie într-adevăr ultima pe pământ. Aşa gândeam şi eu şi, urcându-mă în pat, întotdeauna îmi simţeam inima grea de frica Judecăţii de apoi, care se putea săvârşi în acea noapte fatală, de frica „celei de-a doua veniri” şi – ceea ce era şi mai înfricoşător – a „învierii morţilor din mormânt”. Urma apoi postul mare – şase săptămâni de renunţare la viaţă şi la toate bucuriile ei. Iar după aceea – săptămâna patimilor, când avea să moară însuşi Mântuitorul…

Cu toată forfota pregătirilor de sărbători, în săptămâna patimilor, la noi, se ţinea postul cu străşnicie, casa sta cufundată în tristeţe, toată lumea se spovedea şi se împărtăşea – până şi tata se grijea şi se lăsa tristeţii – iară eu ştiam deja că vineri vor aşeza în faţa altarului din biserica de la Rojdestro sfântul Aer, un lucru cumplit şi înfiorător, ca o întruchipare a mormântului lui Crist pe care încă nu-l văzusem niciodată până atunci, dar mi-l descriseseră mama şi dădaca. La sfârşit, sâmbăta spre seară în săptămâna mare, casa sclipea de curăţenie, atât pe dinafară cât şi pe dinăuntru zumzuind fericită şi binecuvântată de evlavia şi aşteptarea marii sărbători

creştineşti. Şi pogora asupra noastră pacea sărbătorii – căci în noaptea de sâmbătă spre duminică se săvârşea în lume o minunată preschimbare. Crist învingea moartea şi triumfa asupra ei. Pe noi nu ne luau la înviere, şi totuşi ne trezeam cu sentimentul acestei fericite săvârşiri, aşa încât părea că tristeţea nu-şi mai putea găsi locul în inimile noastre. Cu toate acestea ea era prezentă până şi atunci, în zilele de Paşti. Seara, în tihnitele câmpiiscăldate în trandafiriul asfinţitului primăvăratic se auzea de departe, apropiindu-se din ce în ce şi repetându-se cu o stăruinţă plină de evlavie, „Cristos a înviat din morţi" şi de la o vreme se zărea procesiunea alcătuită din flăcăi în capul gol şi cu brâie albe din ştergare care duceau sus de tot o cruce uriaşă, însoţiţi de fete în basmale albe care purtau pe ştergare icoane bisericeşti. Veneau cu toţii intonând cântarea solemnă şi astfel intrau în curte, iar ajungând în faţa cerdacului, amuţeau emoţionaţi, cu sentimentul că şi-au împlinit datoria cu cinste. Apoi, cu buze calde şi moi, tinere şi gingaşe, se sărutau frăţeşte cu noi toţi, ca egalii cu egali, şi duceau grijuliu icoanele şi crucea în casă, în salon, unde în colţul de cinste, încălzind cu lumina ei mică penumbra străvezie a amurgului de primăvară, licărea o candelă. Acolo le aşezau pe mesele aşternute cu feţe noi şi frumoase, iar crucea o înfigeau într-o baniţă plină cu secară. O, cât de sublime erau toate astea! Dar, vai, împletite în acelaşi timp cu tristeţea şi un dram de înfiorare. Toate erau frumoase şi aduceau împăcare, iar candela pâlpâia tihnită în penumbra verzuie a serii de primăvară. Dar în toate astea era şi ceva bisericesc şi divin, şi de aceea legat de sentimentul morţii şi al melancoliei. Şi nu o dată am văzut-o pe mama rugându-se în colţul acela cu atâta îndurerată exaltare, când rămânea singură în salon şi îngenunchea înaintea candelei, a crucii şi icoanelor… La ce se gândea cu atâta durere? Şi îndeobşte pentru ce s-a frământat şi a plâns toată viaţa, chiar şi atunci când se părea că nu are niciun temei, pentru ce s-a rugat ceasuri de-a rândul în toiul nopţilor, ori a vărsat lacrimi în cele mai încântătoare zile de vară

şezând la fereastră şi privind înspre largul câmpiilor? De bună seamă din pricina preaplinului inimii sale încărcate de iubire pentru tot şi toate, dar mai ales, pentru noi, cei dragi şi apropiaţi, sânge din sângele ei. Plângea, fiindcă totul e trecător şi odată şi odată se va risipi în vânt, fără putinţă de întoarcere, fiindcă sunt pe lume despărţiri, boli şi amărăciuni, vise care nu se împlinesc, speranţe deşarte şi sentimente ce n-au fost sau n-au putut fi împărtăşite… şi mai presus de toate – moartea.

Nu întâmplarea cu Senka mi-a dat înţelegerea a ceea ce înseamnă moartea. O simţisem instinctiv şi până atunci într-o oarecare măsură. Datorită întâmplării cu Senka i-am simţit însă aripa atingându-ne cu adevărat, am perceput-o realmente şi palpabil. Pentru prima oară o întrezăream ca pe un nor ce acoperă soarele, întunecând fără veste toate „faptele şi lucrurile” noastre, văduvindu-le de orice valoare, iar nouă răpindu-ne orice interes pentru ele, simţul legităţii şi sensul concretului lor, învăluind totul în pâcla melancoliei şi a plictiselii.

În seara aceea, moartea se ridicase de după arie şi coşar, venise dinspre Ponor. Şi lungă vreme mi s-a tot năzărit că văd în partea aceea ceva foarte sumbru, apăsător şi chiar scârbos; orice aş fi gândit, orice aş fi văzut era legat în mine de

Senka şi de întrebările acelea fără sens pe care mi le puneam acum: ce s-a făcut cu el după ce s-a înăbuşit, şi ce e el acum, şi de ce a trebuit să piară tocmai în seara aceea?

XI

Zilele alcătuiau săptămâni şi luni, toamna lua locul verii, iarna, toamnei, primăvara, iernii… Dar ce-aş putea spune despre ele? Un singur lucru care le defineşte pe de-a-ntregul: în aceşti ani am păşit pe nesimţite în viaţa conştientă.

Ţin minte, într-o zi, dând buzna în dormitorul mamei, m-am văzut deodată în oglinda nu prea mare a toaletei (ovală, cu ramă de nuc, care stătea în faţa uşii) şi pentru o clipă m-am oprit locului: mă privea de acolo cu uimire,

puţin înfricoşat, un băiat destul de înalt, zvelt, cam slăbuţ, într-o bluză cafenie, pantaloni bufanţi negri de lustrină şi cizmuliţe din piele de capră cam jumulite, dar bine croite şi strânse pe picior. Mă mai văzusem, fireşte, de nenumărate ori în oglindă, şi totuşi nu mă ţineam minte şi nu mă băgăm în seamă. Oare de ce mi-am dat seama de mine tocmai acum? Probabil pentru că eram mirat şi chiar puţin speriat de schimbarea care de la o vreme – poate numai într-o singură vară, cum se întâmplă adesea – se operase în mine, şi în sfârşit o descopeream pe neaşteptate. Nu ştiu exact când şi în ce anotimp mă aflam şi câţi ani aveam pe atunci. Presupun că lucrul s-a petrecut toamna, judecând după faptul că rumeneala solară de pe faţa băieţaşului din oglindă era, după câte îmi amintesc, palidă, aşa cum arată când începe să se şteargă, aveam probabil vreo şapte ani; în afară de astea, mai ştiu că băieţaşul îmi plăcuse cu făptura lui zveltă, părul frumos aurit de soare, expresia vioaie a chipului – ceea ce mi-a stârnit pesemne mirarea vecină cu frică. Oare de ce? Văzusem brusc (cum vede un străin) că am o înfăţişare atrăgătoare, descoperirea cuprinzând şi un dram de tristeţe: statura destul de înaltă, trupul slăbuţ şi expresia vioaie şi inteligentă dovedeau că nu mai sunt prunc, aşadar, în viaţa mea se petrecea o cotitură, şi cine ştie dacă nu cumva spre rău. Şi pe bună dreptate…

Cam tot pe atunci ia sfârşit şi amintirea numai a ceasurilor fericite – ceea ce înseamnă nu puţin lucru – coincizând cu imagini, gânduri şi sentimente cu totul noi şi într-adevăr grele care mi se năşteau în suflet întâiaşi dată în viaţă. Curând după aceea am cunoscut un om remarcabil în felul lui; omul acesta a intrat în viaţa mea şi tot cu el mi-am început ucenicia. Am zăcut pe atunci şi de prima boală grea. Am suferit apoi o nouă pierdere – moartea Nadiei, apoi moartea bunicii…

XII

Omul în surtucel care apăruse pe neaşteptate în curtea noastră într-o zi posacă de primăvară, cu vânt de gheaţă, s-a mai ivit şi a doua oară – când, nu ţin minte

exact, dar s-a ivit dovedindu-se a fi într-adevăr un om nefericit, însă de un rit aparte, nu pur şi simplu nefericit, ci unul care îşi făurea nenorocirea cu propria lui mână, îndurând-o apoi cu desfătare – într-un cuvânt, un om ce aparţinea întru totul cumplitei categorii de ruşi pe care, firește, i-am putut înţelege deplin mult mai târziu, abia la vârsta maturităţii. îl chema Baskakov. Era inteligent, dăruit, se trăgea dintr-o familie de viţă veche şi bogată şi ar fi putut duce un trai nu mai prost, dacă nu mult mai bun decât mulţi alţii. Totuşi nu în zadar era slab, ghebos, cu nasul coroiat şi obrazul oacheş, „leit dracul”, cum spuneau unii despre dânsul: avea o fire de-a dreptul smintită. A fugit de acasă blestemând, după o ceartă cu tatăl său, încă pe vremea când era la liceu; apoi, când părintele său muri, se năpusti ca turbat asupra fratelui, la împărţirea moştenirii, rupse bucăţi testamentul, îl scuipă în obraz şi, strigându-i că, „dacă-i vorba pe aşa”, nu mai vrea să ştie de nicio împărţeală şi că nu ia pe seama lui niciun bănuţ, după care trânti din nou uşa casei părinteşti, de data aceasta definitiv.

De atunci a început viaţa lui de pribeag; niciodată în nicio casă, în niciun loc nu a putut să reziste măcar câteva luni. La început nu s-a împăcat nici la noi. Puţin după prima lui apariţie fu cât pe ce să se taie în săbii cu tata. A doua oară se petrecu însă un miracol. După un răstimp, Baskakov declară sus şi tare că va rămâne la noi în vecii vecilor şi chiar stătu mai bine de trei ani, până în ceasul înscrierii mele la liceu.

Şi într-o zi mărturisi chiar că, privindu-i îndeobşte pe oameni numai cu dispreţ şi ură, pe noi ne-a îndrăgit cu toată căldura, dar mai ales, pe mine. Omul acesta a fost educatorul şi învăţătorul meu şi după un timp m-am ataşat de el cu trup şi suflet, ceea ce fu izvorul multor sentimente puternice şi complexe pe care le-am încercat cât a durat această apropiere…

Sensibilitatea sporită o aveam din născare, moştenind-o nu numai de la mama şi tata, dar şi de la bunici şi străbunici, oameni nespus de originali şi de

dotaţi, din aceia care alcătuiseră cândva pătura cultă a societăţii ruseşti. Însă Baskakov a contribuit enorm la dezvoltarea acestei sensibilităţi. Ca învăţător şi educator în obişnuitul sens al cuvântului nu făcea multe parale. M-a învăţat foarte repede să scriu şi să citesc după traducerea lui „Don Quijote”, care se afla întâmplător printre cărţile din casă, dar nu ştia ce să facă mai departe şi, la drept vorbind, nici nu se întreba de fel. Mama, cu care se purta întotdeauna nespus de politicos şi cu fineţe, vorbindu-i de obicei în franţuzeşte, îl sfătui să mă înveţe să citesc şi în această limbă. Îndeplini şi această dorinţă a ei repede şi cu multă plăcere, dar nu merse mai departe, ci porunci să se cumpere de la oraş manuale pe care trebuia să le studiez spre a intra în clasa întâi a liceului şi-mi porunci să învăţ lecţiile pe de rost. Astfel că influenţa lui asupra mea se manifestă în cu totul alt domeniu.

În general ducea o existenţă izolată, sălbăticită. Uneori era nespus de vesel, simpatic, amabil, vorbăreţ, spiritual, chiar sclipitor, inepuizabil în materie de istorii pe care le povestea cu mult meşteşug, dar de cele mai multe ori era nu ştiu cum veninos de tăcut, dus pe gânduri, păşea grăbit prin casă ori curte şi, legănându-se repede pe picioarele lui subţiri şi crăcănate, zâmbea sarcastic şi mormăia răutăţi. În asemenea momente orice încercare de a-i vorbi o întâmpina cu vreo amabilitate scurtă şi înveninată, ori cu vreo insultă. Dar şi în asemenea clipe se transfigura cu totul zărindu-mă. Grăbea în întâmpinarea mea şi, cuprinzându-mă pe după umeri, mă conducea în câmp, în parc, sau aciuindu-se în vreun ungher, se apuca să-mi povestească sau să-mi citească cu glas tare, de fiecare dată semănându-mi în suflet reprezentările şi sentimentele cele mai contradictorii.

De povestit povestea, cum am mai spus, minunat, reprezentând cu real dar actoricesc fiecare personaj, fiecare gest, fiecare modulaţie a vocii. Puteai să uiţi de tine şi când citea, întotdeauna micşorându-şi ochiul stâng şi ţinând cartea la distanţă. Iar contrastul acela de reprezentări şi sentimente pe care mi-l sădea în suflet

decurgea din faptul că alegea pentru istorisirile sale, neţinând seama câtuşi de puţin de vârsta mea, tot ce era mai amar şi mai sarcastic din câte trăise, demonstrând josnicia şi cruzimea omenească, iar pentru lecturi – neapărat ceva eroic, înălţător, vorbind despre pasiunile sublime şi nobile ale sufletului omenesc. Şi eu, ascultându-l, ba fierbeam de indignare faţă de oameni şi duioşie chinuită pentru el, care îndurase atâta, ba mă topeam de bucurie şi profundă emoţie.

Ochii îi avea ca de rac, miopi şi întotdeauna roşii, un fel de căprii de foc, iar expresia feţei te uimea cu încordarea ei. Şi întotdeauna când umbla, mai bine zis, alerga, fluturau şi pletele încărunţite ale părului său uscat, laolaltă cu poalele neschimbatului surtucel, întotdeauna ros şi decolorat.

„Nevoind să fie povară nimănui” – avea el o scrânteală în privinţa asta – fuma mereu ţigară după ţigară şi neapărat mahorcă-vara dormea în hambar, iarna în „casa feciorilor”, care, în lipsă de feciori, de multă vreme stătea goală. Cât despre hrană, era ferm convins, mi se pare, că e o pură prejudecată că oamenii trebuie să se hrănească: şezând cu noi la masă, se îngrijea numai de votcă, muştar, oţet. Toată lumea se minuna, şi pe drept cuvânt, cum de-şi mai duce zilele…

Îmi povestea despre ciocnirile sale năprasnice „cu ticăloşii”, câte avusese în viaţă, despre Moscova, unde studiase cândva, despre codrii urşilor, neumblaţi de picior omenesc, de pe malul de dincolo al Volgăi, prin care rătăcise o vreme. Citea cu mine din „Don Quijote”, revista „Călător prin lumea-ntreagă”, nu ştiu ce carte intitulată „Pământul şi oamenii”, „Robinson Crusoe”… Picta cu acuarelă, dându-mă pradă visului pătimaş să ajung pictor. Tremuram tot numai uitându-mă la cutia de culori, şi mâzgăleam hârtia de dimineaţă până seara, ori şedeam ceasuri în şir să privesc albastrul minunat al cerului trecând treptat în liliachiu, ce se străvedea în zilele de arşiţă printre vârfurile copacilor, care” parcă se scăldau în el sub soare – şi pentru totdeauna m-am pătruns de sensul

adânc şi însemnătatea cu adevărat dumnezeiască a culorilor cereşti şi pământeşti. Făcând bilanţul celor ce mi le-a oferit viaţa, văd că acesta e unul din darurile cele mai de preţ. Iar de acest albastru liliachiu ce se străvede printre crengi şi frunze îmi voi aminti şi în ceasul morţii…

XIII

În cabinetul de lucru al tatii atârna pe perete un vechi jungher vânătoresc. Vedeam uneori cum scoate din teacă lama lui strălucitoare şi o freacă de poalele halatului. Şi ce încântare plină de patimă mă cuprindea numai când atingeam oţelul neted, rece, ascuţit! Aş fi vrut să-l sărut, să-l strâng la piept şi apoi să-l înfig în ceva până la plăsele! Briciul tatii era de asemeni oţel, ba şi mai ascuţit, cu toate astea nu-l observam. Dar la vederea oricărei lame până azi mă tulbur – de unde sunt aceste simţăminte în mine? în copilărie am fost blând şi duios, şi cu toate acestea am ucis odată cu nesaţ un pui de cioară cu aripa frântă. Ţin minte, curtea era pustie, în casă era de asemeni linişte şi pustiu; şi iată, zăresc deodată o pasăre mare, foarte neagră, care ţopăie costiş prin iarbă în direcţia hambarelor, călcând stângaci şi cu grabă, în timp ce una din aripi îi atârna în jos. M-am repezit în cabinet şi, smulgând pumnalul din teacă, am sărit pe fereastră… Cioara, când am ajuns-o, încremeni cu groază în ochiu-i sălbatic, scăpărător, se dădu înapoi, se pitulă la pământ şi, căscând larg ciocul, şuieră, horcăi de ură, hotărându-se pesemne să se lupte cu mine pe viaţă şi pe moarte…

Asasinatul acesta comis pentru prima oară în viaţă a fost pentru mine un adevărat blestem, câteva zile în şir n-am fost în apele mele, nu-mi găseam locul, rugându-mă în taină nu numai lui Dumnezeu, dar şi universului întreg să-mi ierte marele şi mârşavul meu păcat de dragul cumplitelor chinuri sufleteşti. Şi totuşi, l-am ucis pe acest nefericit pui de cioară care se luptase disperat cu mine, zgâriindu-mi mâinile până la sânge, şi l-am ucis cu o straşnică satisfacţie!

Sau de câte ori ne-am urcat în pod cu Baskakov unde după spusele legendei era ascunsă sabia bunicului sau a

străbunicului meu! Ne căţăram acolo pe o scară abruptă, prin întuneric, aplecându-ne. Tot aşa şi prin pod, călcam peste grinzi, gheboşindu-ne, ocolind căpriorii, grămezile de cenuşă şi gunoi. Aerul era cald şi înăbuşitor, ca de obicei în pod, mirosea a fum rece, a funingine, a cahlă. Există pe lume un soare şi un cer, şi largul lui necuprins, iar aici nu era decât întunericul şi zăpuşeala somnolentă. Vântul venit din câmpie vuia nestingherit în jurul nostru pe acoperiş, dar vuietul lui răzbea aici surd, transformat, sunând altfel, fantastic, sinistru… treptat întunericul se risipea, ocoleam cotul hornului, gâtul lui şi în lumina ce cădea prin lucarnă rătăceam fără sfârşit încolo şi înapoi, uitându-ne pe sub grinzi, pe sub căpriorii colbuiţi ce se sprijineau oblic pe ele, răscoleam cenuşa când sură, când violacee, după cum era locul şi lumina… O, dac-aş fi găsit sabia aceea de basm! Mi se părea că m-aş fi sufocat de fericire! Şi totuşi, la ce-mi trebuia? Şi oare de unde izvora dragostea mea pentru ea, pătimaşă şi fără ţel?

De altmineri, totul pe lume era fără ţel, nu se ştia pentru ce există, şi eu începeam s-o simt.

Obosiţi de căutările noastre, poposeam în vreun colţ. Omul ciudat care-mi împărtăşea căutările, omul care îşi distrusese viaţa până la temeliile ei neştiind nici el de ce o face, şi acum o vântura fără rost prin lume, singurul care înţelegea visele şi patimile mele fără ţel, se aşeza pe o grindă, îşi răsucea o ţigară şi, cu gândul la ale sale, mormăia ceva pe sub nas, pe când eu mă uitam prin lucarnă. Se făcuse aproape lumină în pod, mai ales acolo lângă lucarnă, şi vuietul vântului nu mai părea atât de sinistru. Şi totuşi, noi doi eram într-o împărăţie numai a noastră, cu viaţa ei aparte, iar conacul şi-o ducea pe a lui şi-mi imaginam traiul său în curgerea-i paşnică, de parcă aş fi fost străin de el. Drept sub mine se buclau în fel şi chip în lumina soarelui creştetele verzi-cenuşii şi verzi-albăstrui ale copacilor din parc, şi era atât de ciudat să-i priveşti de sus. împresuraţi de voiosul ciripit al vrăbiilor, umbroşi între crengi, ca de sticlă deasupra, copacii scânteiau sub soare, şi-i priveam întrebându-mă: pentru ce

există? Probabil numai pentru că-s frumoşi. Dijicolo de parc şi de ogoarele ce-şi desfăceau larg aria la capătul lui, pe linia orizontului, se zărea ceva siniliu ca o geană de pădure – era satul Baturino – unde la moşia ei strămoşească, trăia din neştiute pricini, de optzeci de ani şi mai bine, bunica, mama mamei mele, într-o casă cu acoperişul înalt şi ferestre cu vitralii. Mai la stânga totul lucea în pulberea solară: acolo, după lunci, era Novoselkiadică sălcii, grădini de zarzavat, pipernicitele coşare ale mujicilor şi un şir de biete izbe de-a lungul unei uliţe… La ce existau găinile de acolo, viţeii, câinii, sacalele, clăile de fin, pruncii cu pântecul mare, muierile clonţoase, fetele frumoase, mujicii păroşi şi melancolici? Şi de ce se ducea acolo aproape în fiecare zi la Saşka fratele meu Nikolai? Numai pentru că-i făcea plăcere chipul ei zâmbitor şi cuminte, răscroiala cămăşii albe de in jurul gâtului care-i stătea atât de bine, trupul ei zvelt şi picioarele desculţe?… Răscroiala cămăşii îmi plăcea şi mie, trezindu-mi în trup porniri chinuitoare: să fac ceva cu răscroiala aceea, însă ce anume şi pentru ce, nu pricepeam.

Dar nu, în zilele acelea mă atrăgea mai mult ca orice sabia tăinuită în pod. Şi totuşi, când şi când îmi răsărea înaintea ochilor şi Saşka, pentru care într-o zi, când venise la conac şi stătea cu capul plecat în faţa cerdacului, spunând ceva cu sfială mamei, am încercat din senin ceva dulce şi chinuitor, o primă scânteie a celui mai tainic din toate sentimentele omeneşti…

XIV

Povestea lui Don Quijote, după care învăţasem buchile, pozele din această carte, istorisirile lui Baskakov despre vremile cavalereşti mă scoteau pur şi simplu din minţi. Nu-mi ieşeau din cap castelele şi donjoanele, zidurile crenelate şi podurile ridicătoare, zalele şi zăbranicile, spadele şi arbaletele, bătăliile şi turnirele. Visând la investitura cavalerilor, cu fatidica ei lovitură de paloş în umărul celui îngenuncheat şi cu pletele lăsate pe spate, ca la prima împărtăşanie, simţeam cum mă trec

fiorii. În scrisorile lui A.K. Tolstoi se pot citi următoarele rânduri: „Cât e de frumos la Wartburg! Acolo poţi vedea până şi unelte din secolul al XIII-lea. Şi la fel cum ţie îţi bate inima când te cufunzi în lumea asiatică, a mea bate şi tresaltă în această lume cavalerească. Ştiu bine că odată i-am aparţinut...”[1] Mă gândesc că şi eu i-am aparţinut cândva. Am vizitat la vremea mea multe din cele mai slăvite castele ale Europei şi, rătăcind prin ele, nu o dată m-am minunat cum de-am putut eu, un copil prea puţin deosebit de ştrengarii de la Vâselki, cum de-am putut să simt atât de profund viaţa străveche a acestor castele şi să mi le imaginez aşa de exact, privind nişte poze din cărţi şi ascultând un vagabond mai mult nebun care fuma mahorcă? Da, le-am aparţinut şi eu cândva. Şi chiar am fost un înflăcărat catolic. Nici azi n-aş pune un Acropole sau un Baalbek[2], Teba sau Pestum[3] Sfânta Sofia sau bisericile străvechi din Kremlinele ruseşti alături de o catedrală gotică. Şi cât de tare m-a zguduit orga, când am intrat pentru prima oară (în tinereţe) într-o biserică catolică, deşi nu era decât biserica de la Vitebsk! Mi s-a părut atunci că nu există sunete mai minunate decât acele sonuri ameninţătoare, pline de scrâşnet, decât vuieţul lor prin care şi în contradicţie cu care cânta bucuria şi chemau din cerurile deschise glasuri de îngeri curaţi...

După „Don Quijote” şi castelele cavalerilor au urmat mările, fregatele, „Robinson Crusoe”, lumea oceanelor tropicale. Ei bine şi acestei lumi nu încape îndoială că i-am aparţinut odată. Pozele din „Robinson Crusoe” şi din revista „Călător prin lumea-ntreagă” şi harta mare îngălbenită de vreme a celor două emisfere cu marile pustietăţi ale mărilor sudice, presărate cu punctele insulelor Polineziei mă captivară pe o viaţă întreagă. Pirogile înguste, oamenii goi cu arcuri şi dar de pădurile

---

1 Citat oarecum modificat după scrisoarea lui A.K.Tolstoi către S.A.Tolstaia, trimisă din Wilhelmsthal la 27 septembrie 1867.

2 Baalbek - ruinele unor temple din Liban (sec. II-III).

3 Vechi oraş din Italia, celebru prin monumentele sale arhitectonice eline.

de cocotieri, lopeţile frunzelor uriaşe, sub care se pitulează colibe primitive – pe toate le simţeam atât de familiare, atât de apropiate, de parcă abia ieri aş fi părăsit o asemenea colibă, de parcă abia ieri m-aş fi desfătat cu liniştea divină a somnolenţei de după-amiază. O, ce vedenii dragi şi vii şi ce dor de patrie chinuitor mă cuprindea privind aceste poze! Pierre Loti vorbeşte despre acel ceva „emoţionant şi miraculos" ce i-l trezea în suflet în anii copilăriei cuvântul „colonie". Însă el mai spunea:

„Il y avait une quantité de choses des colonies chez cette petite Antoinette: *un perroquet, des oiseaux de toutes couleurs dans une volière, des collections de coquilles et d'insectes*. *Dans les tiroirs d*e să *maman avais vu de bizarres colliers de graines pour parfumer*; *dans les greniers on trouvait de peaux de betes, des sacs singuriers, des caisses sur lesquelles se lisaient encore des adresses de villes des Antilles…"*[4]

Dar oare ce obiect de acest fel puteai găsi la Kamenka? în volumul intitulat „Pământul şi oamenii" erau poze în culori. Ţin minte mai ales două din ele: una înfăţişa un curmal, o cămilă şi piramidele egiptene, alta un cocotier cu trunchiul foarte înalt şi zvelt şi un trup de girafă cu blana ei tărcată care îşi întindea căpşorul graţios cu ochii migdalaţi, cu limba ei lungă, ca de şarpe, spre creştetul lui zbârlit – şi un leu cu coama bogată, încordat, făcut ghem, sărind drept pe grumazul girafei. Totul – cămila şi curmalul, piramida, girafa sub cocotier şi leul cu coama bogată erau înfăţişate pe fondul a două culori vii, contrastante, care-ţi săreau în ochi: azurul cerului, viu, dens, egal, şi galbenul puternic al nisipurilor. Şi, o, Doamne, câtă arşiţă, cât soare nu că vedeam, dar simţeam cu toată fiinţa mea, privind acest albastru şi acest ocru,

---

4 Erau în casa micuţei Antoinette o mulţime de lucruri aduse din colonii: un papagal, păsări de toate culorile intr-o colivie, colecţii de scoici şi insecte. în sertarele mamei sale am văzut ciudate coliere din grăunţe pentru parfumat, în hambar găseai piei de fiare, saci stranii, lăzi pe capacele cărora se mai descifrau încă adresele unor oraşe din Antile..." (Fragment din „Le roman d'un enfant",)

cutremurat de o bucurie adâncă, fără seamăn! Şi cu câtă forţă neobişnuită mi-am amintit tot ce am văzut şi ce am trăit cândva în precedentele şi uitatele mele existenţe, aici, în câmpia Tambovului şi sub cerul Tambovului, încât mai târziu, în Egipt, în Nubia, la tropice, nu-mi rămânea decât să-mi spun: într-adevăr, toate sunt aşa cum mi „le-am amintit" întâia dată acum treizeci de ani!

XV

Puşkin m-a vrăjit cu fermecătorul prolog la Ruslan: *Pe ţărmul mării e-un stejar şi-l înconjoară lanţ de aur…*

Ai zice un fleac – câteva versuri acolo, mă rog, frumoase, superbe, dacă vreţi, cum rar întâlneşti, dar atât! Şi totuşi, versurile acestea au pătruns în existenţa mea, pecetluind o viaţă, pentru a se dovedi suprema bucurie din toate câte mi-au fost hărăzite pe acest pământ. Şi când te gândeşti ce aiureală: un ţărm de mare care n-a existat nicicând şi nicăieri, un „motan cu multă carte" care se trezeşte din senin pe acel ţărm şi încă înlănţuit de stejar, nu ştiu care duh al pădurii, rusalce, îl

Pe căi silhui de nopţi lunare, Vezi tainici paşi de crunte fiare, Cum nici în basme n-au mai fost…

Dar se vede că aici e aici, absurdul şi aiureala sunt ceva ireal, nu ceva raţional şi autentic; toată puterea lor stă tocmai în faptul că şi poetul a căzut sub vraja unui descântec al cuiva fără minte, îmbătat de licorile tainice şi „cu multă carte" în meşteşugul de vrăji, când te gândeşti câtă frumuseţe respiră numai vrăjita rotire fără sfârşit a motanului… *Şi umblă zi şi umblă noapte Motanul nostru cel cu carte Pe cel stejar jur-împrejur De-a lungul lanţului de aur*!…

sau acele

„Căi silhui de nopţi lunare" „tainici paşi de crunte fiare" – Şi băgaţi de seamă, numai paşi, nu şi fiarele înseşi! – sau „în fapt de zi", în loc de zori, şi toată simplitatea plastică a prologului (ţărmul mării, stejarul, lanţul de aur) apoi visul, vraja, multitudinea de chipuri, acel ceva care pluteşte risipindu-se şi iar închegându-se asemenea ceţii din zori sau norilor de pe cerul misterioasei ţări nordice, în

ţinutul codrilor de pe ţărmul mării plin de vrajă:

*Acolo-n văi, bătrânul codru E de năluci ciudate plin\
Şi-n fapt de zi vin valuri, vin şi pe nisip se varsă lin şi treizeci de voinici, sprinţar, Din valul mării, ian, răsar…*

Dintre toate câte a scris Gogol cea mai adâncă impresie mi-au lăsat-o „Moşierii de altă dată” şi „Cumplitarăzbunare”. O, ce pagini de neuitat! Cât de minunat îmi sună în urechi şi azi aceste pagini intrate în mine din copilărie şi rămase acolo pe veci, printre toate cele mai însemnate din câte s-a alcătuit, după expresia lui Gogol, „compoziţia” mea sufletească. Uşile acelea „cântătoare”, ploaia de vară „superbă”, pe care parcă o auzi foşnind „sublim” în parc, motanii sălbatici care îşi făcuseră sălaş în dosul parcului, în pădurea în care „bătrânele trunchiuri de copaci se ascundeau după sihla alunişului crescut în voie şi, proaspeţi şi pufoşi, semănau cu lăbuţele pintenate ale porumbeilor…”

Dar „Cumplita răzbunare!” – „Sună, tună-n margine de Kiev… esaulul Gorobeţ îşi însoară feciorul. E nuntă mare, cu alai. Oaspeţii venit-au puhoi la esaul…”

„Sosi de dincolo de Nipru şi cumnatul esaulului, Danilo Burulbaş cu tânăra-i nevastălaterina şi pruncul lor de un an. Mult se minunau oaspeţii de obrăjorul panei Caterina, alb ca laptele, de sprâncenele-i negre cum e catifeaua nemţească, de cizmuliţele ei cu potcoave de argint, dar mai cu osebire se minunau că nu venise cu ea şi bătrânul ei tată…”

Şi mai departe:

„O lumină molcomă se revarsă peste lume: a răsărit luna de după deal. Tot malul înalt al Niprului l-a înfăşurat în vălu-i de mătase damaschină, alb ca neaua, iar umbrele fug din calea ei mai încolo, în desişul de pini… în mijlocul Niprului parcă pluteşte un stejar. Doi flăcăi şed în faţă: negrele cuşme căzăceşti date-s pe-o ureche, de sub vâsle, ca din cremene scântei, sar stropi în toate părţile…”

Şi iat-o pe Caterina vorbind încet soţului, în timp ce cu o basma şterge feţişoara pruncului adormit în braţele ei: „basmaua e cusută cu frunze şi poame de mătase roşie”

(le văd ca aievea, le ţin şi le voi ţine minte totdeauna şi le-am îndrăgit pentru toată viaţa). Iat-o, „a tăcut cu ochii plecaţi către apa adormită; iar vântul îi încreţeşte unda, şi tot Niprul scânteie ca părul lupului în noapte…”

Şi iar mă minunez: cum de-am putut eu, acolo, la Kamenka, să văd uimitor de exact toate aceste privelişti! Şi cum discernea sufletul meu de copil ce-i bine şi ce-i rău, ce-i mai bine şi ce-i mai rău, ce-i trebuie şi ce nu! Faţă de unele eram nepăsător şi uituc, pe altele le prindeam din zbor, cu încântare, cu patimă, întipărindu-mi-le în minte, trecându-le în patrimoniul meu – şi de cele mai multe ori dovedeam cu o uimitoare precizie a instinctului şi gustului.

„¡Ieşiră cu toţii. De după deal se arătă o coşmelie învelită cu paie: era strămoşescul sălaş al lui pan Danilo. În dosul lui încă un deal, iar de-aici încolo numai câmp cât vezi cu ochii, şi niciun cazac, de-ai străbate şi-o sută de verste…”

Da, aşa ceva îmi trebuie mie!…

„Sălaşul lui pan Danilo s-a pitit între două dealuri ce coboară lin spre Nipru. Nearătoase-s palatele sale: o colibă ca la toţi cazacii de rând, iar înăuntru o singură încăpere… De jur-împrejurul pereţilor, sus, sub tavan, poliţe de stejar. Şi pe poliţe, înşirate oale şi străchini pentru ospeţe. Se află printre ele şi cupe de argint, şi pocale încrustate cu aur, unele dăruite, altele pradă de război! mai jos, stau atârnate muschete, săbii, lănci, archebuze de preţ… Jos, lângă podele, de jur-împrejurul casei, laviţe de stejar, zdravene şi netede, bine geluite; iar lângă prichiciul sobei, un leagăn atârnă pe sfori prinse în inelul înşurubat în tavan. Încăperea are podeaua de lut bine bătătorită. Pe laviţe doarme pan Danilo cu nevastă-sa, pe prichiciul sobei o bătrână slugă de-a lor, în leagăn se joacă şi se leagănă pruncul, iar jos, pe lutul duşumelei, dorm claie peste grămadă flăcăii…”

Epilogul însă este cu adevărat incomparabil:

„La pan Stepan, cneazul Semigradski, şed doi cazaci: Ivan şi Petro…”

„Cumplita răzbunare” a trezit în sufletul meu acel

sentiment înalt care-i viu în orice suflet şi va trăi veşnic – sfânta dreptate a răzbunării, sfântul triumf al binelui asupra răului şi în cele din urmă şi necruţarea crâncenă cu care, când vine ceasul răfuielii, răul îşi primeşte osânda. Sentimentul acesta este neîndoielnic setea dumnezeirii şi credinţa în Cel-de-sus. În clipele când triumfătorul Sabaoth loveşte cu pedeapsa-i dreaptă, cutremurată este fiinţa plăpândă a omului, şi zguduită de o pătimaşă furtună, numai tumult şi îndârjire, care în ultima esenţă nu este decât explozia iubirii noastre pentru făuritorul tuturor lucrurilor, ca şi pentru aproapele nostru…

Aşa a început adolescenţa mea, ani în care am trăit deosebit de intens, dar nu viaţa reală care mă înconjura, ci o alta, unde realitatea se transfigura, dar mai ales, cea pe de-a-ntregul imaginară.

Realitatea era mult prea săracă.

Repet, m-am născut şi am crescut în inima câmpiilor atât de pustii, cum un occidental nu-şi poate închipui. Într-adevăr, mă înconjura doar necuprinsul lor fără hotar, şi cine mai ştia unde sfârşeau pământurile noastre şi începea câmpia fără margini cu care ele se contopeau. Ochii mei nu vedeau decât câmpie şi cer.

Coloniile? Cunoşteam doar prăvălia de „coloniale” de la Rojdestro. În mintea mea, noţiunea de colonial cuprindea scorţişoara care se pune în pască, să fie parfumată, roşcovele negre şi lucioase din care mă îndulcisem o dată la un iarmaroc de la Rojdestro şi câteva etichete (Xeres, Madera) de pe sticlele vârâte în coşuleţe subţiri de sârmă, cu care mă jucam întinzându-le în fel şi chip şi care începuseră să apară iarăşi la noi în casă pentru că tata se pornise din nou să bea vârtos. Tot la Rojdestro mi-a fost dat să văd şi fastul cel mai mare – la biserică. Pentru ochiul deprins numai cu lanuri de grâne şi ierburi legănătoare, cu strâmte drumeaguri dintre ţarini şi care cu roţile unse cu dohot, cu izbe fără coş în care fumul îţi ia vederea, cu opinci şi cămăşi de cânepă; pentru urechea obişnuită cu tăceri, cu zvon de cânt al ciocârliilor, cu piuitul puilor galbeni şi cotcodăcitul găinilor, cupola

înaltă cu înfricoşătorul Sabaoth zugrăvit pe ea, ce-şi întindea braţele deasupra rotogoalelor violacee ale norilor şi odăjdiilor sale fluturânde în falduri largi şi vălurite, iconostasul poleit, icoanele cu îmbrăcăminte de aur, care în ajunul sfintelor sărbători ardeau ca nişte ruguri de lumină, mulţimea lumânărilor de ceară, subţiri, topindu-se unele pe altele, înfipte strâmb şi cu prisosinţă în sfeşnice înaintea icoanelor, cântările discordante şi răsunătoare ale dascălului şi paracliserului, odăjdiile bogate ale preotului şi diaconului, vocile lor sonore citind scripturile ce glăsuiesc într-un limbaj pompos, nu întotdeauna limpede şi dedat înţelegerii, plecăciunile lor şi fumul de tămâie aromat ce se înalţă în rotogoale dese din cădelniţe, ba şi cădelniţele înseşi mânuite de mâini dibace care le fac să salte sunând cristalin din lănţişoarele de argint – totul, totul părea plin de fast regesc şi încânta inima până la extaz…

Şi apoi să nu se uite că am crescut pe vremea ruinei şi sărăcirii necontenite a nobilimii, lucru pe care de asemenea un occidental, străin de ruseasca patimă a autodistrugerii, nu l-ar înţelege. Iar patima aceasta nu era proprie numai nobilimii ruse. Pe drept cuvânt te întrebi: de ce ducea un trai de mizerie mujicul rus, care, orice s-ar spune, poseda în necuprinsurile ţării sale asemenea bogăţie cum nici nu visase vreodată ţăranul din Occident? Oare nu cumva faptul că nu i se smulgea încă un petec de pământ moşierului vecin, care, oricum tot sărăcea din an în an, era o încercare de a-şi justifica trândăvia şi somnolenţa, înclinaţia lui spre visare şi tot soiul de alte păcate ale proastei sale rânduieli? Cum se explică oare că lăcomia sângeroasă a negustorimii era adeseori întreruptă de câte o criză sălbatică de risipă, în timpul căreia hrăpăreţul de mai adineauri blestema avariţia şi vărsa lacrimi amare de beţiv, căindu-se avan şi făurindu-şi vise înflăcărate să ajungă un Iov, un vagabond fără căpătâi, un sărac cu duhul?

Şi oare de ce s-a putut întâmpla în general ceea ce s-a întâmplat cu Rusia, care a pierit sub ochii noştri într-un

răstimp fantastic de scurt?

Dintre toate rudele şi apropiaţii noştri n-o puteai înţelege decât pe mama, cu lacrimile, cu tristeţea, cu posturile şi rugăciunile ei, cu setea de renunţare la viaţă: sufletul ei era cutremurat de o necontenită şi înaltă vibraţie, pentru dânsa împărăţia cerească era pe alt tărâm; credea cu toată tăria întregii sale fiinţe că viaţa pământească, atât de dragă nouă, dar atât de scurtă şi tristă, nu este decât o pregătire pentru cealaltă viaţă, veşnică şi fericită. Dar toţi ceilalţi? Adică pricăjiţii de vecini, rudele, tata, Baskakov? Ce-a făcut Baskakov din viaţa lui, am spus-o mai înainte. Dar ce-a făcuta din sine şi din bunăstarea sa dragul nostru părinte, o fiinţă plină de vioiciune, forţă, generozitate şi nobleţe, însă de-o uşurătate şi nepăsare de pasăre a cerului? Dar ce am făcut din ea noi înşine, junii moştenitori ai gloriei apuse a neamului Arsenievilor şi ai mizerabilelor fărâme din bogăţia lui de altă dată? De dragul Saşkăi şi al dulcei lenevii a vieţii la ţară fratele Nikolai s-a lăsat de liceu. Celălalt, Gheorghi, toate vacanţele şi le petrecea citindu-i pe Lavrov şi Cernîşevski. Iar ce zăcea în mine, se poate judeca după cele ce urmează: într-o zi, Nikolai se apucă să-mi zugrăvească mai mult în glumă perspectivele mele de viitor.

— De, dragul meu, ce poţi să faci? Nu încape îndoială că suntem definitiv ruinaţi, aşa încât n-o să ai încotro şi când te vei face mare îţi vei lua o slujbă undeva… După aceea te însori, faci copii, strângi ceva bani şi-ţi iei o căsuţă…

Auzindu-l, am simţit deodată toată grozăvia şi mişelia unui asemenea viitor şi am izbucnit într-un hohot nestăpânit de plâns…

XVII

În ultimul an al şederii noastre la Kamenka, pentru prima dată, îmbolnăvindu-mă, am cunoscut acel ceva uimitor pe care oamenii obişnuiesc să-l numească boală grea şi care în realitate e un fel de călătorie pe hotarele de dincolo de lume. Mă îmbolnăvisem toamna târziu. Oare ce

se întâmpla cu mine? Simţeam o neaşteptată veştejire a tuturor forţelor sufleteşti şi trupeşti şi o stranie schimbare în toate cele cinci simţuri – vedere, gust, auz, miros, pipăit, pierdusem deodată orice poftă de viaţă, cu alte cuvinte, dorinţa de a mă mişca, de a bea, dea mânca, de a mă bucura sau întrista, ba chiar şi de a iubi, excluzând pe cei mai apropiaţi şi dragi; a urmat apoi un şir de zile şi nopţi de inexistenţă parcă, întreruptă numai câteodată de vise şi vedenii, de obicei monstruoase, absurd de complexe, întrunind în ele tot frustul materialităţii lumii, care, intrat în descompunere, într-o crâncenă luptă cu sine însuşi, piere în mijlocul unei flăcări fierbinţi şi învăpăiate (fără îndoială, izvorul imaginii oamenilor despre chinurile iadului). O, cât de bine-mi amintesc acele clipe! începusem să-mi mai vin în fire, şi ori o vedeam pe mama în chip de uriaşă nălucă, ori dormitorul îmi apărea sub înfăţişarea unor întunecoase uscătorii de snopi nespus de lugubre, ori din pricina luminării puse pe podea după căpătâiul patului, mă asaltau în goană, tremurând în valuri de foc, mii de figuri, de chipuri omeneşti, de fiare, plante dezgustătoare! Şi câtă limpezime senină, nepământeană, câtă tăcere şi înduioşare îmi umplea pentru multă vreme inima la întoarcerea mea pe pământ după asemenea pogorâri în iad, în atât de binecunoscuta şi îndrăgita vale a plângerii! Şi n-aş putea spune de ce în asemenea ocazii înfulecam cu imensă plăcere pâinea neagră pe care ai mei mi-o dădeau la masă în simplitatea lor de oameni de la ţară, şi a cărei aromă îmi prilejuia adevărate stări de extaz.

Apoi, după Crăciun, la vreo două luni de la boala mea, muri Nadia. Crăciunul a fost plin deveselie. Tata bea zdravăn şi în fiecare zi, de dimineaţă până seara, casa era plină de oaspeţi... Mama se afla în culmea bucuriei; suprema ei fericire era să vadă toată familia adunată în jurul mesei: or, de Crăciunul acela venise în vacanţă şi fratele Gheorghi.

Şi în toiul acestui zvon de veselie strengărească, din senin, se îmbolnăvi Nadia, care numai cu puţin înainte tropăise cu picioruşele-i vânjoase prin toată casa, mai

vioaie ca altă dată, stârnind admiraţia tuturor cu ochişorii ei de cicoare, cu râsul şi larma ce o făcea. Petrecerea se sparse, oaspeţii plecară valvârtej, Gheorghi se întoarse şi el la şcoală, pe când ea tot mai zăcea în neştire, ardea ca focul şi camera copiilor rămânea mereu aceeaşi: învăluită în penumbră, cu ferestrele acoperite şi o candelă pâlpâitoare într-un colţ… Pentru ce dintre noi toţi o alesese Dumnezeu tocmai pe ea, bucuria întregii familii? Toată casa era tristă, îndurerată, şi totuşi nimeni nu-şi închipuia că această îndurerare va fi sfărâmată de strigătul dădacei, atât de neaşteptat, într-o seară târzie, când dădu buzna în sufragerie ca să răcnească: „Nadia se sfârşeşte…” Da, aceste două cuvinte zguduitoare „se sfârşeşte” sunau pentru prima oară în urechea mea în seara aceea târzie de iarnă, la conacul nostru singuratic, zidit în bezna nopţii, din miezul câmpiilor pustii şi troienite. Târziu, după ce s-a potolit agitaţia nebunească ce cuprinsese casă, văzui în salon, în lumina spectrală a candelei, zăcând nemişcată pe masă, o păpuşă în găteli, cu o feţişoară albă ca hârtia, fără expresie şi ochi adumbriţi de gene, nu prea bine închişi… O noapte mai sinistră ca aceea n-a mai fost în viaţa mea.

Iar primăvara a murit bunica. Era într-o frumoasă zi de mai, mama şedea lângă fereastra deschisă, slabă, palidă, în rochie neagră. Deodată, de după hambare, răsări un mujic necunoscut, călare pe un cal, şi-i strigă ceva care mi se păru vesel. Mama deschise larg ochii şi cu o exclamaţie ce-mi păru de asemeni veselă, lovi cu palma în prichiciul ferestrei…

Şi din nou viaţa conacului fu adânc şi fără veste tulburată. Din nou se stârni ca o forfotă – vai mie, prea binecunoscută – argaţii alergară să înhame caii, mama şi tata – să se îmbrace… Pe noi, copiii, slavă Domnului, nu ne-au luat cu ei…

XVIII

Moartea Nadiei, prima pe care o vedeam cu ochii mei, mi-a răpit pentru multă vreme dragul de viaţă – al cărei prag abia îl păşisem. Am înţeles deodată că şi eu eram muritor, că şi cu mine se putea întâmpla în fiecare

clipă acel ceva îngrozitor şi de necrezut ce se întâmplase cu Nadia, şi că, în general, tot ce-i pământesc, viu, material, care pulsează de viaţă, este supus inevitabil pieirii, descompunerii, vineţelii negre ce acoperise guriţa Nadiei înainte s-o fi scos din casă. Şi sufletul meu. parcă pângărit, se întoarse cu faţa spre Dumnezeu, cerându-i ajutor şi îndurare. În curând toate gândurile şi sentimentele mele se concentrară într-o singură şi tainică rugăciune neostoită şi mută implorare de a mă cruţa şi a-mi arăta calea de ieşire din această vale a plângerii, unde moartea îşi întindea deasupra-mi vălurile-i îndoliate, stăpânind o lume întreagă. Mama se ruga cu patimă zile în şir. Dădaca îmi arăta şi ea acelaşi refugiu:

— Roagă-te mai cu sârg, copile. N-ai văzut cum se rugau sfinţii mucenici, se puneau la cazne, posteau? E păcat să plângi după Nadenka, adăuga ea hohotind. Trebuie să te bucuri pentru ea… acuşa e cu îngerii în rai…

Iată-mă, aşadar, pătrunzând într-o lume cu totul nouă pentru mine şi plină de minuni: începusem să citesc întruna, cu lăcomie, vieţile sfinţilor şi mucenicilor tipărite în cărticele de-o copeică. Mi le aducea cizmarul Pavel din Vâselki, care adesea bătea drumul la târg după marfa meşteşugului său. În izba ei zmarului întotdeauna mirosea iute nu numai a piele şi pap, dar şi a mucegai şi igrasie. Aşa se face că acest miros de mucegai mi s-a împletit pe vecie în amintire cu cărticelele acelea subţiri tipărite cu litera de-o şchioapă pe care le-am citit şi le-am răscitit cândva cu o patimă bolnăvicioasă. Aş spune chiar că mirosul acela iute mi-a rămas drag până în ziua de azi, amintindu-mi de fiecare dată cu atâta limpezime de iarna aceea stranie, de visele mele nebuneşti, exaltate şi amare, pe care mi le trezeau cele citite despre chinurile primilor creştini, despre fecioarele pe care le sfâşiau în arene fiarele sălbatice, despre fiicele nu ştiu cărui împărat, frumoase şi curate ca crinii Domnului, decapitate de mâna cumpliţilor lor părinţi, ori despre deşertul fierbinte al Iordaniei, unde, acoperindu-şi goliciunea numai cu podoaba părului ce-i crescuse până-n pământ, Maria din

Egipt îşi ducea zilele în post şi rugă, spre a-i fi iertat păcatul preacurviei; despre catacombele Kievului, unde odihneau martiri fără număr care, spre a plânge şi a se ruga fără preget, se îngropaseră de vii în întunericul mormintelor de piatră ce se umplea noaptea cu fel de fel de grozăvii, ispite şi batjocuri de-ale necuratului… Trăiam necontenit în contemplarea lăuntrică a unor asemenea tablouri şi imagini, lepădându-mă de viaţa casei şi a familiei, zidindu-mă în această lume de sfinte fantasme, îmbătat de bucuriile ei amare şi însetat de chinuri şi de cazne trupeşti. Nădăjduind cu înfocare să fiu şi eu trecut odată în rândul mucenicilor, rămâneam ore în şir în genunchi după ce mă furişam în odăile pustii, ori îmi împleteam din capete de sfoară ceva asemănător cu o cămaşă ţesută din păr şi mă hrăneam numai cu pâine neagră şi apă…

Toate acestea au durat iarna întreagă, iar spre primăvară au început să mai mă lase parcă de la sine. Veniseră zile senine, soarele încălzea ramele duble ale ferestrelor, între care prinseseră a învia muştele de acum un an şi îţi venea anevoie să nu le priveşti printre rugăciunile şi mătăniile până la pământ care nu-ţi mai dăruiau extazele sincere şi depline de mai nainte! Veni şi aprilie şi într-o zi mai însorită ca altele, în casă au pornit să scoată cu trosnet rândul al doilea de rame. Străluciră la soare geamurile şi se umplu casa de însufleţire şi dezordine, iar pe podele se risipiră resturi de chit şi câlţi. Apoi ferestrele fură larg deschise spre libertate, în întâmpinarea vieţii celei tinere şi noi, şi în odăi pătrunse aerul proaspăt şi suav de ţarini, mirosind a pământ reavăn, afânat, odată cu croncănitul vajnic şi galeş al ciorilor de câmp sosite de mult de pe alte meleaguri. Seara, pe purpura tihnitelor apusuri ce se stingeau domol porniră a se grămădi nouri şinilii primăvăratici cu forme stranii, în amurgurile ce-şi pogorau cu încetul vălurile tot mai cernite, tot mai de nepătruns, broscoii din heleşteul de pe câmp îşi instrunau violoncelele în triluri visătoare, grave, adormitoare, făgăduind o caldă şi binefăcătoare ploaie… Şi

iar, şi iar ca altă dată, mă îmbie şi mă cuprinde-n mângâietoarele-i braţe ca o mamă glia noastră veşnic înşelătoare…

XIX

Iar în luna august din acelaşi an purtam chipiul albastru de licean, cu insigna de argint pe panglică. Alioşa dispăruse pur şi simplu şi se ivise pe lume Arseniev Alexei, elev în clasa întâi a liceului de băieţi.

Pe la începutul verii nu mai rămăsese parcă nici urmă din suferinţele mele fizice şi sufleteşti îndurate iarna. Eram liniştit, voios – în deplină armonie cu timpul senin şi vesel, care ţinu toată vara de altminteri şi cu buna dispoziţie care domnea în toată casa. Nadia nu mai era decât o frumoasă amintire chiar pentru mama şi dădaca, imaginea unui copil cu chip de înger care s-a înălţat şi se bucură undeva acolo sus în strălucitorul şi veşnicul sălaş al cerului; le mai era câteodată dor de ea, vorbeau şi acum adesea despre dânsa, dar într-alt fel, uneori cu zâmbet, ba şi plângeau câteodată, dar cu alte lacrimi parcă. Cât despre bunica, pe ea o uitaseră cu desăvârşire; mai mult, moartea ei era una din cauzele bunei dispoziţii care domnea la noi în casă şi a inimilor uşurate: în primul rând, Baturino ne aparţinea acum nouă, ceea ce refăcea considerabil treburile noastre băneşti, iar în al doilea rând, toamna urma să ne mutăm acolo, lucru care de asemeni îi bucura în taină pe toţi, cum îi bucură pe oameni o schimbare de decor legată de speranţa în mai bine, sau poate numai din pricina unei reminiscenţe străvechi, cuibărită-n subconştient, de pe vremea nomazilor.

După spusele mamei mi-am zugrăvit cu uşurinţă tabloul celor ce se întâmplaseră la Baturino, când mama şi cu tata au sosit în goana cailor acolo: ziua senină de mai, curtea primitoare, înconjurată de acareturi, ca în alte vremuri, o casă bătrânească cu coloane de lemn la cele două ceardacuri, vitralii albastre-închis şi roşii în ochiurile de sus ale ferestrelor să

Ionului – şi sub ele, pe două mese alăturate, aşternute cu fin sub cearşafuri, cu căpătâiul spre colţul

icoanelor, zăcea o bătrânică palidă, pe cap cu scufie albă cu colţişor i şi cu mânuţele-i străvezii strânse pe piept, iar la căpătâiul ei stătea „măicuţa”, o călugăriţă curăţică, trecută de tinereţe şi, fără să-şi ridice genele lungi, citea monoton, cu glas răspicat, înalt, straniu, căruia tata, zâmbind cu sarcasm, îi zicea serafic… Cuvântul acesta îmi suna în urechi adesea şi-i simţeam vag acel iz vrăjitoresc, lugubru şi în acelaşi timp respingător. Neplăcut era tot tabloul care mi se zugrăvea. Dar numai neplăcut, şi atât. Şi toată neplăcerea o compensa cu prisosinţă gândul plăcut, deşi cu păcat, care-mi tot venea în minte, şi anume, că frumoasa moşie a bunicii e acum a noastră, că acolo am să mă întorc în prima mea vacanţă ca elev în clasa a doua, dacă o da Dumnezeu, şi tata o să-mi aleagă un cal din caii bunicii şi o să-mi dea în dar o iepşoară bună de călărit, care să mă îndrăgească atât de tare, încât să vină după mine oriunde, la cel dintâi fluier.

În vara aceea adesea mă înspăimânta presentimentul despărţirii de mama, de Olia, de Baskakov şi de tot cuibul părintesc, mă mistuia frica în faţa vieţii singuratice, la nişte oameni necunoscuţi de la oraş, în faţa a ceea ce se cheamă un liceu cu severii lui profesori în uniformă, care nu cunosc cruţarea; mi se strângea inima ori de câte ori vedeam pe mama şi pe Baskakov – de altminteri, şi pe ei îi săgeta inima ori de câte ori le apăream în faţă. Dar numaidecât îmi spuneam cu tainică bucurie: mai e până atunci! – şi mă refugiam cu bucurie în acel ceva ademenitor ce mi-l rezerva viitorul: voi fi licean, voi umbla în uniformă şi voi sta la oraş; şi o să am colegi, din care-mi voi alege un prieten devotat. Cel ce mă încuraja mai ades şi mă îmbia cu tablourile acestei vieţi noi era Gheorghi, fratele mai mare, care mi se părea o fiinţă cu totul aparte: pe vremea aceea era uimitor de frumos, cu supleţea lui de adolescent, puritatea frunţii înalt”, luciul ochilor de catifea, bujorii obrajilor; era pe atunci nici mai mult, nici mai puţin decât student al Universităţii imperiale ruse de la Moscova şi absolvent cu medalie de aur al aceluiaşi liceu unde peste puţin trebuia să mă înscriu şi eu.

Pe la începutul lui august m-au dus în sfârşit la examen. Când se auzi în faţa cerdacului huruitul trăsurii, mama, Baskakov, dădaca se schimbară la faţă, Olia se porni pe plâns, tata şi fraţii schimbară priviri şi zâmbete jenate. „Să ne aşezăm”, spuse apoi tata hotărât, şi toată lumea se aşeză într-o tăcere plină de sfială. „Şi acum, cu Dumnezeu înainte”, rosti el din nou peste câteva clipe, cu un glas şi mai hotărât, şi toţi ai casei se închinară, ridicându-se. De frică, mi se muiaseră picioarele şi mă apucai să-mi fac cruci repezi cu atâta sârguinţă, încât mama, cu lacrimi în ochi, mă strânse năvalnic la piept şi, sărutându-mă, făcu şi ea asupra mea semnul crucii… Cât plânsese şi mă binecuvântase, mi-am revenit însă şi mi-am spus în gând: „Poate dă Dumnezeu şi cad…”

Dar, vai! – am reuşit. Fusesem pregătit timp de trei ani pentru această clipă memorabilă, şi când colo, m-au pus doar să înmulţesc cincizeci şi cinci cu treizeci, să spun cine au fost amaleciţii1, mă poftiră să scriu *clar şi caligrafic*: „zăpada e albă, dar n-are gust!”… şi să declam pe de rost: „*Rumene zori învăluie zarea…*” 2 Nici măcar nu m-au lăsat să termin: abia ajunsesem la trezirea turmelor „*în lunci cu iarba mătăsoasă*”, că am şi fost oprit – probabil că profesorul (unul roşcovan cu pince-nez pe nasul cu nările tremurătoare) cunoştea prea bine această trezire, încât se grăbi să-mi spună:

— Foarte bine, ajunge, ajunge, văd c-o ştii…

Avea dreptate fratele meu: într-adevăr nimic înspăimântător. Totul a fost mult mai simplu decât mă aşteptasem şi se încheie neaşteptat de repede şi uşor, simplu, de parcă n-avea mare însemnătate. Şi totuşi, când te gândeşti ce hotar trecusem!

Călătoria de basm la oraş. pe care nu-l mai vizitasem din vremea prunciei, ca şi oraşul însuşi cândva învăluit în vrajă – toate erau astăzi schimbate, nimic nu mă mai fermeca. Hotelul de lângă biserica Arhanghelul Mihail îl găsii cam sărăcăcios, iar clădirea cu trei etaje a liceului, ascunsă după gardul înalt, în fundul unei curţi pietruite, o priveam ca pe ceva arhicunoscut, deşi niciodată nu mai

călcasem într-o asemenea casă uriaşă, curată şi sonoră. Nu mă impresionau şi nici nu mă mirau profesorii în fracuri cu nasturi de aur, unii cu părul roşu ca focul, alţii smoliţi, dar la fel de voinici, şi nici directorul chiar, care semăna cu o hienă.

După examen mi se spuse, tatii şi mie, că am reuşit şi că am vacanţă până la întâi septembrie. Tatii parcă-i căzuse o povară de pe umeri – se săturase până peste cap să stea în cancelaria profesorilor, unde mi se punea la încercare ştiinţa; cât despre mine, eram şi mai încântat. Totul se sfârşise cu bine, reuşisem la examen şi mai aveam trei săptămâni întregi înainte! Ar fi trebuit să mă îngrozesc. Eu, care de la naştere şi până în clipa aceea mă bucurasem de o libertate deplină şi care deodată, asemenea unui sclav, fusesem liberat numai pentru trei săptămâni, am exclamat în sinea mea doar atât: slavă Domnului, mai am înainte trei săptămâni în cap! de parcă aceste trei săptămâni n-ar fi avut sfârşit.

— Ei, şi acum, să dăm o raită pe la croitor, iar după aceea, la masă! exclamă voios tata, când ieşeam pe poarta liceului.

Am intrat în dugheana unui omuleţ scurt în picioare, care m-a uimit cu repeziciunea vorbirii sale punctată de o molcomire întrebătoare şi o umbră parcă de jignire la sfârşitul fiecărei fraze, precum şi cu dibăcia cu care mi-a luat măsura. Apoi am dat pe la ceaprăzăria cu ferestrele prăfuite în bătaia soarelui, cu aerul înăbuşitor şi îngrămădeală din pricina nenumăratelor pălării aruncate peste tot în atare dezordine, încât stăpânul lor le răscoli chinuitor de mult, tot strigând ceva într-o limbă de neînţeles către odaia cealaltă, unei femei cu un chip galeş, alb ca laptele. Era şi acesta evreu, dar cu totul altfel decât cel dintâi: bătrân, cu perciuni bogaţi, în lapserdac lung din lustrină şi o tichie de acelaşi material, dată pe ceafă, mare, gros în piept şi subţiori, posac, nemulţumit, cu o barbă mare, neagră ca funinginea, care-i creştea chiar de sub ochi – într-un cuvânt, o figură înspăimântătoare, îndoliată. Tot el îmi alese până la urmă o frumuseţe de şapcă

albastră pe postavul căreia străluceau în frunte două crenguţe de argint. Cu şapca asta m-am întors acasăspre bucuria tuturor, ba chiar şi a mamei, o bucurie cu totul de neînţeles, căci bine zicea tata: – La ce naiba-i trebuie amaleciţii ăia?

XX

Într-o zi de pe la sfârşitul lui august, tata trase în picioare cizmele înalte, se încinse cu un brâu din cartuşe, îşi aruncă pe umăr tolba de vânător, luă din perete arma cu două ţevi, mă strigă pe mine, apoi pe frumoasa roşcovană Gealma, şi pornirăm prin mirişti, de-a lungul drumului spre iaz.

Tata era îmbrăcat numai cu bluză pestriţă şi o şapcă cu calota albă, pe când eu, cu toată arşiţa, mă gătisem reglementar, cu uniforma de licean. Înalt, puternic, călca uşor cu pasu-i ferm înaintea mea, foşnind prin peria galbenă a mirişti şi trimiţând peste umăr fumul ţigării, în timp ce eu grăbeam în urmă, ţinându-mă pe dreapta, cum se şi cuvine după regulile vânătorii – şi, trebuie să recunosc, era o adevărată plăcere pentru mine să le ţin. Când şi când tata fluiera îmbietor, şi Gealma, stăpânindu-şi aprinderea şi mişcând mărunt şi iute din coada ce-i tremura, se transforma toată în auz, văz şi miros, strecurându-se cu mers şerpuitor înaintea noastră.

Câmpiile erau pustii, largi, dar încă vesele şi luminoase ca vara. Vântul încins ba scădea – şi atunci soarele dogorea tare şi se auzeau greierii cum ticăie ca ceasul şi bat şi foşnesc din aripi de căldură – ba se întărea aducând dogoare molatică, uscată, zbura pe lângă noi şi deodată ridica în joacă de pe drumul colbuit încă din vremea secerişului un norişor de praf, îl lua, îl rotea în formă de pâlnie şi-l ducea cu el, avântându-se nebunatic.

N-o scăpăm din ochi pe Gealma care, adulmecând grăbită o urmă, ne conducea pe nesimţite tot mai departe şi mai departe. Din timp în timp, încremenea deodată locului, aplecată din tot trupul înainte şi cu laba dreaptă ridicată, îşi aţintea ochii la ceva nevăzut nouă care se afla înaintea ei. Tata îi poruncea încetişor „Allez!” – ea se

năpustea asupra acelui ceva nevăzut şi îndată – sfrrr! – ţâşnea de sub ea greoaie, stângaci (din pricina grăsimii) prepeliţa rotofeie, şi înainte de a se fi depărtat cinci paşi cădea ghem în mirişte sub împuşcătură. Alergam s-o ridic şi-o îndesam în tolbă…

Aşa am străbătut câmpul de secară, apoi acela de cartofi, am lăsat în urmă iazul cu maluri de lut care scânteia în dreapta noastră, în vale, încins şi silnic, din suprafaţa-i lunguiaţă, printre muncelele golaşe cu urme de vite. Ici-colo, în bătaia vânturilor, ciori de câmp. Tata ridică ochii şi-mi spuse: „Iată, şi ciorile de câmp îşi ţin soborurile toamnei, sfătuindu-se despre călătorit…” şi pentru o clipă mă cuprinse din nousfă şterea apropiatei despărţiri, şi nu numai de vara care se călătorea, dar şi de aceste câmpii şi toate câte îmi erau dragi şi apropiate, întreg ţinutul acesta uitat de lume pe care-l îndrăgeam şi în afara căruia nu mai văzusem nimic, portul liniştit unde în pace şi singurătate înflorise neştiută de nimeni şi nimănui trebuitoare pruncia şi copilăria mea…

După aceea am luat-o la stânga spre Zakaz, de-a lungul hatului care tăia ţarina necuprinsă cu arătură neagră, atunci grăpată. Era câmpul nostru, şi una din grape o târa după el peste bolovanii uscaţi de cernoziom un străjnic murg, cu pămătuful rar al cozii încă buclat, pe care-l cunoşteam de pe vremea când, mânzoc cu glezne subţiri, îmi fusese dăruit mie, şi acum era pus la muncă fără ruşine şi fără să mi se ceară părerea sau aprobarea. Sufla un pui de vânt încărcat de dogoare, deasupra arăturii scânteia soarele de august, văratic încă, dar parcă fără rost, iar străjnicul, care crescuse mult de atunci şi se înălţase, însă nu ştiu cum mânzeşte, straniu, călca supus prin arătură, trăgând după el ştreangurile hamului făcute din sfoară, iar în urmă sălta grătarul grapei, spărgând bulgării cu colţii ei de fier, şi, ţinând hăţurile stângaci, cu ambele mâini, mergea un flăcăiaş în opinci. Multă vreme nu mi-am putut lua ochii de la această privelişte, copleşit iarăşi de o ciudată tristeţe.

Zakazul era o pădure de şes destul de întinsă,

aparţinând unui moşier cam smintit, ce-şi ducea zilele singur şi învrăjbit cu lumea întreagă la conacul lui de lângă Rojdestro, ca într-o fortăreaţă, sub paza unei haite de câini ciobăneşti, fioroşi; mereu se afla în judecată cu mujicii din Novoselki şi din Rojdestro, neînţelegându-se niciodată cu ei din preţ, aşa încât îi rămâneau adesea lanuri întregi de grâne neculese sau sute de căpiţe ce putrezeau pe câmp până toamna târziu, pie-Tind mai apoi sub troiene. Aşa se întâmpla şi acum. Păşeam spre Zakaz prin ovăzuri galbene, necosite, cu spicele încurcate şi culcate la pământ de vite.

Aici Gealma mai adună câteva prepeliţe, eu alergai din nou să le ridic şi apoi pornirăm mai departe, ocolind pădurea, prin lanul des de mei care lucea ca mătasea sub soare, cu spicele lui cafenii pline de grăunţe plecate la pământ, foşnind uscat, ca mărgelele cu boaba măruntă, sub paşii noştri. Tata îşi descheiase gulerul bluzei – era aprins la faţă.

— Halal arşiţă! Tare mi-e sete! Ce-ar fi s-o luăm spre iazul din pădure?

Şi sărind peste şanţul ce despărţea ogorul de pădure, pătrunserăm în împărăţia ei de vrajă, luminoasă, încă văratică, aeriană, veselă, începând a îngălbeni.

Păsări erau puţine – plecaseră. Numai mierlele zburătăceau scoţând ţipete zglobii, prefăcut arţăgoase, şi gângureau sătule, pădurea, nu prea deasă, era pustie şi largă, străvezie până departe, irizată, saturată toată de soare. Păşeam când pe sub mesteceni bătrâni, când prin poieni largi în care străjuiau nestingheriţi stejarii maiestuoşi şi-şi întindeau până departe crengile coroanei bogate, nu atât de negri şi deşi ca vara, cu frunzişul rar şi aproape uscat; călcam prin umbra lor bălţată pe iarba uscată şi alunecoasă, respirând aroma de fân, şi priveam în depărtarea pădurii unde se deschideau alte poieni, mai largi şi mai scăldate de soare, iar în zare se desena, galben-aprins, lăstărişul tremurător de arţar. Când ieşirăm la poteca ce ducea spre iaz, croită prin desişul de după aluni cu frunza lată, ţâşni cu trosnet aproape de sub

picioarele noastre un sitar roşu-auriu. Tata, uimit de asemenea oaspe timpuriu, se pierdu cu firea şi de tras trase numaidecât, dar dădu greş. Minunându-se de unde putea să răsară sitarul la vremea asta şi necăjindu-se pentru că dăduse greş, se apropie de iaz, puse arma jos, se aşeză pe vine şi începu să bea din pumni. Apoi îşi şterse gura cu dosul palmei gâfâind de plăcere, se întinse pe mal şi-şi aprinse o ţigară. Apa iazului era curată, limpede, o apă de pădure cristalină, cum sunt iazurile singuratice din inima sihlei, din care nu bea nimeni afară de păsări şi fiare. În limpedele ei adânc fără fund, ce semăna cu un cer vrăjit, se oglindeau calme şi se înecau creştetele mestecenilor şi ale stejarilor pădurii ce-l înconjurau, prin care gonea cu un foşnet straniu vântul venit din câmpie. Şi legănat de acest foşnet, întins în iarbă, cu capul sprijinit în mână, tata închise ochii şi aţipi. Gealma bău şi ea din iaz, apoi sări în apă, înotă niţel ţinând grijuliu deasupra apei urechile mari cât brusturii, apoi coti înapoi, speriată parcă de adâncimea apei, sări pe mal şi se scutură zdravăn de câteva ori, stropindu-ne. Şi acum şedea lângă tata, cu limba lungă şi roşie atârnându-i afară şi ba mă cerceta întrebător pe mine, ba căta împrejur, nerăbdătoare… M-am sculat şi am pornit agale printre copaci în direcţia lanului de ovăz de unde venisem…

Acolo, printre trunchiuri, unde se sfârşea pădurea, lucea galben pe sub streaşina de frunze uscate largul câmpiei şi venea o răsuflare caldă, lumina şi bucuria ultimelor zile ale verii. În dreapta mea, ridicându-se de după copaci, se bucăla neregulat pe albastrul cerului, plutind alene şi schimbându-şi forma sub ochii mei, un nor alb, mare, apărut de nu ştiu unde. După câţiva paşi, m-am întins şi eu în iarbă, printre copacii răzleţiţi în jurul meu, albi, luminoşi, porniţi ai zice la plimbare, la umbra a doi mesteceni lipiţi, doi fraţi cu coajă albă şi frunzişul cenuşiu, mărunt, presărat cu cerceluşi, şi, sprijinindu-mi şi eu capul în mână, stătui să privesc când câmpia ce strălucea galbenă-aurie după copaci, când norul. Din larg venea o adiere de arşiţă şi uscăciune, pădurea pătrunsă de soare

vibra din fiecare frunză şi parcă plutea, se auzea foşnetul ei somnolent, curgător ca un râu. Foşnetul ăsta creştea când şi când, se întărea, şi când plasa umbrelor se mişca, împestriţată de pete de soare, ele se aprindeau, scăpărau pe pământ şi în copacii ale căror ramuri, plecându-se, deschideau cerul…

La ce mă gândeam, dacă acelea erau gânduri? Fireşte, la liceu, la oamenii uimitori pe care-i văzusem acolo numiţi profesori şi care aparţineau, îmi ziceam, unei alte rase, cu totul deosebite, menirea cărora consta în a învăţa şi a-i ţine pe elevi în veşnică teamă, şi mă întrebam cu groază şi nedumerire: de ce, de ce sunt dus în robia lor şi mă despart de casa părintească, de Kamenka, de pădurea asta?… Mă gândeam la străjnicul ce-l văzusem pe arătură, trăgând grapa. Umbre şi gânduri îmi mijeau prin minte: cât sunt de înşelătoare toate pe lume… îmi închipuisem că străjnicul e al meu, şi când colo, alţii dispun de el fără să mă întrebe, ca şi cum ar fi proprietatea lor… da-da, a fost odată un mânzoc sperios şi cu nerv, ca toţi mânjii, dar şi zglobiu, încrezător, cu ochi ca două prune limpezi, legat numai de maică-sa, care îl întâmpina întotdeauna cu un nechezat duios şi bucurie reţinută, iar în rest nesfârşit de liber şi de fără griji… Şi pe acest mânzoc mi l-au dăruit într-o zi fericită, pentru totdeauna mi l-au pus la dispoziţia mea, şi o vreme m-am bucurat şi chiar am visat la el, la viitorul nostru comun şi la apropierea care nu că avea să se nască, dar se şi născuse între noi, numai pentru faptul că-mi fusese dăruit, apoi, puţin câte puţin am început să uit de el, şi atunci, ce-i de mirare ca lumea să fi uitat că e al meu? La drept vorbind, până la urmă l-am uitat complet – aşa cum îi voi uita probabil şi pe Baskakov, pe Olia, pe toţi, şi chiar pe tata pe care îl iubesc atâta acum, lângă care mă simt atât de fericit ieşind la vânătoare, ba am să uit şi de Kamenka, unde cunosc şi mi-e drag fiece colţişor… Şi au trecut de atunci doi ani – de parcă nici n-au fost! – unde mai e acel mânzoc nătâng şi fără griji? Există un străjnic de trei ani – dar unde-i libertatea lui de altă dată? iată-l umblând

înhămat pe arătură, cu grapa după el… Nu se întâmplă oare cu mine ceea ce s-a petrecut cu el?

La ce-mi trebuiau amaleciţii? Mă îngrozeam şi mă miram fără sfârşit, dar ce folos? Norul de după mesteceni sclipea alb, tot schimbându-şi contururile… Oare putea să nu le schimbe? Pădurea străbătută de raze se vălurea, vibra şi, bolmojind somnolent şi foşnind, se depărta, pleca undeva… încotro, pentru ce? Şi oare puteam s-o opresc? închideam ochii şi simţeam vag că totul e vis, un vis neînţeles! Şi oraşul de acolo, unde sfârşeau câmpiile, în care, vrând-nevrând, trebuia să mă duc, şi viitorul meu de acolo, şi trecutul meu de la Kamenka, şi această zi luminoasă în prag de toamnă ce se pleacă spre asfinţit, şi eu însumi, cu gândurile şi visele mele, şi sentimentele mele – totul, totul e vis! Trist, amar? Ba nu, oarecum fericit şi uşor…

Şi parcă pentru a pune punct concluziei la care ajunsesem, undeva în spatele meu bubui o împuşcătură şi ecoul ei se rostogoli prin toată pădurea, cuprinzând-o în cercul lui sonor, după care se auzi un cotcodăcit şi un piuit alarmaptesemne sitarii îşi luau zborul în stol uriaş – şi lătratul Gealmei, plin de nebunească bucurie: trăsese tata, trezit din somn. Şi, uitând pe loc de toate gândurile mele, am pornit în goană spre locul unde se afla – să adun sitarii însângeraţi, calzi încă, mirosind îmbietor a vânat.

CARTEA A DOUA

În ZIUA când am părăsit Kamenka, neştiind că mă despart de ea pe veci, ca să fiu dus la liceu pe drumul Cernavskaia – care era ceva nou pentru mine – am gustat pentru prima oară din poezia drumurilor mari căzute pradă uitării, a trecutului lor destrămat, prefăcut în legendă. Toate drumurile mari îşi trăiseră traiul. Şi-l trăise şi drumul Cernavskăi. Pe vechile-i făgaşuri crescuse iarba, bătrânele sălcii, ce pe alocuri străjuiau de o parte şi de alta panglica lui latră şi pustie, arătau triste şi însingurate. Ţin minte mai ales una, trunchiul ei scorburos prăbuşit de furtună, şi un corb aciuiat pe el, negru ca un tăciune; văzându-l, tata îmi mărturisi un lucru care m-a uimit

nespus şi mi-a răscolit imaginaţia: că aceste păsări trăiesc câteva sute de ani şi că acest corb hălăduieşte poate de pe vremea tătarilor… în ce consta oare farmecul celor spuse de el şi a ceea ce am simţit atunci? în perceperea Rusiei şi a faptului că e patria mea? în perceperea legăturii cu trecutul comun îndepărtat care întotdeauna ne îmbogăţeşte sufletul, lărgeşte existenţa noastră personală, amintindu-ne că suntem şi noi o parte din acest întreg?

Îmi povesti că însuşi Mamai, pornind din vale spre Moscova, a distrus în trecere oraşul nostru până la temelii, iar după aceea îmi vorbi de Stanovaia pe lângă care trebuia să trecem numaidecât, un sat mare, care avusese nu demult faima de cuib de hoţi, şi mai ales, de faimosul Mitka, ucigaş atât de cumplit, încât după ce l-au prins în sfârşit, nu l-au executat pur şi simplu, ci l-au tăiat în patru. Ţin minte, tocmai în acele clipe în dreapta drumului mare, între noi şi Stanovaia trecea trenul pe care nu-l mai văzusem niciodată până atunci. În spate soarele se înclina spre asfinţit şi lumina puternic jucăria automată ce alerga spre oraş, luându-ne-o repede înainte – o micuţă, dar trufaşă locomotivă din al cărei coş bombat năvălea şi se prelingea spre spate o coadă stufoasă de fum, urmată de căsuţe verzi, galbene şi albastre, pe roţi ce se învârteau zorite. Locomotiva, căsuţele care-mi trezeau dorinţa de a locui în ele, ferestruicile lor care scânteiau în soare, această goană iute şi inertă a roţilor – toate erau foarte ciudate şi amuzante, dar ţin minte că mă atrăgeau mai mult altele, cele ce se zugrăveau în imaginaţia mea dincolo de calea ferată, unde se înălţau sălciile tainicei şi cumplitei Stanovaia. Tătarii, Mamai, Mitka… Nu încape îndoială că în seara aceea mi s-a limpezit în conştiinţă că sunt rus şi trăiesc în Rusia, şi nu doar la Kamenka, în judeţul şi volostea cutare, şi am simţit deodată această Rusie, trecutul şi prezentul ei, trăsăturile ei fruste, cumplite, dar atât de fermecătoare într-un fel, şi legăturile mele de sânge cu ea…

II

Foarte ruseşti au fost toate câte m-au înconjurat în

primii ani ai copilăriei. Măcar şi această Stanovaia. Mai târziu am trecut nu o dată prin ea şi m-am convins pe deplin că de mult nu mai era acolo nici urmă de tâlhari. Cu toate acestea, niciodată n-am pus-o în rând cu celelalte sate; mi se părea că nu în zadar locuitorii ei au faimă de ucigaşi. Mai era şi cunoscuta râpă a Stanovaiei. În preajma satului, drumul mare cobora într-o vale destul de adâncă, şi locul acesta inspira o frică aproape superstiţioasă oricărui drumeţ întârziat, indiferent de anotimpul în care ar fi trecut pe acolo; am simţit-o şi eu în tinereţe nu o dată această frică pur rusească. Erau pe drumul Cernavskaia destule locuri cu faimă rea – unde cândva, la crucea nopţii, ieşeau din felurite vizuini tainice flăcăi vajnici, auzind de departe cu urechea deprinsă cu tăcerile nopţii plânsul zurgălăilor sau dondănit de căruţă pe drum; dintre toate însă mai vestită era râpa Stanovaiei. Când ajungeai acolo noaptea, ţi se strângea inima de frică şi nu mai ştiai ce-i mai bine: să mâi caii în goană mare sau să-i duci de dârlogi, la pas, trăgând cu urechea la fiecare zgomot cât de mic? Câte nu-ţi treceau prin minte! Te uiţi, şi ei sunt colea – călcând alene, vin să-ţi taie calea, cu securile în mâini, încinşi zdravăn mai jos de mijloc, cu cuşmele trase peste ochii ageri, se opresc apoi deodată, poruncind cu glas domol şi cu o linişte peste măsură: „Ian stai oleacă, negustoraşule…” Şi oare ce-i mai înfiorător: să le auzi porunca zbucnind într-o linişte paşnică în amurgul tihnit ce învăluie ogoarele verii, ori răzbind prin hăulitul viforniţei care te orbeşte cu pulberea-i albă ori detunând sub ascuţişul stelelor toamnei, la lumina cărora vezi şi pământul, negru până departe, mort, tare ca fierul, în vreme ce roţile propriei tale trăsuri bubuie atât de crâncen pe drumul îngheţat bocnă?…

După Stanovaia, acolo tfnde drumul mare se încrucişa cu şoseaua, se afla o vamă şi erai obligat să te opreşti şi să aştepţi până ce vlăjganul de soldat, ieşind din îndoliata-i gheretă vărgată în alb şi negru avea să dezlege o bară, vărgată şi aceea, zăngănind din lanţ, care va luneca cu un capăt în sus (pentru care lucru trebuia să

plăteşti statului două copeici, ceea ce stârnea indignarea tuturor călătorilor, care-l considerau jaf ziua ’namiaza mare). De acolo drumul o lua de-a lungul străvechii Slobozii Fugare, apoi pe lângă mlaştina cu murdării ce poartă un nume şi mai scârnav, şi, în sfârşit, ieşea la şosea între închisoare şi mănăstirea cea veche. Oraşul se mândrea cu vechimea lui, şi pe drept cuvânt: era dintre cele mai vechi aşezări ruseşti, situat în inima câmpiilor de cernoziom din preajma stepei, la fatalul hotar de la care se întindeau odinioară „pământuri sălbatice, neştiute”, iar pe timpul cnezatelor Suzdalski şi Reazański se număra printre stâlpii Rusiei, care, după spusa letopiseţelor, cei dintâi respirau colbul şi viforul furtunii de sub norii asiatici ameninţători ce se ridicau asupra lor mereu, cei dintâi zăreau noaptea sau ziua jarıştea cumplitelor incendii, cei dintâi trimiteau veste Moscovei despre primejdia ce o paşte, şi aşijderea cei dintâi îşi dădeau viaţa pentru ea. La timpul său, firește, a îndurat şi el ce i-a fost lăsat să îndure: în cutare secol un han „l-a nimicit până la temelii”, în cutare secol, alt han, în cutare, un al treilea, în cutare an l-a pustiit foc mare, în cutare l-a bântuit foametea, n cutare – molima… Mărturii istorice palpabile în asemenea îcondiţii, fireşte, nu s-au putut păstra. Totuşi tradiţia pe care o simţeai foarte puternică, ieşea la iveală în moravurile de neclintit ale traiului negustorimii şi al micii burghezii, în luptele cu pumnii şi năzdrăvăniile locuitorilor Mahalalei Negre, ai Zareciei şi Argamaciului ce se înălţa deasupra râului, pe ale cărui stânci galbene, spune legenda, s-ar fi prăbuşit împreună cu argamaciul său un han tătar. Dar ce înmiasmat era acest oraş! începea să miroasă de la rohatcă, de unde abia dacă se zărea cu nenumăratele-i biserici care scânteiau în depărtarea văii foarte largi; mirosea întâi mlaştina cu numele scârnav, apoi fabrica de piei, miroseau apoi acoperişurile de tablă încinse la soare, după aceea piaţa, unde în zilele de târg stătea tabăra ţăranilor veniţi să vândă şi să cumpere, iar după aceea nici nu mai ştiai a ce: a tot ce poate mirosi un străvechi oraş rusesc…

III

Am urmat la liceu timp de patru ani, stând în gazdă la un oarecare Rostovţev, într-un mediu umil şi sărac; altundeva n-am putut pătrunde, orăşenii cu stare nu aveau nevoie de elevi în gazdă.

Şi cât de îngrozitor a fost începutul acestei vieţi! Numai faptul că era prima mea seară în oraş, prima după despărţirea mea de tată şi mamă, prima într-o atmosferă de mizerie cu totul nouă pentru mine, în două odăiţe strâmte, într-un mediu străin mie până la absurd, între oameni pe care eu, cuconaşul, îi socoteam demni de dispreţ şi care totuşi căpătaseră pe neaşteptate un fel de putere asupra mea – numai atât şi ar fi fost de ajuns să mă îngrozească. Rostovţevii mai aveau în gazdă pe Glebocika, un băieţaş cu părul roşu, de vârsta mea, colegul meu de clasă, fiul nelegitim al unui moşier de la Baturino; în seara aceea însă între noi nu existau încă niciun fel de raporturi; el şedea într-un colţ ca o sălbătăciune prinsă în cuşcă, tăcea cu încăpăţânare, aruncându-mi pe sub sprâncene priviri neîncrezătoare, şi nici eu nu mă vâram în sufletul lui – între altele şi din pricina că mi se părea un băieţaş nu tocmai obişnuit, aşa încât mi-am zis că ar fi poate cel mai bun lucru să mă ţin mai la o parte. Ştiam că o să stăm la aceeaşi gazdă încă de la Kamenka – auzisem într-o zi pe dădaca pomenindu-l cu o vorbă foarte urâtă în legătură cu apariţia sa pe lume. Şi parcă diijadins afară timpul era înebis, iar spre seară începu să picure, strada lungă, pietruită, fără sfârşit, pe care o priveam de la fereastră părea moartă, pustie, iar în copacul aproape golaş de după gardul curţii de peste drum croncănea un corb, cocoşindu-se de sforţare şi făgăduind ceva nu tocmai bun, iar de după acoperişurile de tablă prăfuite, în clopotniţa ce se înălţa zveltă în depărtare, înfiptă în cerul înnourat ce se întuneca, ceva cânta şi clincănea duios la fiecare sfert de oră, cu jale şi deznădăjduit…

Într-o seară ca asta tata ar fi strigat numaidecât să se aprindă luminările, să se pună mai devreme samovarul, ori să se aşeze de cină – „nu pot să sufăr mohoreala asta

diavolească!” Aici însă nu se aprindea lumina, la masă nu se aşezau când li se năzărea – fiece lucru îşi avea locul şi sorocul. Aşa se întâmplă şi acuma: luminările fură aprinse numai când se întunecă de-a binelea şi se întoarse şi stăpânul casei din oraş, un bărbat înalt şi zvelt, cu trăsăturile regulate ale feţei oacheşe şi o barbă neagră stufoasă pe alocuri atinsă de bruma anilor. Era nespus de zgârcit la vorbă, de o exigenţă nestrămutată şi moralizatoare, un om care avea pentru el şi alţii întotdeauna, în toate împrejurările, reguli ferme şi sentinţe, un fel de „nu noi, proştii şi nebunii, ci taţii noştri şi străbunii”, un fel de statut al bunei-cuviinţe, atât casnică cât şi socială, valabil pentru veşnicie. Se ocupa cu achiziţionarea de grâne şi vite, pentru a le revinde apoi, şi adesea era plecat la drum. Dar şi în zilele când lipsea, în casa lui, în familia lui (compusă din soţie, femeie drăgălaşă şi liniştită, două fiice cu gâturile goale plinuţe şi un fiu de şaisprezece ani) domnea neschimbat legea odată statornicită de spiritul lui nobil şi aspru: tăcere, ordine, hărnicie, curăţenie în fiecare faptă, în fiecare vorbă…

Şi în seara aceea tristă, stăpâna casei şi fetiţele, şezând fiecare cu lucrul ei de mână, îi păndeau întoarcerea, ca să aşeze masa. Numai ce bufni portiţa de la stradă şi toate trei se încruntară niţeluş.

— Mania, Kstiuşa, puneţi masa! spuse cu glas scăzut stăpâna casei şi, sculându-se de la locul ei, se duse la bucătărie.

Rostovţev intră, scoase în micul întreiaş şapca şi zeghea, rămase doar într-o podiovcă cenuşie care împreună cu cămaşa brodată şi cizmele uşoare de box sublinia şi mai mult frumuseţea lui tipic rusească. Adresându-i nevestei câteva vorbe reţinute de salut, el îşi spălă cu grijă mâinile la spălătorul de aramă prins în perete şi le stoarse bine deasupra ciubărului din bucătărie. Ksiuşa, cea mai mică dintre fetiţe, îi întinse, plecând ochii în pământ, un ştergar lung, curat. El se şterse fără grabă pe mâini şi, cu un zâmbet mohorât, i-l aruncă fetei în cap – la care ea se aprinse toată de bucurie – şi, deschizând uşa

în odaie, se închină de câteva ori după tipic, cu toată evlavia către iconostasul din colţ…

Prima cină la Rostovţevi mi se întipări de asemeni în memorie – şi nu fiindcă ar fi fost alcătuită din feluri foarte ciudate pentru mine. S-a servit întâi o ciorbă, apoi pe un fund de lemn, bucăţi de burtă sure şi zgrunţuroase – numai mirosul şi aspectul lor m-au cutremurat – pe care stăpânul casei le tăia felii mărunte apucându-le cu mâna; la burtă s-a servit pepene murat, iar ca încheiere, fiertură de hrişcă cu lapte. Dar nu despre asta era vorba, ci pentru că nu mâncasem decât ciorbă şi pepene, stăpânul casei îmi aruncă de vreo două ori câte-o privire piezişă.

— Trebuie să te deprinzi cu de toate, coconaşule… Suntem oameni simpli, ruşi, nu pani, la noi turta se mănâncă şi fără susan, aşa că vezi… feluri pentru fiecare n-om găti…

Şi mi se păru că ultimele cuvinte le-a rostit aproape cu trufie, cu deosebită greutate şi povăţuitor – şi în clipa aceea mă învălui un suflu de mândrie din care am respirat pe săturate cât am stat la oraş.

IV

În general mândria răsuna adesea4 n vorbele lui Rostovţev. Dar cu ce se mândrea? Desigur, cu faptul că noi Rostovţevii suntem ruşi, ruşi adevăraţi, că trăim viaţa aceea cu totul aparte, simplă, modestă în aparenţă, care şi este adevărata viaţă rusească, o alta mai bună nu există şi nu poate exista, pentru că e modestă numai în aparenţă, iar în fapt bogată ca nicăieri, o chintesenţă legiuită a adevăratului spirit rusesc, iar Rusia e mai bogată, mai puternică, mai drept-credincioasă şi mai glorioasă decât toate ţările lumii. Şi oare se mândrea numai Rostovţev? Mai târziu am constatat că se mândreau mulţi alţii, foarte mulţi, iar astăzi mai văd ceva: că mândria aceasta a fost atunci un fel de semn al vremii şi se simţea în mod deosebit în acei ani, şi nu numai în oraşul nostru.

Unde a dispărut sentimentul acesta mai târziu când pierea Rusia? Cum de n-am ştiut apăra ceea ce cu atâta mândrie numeam rusesc şi de al cărui adevăr şi dreptate

eram după toate aparenţele atât de profund încredinţaţi? Aşa sau altfel, un lucru ştiu bine, că am crescut pe vremea când Rusia însemna o forţă uriaşă şi conştiinţa de neclintit a acestei forţe. Câmpul de observaţie al ochiului meu de adolescent nu era nicidecum atotcuprinzător, însă ceea ce am putut observa pe atunci se dovedea, repet, pe deplin concludent.

Mai târziu am constatat că mulţi, foarte mulţi alţii, nu numai Rostovţev, vorbeau cam în acelaşi fel, le auzeam mereu vorbele lor, chipurile smerite – „iaca, noi suntem oameni din popor, până şi împăratul nostru Alexandr Alexandrovici umblă cu ciubote unse cu dohot” – şi astăzi nu mă mai îndoiesc că asemenea stări erau proprii nu numai oraşului nostru, da în general subliniau sentimentele de atunci ale tuturor ruşilor. Manifestările unor atari sentimente cuprindeau fireşte, şi partea lor de poză, de afectare – aşa, de pildă, fiecare zeghe îşi juca rolul la fiecare răscruce; zărind în capătul străzii o biserică, îşi scotea şapca şi, făcându-şi cruce, se închina aproape până la pământ; e drept că rolul se schimba uşor, spusele adesea nu se potriveau cu fapta, unuia din sentimente îi lua locul un altul, opus, totuşi, ce anume precumpănea?

Rostovţev spuse o dată, arătând rama ferestrei, unde făcuse nu ştiu ce însemnări cu creta:

— Ce-avem nevoie de poliţe? Astea nu-s lucru rusesc, în vremurile de-altădată nici nu se pomenea de ele, neguţătorul îşi însemna cât şi cine îi datorează, uite, cum făcui eu, acolo, cu creta pe uscior. A trecut sorocul şi datornicul nu s-a înfăţişat, neguţătorul i-o aminteşte cu bună cuviinţă. A mai trecut unul şi tot nu s-a înfăţişat, îl aminteşte: „Bagă de seamă, omule, nu cumva să uiţi şi a treia oară, că atunci vei şti că şterg însemnarea. Ţie o să-ţi crape obrazul de ruşine după aceea!”

Puţini erau, fireşte, ca el. După natura ocupaţiei era un „chiabur”, dar nu se socotea ca atare, şi nici nu avea de ce: pe drept cuvânt îşi zicea neguţător, şi nu numai că nu semăna celorlalţi chiaburi, dar nici măcar multor orăşeni.

Se întâmpla să ne viziteze câteodată, pe noi, chiriaşii săi, şi ne trezeam uneori că ne întreabă zâmbind pe sub mustaţă:

— Da poezii v-au dat azi de învăţat?

— Ne-au dat, îi răspundeam.

— Ce fel?

— „La *un ceas de noapte, cerul ocolind, Luna flori de gheaţă coase-n fir de argint...*”[5]

— Hm, nu-s prea grozave, spunea el... „*La un ceas de noapte, cerul ocolind...*” Nu prea pricep ce-i aia...

Nu pricepeam nici noi, pentru că nu băgăm de seamă virgula după cuvântul „noapte”, versul părea într-adevăr şchiop. Şi nu ştiam ce să-i răspundem. Şi din nou ne întreba:

— V-au mai dat şi altele?

— Ne-au mai dat:

„*Umbra stejarului vechi, mare, stufoasă, bogată, Tare-ndrăgise-n priveghi o cântăreaţă-aripată, La adăpostu-i stufos de ramuri lin legănate Pace găsea şi adăpost, pace şi-odihnă-mpăcată... li*

— Ei, astea mai da, îs frumuşele. Ia ziceţi-mi-le pealea despre rugăciune, şi „*Sub cupola-adâncă...*”

Şi începeam, plin de sfială:

— „*O, vino tu, cel pradă suferinţei, O, vino tu, cel plin de bucurii.*

Bat clopote dinţii, chemând la rugăciune Cusonuri blânde bat, bat clopote dintâi...”[6]

Mă asculta coborându-şi peste ochi pleoapele. Declamam apoi versurile lui Nikitin:

— „*Sub cupola-adâncă a cerului albastru văd în larga zare stepa unduind...*”

Era o descriere avântată şi entuziastă a măreţelor întinderi, a feluritelor mari bogăţii, puteri şi fapte ale Rusiei.

Iar când ajungeam la strofele mândre, pline de exaltată bucurie, ce încheiau şi desăvârşeau această

---

5 Din poezia lui N.I. Ogariov „Izba".

6 Din poezia lui I.S.AVsakoV „Vagabondul".

•• Din poezia lui I.S.Nikitin „Rusia".

descriere: *Hei, Rusia mea mult puternică, îndrăgită patrie pravoslavnică…2*

Îl vedeam că-şi încleştează fălcile şi se face palid de emoţie…

— Da, astea-s versuri! rostea el deschizând ochii, străduindu-se să pară calm. Astea să le învăţaţi mai cu temei! Şi când te gândeşti – cine le-a scris? Un frate, un om de rând, concetăţean de-al nostru!

Apoi se ridică şi plecă.

Ceilalţi „neguţători" ai oraşului, mai mari şi mai mici, nu erau ca Rostovţev, de multe ori se arătau de treabă numai în vorbe, dovedindu-se în fapt adevăraţi tâlhari, îl jupuiau „şi pe-al viu, şi pe-al mort", furau cât puteau la cântar şi la cot, ca ultimii coţcari, minţeau şi jurau strâmb de la obraz fără pic de ruşine, trăiau în murdărie, grosolan, clevetind unul pe altul, se fuduleau unul în faţa celuilalt, se invidiau între ei şi se duşmăneau, alteori se distrau pe socoteala a tot felul de nebuni şi nebune, smintiţi şi smintite, schilozi şi săraci cu duhul întru Domnul, comiţând fapte de o groaznică cruzime şi josnicie, căci de ăştia umblau destui prin oraş, iar la mujici se uitau cu un nespus şi făţiş dispreţ şi „le luau pielea" cu drăcească neobrăzare, veselă şi dibace.

Nu se lăsau mai prejos nici alţi concetăţeni de-ai lui Rostovţev – doar toată lumea ştie ce-au fost şi ce mai sunt funcţionarul rus, nacialnicul rus, filistinul rus, mujicul rus, muncitorul rus. Cu toate acestea, nu se poate să nu fi avut şi ei meritele lor. Cât priveşte mândria pentru Rusia şi tot ce-i rusesc, ei bine, o aveau îndestul, chiar cu prisosinţă. Şi nu numai Rostovţev avea de ce păli de mândrie şi emoţie, repetând avântatul stih al lui Nikitin:

Hei, Rusia mea mult puternică!

sau rostind numele lui Skobelev, al lui Cerneaev, sau al ţarului-eliberator, ori ascultând din strana catedralei o pomenire a „cuviosului şi preaputernicului, marele nostru ţar şi domnitor Alexandr Alexandrovici", rostită de glasul ca de tunet al diaconului cu plete de aur şi odăjdii daurite, ca să-şi dea seama deodată, aproape cu groază, sau poate

numai să bănuiască asupra cărui imperiu cu adevărat de necuprins, alcătuit din ţări, neamuri şi popoare, asupra câtor bogăţii fără seamăn şi forţe ale vieţii – „o viaţă paşnică şi prosperă” – trona coroana imperială rusă.

y începuturile vieţii mele de licean se dovediră atât de îngrozitoare cum nici nu mi-aş fi putut închipui. Prima seară la oraş a fost de-a dreptul cumplită. Mi se părea că totul s-a sfârşit! Dar poate şi mai cumplit a fost faptul că foarte curând m-am supus sorţii şi am acceptat traiul acela destul de comun de licean, dacă nu punem la socoteală sensibilitatea mea nu tocmai obişnuită.

Dimineaţa în care am pornit cu Glebocika pentru prima oară spre liceu era însorită, şi doar atât a fost de ajuns ca să ne înveselim. Şi apoi cine mai era ca noi! Toate straiele noi-nouţe, solide, bine croite, cizmuliţele lustruite, postavul pantalonilor de un cenuşiu-deschis, tunica albastră cu nasturi de argint, şepcile albastre lucind pe căpşoarele noastre tunse şi pieptănate, ghiozdanele scârţâitoare mirosind a piele, pline cu manualele, penarele, creioanele, caietele cumpărate în ajun. Pe lângă toate astea mai era şi noutatea sărbătorească a liceului: curtea lui curată, pavată cu piatră, geamurile şi clanţa uşii de la intrare scânteind în văpaia soarelui, curăţenia, lărgimea şi sonoritatea coridoarelor vopsite proaspăt în timpul verii, ale claselor luminoase, ale sălilor şi scărilor, huietul şi răcnetul sprinţar al mulţimii nesfârşite de copii care, cu o sporită aţâţare năvălea în ele din nou, după repausul vacanţei, liniştea solemnă a primei rugăciuni în sala festivă înainte de începerea lecţiilor, prima încolonare „perechi, cu stângu-nainte, direcţia clase”, comanda coloanei având-o un militar pursânge, căpitan în rezervă, care bătea straşnic cadenţa; prima încăierare la ocuparea locurilor în bănci şi, în sfârşit, prima intrare a profesorului în clasă, fracul lui cu coadă de rândunică, ochii parcă miraţi scânteind de sub ochelari, ciocul proţăpit în sus, servieta sub braţ…

Peste câteva zile totul intrase în obişnuit, de parcă n-aş mai fi trăit altfel. Şi prinseră a se depăna zilele,

săptămânile, lunile…

Învăţam fără efort, bine numai la obiectele care îmi plăceau mai mult sau mai puţin, la celelalte mediocru, scăpând uşor numai datorită capacităţii mele de asimilare, în afară de unele lucruri chiar nesuferite, cum a fost de pildă aoristul. Lăsând deoparte faptul că materiile ni se predau după nişte metode obtuze, cazone, trei sferturi din câte învăţam nu ne era de niciun folos şi nu ne-a lăsat în suflet nici cea mai slabă urmă. Majoritatea profesorilor erau nişte mediocrităţi lipsite de cultură, în afară de câţiva originali, pe socoteala cărora, bineînţeles, clasele se amuzau copios, şi vreo doi-trei nebuni de legat, dintre care unul cu adevărat remarcabil; 1 omul acesta tăcut avea o manie: se temea de murdăria vieţii, de respiraţia omenească, de atingerea cuiva; umbla întotdeauna pe mijlocul străzii, iar la liceu, după ce îşi scotea mănuşile, apuca numaidecât batista, ca numai prin ea să pună mâna pe clanţa uşii sau pe scaunul de la catedră: era mic de stat, slăbuţ, cu splendide plete ondulate curgând pe spate, cu o frunte albă, gânditoare – trăsăturile feţei fine şi ochii negri, imobili, care priveau undeva în spaţiu cu tristeţe şi resemnat…

Ce-aş putea să mai spun despre anii mei de şcoală? De-a lungul lor m-am transformat din copil în adolescent. Dar cum s-a petrecut transformarea, iarăşi numai Dumnezeu ştie. În aparenţă viaţa mea curgea desigur monoton şi banal. Mereu aceleaşi drumuri la liceu, aceleaşi seri cu învăţatul lecţiilor pe mâine, plictisitoare şi fără chef, mereu acelaşi neostoit vis la vacanţa viitoare, aceeaşi numărare a zilelor câte au mai rămas până la Crăciun, ori până la vacanţa mare – oh, de-ar trece odată!

VI

Iată o seară de septembrie. Rătăcesc prin oraş – pe mine Rostovţevii nu îndrăznesc să mă aşeze la lecţii, ori să mă urechească aşa ca pe alde Glebocika, încât pe zi ce trece se înverşunează şi se arată mai încăpăţânat şi mai leneş. Sufletul mi-e plin de tristeţe şi părere de rău după vara ce-a trecut, care părea să nu mai aibă sfârşit şi-mi

făgăduia realizarea a o mie din cele mai teribile planuri, tristeţe pentru înstrăinarea mea de toţi cei care trec pe jos sau în trăsură, vând în piaţă sau la tarabe… Toţi au treburile lor, discuţiile lor, toţi trăiesc viaţa lor cotidiană de oameni mari, nu ca singuraticul şi tristul licean care încă nu participă la ea. Oraşul geme de atâta bunăstare şi atâta lume: şi până acum a fost înstărit, face negoţ tot anul cu Moscova, cu Volga, cu Riga, cu Revel, acum însă e şi mai bogat – de dimineaţă şi până seara cară satul recoltele, de dimineaţă până seara curg de pretutindeni grânele, pieţele gem sub munţii de roade ale pământului. Mereu întâlneşti mujici care grăbesc pe mijlocul străzii, flecărind de una şi de alta cu glasuri răsunătoare de oameni mulţumiţi ce şi-au luat o piatră de pe inimă terminându-şi cu bine treburile la oraş, ba au şi dat de duşcă un rachiu, iar acum, în drum spre căruţă, gustă în mers dintr-o franzelă. Alături, pe trotuare, merg tăifăsuind însufleţit şi cei ce cât a fost ziua de lungă i-au jupuit pe aceşti mujici, făpturi arse de soare, prăfuite şi veşnic pline de energie care cumpără ca să revândă şi care ies în drumul mujicilor de dimineaţă, înainte ca ei să ajungă în oraş, şi îşi răpesc fără ruşine unul altuia prada, ca s-o ducă apoi în pieţe şi prăvălii. Şi aceştia îşi trag acum sufletul, îndreptându-se spre birturi, să bea câte-un ceai. Iar Strada Mare, dreaptă ca o săgeată ce duce afară din oraş, pe acolo unde stau faţă-n faţă închisoarea şi mănăstirea, se pierde în norii de colb şi pulberea srbitoare a soarelui care asfinţeşte exact la capătul ei şi prin acest aur colbuit curge şuvoiul celor care vin şi al celor care pleacă pe jos sau cu căruţa ori se întorc de la alergările de trap, care de asemeni fac faima oraşului – şi câţi filfizoni vezi aici metamorfozaţi din prăvăliaşi şi conţopişti, câte domnişoare gătite în toate culorile, ca pasărea paradisului, câte cabriolete elegante în care tronează negustoraşi cu dosuri grase, alături de nevestele lor tinere, strunindu-şi armăsarii focoşi! Iar la catedrală bat clopotele chemând la utrenie şi vizitii bărboşi şi gravi duc în caleşti greoaie şi comode, trase de cai peste măsură de graşi, negustorese bătrâne, cu luminări de

ceară în mâini, care te surprind fie cu buhăiala lor pământie şi belşugul de juvaieruri, fie cu slăbiciunea şi paloarea de mort a obrazului…

Iată şi o zi festivă, când se slujea un tedeum la catedrală, înainte de a porni într-acolo, căpitanul, după ce ne-am strâns în curtea liceului, ne controla fiecare nasture. Şi profesorii erau în uniforme, cu decoraţii pe piept şi cu tricornuri. Iar în timp ce străbăteam încolonaţi străzile, simţeam cu satisfacţie că trecătorii ne privesc ca pe ceva cazon, aproape militar, care nici nu se poate să nu ia parte la tot fastul acelei zile. Fel de fel de instituţii grăbeau şi ele spre catedrală în trăsuri sau pe jos, deci alte uniforme şi decoraţii, tricornuri şi epoleţi pe umerii opulenţi.

Cu cât te apropiai, cu atât mai sonor, mai greu, mai dens şi mai solemn vuia clopotul. Dar iată şi pridvorul – „Jos şepcile!” – şi înghesuindu-ne şi stricând rândurile, pătrundem în măreţia răcoroasă a portalului larg deschis, şi vuietul uriaşului de o mie de puduri sună înăbuşit chiar deasupra capului, întâmpinându-ne larg şi cu severă binecuvântare, primindu-ne în sânul lui şi acoperindu-ne cu totul.

Ce mulţime! Şi câtă splendoare a iconostaselor acoperite de sus până jos cu aur, a odăjdiilor de basm, a flăcării lumânărilor, a tot felul de grade şi autorităţi care se îngrămădesc lângă treptele amvonului acoperit cu postav roşu!

Toate astea nu erau chiar uşor de îndurat pentru un suflet de copil: mi se învârtea capul din pricina lungimii pompoase a slujbei, a citirilor, cădelniţărilor, ieşirilor şi aducerilor, din pricina hăulitului başilor şi a dulceţii alturilor care se stingeau acolo sus, fălindu-se când cu puterea, când cu gingăşia lor rafinată, dar şi din pricina zidului compact al trupurilor mari, fierbinţi, care te înconjurau din toate părţile, din pricina vederii poliţaiului care, trezindu-ţi groază, se înălţa exact deasupra noastră, foarte asemănător cu un trunchi de porc tăiat, strâns parcă într-un corset în uniforma-i scurtă şi centura de argint…

Seara oraşul ardea cu pălălaie roşie şi duhnea a gaz,

ploştile stăteau înşirate de-a lungul trotuarelor, iar casele – dintre primele impresii orăşeneşti, aceasta a fost mai memorabilă – împodobite cu steaguri, luceau în întuneric cu fosforescenţa fantastică a coroniţelor şi iniţialelor.

În astfel de seri lumea se plimba până târziu pe promenada din parc. Aşa se întâmplă ca fiul lui Rostovţev, licean şi el în clasa şasea, să ne ia, pe mine şi pe Glebocika, la plimbare în parc. Ce mult m-a uimit mulţimea care din pricina înghesuielii se mişca încet pe aleea principală, mirosind a colb şi a colonie ieftină, în timp ce la capătul aleii, într-o scoică iluminată de becuri multicolore, fanfara regimentului revărsa, bubuind şi răgând din toate trompetele şi timpanele sale de aramă, un vals melancolic. În această alee Rostovţev se opri deodată, ciocnindu-se faţă-n faţă cu o drăgălaşă domnişoară care ne venea în întâmpinare cu prietenele ei şi, oprindu-se, roşi până-n albul ochilor, bătu în glumă din călcâie şi o salută milităreşte, în timp ce chipul ei de sub pălărioara nostimă se luminase tot de un zâmbet sincer fericit.

În mijlocul unui rond din faţa estradei cu flori ţâşnea un joc de apă şi mi-a rămas pentru totdeauna în memorie prospeţimea lui şi parfumul fermecător de răcoare şi de flori proaspăt stropite ce se numeau regina-nopţii, după cum am aflat mai târziu, asociindu-se cu un sentiment dulce de iubire pe care aveam să-l cunosc pentru prima oară în viaţă de-a lungul a câtorva zile. Datorită acelei domnişoare provinciale nu pot simţi nici azi fără emoţie mirosul de regina-nopţii, în timp ce ea n-a avut niciodată idee de mine şi de faptul că toată viaţa mi-am amintit din când în când de dânsa, simţind în acelaşi timp prospeţimea jocului de apă şi vraja sonurilor fanfarei îndată ce mă-nvăluia acel parfum…

VII

Au sosit şi primele zile friguroase, sărace, plumburii şi mult prea calme pentru zile de toamnă târzie. Oraşul pune la ferestre al doilea rând de geamuri, face foc în sobe, se îmbracă gros şi începe să-şi facă provizii pentru la iarnă din tot ce se cuvine, gustând dinainte atmosfera

primitoare a odăilor calde şi acel trai tradiţional ce-l duce de veacuri, în care datinile şi obiceiurile se succed ca şi anotimpurile.

— Se duc gâştele sălbatice, spune Rostovţev cu vădită plăcere, intrând în casă îmbrăcat cu zeghea lui groasă şi şapca îmblănită şi aducând cu el prospeţimea aerului de afară. Am văzut trecând un cârd întreg… Ţi-am tocmit de la un ţăran două care cu varză. Ia-o în primire, Liubov Andreevna, ţăranul soseşte numaidecât. O frumuseţe de varză, una şi una.

Şi simt că mă umple un val de plăcere, şi o ameţeală, şi o nespusă tristeţe…

Pun deoparte romanul lui Walter Scott împrumutat de la biblioteca liceului şi rămân pe gânduri – aş vrea să înţeleg şi să pot exprima ceea ce se petrece în mine. Cu ochii minţii văd şi cercetez oraşul. De pildă, la porţile lui se înalţă o străveche mănăstire de călugări… toată lumea spune că rachiul nu-i lipseşte nici unui călugăr din chilioară şi nici cârnaţii ascunşi pe după icoane; Glebocika e foarte preocupat să ştie dacă poartă călugării pantaloni sub anteriu, eu însă mă gândesc la mănăstirea însăşi şi-mi răsare în minte perioada aceea de exaltare bolnăvicioasă când posteam şi mă rugam, voind să ajung un sfânt, şi în afară de asta nu ştiu de ce mă obsedează gândul la vechimea ei, la faptul că nu o dată au asediat-o tătarii şi au cucerit-o, arzând-o şi jefuind-o, şi în asta descopăr ceva sublim, pe care mă căznesc să-l pot înţelege şi exprima în versuri, într-o fantasmă poetică…

Apoi, dacă te întorci îndărăt de la mănăstire în oraş, de-a lungul Străzii Mari, în stânga vei avea ulicioarele sărace şi murdare care coboară spre râpă, unde curge afluentul urât mirositor al râului nostru în care se moaie şi se putrezesc pieile: are apa mică, fundul acoperit de straturile lor negre, iar pe maluri zac munţi întregi din ceva brun care duhneşte tare, înţepător; tot acolo se ridică un şir de construcţii de bârne, unde pieile sunt uscate şi argăsite şi unde lucrează lărmuind o uriaşă mulţime, fumează, şi proferează măscări, un soi de oameni cumplit –

voinici, nespus desoioşi şi brutali… Şi aceste locuri urâte sunt străvechi, cel puţin de vreo trei-patru sute de ani, şi mă chinuie dorinţa să spun ceva sau să născocesc ceva minunat despre ele…

Dincolo de pârâu se află Mahalaua Neagră şi Argamaciul, râpele stâncoase pe care-i aşezat, iar dedesubtul lor râul care curge pe acolo de mii de ani spre sudul îndepărtat, către izvoarele Donului, unde s-ar fi înecat, chipurile, tânărul han tătar; şi despre el aş vrea mult de tot să născocesc ceva şi s-o istorisesc în versuri; legenda spune că l-ar fi pedepsit icoana Maicii Domnului, făcătoare de minuni, care şi azi se află în cea mai veche biserică din oraşul nostru, aşezată faţă-n faţă cu Argamaciul. E chipul acela străvechi în faţa căruia nu se sting niciodată candelele şi întotdeauna se roagă în genunchi vreo femeie înfăşurată în şal negru, lipindu-şi strâns de frunte degetele adunate mănunchi şi aţintindu-şi neostoit privirea îndurerată către îmbrăcămintea de aur roşu care luceşte mat în lumina candelelor şi în deschizătura căreia se vede mâna dreaptă, îngustă, cafenie, aproape neagră, lipită de piept, iar puţin mai sus – un chip medieval, străvechi şi înnegrit de asemeni, plecat pe sub dantele de argint cu smerenie şi îndurare spre umărul stâng, cu o cunună de spini pe frunte, încrustată cu diamante, perle şi rubine…

Iar pe celălalt mal al râului, unde sfârşeşte oraşul, se lăfăie în largul ei, în valea întinsă, mahalaua Zareciei, cât un oraş întreg, e adevărată împărăţie a căilor ferate, acolo unde se duc acum cârduri-cârduri gâştele sălbatice sub cerul posac şi rece şi unde zi şi noapte strigă locomotivele a chemare» trist, sinistru, sfâşietor, în aerul îngheţat şi cristalin, şi tot acolo se află gara care te îmbie cu mirosurile ei – de piroşti, de samovar încins, cafea – amestecate cu acela de cărbune de pământ de la locomotive care zi şi noapte aleargă către toate colţurile Rusiei…

Ţin minte nu puţine zile ca aceea, sărace, scurte, care te apăsau cu tristeţea lor, cu căldura primitoare a

odăii şi meditaţiile când la vechimea oraşului, când la necuprinsul câmpiilor tomnatice care se zăreau la marginea lui. Fără sfârşit se înşiruiau zile irosite jumătate în plictiseala din clasă, unde aflam cu de-a sila ceea ce, chipurile, era necesar să ştim, şi jumătate în căldura celor două odăiţe simple a căror linişte o adâncea ticăitul somnolent al deşteptătorului de pe comoda stăpânei, acoperită cu un şerveţel croşetat, dar şi clincătul abia perceptibil al croşetelor în mâinile Ksiuşei şi ale Manei care toată ziua împleteau dantele… Se înşiruiau alene, monotone şi deodată se rupeau: în unele amurguri deosebit de triste, auzeam pe neaşteptate bufnind portiţa de la stradă, apoi uşa tindei întreiaşului şi în prag răsărea tata cu căciula de blană cu urechi şi şuba de raton desfăcută, şi atunci mă aruncam din goană de gâtul lui, îi sărutam cu foc buzele dragi, calde, sub mustaţa rece şi umedă de la frigul de afară, spunându-mi în sinea mea cu încântare: O, Doamne, cât e de aparte, nu seamănă cu nimeni, dar cu nimeni din oraş, şi cât de mult se deosebeşte de alţii!…

VIII

Strada noastră străbătea oraşul de la un capăt la altul, în capătul nostru era pustie – rar când vedeai un trecător – având de o parte şi de alta numai case din piatră de-ale negustorilor, ce păreau nelocuite. În schimb, porţiunea centrală era foarte animată – căci dădea în piaţă şi acolo se înşirau pe lângă birturi, tarabe şi cele mai bune magazine, cele mai bune hoteluri, printre altele hotelul din colţ numit Dvoreanskaia, unde trăgeau aproape exclusiv moşierii. Din subsolul său se revărsau arome îmbietoare de feluri alese, desfătând trecătorii care puteau vedea şi forfota bucătarilor în bonete albe, în timp ce prin uşa de la intrare cu geamuri mari se zărea scara monumentală, acoperită cu postav roşu.

Pe când eram în liceu, tata îşi trăia ultimii ani de glorie (mutându-se la Baturino, ipotecase şi apoi vânduse Kamenka, chipurile, în vederea unor înţelepte transformări gospodăreşti) şi se simţea iarăşi mare boier, aşa încât,

venind la oraş, trăgea din nou la Dvoreanskaia şi ocupa întotdeauna cea mai bună cameră. Iar când sosea el, părăsind familia Rostovţev, petreceam şi eu două-trei zile într-o cu totul altă lume, redevenind pentru acest răstimp „coconaşul” căruia toţi îi zâmbeau, şi i se închinau – birjarii din faţa hotelului, portarul de la intrare, lacheii şi jupânesele, ba chiar şi Miheici cel ras în cap, cu fracul său încăpător şi cu papion alb la gât, fostul iobag al lui Şeremetiev, care cândva colindase lumea – Parisul, Roma, Petersburgul, Moscova, gustând din tot ce-i mai grozav – iar acum îşi sfârşea zilele demn şi cu tristeţe, în chip de lacheu, într-un biet târg provincial, într-un biet hotel ca acesta, unde până şi boierii cei mai autentici şi mai cumsecade se prefac numai a fi boieri, cât despre ceilalţi, nu-s decât nişte bieţi „monşeri” provinciali, cum îi botezase el, oameni cu apucături boiereşti şi pretenţii cam dubioase, ca şi dezinvoltura lor, şi cu voci joase, mai degrabă din pricina rachiului de cât a boieriei.

— Să trăiţi, Alexandr Sergheici, se luau la întrecere birjarii din faţa hotelului. Porunciţi să vă aştept – poate vă duceţi la circ în seara asta…

Şi tata, care, fireşte, nu putea să nu simtă cât de fals era rolul său de bogătaş, părea totuşi încântat de aceste strigăte şi poruncea să fie aşteptat, deşi lângă Dvoreanskaia birje erau întotdeauna berechet, aşa că n-avea rost să plăteşti aşteptatul.

Când am deschis uşa cu geamuri, ne învălui căldura şi lumina de lămpi puternice, încântător de vie, care scălda totul, şi atmosfera aceea plăcută şi elegantă ce caracteriza hotelurile provinciale în care se ţineau adunările şi consfătuirile nobilimii. În coridorul de la catul de jos, care ducea spre restaurant, se auzea larmă de glasuri, râsete, şi cineva striga: „Miheici! Ce naiba, spune odată contelui că-l aşteptăm!” Iar pe scara ce urca la etaj ne-am întâlnit cu un uriaş în şubă bogată, semănând a mujic şi a cneaz medieval, care, oprindu-se locului, scoase o exclamaţie de mirare, holbându-şi cu prefăcută bucurie ochii cenuşii cu privirea rece de uliu, şi cu amabilitatea graţioasă de

curtean sărută mâna mamei, în timp ce tata, adaptându-se numaidecât la tonul lui monden, îi strânse cu putere mâna, spunând:

— Treceţi pe la noi, prinţe! Neapărat! Vom fi bucuroşi din toată inima!

Iar pe coridor ne veni în întâmpinare cu paşi repezi un tânăr scurt în picioare, destul de grăsuliu, în podiovcă şi cămaşă rusească de batist, cu părul albicios pieptănat lins şi ochi bulbucaţi de beţiv de-un albastru viu, care ne strigă răguşit, cu grabă, de departe, tare de răsună coridorul, pe un ton cald de rudă (deşi între noi nu era nici pomeneală de rudenie):

— Ce bucurie, unchiule dragă! Nu te-am văzut de-un car de ani! Aud: „Arseniev, Arseniev”, şi nu ştiu dacă despre tine-i vorba sau despre altul… Bună ziua, scumpă mătuşă, îi dădea el înainte fără să răsufle, sărutând mâna mamei cu atâta dragoste de nepot, că ea se văzu silită să-i atingă cu buzele tâmpla. Bună ziua, Alexandr, se întoarse apoi spre mine cu vioiciune, greşindu-mi ca întotdeauna numele. Ia uite ce voinic te-ai făcut! Zi şi dumneata, unchiule, şed aici de cinci zile, îl aştept pe blestematul cela de Kricevski – mi-a făgăduit un împrumut pentru rata de la bancă, şi când colo, dracu’ ştie pentru ce a şters-o tocmai la Varşovia, şi câjtd s-o întoarce, numai Nichipercea ştie… Ia spune, ai luat masa? Hai jos, este acolo o societate întreagă…

Şi tata, după ce-l sărută drăgăstos, îl pofti din senin să ia masa cu noi şi-l cără în cameră, cuprins deodată de-o vie amiciţie ca să-i comande apoi lui Miheici o groază de gustări şi de feluri, rachiuri şi vinuri… O, cât de mult şi de lacom a mâncat şi a băut aşa-zisul nepot! Cât de limbut a fost şi cât de zgomotos a vorbit, tot exclamând, râzând în hohote, minunându-se! Până azi îi aud strigătul răguşit, fraza lui plină de revoltă pe care o repeta necontenit:

— Şi ai putut să crezi dumneata, unchiule, că sunt capabil de aşa ceva?

Seara şedeam în uriaşul cort al fraţilor Truzzi, în aerul lui de gheaţă care duhnea tare şi plăcut a toate câte

duhneşte de obicei circul. Clovnii multicolori ca papagalii, cu pantaloni largi, faţa albă ca de cretă şi părul roşu ca focul, ţâşneau în arenă scoţând câte un mic strigăt spre încântarea publicului şi se trânteau din fugă, cu prefăcută stângăcie, cu burta în nisip, iar în urma lor apăru călcând apăsat un bătrân cal alb ducând pe spinarea lui grozav de lată, în scobitura ei, o femeie scurtă-n picioare, în tricou roz, cu fesele trandafirii muşchiuloase sub fustiţa ţeapănă de balerină lucind de paiete. Fanfara îi dădea zor cu „Salcie, sălcioară, verde salcie…” în ritmul săltăreţ al Kamarinskăi, iar directorul, un om chipeş cu barba neagră, în frac, cizme de lac şi cilindru pe cap, stătea în centrul arenei şi nu făcea decât să se învârtă în loc, pocnind de ţi-era mai mare dragul din biciul lung; calul, arcuindu-şi gâtul cu îndârjire şi semeţ, galopa greoi în puterea inerţiei chiar pe marginea cercului, plecându-se din tot trupul pe o parte, în timp ce femeia sălta şi tot sălta pe şa, în aşteptarea momentului. Deodată, cu un strigăt scurt de cochetărie, sări din goană rupând cu foşnet hârtia scutului ce-l ridicaseră în calea ei stalmaiştrii în camizole şi, străduindu-se să fie mai uşoară ca puful, căzu în picioare pe nisipul răscolit al arenei; salutată de o furtună de aplauze, făcu o seamă de reverenţe cu nespusă graţie şi flutură din mâinile răsucite nu ştiu cum din încheieturi, până ce se retrase cu ţopăieli de copiliţă în culise. Şi muzica tăcu brusc, deşi clovnii, rătăcind dezmăţaţi prin arenă, cu aerele unor prostănaci orfani, se rugau graseind: „Încă-o juma de pogţie de Kamahiński! Vă hugăm! Vă hugăm!” Circul întreg încremeni, cuprins de o dulce spaimă: stalmaiştrii aduceau pe arenă în mare grabă o cuşcă de fier uriaşă, iar din culise se auzi deodată monstruosul răget al cuiva, un răget rostogolit, de parcă-l apucase o cumplită greaţă, iar după aceea un oftat maiestuos, regesc, care zgudui până la temelii cortul fraţilor Truzzi…

IX

După plecarea mamei şi a tatii, începeau pentru mine parcă zilele postului mare.

Nu ştiu cum se făcea că plecau de obicei sâmbăta, aşa că în seara aceleiaşi zile trebuia să mă duc la vecernie, la biserica înălţării, aflată într-una din fundăturile de pe lângă liceu.

O, Doamne, cât de limpede e amintirea acestor seri molcome şi triste de toamnă târzie, sub bolţile ei joase şi sumbre! De obicei, ne duceau la biserică mult înaintea începerii slujbei şi o aşteptam într-o tăcere mută, în timp ce negurile se ţeseau tot mai dese. Şi numai noi eram acolo, nimeni altul nu se zăreau în biserică decât doar rare umbre de bătrâne îngenuncheate prin colţuri, şi niciun zvon nu tulbura tăcerea în afară de şoaptele foşnitoare ale rugăciunilor lor şi trosnetul sfios şi arar al făcliilor şi candelelor de lângă altar.

Amurgul pogoară cernit, văd prin deschizăturile prelungi ale ferestrelor cum se stinge trist seara în siniliu şi în violaceu… Iată şi paşii vătuiţi ai slujitorilor bisericeşti care, în anterie căptuşite gros şi galoşi adânci, trec spre altar. Dar şi după aceea tăcerea şi aşteptarea mai dăinuie multă vreme în altar, după uşile ascunse de mătasa roşie se urzesc tainice pregătiri. Apoi, când uşile se deschid – ceea ce vine întotdeauna pe neaşteptate şi-ţi dă fiori, se cădelniţează prelung şi în tăcere pristolul, până ce în sfârşit se iveşte pe amvon diaconul invocându-şi cu glas potolit solemna chemare: „Cu înţelepciune, drepţi!”… şi până ce din adâncurile altarului nu-i răspunde un glas smerit şi trist, care începe slujba cu un: „Slavă sfintei şi de-o fiinţă şi de viaţă făcătoarei şi nedespărţitei treimi”… acoperit de melodia lentă şi armonioasă a unui „Amin!” intonat de cor…

Cât de profund mă tulbură toate acestea! Sunt încă un copil, un adolescent, dar m-am născut cu sentimentul acestor lucruri, iar în ultimii ani am încercat de atâtea ori această aşteptare şi tăcere încordată dinaintea slujbei, am ascultat de atâtea ori aceste cântări şi neschimbatul „amin” care le urma, acoperindu-le, încât ele au devenit o parte a sufletului meu, care, ghicind dinainte fiece cuvânt al slujbei, le răspunde îndoit tuturor şi vibrează din toate

strunele sale, ca şi cum ar fi o părticică din el.

— „Slavă sfintei şi de-o fiinţă şi de viaţă făcătoarei…” aud stins intonat în străfundurile altarului de glasul cunoscut şi îndrăgit, şi cât durează slujba stau sub vrajă, fermecat…

— „Veniţi să ne închinăm, veniţi să ne închinăm… Binecuvântează suflete al meu pre Domnul…” răzbate până la mine în timp ce preotul, în urma diaconului cu făclia în mână, cutreieră domol biserica în mare tăcere şi o umple cu rotogoale de fum aromitor, închinându-se în faţa icoanelor, iar mie îmi înoată ochii în lacrimi, căci ştiu că nu există şi nu poate exista pe pământ nimic mai sublim şi mai înălţător, chiar dacă are dreptate Glebocika, cel inspirat din spusele unor netunşi din clasele superioare, cum că Dumnezeu nu există. Ştiu că nu este nimic. e mai sublim decât ceea ce simt eu acum, ascultând aceste cântări şi rugăciuui şi privind când la flăcăruile roşii ce pâlpâie dinaintea zidului de aur mat al vechiului iconostas, când la viteazul întru credinţă, sfântul şi pravoslavnicul Alexandru Nevski, zugrăvit în toată fala şi măreţia dauririi sale pe stâlpul poleit de lângă mine şi care cu evlavie adâncă şi frică de Dumnezeu îşi duce mâna la inimă, iar ochii vultureşti şi plini de nestrămutată pioşenie i-a ridicat spre ceruri…

Astfel îşi urmează cursul misterul sfânt. Se închid şi se deschid uşile altarului, simbolizând când alungarea noastră din paradisul pierdut, când priveliştea lui din nou întrezărită, se rostesc minunate rugăciuni ale luminii, exprimând amara recunoaştere a slăbiciunii şi a neputinţei noastre pământeşti şi implorarea înălţată către Domnul Dumnezeu să ne aşeze pe calea cea bună. Atunci bolţile bisericii se luminează mai viu şi mai cald de multele făclii aprinse ca simbol al speranţelor omeneşti întru Mântuitorul care va să vină şi întru luminarea Sufletelor omeneşti de acea speranţă, rugile pământeşti ale maniectenii pătrunse sunt de puternica credinţă întru milostenia lux Dumnezeu: „Întru pacea cea de sus şi mântuirea sufletelor noastre… întru pacea lumii întregi şi

binecuvântarea sfintelor biserici ale Domnului…” Apoi iar şi iar glasul acela stins, smerit, care cu pace te îndeamnă: „Aşa cum Ţie Ţi se cuvine toată slava, cinstea şi închinăciunea înaintea tatălui, fiului şi sfântului duh, acum şi pururea şi în vecii vecilor…”

Nu, nu-i adevărat ceea ce am spus despre catedralele gotice şi despre orgi, niciodată n-am vărsat în aceste catedrale asemenea lacrimi cum le-am vărsat în bisericuţa înălţării, în serile acelea sumbre şi pustii, după ce condusesem pe tata şi pe mama, intrând cu adevărat ca-n templul părintesc pe sub bolţile ei joase, în penumbra şi tăcerea ei caldă, şi rămânând să stau sub ele până nu-mi mai simţeam picioarele de oboseală, în hăinuţa mea de şcolar mult prea lungă şi ascultând smeritele şi amarele „O, Doamne, să se îndrepteze rugăciunea mea ca tămâia înainte-ţi…” sau dulcea şi lenta cântare: „Lumină lină a sfintei slave a tatălui ceresc cel făr’ de moarte, a sfântului, fericitului, Iisuse Cristoase…” şi mă îmbătăm în gând cu amurgul mistic ce mi se ziugrăvea în imaginaţie în sunetele acestor cântări: „Cei ce sosit-au la asfinţit şi lumina serii văzut-au…”, sau mă aşezam în genunchi în clipa tainică şi tristă când din nou se lafea în biserică pentru o vreme tăcerea cea mai profundă şi stinsul lumânărilor o pogora în beznele de la facerea lumii, ca după aceea să înceapă tărăgănat şi încet, abia auzit, ca de departe şi înaintea zorilor: „Slavă ţie, Domnul Dumnezeul meu, în ceruri, şi pace şi bună învoire între oameni pe pământ…” întrerupt de trei ori de amarnice şi pătimaşe suspine de plâns: „Bine eşti cuvântat, Doamne, învaţă-ne pre noi îndreptările tale…”

X

Şi mai ţin minte multe zile de iarnă, cenuşii şi aspre, multe zile de moină, întunecate şi murdare, când ţi se făcea silă de traiul provincial rusesc, când feţele tuturor purtau pecetea plictiselii şi deveneau ursuze – căci de la începutul lumii rusul a fost supus influenţelor naturii – şi ţi se făcea lehamite de totul pe lume, chiar şi de propria-ţi existenţă…

Ţin minte cum bântuiau câteodată cu săptămânile viscole asiatice, că abia dacă zăreai clopotniţele bisericilor. Ţin minte gerurile bobotezei care îţi aduceau aminte de Rusia străveche când pământul se crăpa de un „st înjşn adâncime”: atunci deasupra oraşului alb ca o fantasmă, îngropat cu totul sub troiene, în nopţile negre-albăstrui ca fierul călit scânteia rău prevestitor pe boltă constelaţia „albă a Orionului, iar dimineaţa luceau înspăimântător ca într-o oglindă doi sori cu luciu mat, şi în nemişcarea văzduhului arzător, elastică şi vârtoasă, oraşul întreg fumega tihnit, trimiţând cerului din hornuri stranii coloane de fum roşii ea Sângele şi scârţâia şi chiuia omătul sub paşii trecătorilor şi tălpicele săniilor… Pe un ger ca acesta într-o zi a îngheţat în pridvorul catedralei prostănaca Dunia, o cerşetoare care o jumătate de veac a colindat uliţele, iar oraşul, după ce-şi bătuse veşnic joc de ea cu mare necruţare, îi făcu din senin o înmormântare aproape regească…

Şi oricât ar părea de ciudat, numaidecât după această întâmplare îmi amintesc de balul de la liceul de fete – care a fost şi primul meu bal. În iarna aceea zilele erau straşnic de geroase. Întorcându-ne de la şcoală, treceam cu Glebocika anume pe strada liceului de fete, în curtea căruia se şi netezeau troienele dintr-o parte şi alta a peronului şi se înfigeau în ele pe două rânduri brăduţi neobişnuit de deşi şi de proaspeţi. Soarele apunea, totul era curat, tânăr, şi bătea în trandafiriustrada ninsă, acoperişurile cu stratul lor gros de zăpadă, zidurile caselor, geamurile lor scânteind ca mica aurie, până şi văzduhul însuşi, tânăr şi el şi înţepător, care pătrundea împiept eteric şi înveselitor. Iar dinspre liceu veneau liceenele cu haine îmblănite şi şoşoni, căciuliţe sau scufii, cu genele lungi argintate de promoroacă şi ochi scânteietori, iar unele, trecând, strecurau prietenos cu glasurile lor de cleştar: „Poftiţi la noi, la bal!”, tulburându-mă adânc cu acest clinchet de clopoţei, trezindu-mi în suflet pentru prima dată atracţia pentru acel ceva ce se ascundea în hăinuţele lor îmblănite, în şoşonii şi scufiile

lor, pentru gingaşele feţişoare aprinse pe sub genele lungi, acoperite de promoroacă, pentru aceste priviri fierbinţi şi iuţi – atracţie căreia i-a fost dat să mă domine mai târziu atât de pătimaş…

După bal multă vreme m-am îmbătat cu amintirile despre el şi despre mine însumi, liceanul frumos, elegant, graţios, dibaci, într-o uniformă albastră nou-nouţă şi mănuşi albe, care cu atâta bucurie şi curaj şi un fior rece în inimă se amesteca în mulţimea elegantă a fetelor, alerga prin coridoare şi pe scări, bea oranjadă la bufet, aluneca printre perechile prinse în legănarea dansului pe parchetul presărat cu praf de atlaz, în uriaşa sală albă scăldată de lumina ca de perlă a policandrelor scânteietoare şi inundată de sus de la balcon de tunetele solemne şi sonore ale fanfarei, liceanul care respira arşiţa parfumată a balurilor ce-i ameţeşte pe novici, fermecat fiind de fiecare pantofior uşor, de fiecare pelerină albă, de fiecare panglică de catifea la gât, de fiecare fundă în cosiţă, de fiecare sân abia înmugurit ce se sălta cuprins de dulcea ameţeală a valsului…

În clasa a treia, într-o zi, i-am spus directorului o impertinenţă, pentru care erau cât pe ce să mă elimine. La ora de limbă greacă, în timp ce profesorul ne explica ceva, scriind pe tablă cu mâna fermă şi dibace şi bocănind cu creta în lemnul ei cu satisfacţia acestei dibăcii, în timp ce eu, în loc să-i ascult explicaţiile, reciteam pentru a suta oară una din paginile mele preferate din Odiseea – cum a ieşit pe malul mării Nausicaa cu slujitoarele să spele tortul – când, ce să vezi, năvăleşte în clasă directorul, care avea obiceiul să colinde coridoarele, trăgând cu ochiul prin gaura cheii şi se îndreaptă direct spre mine, îmi smulge cartea şi se porneşte pe urlet:

— Marş la colţ până la terminarea lecţiei!

M-am ridicat şi i-am răspuns pălind:

— Vă rog să nu strigaţi la mine, şi nu mă tutuiţi. Nu mai sunt copil…

Într-adevăr, nu mai eram copil. Creşteam foarte repede atât trupeşte cât şi sufleteşte. Începusem să

discern în ceea ce vedeam şi percepeam, să privesc altminteri, oarecum de sus cele înconjurătoare; în viaţa mea nu mai erau acum doar simţămintele, ci ajunsesem să le domin întrucâtva. Ceva asemănător simţisem în perioada de trecere de la copilărie la adolescenţă. Acum le trăiam îndoit şi, rătăcind cu Glebocika prin oraş, observam că sunt tot atât de înalt cât un adult mijlociu, şi numai slăbiciunea neformată a trupului zvelt, prea subţirel, şi prospeţimea obrazului, încă fără tuleie mă deosebeau de aceşti trecători.

La începutul lunii septembrie, în anul când treceam în clasa a patra, dori să-mi câştige prietenia unul din colegii mei, un oarecare Vădim Lopuhin, lucru la care nu mă aşteptasem. Într-o zi, în recreaţia mare, se apropie de mine, mă apucă de braţ mai sus de cot şi-mi spuse privindu-mă în faţă cu ochii săi goi:

— Ascultă, n-ai vrea să intri în cercul nostru? Am organizat un cerc al liceenilor din nobilime, ca să nu ne batem pe burtă cu cine ştie ce Arhipovi sau Zausailovi, mă-nţelegi?

Mai vârstnic decât mine în toate privinţele, dat fiind că în fiecare clasă rămânea repetent, Lopuhin era un tânăr înalt şi ciolănos, cu ochii de culoare deschisă, părul bălai şi o umbră de mustăcioară aurie pe buza de sus. Îţi dădeai seama numaidecât că pe toate le ştie şi le-a încercat, că a păcătuit şi-i foarte încântat de asta, ca şi cum era o dovadă de bun-gust şi de maturitate. În recreaţii se plimba prin mulţime iute şi distrat cu pasu-i boiereşte elegant, elastic şi uşor târşit şi trupul aplecat dezinvolt înainte, puţin dispreţuitor, cu mâinile vârâte în buzunarele pantalonilor largi din stofă uşoară, fluierând şi cercetând totul în jur cu rece curiozitate, oarecum ironică. Schimba câte o vorbă numai cu „ai lui”, iar când întâlnea vreun pedagog, dădea din cap, de parcă i-ar fi fos. t o simplă cunoştinţă... Pe vremea aceea începusem să privesc mai cu atenţie oamenii şi să-i studiez, prindeau a se determina simpatiile şi antipatiile mele, începusem să împart oamenii în diverse soiuri, dintre care unii îmi deveneau nesuferiţi pe toată

viaţa. Nu încape îndoială că Lopuhin aparţinea celor nesuferiţi. Cu toate acestea, mă simţii măgulit şi-mi exprimai deplinul acord în ce priveşte cercul, ca şi propunerea să ne întâlnim chiar în seara aceea în grădină. publică.

— În primul rţnd, trebuie să cunoşti mai de aproape pe câţiva de-ai noştri, spuse el la un moment dat, iar în al doilea, am să ţi-o prezint pe Nalia R. E încă la liceu, fiica unor părinţi foarte trufaşi, dar e deja trecută prin ciur şi prin dârmon, inteligentă, ca un diavol, veselă ca o franţuzoaică, şi poate da pe gât o sticlă de şampanie fără vreun ajutor din afară. Şi-i numai atâtica, dar are un picioruş… de zână… Pricepi? adăugă el, privindu-mă ca întotdeauna în faţă, dar gândindu-se sau făcându-se că e cu gândul în altă parte.

Şi trebuie să recunosc că după această convorbire mi se întâmplă un lucru de necrezut: pentru prima oară în viaţă simţii nu numai dragoste pentru Nalia pe care mi-o imaginam după descrierea lui Lopuhin, dar şi ceva bărbătesc şi carnal ce n-avea nimiceomun cu iubirea eterică de-o clipă, tainică şi sublimă care mă atinsese cu aripa ei când am privit-o pe Saşka, sau când s-a întâlnit Rostovţev liceanul cu domnişoara aceea, în timpul plimbării în parc. Cu câtă emoţie aşteptam seara! Iată, în sfârşit! murmuram eu în taină! Dar de ce în sfârşit? Aveam să trec în sfârşit acel fatal şi dorit cu patimă hotar de paradis al păcatului care-mi dădea fiori… Şi toate aveau să se întâmple sau măcar să înceapă – îmi ziceam eu – în aceeaşi seară. În după-amiaza aceea am trecut pe la frizer care mă tunse *„fantesie”* şi, parfumându-mi părul, îl înfoie cu o perie rotundă ce mirosea a rânced şi iute; acasă am pierdut aproape un ceas cu spălatul, periatul, îmbrăcatul iar pornind spre locul întâlnirii, simţeam cum mi se răcesc mâinile şi ard ca flacăra obrajii. În grădina publică cânta şi în seara aceea fanfara, şi fântâna arteziană, ţâşnind în evantai, presăra totul cu pulberea ei răcoroasă, aerul proaspăt şi rece al asfinţitului purpuriu era îmbălsămat din belşug cu parfum de flori, ca un trup de femeie, dar lume

era puţină, din care pricină mi-era şimairuşine săumblu separat de alţii, sub ochii tuturor, în acesta les „cerc al liceenilor din nobilime”, întreţinându-mă cu ei pe un ştiu ce teme nobiliare aparte… Când deodată, simţii ca o lovitură în piept – în întâmpinarea noastră venea pe alee cu paşi mărunţei şi grăbiţi, cu un bastonaş în mână, o fetiţă cu chip de femeie bine făcută, îmbrăcată simplu şi elegant. Când se apropie şi ne strânse cu putere mâinile la toţi cu mâna ei mică, îngustă, înmănuşată în negru, zâmbindu-ne jucăuş din ochii săi de agată, şi începu să vorbească repede şi să râdă, aruncându-mi din când în când câte o privire curioasă, pentru prima oară în viaţă am simţit cu atâta putere, cu toate simţurile, acel ceva cumplit şi straniu ce-l am buzele surâzătoare de femeie, inflexiunile puerileale vocii feminine, rotunjimea umerilor, mlădierea mijlocului subţirel, acel ce inexorabil pe care-l are până şi glezna de femeie, încât n-am fost în stare să mai scot niciun cuvânt.

— Pune-l niţel la punct, Nalia, spuse Lopuhin calm şi dezinvolt, arătându-mă cu o mişcare a capului, fără măcar să zâmbească, făcând cu neruşinare aluzie la ceva de ei ştiut, că mă trecu un fior de gheaţă şi nu ştiu cum de nu mi-au clănţănit dinţii…

Spre norocul meu, Nalia a părăsit oraşul peste câteva zile plecând în capitala guberniei – murise pe neaşteptate unchiul ei, viceguvernatorul nostru. Şi tot spre norocul meu, nu a ieşit nimic din cercul acela. La toate astea se mai adaugă şi faptul că, nu mult după aceea, în familia noastră se întâmplă o adevărată nenorocire: fu arestat fratele meu Gheorghi

Evenimentul l-a năucit chiar şi pe tata.

Astăzi nici nu-ţi poţi imagina cum privea altă dată omul de rând pe oricine cuteza să se ridice „împotriva ţarului”, care, cu toată vânătoarea după Alexandru al II-lea şi chiar asasinarea lui, rămânea totuşi întruchiparea „Dumnezeului pe pământ”, trezind în minţi şi inimi o veneraţie mistică. Cu tot atâta misticism se rostea şi cuvântul „socialist” – echivalând cu mare ruşine şi spaimă,

deoarece se punea în această noţiune tot ce era făcător de rău. Când s-a răspândit vestea că au apărut socialiştii şi prin locurile noastre – fraţii Rogacev, domnişoarele Subbotin – cei de acasă au fost atât de impresionaţi, de parcă ar fi apărut în judeţ ciuma sau lepra biblică. La un timp după aceea se întâmplă ceva şi mai înspăimântător: se răspândi zvonul că fiul lui Alferov, vecinul nostru cel mai apropiat, a dispărut pe neaşteptate de la Petersburg, unde urma cursurile Academiei de medicină militară, ea să fie mai apoi descoperit la morile de apă de lângă Eleţ, muncind ca simplu salahor, cu opinci în picioare, cămaşă de cânepă şi obrazul năpădit de barbă. A fost recunoscut, prins asupra faptului de a fi făcut „propagandă” – până şi cuvântul avea o rezonanţă înspăimântătoare – şi întemniţat la fortăreaţa Petropavlovskaia. Tatăl meu nu era nicidecum un om cu mintea îngustă, înapoiată „şi câtuşi de puţin sfios în toate privinţele; în copilărie auzisem de multe ori cum îl poreclea pe Nicolae I, Nikolai Ciomag, sau tiranul; cu toate acestea auzeam a doua zi tocmai contrariul, şi cu câtă solemnitate încă, dar la fel de sincer: „Împăratul Nikolai Pavlovici, răposat întru Domnul…” Totul depindea de toana lui boierească, şi totuşi, mă întreb: care din cele două stări de spirit precumpănea? De aceea, când l-au „prins” pe hamalul acela tânăr şi bărbos, tata n-a făcut decât să se mire descumpănit şi să-şi desfacă braţele a nedumerire.

— Bietul Feodor Mihailîci! îl tot pomenea pe bătrânul Alferov. Probabil c-au să-l execute pe năzdrăvan. Ba încă neapărat, repeta el cu obişnuita-i înclinaţie către deznodămintele tari. Şi pe bună dreptate, da, da, pe bună dreptate! Tare-mi pare rău de bătrân, dar n-ai ce-i face, trebuie să-şi ia pedeapsa. Tot făcându-ne de cap, nu-i mirare să ajungem şi la o revoluţie ca aceea a franţujilor. Da, da! Şi câtă dreptate aveam spunând – nu-mi uitaţi vorba – că dobitocul ăla cu bostanul mare, mutul ăla veşnic încruntat ajunge puşcăriaş şi o să facă de ruşine familia!

Şi acum, grozăvia şi ruşinea căzuseră şi asupra familiei noastre. Cum? De ce? Doar despre Gheorghinu puteau spune că-i un dobitoc cu bostanul mare, şi nici că-i

mut şi încruntat. „Activitatea” sa „criminală” părea şi mai absurdă, şi mai de necrezut decât aceea a domnişoarelor Subbotin, care, deşi aparţineau unui neam nobil, bogat, pur, dată fiind prostia lor femeiască, nu le-a venit greu Rogacevilor să le bage gărgăuni în cap…

În ce consta „activitatea” fratelui şi cum anume îşi petrecea timpul în anii studenţiei, nu ştiu exact. Ştiu numai că această „activitate” o începuse încă din liceu, sub conducerea unei „personalităţi extraordinare”, a seminaristului Dobrohotov.

Dar oare avea fratele meu vreo trăsătură comună cu acest Dobrohotov? Şi istorisindu-mi despre el, lucru care se întâmplă mult mai târziu. tot îl mai admira şi îl ridica în slăvi pentru „rigorismul” său, cum zicea el, pentru voinţa de fier de care dădea dovadă, pentru „ura necruţătoare faţă de tiranie şi o dragoste fără margini de popor”; dar oare poseda Gheorghi măcar una din trăsăturile de caracter ale lui Dobrohotov, din cele care-l făceau să se extazieze? De bună seamă c-o făcea numai în virtutea veşnicei uşurătăţi şi exaltări proprii nobilimii, ce nu i-a lipsit nici unuia ca Radişcev, sau Ceaţki, Rudin, Ogariov, ori Herzen, şi nu i-au părăsit până la adânci bătrâneţi; o cauză putea fi şi faptul că trăsăturile lui Dobrohotov erau unanim recunoscute ca nobile şi eroice; sau pur şi simplu pentru că, amintindu-şi de Dobrohotov, Gheorghi prefira în memorie sărbătoarea triumfală a juneţii, sărbătoarea de a se fi simţit tânăr, sărbătoarea de a se fi împărtăşit din taina cercurilor clandestine, împărtăşire calificată pe atunci drept „criminală”, de aceea cu atât mai scumpă cu cât îţi dădea fiori, sărbătoarea întrunirilor, a cântecelor revoluţionare şi a cuvântărilor „incendiare”, sărbătoarea urzirii planurilor şi misiunilor nelipsite de primejdii…

Ce ţi-i şi cu veşnica şi curat ruseasca necesitate de sărbătoare! Cât suntem de lacomi şi pătimaşi în toate, nu însetaţi deviată, ci de beţia ei – nu ni-i de ajuns desfătarea lucidă, ceva ne îmboldeşte către ameţeală, către beţie fără capăt, şi cât de plictisitoare ne par zilele obişnuite, cu truda lor cotidiană! Pe vremea mea Rusia ducea un trai

extrem de activ şi de cuprinzător, iar numărul indivizilor sănătoşi şi zdraveni care trudeau creştea mereu. Cu toate astea oare nu visul de totdeauna al râurilor de lapte şi miere, visul la o libertate fără margini, şi la mereu aceeaşi sărbătoare a fost una clin principalele cauze ale revoluţionarismului rus? Şi în general ce reprezintă protestatarul rus, răsculatul, revoluţionarul, întotdeauna rupt în mod absurd de realitatea concretă, dispreţuind-o, refuzând să se supună cât de cât raţiunii şi calculului, refuzând să se dedice unei activităţi modeste, lipsite de grabă, anonime şi cenuşii? „Cu-um? Să mâzgălesc kârtia la cancelaria guvernatorului? Bănuţul ăsta de aramă să fie contribuţia mea la cauza comună? Asta nu, pentru nimic în lume” – „Caleaşca! Să-mi vină caleaşca!”…

Cât a fost Gheorghi în liceu şi la universitate toată lumea îi prezicea un viitor strălucit pe tărâmul ştiinţei. Dar de ştiinţă îi ardea pe atunci! Doar avea „datoria, chipurile, să renunţe la tot ce era viaţa personală şi să se dedice cu toată fiinţa sa poporului în suferinţă”. Era un tânăr de bună credinţă, cu suflet nobil şi o minte ageră. Cu toate acestea pur şi simplu se înşela pe sine însuşi, sau cel puţin se străduia – chiar izbutind uneori – să trăiască sentimente născocite, cum trăiau şi alţii, mii şi mii. Oare ce anume determina în general „mersul în popor” al vlăstarelor de nobili, răzmeriţa împotriva lor înşişi, întrunirile, disputele, ilegalitatea, cuvintele şi faptele lor sângeroase? în fond, vlăstarele acestea erau trup din trupul şi sânge din sângele taţilor care şi ei la timpul lor îşi irosiseră în fel şi chip viaţa, iar mărul nu cade departe de pom. Ideile rămân idei, dar, repet, câtă sete de zbenguială veselă şi fără folos se ascundea în toate acestea sub aparenţa unei activităţi clocotitoare, câtă nestăpânită dorinţă de a te îmbăta cu zarva întrunirilor şi rumoarea cântecelor revoluţionare, cu farmecul a tot soiul de primejdii ce ameninţa pe cel ce activează clandestin – mergând „braţ la braţ” cu câte o Subbotină drăgălaşă – cu senzaţionalul percheziţiilor şi al ameninţării cu închisoarea, al proceselor răsunătoare şi al *pahodului na Sibir*, la ocnă undeva dincolo de Cercul Polar!

Ce l-o fi împins pe fratele meu, absolvent al liceului şi al universităţii cu notele cele mai mari numai datorită capacităţii sale excepţionale, să-şi dăruiască tot focul tinereţii „muncii ilegale”? Soarta amară a lui Pila şi Sâsoika1? Desigur, citind despre ei, a vărsat nu o dată lacrimi amare. Oare de ce nu observa niciodată, de-altminteri întocmai ca şi tovarăşii săi de arme, în realitatea zilnică la Novoselki sau la Baturino nici pe unul, nici pe celălalt? în multe, foarte multe privinţe era fiul tatălui său, şi nu în zadar spunea după ce dădea de duşcă un păhăruţ-două de rachiu:

— Ba nu, e într-adevăr grozav! Tare-mi place băutura! Te-nfiripează.

Cuvântul era folosit la povarnă; omul care-l rostea dăduse între timp de duşcă vreo câteva păhărele şi voia să spună că pătrunde în el ceva tineresc, plin de bucurie, că se petrece în el un fel de fericită fermentaţie, o oarecare renunţare la raţiune, la rezerva cotidiană şi regulile de conduită. De altminteri, tot aşa spuneau şi mujicii despre votcă: „Păi cum! De la votcă îi vine omului ca o dezbumbare! Vestita „în Rusia-n băutură iaşte veselia!” – nu-i chiar fără tâlc. Ba mă întreb dacă această „veselie” nu-i cumva înrudită oarecum cu „sărăcia cu duhul întru Domnul”, vagabondajul, osârdia, autodafé şi tot soiul de alte revolte, ba chiar şi cu uimitoarea expresivitate şi sensibilitate care face faima literaturii ruse…

XIII

Gheorghi, după ce stătuse ascuns destulă vreme, schimbându-şi necontenit domiciliul, sub diferite nume, închipuindu-şi în cele din urmă că pericolul a trecut, veni la Baturino. Şi chiar a doua zi fu arestat: îl denunţase vechilul din vecini.

Remarcabil e faptul că în dimineaţa când au sosit jandarmii la Baturino, pe vechil l-a ucis în cădere un copac pe care, la porunca sa, îl tăiau în parc mujicii. Aşa se face că în închipuirea mea a rămas întipărită, întocmai cum mi-am zugrăvit-o atunci, imaginea unui parc mare şi bătrân, cu frunza rărită de soarele toamnei, pitoresc dezgolit de

ploi, de furtuni şi de primele îngheţuri, îngropat sub covorul gros de frunze ce putre

Personaje din nuvela lui F.M. Reşetnikov „Cei din Lipovo”.

zesc alene, cu trunchiurile şi cioatele golaşe înnegrind prin galbenul şi roşul podoabei sale târzii, şi e dimineaţă în el, o dimineaţă proaspăt însorită, orbitoarea lumină solară scânteiază în poieni şi ridică printre copaci în depărtare coloane calde şi aurii, şi e o răcoare umedă în umbra văii, şi o înfăşoară un val de pâclăsubţire rămas de pe urma ceţii matinale, lucind diafan, ce nu s-a ridicat încă complet, şi o răspântie de alei, iar în dreptul ei nu magnific arţar secular, cu coroana bogată străpunsă de lumină, desenându-şi pe fondul cerului umed al dimineţii creştetul său străveziu, negrul contur al crengilor golaşe şi câte o frunză dinţată de un galben ca lămâia aninată ici-colo, iar în falnicul lui trunchi împietrit de vreme îşi înfig securile lor scânteietoare şi icnesc cu năduf vreo câţiva mujici, numai în cămăşi şi căciuli date pe ceafă de plăcere, în timp ce vechilul, cu mâinile vârâte în buzunare, priveşte în sus la vârful uriaşului care se cutremură pe cer. Poate că tocmai atunci îşi zicea: „Straşnic l-am mai ars pe socialist!” Iar copacul deodată gemu, creştetul i se prăvăli înainte cu vuiet, crescând în iuţeală, greutate şi spaimă, şi se prăbuşi peste el, printre crengile copacilor vecini…

Mai târziu vizitam adesea conacul acela. Moşia aparţinuse cândva mamei mele, şi tata, care suferea de patima de a se descotorosi de toate, o vânduse de mult şi mâncase banii. După moartea noului proprietar, moşia, trecând în patrimoniul unei soţii de ofiţer din cavalerie care locuia la Moscova, a rămas cu totul părăsită: căpităneasa arendaşe pământul mujicilor, însă conacul îl lăsa în plata Domnului. Şi de multe ori când treceam călare pe drum, de unde până la conac era cel mult o verstă, mă abăteam pe aleea de stejari care ducea în curtea largă şi, lăsând calul pe lângă grajduri, porneam spre casă…

Multe conace părăsite şi parcuri lăsate în paragină

există în literatura rusă, şi cu câtă dragoste sunt zugrăvite! în virtutea cărui sentiment îi e atât de dragă sufletului rus paragina, pustiul, ruina?

Ocoleam casa şi mă trezeam în parcul din spatele conacului… Grajdurile, casele slugilor, hambarele şi alte acareturirăspânditedejur împrejurul curţii pustii – toate mari şi neprimitoare, cenuşii, se ruinau încetul cu încetul şi erau năpădite de buruieni şi tufăriş ca şi grădinile de zarzavat şi ariile ce se întindeau după ele, contopindu-se treptat cu câmpia. Conacul dinbârne, căptuşitcu scânduri cenuşii, putrezea şi el, fireşte, se ruina, cu fiecare an devenind mai plin de farmec… Dar mai a – Ies îmi plăcea să privesc pe ferestrele sale, prin plasa ochiurilor pătrate de geam…

Cum aş putea exprima sentimentele pe care le încerci în asemenea clipe, când te uiţi hoţeşte, comiţând un sacrilegiu, pe ferestrele unei case bătrâne, pustii, în sanctuarul mut şi tainic al vieţii ei ce a pierit demult!

Cât despre parcul din spatele casei, desigur, era pe jumătate tăiat, deşi mulţi tei şi arţari seculari, plopi argintii aduşi din Italia, mesteceni şi stejari tot îţi mai bucurau ochii cu frumuseţea lor, trăindu-şi în acest parc uitat anii mulţi ai bătrâneţii lor întotdeauna tinere, a cărei splendoare părea şi mai magnifică în această singurătate şi tăcere, în dumnezeiască şi binecuvântata lor inutilitate. Cerul şi arborii seculari, fiecare arbore cu expresia şi conturul lui, cu sufletul lui, şi visul lui pe care şi-l legăna – oare poţi vreodată să te saturi de priveliştea lor? Rătăceam îndelung în umbra deasă, fără să-mi iau ochii de la creştetele, ramurile, frunzele lor, infinit variate, chinuit de dorinţa de a înţelege, de a descoperi misterul şi a-mi întipări în minte chipurile lor ori şedeam şi mă gândeam la ei pe dealul din spatele parcului, printre cioatele de stejari uriaşi care îl bălţau grosolan cu negrul lor în iarba gingaş înverzind, smălţată cu flori, deasupra iazurilor limpezi, care dedesubt, în râpă, tot mai legănau alene apele mari… Acolo sufletul se lepăda de viaţă cu atâta tristă şi blândă înţelepciune, şi privind-o parcă din cine ştie ce vale

nepământească, scruta cu agerime „vorbele şi faptele” omeneşti! Şi de fiecare dată îmi aminteam aici de omul acela nefericit ucis de bătrânul arţar care a pierit odată cu el şi tot viitorul fără noroc al fratelui distrus din inconştienţă de acest om, şi depărtata zi de toamnă când l-au dus pe Gheorghi la oraş doi jandarmi bărboşi, în închisoarea unde la un gemuleţ m-a uimit cândva un captiv tragic care privea de după gratii soarele asfinţind…

În dimineaţa aceea părinţii au sosit la oraş în mare goană, pe urmele troicii oficiale care-l ducea cu ea pe Gheorghi: erau distruşi. Mama nici măcar nu plângea, ochii ei negri luceau uscat, înspăimântător. Tata făcea eforturi să nu ne întâlnească privirea, nici pe a ei, nici pe a mea, fuma ţigară după ţigară şi repeta într-una:

— Fleacuri, aiureli! Credeţi-mă, încât eva zile toată bazaconia o să se limpezească!…

În aceeaşi seară fratele fu dus mai departe, la Harkov, unde se afla organizaţia clandestină pentru participarea la activitatea căreia fusese arestat. Am fost la gară să-l conducem. Cel mai mult m-a surprins mi se pare faptul că, sosind la gară, am fost nevoiţi să mergem în sala de aşteptare a clasei a treia, unde sub paza jandarmilor fratele aştepta plecarea trenului, nemaifiindu-i permis să şadă cu oameni liberi, cumsecade, nemaiavând dreptul să dispună de sine şi nici putinţa de a bea ceai sau de a mânca pateuri împreună cu noi. Şi îndată ce-am intrat în sala lărmuitoare, plină de lume, murdară, în dezordine, mi se strânse inima la vederea izolării sale de arestat, a lipsei lui de drepturi; dar şi el îşi dădea seama de ea, îi simţea toată umilinţa, şi zâmbea jenat. Retras în colţul cel mai depărtat, chiar lângă uşa care dădea pe peron, şedea atât de tânăr, de drag, şi de demn de milă, cu zvelteţea lui tinerească, cu sărăcăciosu-i costum cenuşiu peste care pusese pe umeri şuba de raton a tatii. În jurul lui – pustiu, jandarmii se luptau necontenit, împingându-i mai încolo pe mujicii, muierile, mahalagiii care se îngrămădeau în jurul lui, privind cu groază la socialistul în carne şi oase, care, slavă Domnului, şedea în cuşcă. Mai curios ca toţi era un

popă de ţară, lung şi deşirat, cu o căciulă moţată de castor şi nişte galoşi cât toate zilele, foarte prăfuiţi, care nu-şi mai lua de la frate-meu ochii larg deschişi şi-i dădea gata pe jandarmi cu întrebările, şoptindu-le în taină şi pripit, la care aceştia însă nu catadicseau să răspundă. îl priveau pe Gheorghi ca pe un ştrengar care a făcut o poznă, aşa că, vrând-nevrând, trebuia să-l păzească şi să-l ducă unde li se poruncise; iar unul din ei îi spuse mamei cu un zâmbet duios şi îngăduitor:

— Nu fiţi îngrijorată, cucoană, o da Dumnezeu şi s-or aranja până la urmă toate... Poftiţi, şedeţi cu dânsu, până la sosire mai sunt vreo douăzeci de minute... Iacătă, inferiorul meu s-o duce acuşi să aducă apă fiartă pentru ceai, îi cumpără şi dumnealui de drum o gustăricâ, care-ţi porunci... Las că rău n-aţi făcut dându-i şuba, în tren noaptea te cam strânge frigu...

Ţin minte, la vorbele astea mama izbucni în sfârşit în lacrimi şi, aşezându-se pe bancă, lângă Gheorghi, se porni pe un plâns în hohote, acoperindu-şi gura cu batista; cât despre tata, el se strâmbă ca de durere de dinţi, dădu din mână a lehamite şi se îndreptă grăbit spre ieşire. Nu suporta priveliştea suferinţei, a neplăcerilor şi întotdeauna lua o poziţie inconştientă de auto-apărare în faţa lor, străduindu-se să le ocolească, evita până şi despărţirile cât de cât apăsătoare şi le întrerupea întotdeauna pe neaşteptate, încruntându-şi fruntea şi mormăind că despărţirile lungi înseamnă numai lacrimi inutile... Se duse la bufet, dădu de duşcă câteva păhărele de votcă, apoi porni în căutarea colonelului de jandarmi al gării, pentru a-l ruga să-i dea voie fratelui să călătorească la clasa întâi...

XIV

În seara aceea n-am simţit nimic afară de nedumerire şi descumpănire. Dar iată, fratele a fost urcat în tren şi a plecat sub escortă, părinţii s-au întors acasă... Nu puţin timp mi-a trebuit pentru a birui noua mea suferinţă. Tata şi mama au plecat chiar a doua zi dimineaţă – de ce graba asta, n-aş şti să răspund. Era o zi însorită, cum se întâmplă adesea pe la noi, în octombrie, dar şi în oraş te pătrundea

până la os un vânt îngheţat din nord, toate erau nespus de curate, senine, largi – străzile, depărtările împrejurimilor golaşe, văduvite parcă de aer, cerul albastru, care, pe alocuri, printre norii fumurii, era de un verde sclipitor… I-am condus până la mănăstire şi închisoare, printre care alerga şoseaua îngheţată bocnă, tare ca fierul, către câmpiile rebegite şi chelboase, bălţate de soare şi umbre de nouri. Aici tarantasul opri. Soarele, care se mai ridicase de o suliţă cât timp şi-au strâns părinţii bagajele şi au pornit, când şi când se iţea de după nouri; însă razele lui orbitoare nu încălzeau, iar de când ieşisem în câmp, ne săgeta un vânt atât de tăios, încât vizitiul de pe capră îşi apleca fruntea, iar lui tata, care şedea îmbrăcat cu şubă şi căciulă de iarnă, îi fâlfâiau mustăţile şi în ochi îi dăduseră lacrimile, din pricina răsuflării lui aprige. Am coborât din trăsură şi mama se porni iarăşi pe plâns amar, lipindu-şi obrazul înfăşurat în gluga cenuşie călduroasă de obrazul meu, tata doar făcu cu grabă semnul crucii asupra mea, îmi vârî sub nas mâna rebegită, pentru sărutat, şi strigă în spinarea vizitiului: – Dă-i drumul!

Şi tarantasul cu poditul numai pe jumătate ridicat prinse a durui şi hurui pe drum, şi mijlocaşul, un cal pagvoinic săltă capul şi scutură pe sub arcul hulubei zurgălăii, care începură a clincheni, lăturaşii murgi o luară şi ei în galop avântat, legănându-şi crupele, dar eu tot mai stăteam pe şosea, petrecând cu privirea trăsura, roţile ei din spate ce se depărtau, chişitele zdravene ale mijlocaşului care jucau iute între roţi, sub cutia trăsurii, şi potcoavele lăturaşilor care zvâcneau în sus fără efort, şi multă vreme am auzit cu durere hohotul de plâns sfâşietor de sub poditul trăsurii care se depărta…

Eram îmbrăcat cu mantaua subţire de elev pe care săgeţile vântului o străpungeau cu uşurinţă, aşa că i-am întors o coastă, şi am dat să-mi amintesc ce spusese tata în ajun, la cină, în camera hotelului nobilimii, turnându-şi un pahar de porto:

— Fleacuri, aiureli! repetase el cu convingere. Mare brânză dacă l-au arestat! Ei şi? I-au dus de aici şi poate c-

au să-l deporteze şi în Siberia – şi asta-i mai mult decât sigur – da ce, puţini sunt deportaţi? dacă-mi daţi voie să vă întreb… Dar cu ce credeţi că-i mai rău Tobolskul decât Eleţul sau Voronejul, de pildă? Şi în general, toate-s aiureli şi fleacuri! Trece răul, trece şi binele, cum spunea Tihon Zadoński. Totul trece, totul!

Amintindu-mi aceste cuvinte, am simţit că, în loc să-mi uşureze, îmi sporesc durerea. Se prea poate ca totul să fie într-adevăr fleac şi aiureală, dar aiurelile astea sunt viaţa mea, şi atunci de ce o simt dată mie nicidecum pentru aiureli şi nici pentru ca totul să treacă, să piară fără urmă… Toate sunt fleacuri – şi totuşi arestarea fratelui, plecarea lui îmi dă senzaţia că întreaga lume e pustie, a devenit uriaşă şi fără sens, şi mă simt pierdut în ea şi atât de trist şi de părăsit, ca şi cum n-aş mai fi pe lume, pe când ar trebui să fiu cu el, să mă bucur şi să-l iubesc în sânul ei! Cum fleac, când constat că îl iubesc – şi l-am iubit desigur întotdeauna pe acel drăguţ de „socialist” care-mi trezeamilă aseară şezând în gară, sub escortă, în hăinuţa lui cenuşie şi cu şuba de raton aruncată pe umeri, şi iată că ni l-au luat că să-l ducă undeva, să-i răpească libertatea, fericirea, l-au despărţit de noi şi de viaţa obişnuită! Totul în univers pare să fi rămas neschimbat, ca întotdeauna, toţi sunt liberi şi fericiţi, numai el e captiv şi nefericit. Iată cum aleargă, cam într-o rână, mânat de suflul de gheaţă, în direcţia oraşului, un câine roşcovan, smerit şi preocupat, cu gândul la ale sale; pe când Gheorghi nu mai e aici, e pe undeva în depărtarea aceea goală, fără de sfârşit, călătoreşte spre sudul luminos, în compartimentul încuiat al unui vagon pe care-l scaldă razele soarelui, sub paza a doi jandarmi înarmaţi, care-l duc la un ştiu ce Harkov. Iată cum stă în soare, liniştită, şi priveşte cu ferestrele ei zăbrelite peste drum, la mănăstire, închisoarea cu zidurile galbene, cu totul deosebită de alte clădiri şi la fel de înspăimântătoare ca şi aceea care-l aşteaptă la Harkov; în această clădire a petrecut şi el aseară câteva ceasuri, iar astăzi nu mai este – a rămas acolo doar o urmă tragică a prezenţei sale. Iată, de după zidul mănăstirii, înalt, cu

creneluri, scânteiază vesel măciuliile cupolelor catedralei de un auriu stins şi se leagănă plasa crengilor negre ale copacilor din ţintirim, el însă nu mai vede aceste frumuseţi, nu-mi împărtăşeşte bucuria de a le privi…

Pe porţile de cetate ale mănăstirii, pe canaturile lor încuiate erau zugrăviţi cei doi sfinţi botezători în epitrahile, înalţi, scheletici, cu feţele livide exprimând o mare tristeţe, cu suluri de hârtie în mâini, lungi, desfăşurate până jos: de câţi ani stau aşa şi de câte veacuri s-au stins din viaţă? Totul trece, totu-i trecător, va veni şi vremea când nu vom mai fi pe lume – nici tata, nici mama, nici eu, nici fratele – iar aceşti străvechi sfinţi ruşi cu sfintele şi înţeleptele lor scripturi în mâini vor sta ca azi, trişti şi resemnaţi în porţi… Şi scoţând şapca, cu lacrimile în ochi, m-am închinat porţilor, simţind că mi-e tot mai milă de mine şi de fratele meu Gheorghi – cu alte cuvinte, îl iubesc tot mai mult pe fratele meu, pe tata, pe mama, mă iubesc şi pe mine – şi rugându-mă fierbinte de sfinţi să ne ajute, căci oricâtă suferinţă ai avea în suflet, oricâtă tristeţe ar dăinui în această lume de neînţeles, ea e atât de sublimă şi am dori din toată inima să fim fericiţi şi să ne iubim cu toţii…

Şi am pornit înapoi spre oraş, oprindu-mă adesea şi întorcând capul. Vântul bătea parcă mai tăios şi mai năvalnic, dar soarele se ridica din ce în ce mai sus şi strălucea, ziua era voioasă, cerea viaţă, bucurie, şi deasupra tuturor – deasupra oraşului şi a pieţei Şcepnaia, goale, deasupra aşezării mănăstireşti învăluită în taină pe după zidurile ei înalte, cu crângul ţintirimului şi măciuliile de aur stins ale catedralei şi chiar deasupra necuprinsului câmpiei, unde şerpuia şoseaua către zarea verdestrăvezie – pluteau pe cerul albastru-pal, diafan, strălucitorul cer de toamnă, corăbii mari de nori liliachii, şi totul era lumină, culoare, şi peste toate alunecau uşor, alternând cu soare, fermecate umbre aeriene. Mai stăteam, cât stăteam, apoi iar o porneam mai departe…

Unde n-am fost în ziua aceea!

Am ocolit de jur-împrejur oraşul şi am străbătut

Mahalaua Neagră, care era mai la vale de piaţa Şcepnaia, în direcţia tăbăcăriilor, am trecut de-a lungul podului de piatră coşcovit de vechime, peste pârâul duhnitor, barat de maldărele de piei cafenii ce putrezeau acolo, am urcat dealul dimpotrivă, spre mănăstirea de călugăriţe – care strălucea sub soare cu albul imaculat al zidurilor – tocmai ieşea din portiţă o tânără călugăriţă cu ghete butucănoase şi îmbrăcăminte neagră grosolană, însă de o frumuseţe gingaşă şi neprihănită, de străveche icoană rusească, încât, uimit, încremenii locului…

În oraş stăteam pe malul râpei, dincolo de catedrală, şi mă uitam la cocioabele mahalagiilor cu acoperişuri de scânduri putrede, înşirate în vale pe lângă dealuri, de-a lungul râului, la interioarele curţilor mici, mizere şi murdare, şi tot mă gândeam la viaţa omenească, la faptul că totul trece şi se repetă, ca şi acum trei sute de ani erau aici probabil acoperişuri de acestea, din scânduri înnegrite, şi toate buruienile care cresc pe maidane, pe movilele de lut, apoi vedeam cu ochii minţii pe tata şi pe mama gonind cu troica prin câmpiile inundate de lumină, vedeam Baturino, unde totul e atât de paşnic, drag şi acum, firește, foarte trist, şi totuşi, nespus de apropiat şi dătător de bucurie, îi vedeam pe fratele meu Nikolai, pe Olia cea cu ochii negri, fetiţă de zece ani, vedeam bradul, prietenul nostru de totdeauna, al meu şi al ei, din faţa ferestrei salonului şi parcul dezgolit, pustiu, trist ca în toate toamnele, vântul alergând prin el turbat, şi soarele care se apleacă spre asfinţit, şi din tot sufletul doream să fiu acolo, dar în spatele tuturor acestor gânduri îl simţeam mereu pe fratele Gheorghi. Priveam pârâul care curgea, cenuşiu şi încreţit, spre stâncile roşcate, şi ajungând la temelia lor, făcea un cot spre sud şi pierea în depărtare, şi iarăşi îmi spuneam că şi pe vremea pecenegilor râul ăsta curgea la fel, şi căutam să nu privesc spre Zarecie, spre gara roşie de la marginea ei, din care ieri pe înserate l-au dus departe pe fratele meu; căutam să nu aud chemările triste ale locomotivelor care-ţi cereau parcă ceva, purtate de vânt prin văzduhul de gheaţă al înserării… Cât era de

chinuitor acest amestec, această prezenţă a fratelui în tot ce vedeam şi trăiam în ziua aceea stranie, dar mai presus de toate, dulcea încântare cu care mi-amintii de apariţia călugăriţei în portiţa mănăstirii…

În vremea asta mama făcea legământ lui Dumnezeu să ţină post veşnic pentru salvarea fratelui, pe care l-a şi ţinut până la moartea sa cu mare stricteţă. Şi Dumnezeu nu l-a cruţat numai, dar a şi răsplătit-o pe mama: după un an fratele a fost eliberat şi, spre marea ei bucurie, stabilit cu domiciliul obligatoriu la Baturino, „sub controlul poliţiei”.

XV

La un an după aceea mi-am recăpătat şi eu libertatea, părăsind liceul, şi m-am întors la căminul părintesc ca să întâmpin acolo zilele, fără îndoială, cele mai uimitoare din câte mi-a fost dat să trăiesc.

Începuse la drept vorbind tinereţea, vârsta de mirare pentru oricine, iar pentru mine, dăruit cu unele însuşiri mai aparte, într-adevăr minunată; de pildă, o vedere atât de ageră, încât puteam desluşi toate cele şapte stele ale Pleiadelor, auzeam în faptul serii de la o verstă depărtare şuieratul marmotei şi mă îmbăta parfumul lăcrămioarei, mirosul unei cărţi de demult…

În această perioadă se produse în viaţa mea o bruscă schimbare exterioară, iar în afară de aceasta odată cu ea se petrecu încă o cotitură, pe cât de neaşteptată, pe atât de binefăcătoare, care făcu să înflorească toată făptura mea.

E de mirare când înfloreşte pomul? De ce-ar fi, când pretutindeni stăpână-i primăvara! Ies la iveală sevele nevăzute ce nu o slăbesc niciodată şi devin accesibile văzului omenesc în toată splendoarea lor. Privind copacul într-o dimineaţă, te minunezi de belşugul mugurilor ce-au apărut în timpul nopţii. Iar încă peste un răstimp mugurii crapă şi desenul de tuş al crengilor se împestriţează cu mii de pămătufuri verzi. Apoi urcă pe cer primul nor de ploaie, bubuie primul tunet, cade prima ploaie cu băşici şi din nou se întâmplă minunea – copacul atât de încărcat faţă de

golicimea de ieri îşi desface larg ramurile acoperite cu frunziş proaspăt şi des, şi e atât de frumos cu verdeaţa lui plină de sevă, că nu-ţi vine să-ţi crezi ochilor... Ceva asemănător s-a produs şi cu mine în primăvara aceea. Şi au început pentru mine zilele acelea de vrajă... *Când ape scânteiau alene în văi de taină şi poiene şi când chemări de păsări albe Spărgeau cleştar de-adânci tăceri, Veni la mine muza mea...*[7]

În calitate de *„al taţilor risipitori urmaş"* 2, n-avem dreptul nici la parcurile colegiului şi nici la lacurile cu lebede albe de la Ţarskoe Selo. În schimb m-am bucurat din plin de dumnezeiască şi măreaţa prospeţime *„a toate câte-au fost trezite de cele ce mă-nconjurau" 3*, de văile întotdeauna pline de taină pentru o inimă tânără, de ape ce scânteiau alene în cleştar de adânci tăceri şi de primele întâlniri stângace, penibile, cu muza, care au rămas totuşi de neuitat... Toate câte mă înconjurau în timpul „înfloririi" mele, ca să-l parafrazez pe Puşkin, nu seamănă câtuşi de puţin cu grădinile de la Ţarskoe Selo. Dar cât farmec aveau pentru mine, cât de familiare îmi erau strofele lui Puşkin despre ele! Cu câtă sensibilitate exprima poetul chintesenţa a toate câte-mi umpleau sufletul – acele tainice chemări de pasări albe care îl tulburaseră atât uneori! Şi oarenu-itotuna ce anume le stârnea? Şi ce-are a face dacă nu eram în stare să le exprim nici cu un cuvânt!...

XVI

Destinele omeneşti se alcătuiesc la întâmplare, dependent de soarta celor ce-i înconjoară... Aşa a fost croit şi destinul tinereţii mele, ce a determinat apoi întregu-mi viitor. Şi după cum se spune în nişte stihuri de demult: *Primii în dar – un univers şi o stepă-n ierburi legănate, în sângefoc, în suflet viers şi părintescul meu cămin, în veci pierdut, îmi fură date...*

De ce m-am întors la acest părintesc cămin, părăsind liceul? Şi oare ar fi fost aşa cum a fost tinereţea mea şi

---

7 Din „Evgheni Oneghin" de Puşkin. capitolul 8; citat uşor modificat. •• Din poezia lui Lermontov „Meditaţie". ••Din poezia lui Puşkin „Demonul".'

cum s-ar fi alcătuit viaţa mea, de nu se întâmpla acest eveniment însemnat, fără vreo importanţă la prima vedere?

Tata spunea uneori că m-am retras de la liceu din motive absolut de neiertat prin absurdul şi neprevăzutul lor, pur şi simplu din pricina unei „toane boiereşti”, cum îi plăcea să se exprime, şi mă ocăra poreclindu-mă neisprăvit şi catâr, reproşându-şi că tolerează asemenea încăpăţânare. Dar mai spunea şi altele – raţionamentele sale erau întotdeauna diametral opuse – că procedasem absolut „logic” – pronunţa cuvântul cu fineţe, foarte elegant – aşa cum îmi poruncea firea.

— Nu-l văd pe Alexei slujind pe tărâm obştesc, nici purtând o uniformă sau plugărind. Menirea lui e poezia sufletului şi a vieţii. Şi apoi, nici că are, slavă Domnului, pe ce plugări. În schimb, în poezie te pomeneşti că ajunge un al doilea Puşkin sau Lermontov!

Într-adevăr, multe au stat împotriva studiilor mele într-o şcoală de stat – şi acea „toană” caracteristică nici pe departe numai nobilimii din Rusia, care-mi intrase în sânge şi-mi dicta să fac toate după capul meu, şi trăsăturile moştenite de latata, şichemarea mea pentru „poezia sufletului şi avieţii” care se contura limpede pe atunci, şi în sfârşit întâmplătoarea împrejurare că fratele meu Gheorghi nu fusese deportat în Siberia, ci i s-a fixat domiciliul obligator la Baturino.

În ultimul meu an de liceu mă dezvoltasem dintr-odată, căpătându-n aer de bărbat. Bănuiesc că până atunci predominaseră la mine trăsăturile mamei, de aici însă începeau să se dezvolte cu repeziciune cele moştenite de la tata – vitalitatea lui şi voioşia, sensibilitatea pe care o avea şi el, dar pe care, fără să-şi dea seama, se grăbea s-o înfrâneze cu mâinile-iputernice, perseverenţa în dobândirea celor dorite şi încăpăţânarea sa. Necazul, la drept vorbind, neînsemnat pe care l-a păţit fratele meu şi care ne păruse atunci îngrozitor, l-am biruit cu greu, nu dintr-odată, totuşi l-am biruit; mai mult, el a servit maturizării mele şi trezirii forţelor mele lăuntrice. Mi-am

dat seama că tata avea dreptate, spunând că „nu poţi trăi în chip de salcie plângătoare”, că „viaţa, orice-ai spune, e un lucru magnific”, cum zicea uneori la beţie, şi apoi, începeam să fiu conştient de ceva încântător ca un miracol: creaţia literară. Astfel am luat în sinea mea ferma hotărâre de a trece cu orice preţ într-a cincea, iar după aceea să-mi iau rămas bun pentru totdeauna de la liceu şi, înapoindu-mă labaturino, să devin „un al doilea Puşkin sau Lermontov”, Jukovski, Baratînski – şi-am simţit limpede că mă înrudesc prin sânge cu ei toţi, de cum am aflat de ei, iar portretele lor le priveam ca pe cele de familie.

Toată iarna m-am străduit să duc o viaţă de hărnicie şi muncă energică, iar când sosi primăvara, nu mai aveam nevoie de niciun efort… Nu încape îndoială că de-a lungul iernii se întâmplase ceva cu mine – în primul rând în sensul dezvoltării mele fizice, cum se întâmplă cu toţi adolescenţii când le dau tuleiele în barbă şi încep să le crească mult prea mari mâinile şi picioarele. Grosolănia, slavă Domnului, nu face parte însă din atributele mele, şi nu s-a manifestat prin nimic nici măcar la vârsta aceea, obrajii însă îmi erau acoperiţi cu pufuşor auriu, ochii arătau mai albaştri, de un albastru dens, şi faţa, ale cărei trăsături se conturaseră mai clar, avea un aer de sănătate, de parcă s-ar fi rumenit uşor la soare.

De aceea am dat examenele cu totul altfel decât le dădeam înainte. Toceam zile întregi, desfătându-mă cu propria-mi rezistenţă şi putere de voinţă, simţind cu bucurie acel ceva tineresc, sănătos, pur, care face uneori ca examenele să semene cu clipele dinaintea spovedaniei şi împărtăşaniei din săptămâna patimilor. Dormeam câte trei-patru ore pe noapte, iar dimineaţa săream iute din pat, fără să mai moţăi, mă spălam şi mă îmbrăcam cu deosebită grijă, îmi făceam rugăciunea, încredinţat că Dumnezeu mă va ajuta neapărat s-o scot la capăt chiar şi cu aoristul, ieşeam din casă stăpânit de un calm deplin, păstrând în minte şi inimă toate câte le cucerisem în ajun şi mi se pretindea astăzi să le transmit unde trebuie, cu dârzenie şi fără a le şti rbi., Iar când acest purgatoriu luă sfârşit cu

bine, avui parte de o altă bucurie: nu venise nici tata şi nici mama să mă ia la Baturino, ci trimiseseră doar trăsura după mine, ca după un om în toată firea; pe capră şedea un argat tânăr şi foc de şiret, cu care mă împrietenii la cataramă în răstimpul cât dură drumul. Iar Baturino – care era un sat mare şi destul de bogat, cu trei conace moşiereşti înecate în verdeaţa grădinilor, cu câteva iazuri şi izlazuri întinse – era îmbobocit şi înflorit. Şi deodată înţelesei şi simţii cu toate simţurile, cu toată sensibilitatea mea de tânăr, această rafinată şi deplină frumuseţe triumfătoare, această înverzire luxuriantă, această plinătate a iazurilor, această ştrengărie a privighetorilor şi a broaştelor pe iaz.

În vară se-nsură fratele Nikolai, cel mai echilibrat dintre noi toţi, care se săturase de trândăvie, luând de soaţă pe fata neamţului care administra domeniul statului de la Vasilievskoe. Cred că această însurătoare, această necontenită sărbătoare pentru noi toţi în care se transformase vara ce-a urmat, iar după aceea prezenţa tinerei femei în casa noastră contribui de asemenea ia dezvoltarea mea.

Şi nu mult după aceea sosi la Baturino şi fratele Gheorghi.

Era într-o seară de iunie, în curte plutea parfumul înserării, mirosea a iarbă înrourată şi, ca într-o idilă bucolică, bătrâna noastră casă, cu coloanele ei cenuşii şi acoperişul înalt, stătea în frumuseţea-i gânditoare, în amurg, iar familia şedea în jurul mesei de ceai, pe terasă. Străbăteam alene curtea în direcţia grajdului, ca să pun şaua pe cal şi să ies la plimbare, când în faţa porţii de ţară opri deodată o birjă orăşenească – ceea ce era un eveniment cu totul neobişnuit! Ţin minte şi azi paloarea aceea stranie de temniţă pe care o descopeream cu surprindere pe chipul atât de familiar al fratelui şi totodată nou şi străin…

A fost una din cele mai fericite seri din viaţa familiei noastre şi începutul unui răstimp de trei ani întregi de pace şi bunăstare care se înstăpânea pentru ultima oară

înaintea risipirii ei, înainte să se spulbere în cele patru vânturi…

XVII

În primăvara aceea sosisem la Baturino cu sentimentul maturităţii mele de tânăr format. Ne înţelegeam cu fratele Nikolai aproape ca doi prieteni, împărtăşeam şi eu bucuria vizitelor la Vasilievskoe, în casa logodnicei sale, gustând din farmecul lor: goana avântată a troicii pe înserat de-a lungul drumurilor de ţară, printre lanurile parcă zi de zi mai dese, glasul cucului care chema în crângul de mesteceni încă plin de flori şi ierburi, plutirea norilor cu forme ciudate pe fundalul unui apus poleit, aromele serii răspândite de căsuţele din sat, de grădini şi de râu, de povarnă, şi ale bucatelor ce se pregăteau pentru cină în casa administratorului, sunetele aristonului, ascuţite şi îmbietoare, pe care-l manevrau pentru plăcerea noastră fiicele sale mai mici, peisajele din Westfalia ce-atârnau pe pereţi, buchetele uriaşe de bujori ca purpura pe mesuţe, toată buna dispoziţie şi ospitalitatea germană cu care eram înconjuraţi în această casă, simpatia crescândă a fetei aceleia înalte, slăbuţe, urâţele, dar atât de drăgălaşă, care peste puţin avea să intre în familia noastră şi care începuse să mă tutuiască…

Cavaler de onoare nu puteam fi încă, dar nici rolul de copil care duce trena ce mi-l luasem nu mi se potrivea mie, pomădat cum eram, cu ochi scânteietori, purtând strălucitoarea-mi uniformă nou-nouţă şi mănuşi albe în mâini, mie care îi trăgeam miresei pantofiorul alb de atlaz în piciorul strâns de mătasa alunecoasă a ciorapului. Am însoţit-o după aceea la Znamenie, în careta trasă de o pereche de cai mândri surirotaţi. De la o vreme plouase în fiecare zi, şi caii goneau zvârlind bulgări de noroi graşi şi negri, secarele îmbibate de umezeală îşi plecau în drumul nostru povara spicelor de un verde-cenuşiu, soarele se tot iţea prin ploaia cu stropi mari, aurii – semn bun, zicea lumea, cununie cu noroc – lucind cu picur îi diamantini pe geamurile ridicate ale caretei. Mă înăbuşeam înăuntrul ei neîncăpător, mai întâi de plăcere, dar şi din pricina

parfumului ce-l răspândea mireasa, şi a spumosului fast alb în care plutea, şi privind-o în ochii ce-i înotau în lacrimi, strângeam în braţe stângaci icoana în îmbrăcăminte de aur, cu care primise binecuvântarea părinţilor… în timpul cununiei am simţit pentru prima oară acel ceva străvechi şi biblic cuprins în această taină plină de bucurie, cu atât mai sublimă într-o biserică sătească, sub policandrul ei sărac, dar luminând solemn, în chemările triumfale, deşi cam ascuţite şi nearmonizate ale corului bisericesc, în timp ce uşile rămâneau deschise spre cerul cu ape verzi ai înserării, şi în ele se îngrămădeau fete şi femei din sat cuprinse de încântare… Iar când noul, pare-se aducător de noroc şi fericire, care intrasem casa noastră odată cu tinerii căsătoriţi, ne bucură şi cu întoarcerea neaşteptată a fratelui Gheorghi, şi toată familia noastră se văzu adunată în jurul aceleiaşi mese şi pe deplin fericită, ideea plecării mele la oraş pentru a urma la liceu mi se păru de-a dreptul absurdă.

Toamna, înapoiat la oraş, frecventam cursurile, dar manualele abia dacă le răsfoiam, refuzând tot mai des să răspund profesorilor, care, cu un calm plin de ironică politeţe, îşi plecau urechea la încercările mele de a mă scuza spunând că m-a durut capul şi puneau în catalog cu desfătare câte un „unu” gras. Pentru a-mi trece timpul, rătăceam pe străzile oraşului şi prin mahalaua Zareciei, întâmpinam şi petreceam trenuri care soseau şi plecau, însoţite de forfotă şi îngrămădeală, invidiindu-i pe cei care se urcau în vagoanele de distanţe mari, emoţionaţi, grăbindu-se, ducând cu ei mulţime de bagaje; încremeneam când portarul gării, un munte de om în livrea lungă, cânta melancolic, ieşind în mijlocul sălii, cubasu-i magnific, monoton ca şi ţăcănitul roţilor, şi aproape sever, ameninţător, încotro şi când pleacăfiecaretren… Aşa am dus-o până în Ajunul Crăciunului. În ziua când ni s-a dat vacanţa, am alergat acasă într-o goană, în câteva minute mi-am strâns bagajele, abia dacă mi-am luat rămas bun de la Rostovţevi şi de la Glebocika – el aştepta să sosească trăsura de la ţară, pe când eu luam trenul în direcţia

Vasilievskoe-mi-am înhăţat valiza şi, năvălind în stradă, am sărit în prima sanie ce mi se ivi în cale, toată numai sloi, stăpânit de gândul nebunesc: „Adio, liceu!” Flocoasa gloabă o luă din loc la galop, sania aluneca la cotituri când într-o parte, când în alta, vântul geros îmi smulgea gulerul mantalei ridicat, zvârlindu-mi în faţă zăpada înţepătoare, oraşul se afunda lent în amurgul viscolit, sumbru şi tainic, dar mie mi se tăia răsuflarea de bucurie! Din pricina înzăpezirilor, am aşteptat trenul două ceasuri bătute… Of, şi înzăpezirile astea, Rusia, noaptea, viforniţa şi calea ferată! Ce fericire e şi acest tren cărunţit de pulbere de nea, căldura dogoritoare din compartimente, nu ştiu ce bocănit de ciocane în focarul incandescent care face ca atmosfera să părăsi mai intimăşi confortabilă, iar afară ger aprig şi viscol, că nu vezi la un pas, apoi bătăile clopotului, lumini şi voci într-o staţie oarecare, pe care abia de-o zăreşti prin pâcla de nea viscolită de jos şi de sus de pe acoperiş, iar după aceea un nou răcnet disperat al locomotivei către beznele nopţii din depărtarea bântuită de furtună, în necunoscut, şi prima zguduitură a vagonului urnit iarăşi din loc, în ale cărui ferestre îngheţate, scânteind ca diamantele, trec şi se duc luminile perenului – şi din nou bezna nopţii, hăulitul viforului în ventilator, iar în compartimentul tău e pace, cald, lumina dulce a felinarului cernută prin perdeaua albastră şi goana crescândă a trenului, legănătoare, adormitoare pe canapeaua de pluş cu arcuri şi şuba ce se vântură tot mai larg în cuier, sub ochii somnoroşi!

De la gară până la Vasilievskoe erau vreo zece verste, iar de sosit, sosii noaptea, şi afară viforul îşi făcea mendrele cu atâta foc, încât a trebuit să înnoptez în gara rece, mirosind a gaz din lămpile ce luminau palid, cu uşile pocnind încă mai răsunător în pustiul nopţii, când veneau şi plecau conductorii trenurilor de marfă, înfofoliţi, pudraţi cu alb, în mâini cu felinare roşii, fumegânde. Şi totuşi, acestea toate aveau farmec. M-am făcut colac pe divănaşul din odaia rezervată pentru doamne şi am dormit dus, deşi mă tot trezeam din clipă în clipă, nerăbdător să se facă

ziuă, de altminteri şi din pricina hăulitului viforniţei şi a vociferărilor ce răzbeau prin viscolul dezlănţuit şi clocotul de apă în rezervorul unei locomotive care, cu focarul numai văpăi, staţiona sub fereastră – şi am sărit în picioare la lumina trandafirie a unor zori geroase în aerul încremenit, simţindu-mi trupul încărcat de o vitalitate fremătătoare, ca de sălbăticiune…

O oră mai târziu eram la Vasilievskoe, beam cafea cu lapte în sufrageria primitoare a lui Wiegand, noua noastră rudă, neştiind unde să-mi ascund ochii de sfială şi fericire, iar cafeaua ne-a servit-o Anchen, juna lui nepoată, sosită de la Revel…

XVIII

Încântător, mai ales în iarna asta, a fost conacul nostru de labaturino. Stâlpii de piatră de la poartă, curtea alb troienită, ca de zahăr, brăzdată de tălpicele săniilor, linişte şi soare în aerul înţepător de geros, mirosul de cahlă de la bucătării, un ce intim, casnic în urmele paşilor ce taie curtea dinspre bucătării în casă, de la acaretul slugilor la ocolul vitelor, la grajd şi celelalte acareturi care fac roată în jurul curţii. Linişte şi strălucire, albul imaculat al acoperişurilor groase din pricina stratului de zăpadă, parcul scund îngropat în nămeţi, cu trunchiurile şi crengile lui cioturoase, negre-roşcate, care se zăreşte din ambele părţi îndărătul casei, bradul nostru secular cu creştetul ascuţit, de-un verde cernit, înfipt în cerul de sineală, apărând de după acoperişul casei, de după panta lui abruptă, aidoma unui munte înzăpezit între cele două coşuri care slobozesc domol înalte coloane de fum. Pe frontoanele cerdacurilor, încălzite la soare, picotesc stăncuţele, de obicei gâlcevitoare, acum însăpaşnice şi tăcute; mijindu-şi prietenos sub scânteierea razelor ochiurile de geam, vesele, orbitoare din pricina jocului diamantin al zăpezii, privesc bătrânele ferestre cu pătratele mărunte ale ramelor…

Urci treptele cerdacului din dreapta, scârţâind din pâslarii îngheţaţi bocnă pe zăpada întărită, treci pe sub umbrarul lui, împingi uşa grea de stejar, înnegrită de

vreme, străbaţi antreul lung şi întunecat… în odaia feciorilor, cu un scrin mare, grosolan alcătuit pe sub fereastră, e încă răcoare, şi totul cufundat în umbră albastră – aici soarele nu pătrunde niciodată, căci fereastra dă spre nord – dar soba trosneşte, hăuleşte şi tremură mărunt din uşiţa ei de aramă. La dreapta dai într-un coridor întunecat ce duce spre odăile locuite, iar drept în faţă, uşa înaltă, tot de stejar, înnegrită şi ea de vreme, duce în salon. Acolo e lărgime şi frig, căci nu se face foc, şi rebegesc pe pereţi portretele – cel al bunicului cu chip oacheş, ca de lemn sculptat, într-o perucă cu bucle, şi celălalt, al împăratului Pavel, o faţă cârnă, în uniformă cu revere roşii; îngheţată-i de-a binelea o grămadă de alte figuri de odinioară, laolaltă cu sfeşnicele aruncate grămadă în mica odaie de bufet de mult rămasă nefolosită, unde, în copilărie, ne furişam privirea cu atâta mistică desfătare pe uşiţa de serviciu. În schimb salonul scăldat în razele soarelui şi pe preşurile bine întinse şi foarte late ard ca focul şi joacă pete liliachii şi roşii ca granatul – razele filtrându-se prin geamurile colorate din partea de sus a ferestrelor. În stânga, lafereastra laterală care dă şi ea spre nord, bat în geam şi se roagă să intre crengile unui tei uriaş, iar în cele din dreptul uşii, însorite, se vede parcul îngropat în troiene. Fereastra din mijloc e acoperită toată de un brad înalt, acela care se iţea printre hogeacuri: pe după geamuri atârnă mânecile bogate ale şubei sale albe… Cât de magnific era în nopţile geroase cu lună! Intri – salonu-i cufundat în întuneric, doar luna-şi strecoară lucirea din tăria senină. Pustiul e impunător, şi parcă-l umple o plelă subţire, iar bradul des în odăjdiile lui de cetină îndoliate, negre în contrast cu zăpada, se înalţă maiestuos după geamuri, înfigându-şi vârful ascuţit în cupola cerului de un albastru străveziu şi fără fund, acolo unde scânteiază alb constelaţia răşchirată a Orionului, iar ceva mai jos, scapără în deşertul luminos, cu tremurul diamantelor sale albastre, splendidul Sirius, steaua îndrăgită de mama… O, cât am rătăcit în pâcla asta lunară pe grilajele de umbră ale ferestrelor aşternute jos, câte

gânduri tinereşti n-am gândit, de câte ori n-am repetat în minte, trufaşe, stihurile lui Derjavin:

În valuri de eter albastru Plutea stingher bătrânul astru… Şi furişând raze-opaline încondeia cu-a sa lumină Contururi albe de ferestre, Le răsfrângea de argint, vibrânde, Pe-a mea podea ca de oglindă…1

Sublime au fost şi sentimentele cele noi care m-au stăpânit în prima mea iarnă din această casă, iarnă care a însemnat plimbări lungi şi discuţii cu fratele Gheorghi, cu efect binefăcător asupra dezvoltării mele neobişnuit de rapide, vizite la Vasilievskoe şi lecturi din operele poeţilor din pleiada lui Derjavin şi a lui Puşkin. În casa din Baturino nu găseai o carte. În schimb începui să bat drumul până la Vasilievskoe, la conacul verişoarei noastre, aşezat pe un dâmb faţă-n faţă cu domeniul statului, cu povarnă, administrat de Wiegand. Verişoara era măritată cu Pisarev, cu care mulţi ani nu ne-am vizitat – bătrânul Pisarev, socrul ei, era exact opusul fiului său, un om mult prea sever cu care tata a izbutit, bineînţeles, să se certe în scurtă vreme. Dar în cursul ultimului an relaţiile dintre casele noastre au fost reluate – bătrânul murind între timp – şi astfel căpătai posibilitatea să dispun de întreaga lui bibliotecă pe care o adunase de-a lungul unei vieţi. Am găsit în această bibliotecă o seamă de fermecătoare volumaşe în coperţi groase din piele de un auriu-închis cu steluţe de aur pe cotor – Sumarokov, Anna Bunina, Derjavin, Batiuşkov, Jukovski, Yenevitinov, Iazîkov, Kozlov, Baratînski… Cât de încântătoare erau vinietele lor de gust romantic – lire, urne, coifuri, cununi, litera lor şi hârtia aspră, de cele mai multe ori bătând în albastru şi frumuseţea pură, zveltă, nobleţea şi armonia elevată a tot ce se afla tipărit pe această hârtie! Cu aceste volumaşe lângă mine am trăit cele dintâi vise tinereşti, prima sete de scris, primele încercări de a o potoli şi voluptatea imaginaţiei. Imaginaţia aceasta era cu adevărat miraculoasă. Dacă citeam: *Pe câmp de bătălie zboară, la şoimul, junul meu poet…1*

Revarsă-ţi vuietul năvalnic şuvoi cărunt din nalte stânci…2

sau

Printre talazuri verzi ce mângâie Taurida în zori de zi îmi răsări-nainte Nereida…3 îl vedeam atât de limpede şi pe poet, şi valurile verzi, şuvoiul, dimineaţa pe malul mării şi Nereida goală, că-mi venea să cânt, să chiui, să râd, să plâng… Mă minunez numai de nimicnicia celor ce ieşeau de sub propria mea pană în acelaşi timp!

Sublimă era şi prima mea iubire, care ţinea – o, ce bucurie! – de-o iarnă. Anchen era o fată tânără, absoluţă, dar ce importanţă avea asta? Şi apoi, era întotdeauna veselă, duioasă, nespus de blândă, spunându-mi cu sinceritate, fără ocolişuri: „Îmi placi nespus de mult, Aleoşenka, ai o inimă fierbinte şi curată!” Iar inima mi se înfierbântase într-o clipă: m-am aprins de la o privire – din clipa când mi-a apărut înaintea ochilor în toată prospeţimea şi curăţenia ei nemţească, îmbrăcată în rochiţă roz cu fel de fel de funde, cu toată drăgălăşenia tinereţii pe chip, ca să-mi servească o cafea cu lapte, mie, rebegit după drumul de la gară până acolo, în sufrageria familiei Wiegand, luminată trandafiriu de soarele dimineţii de iarnă. Abia de i-am atins mâna rece de la apă şi inima îmi tresări în piept, hotărând – „Ea e!”

Din poezia lui I.I. Kozlov „Junul cântăreţ”; citat modificat oarecum de Din poezia lui E.A-Baratiński „Cascada”.

Am plecat la Baturino în culmea fericirii: Wieganzii erau invitaţi la noi a doua zi de Crăciun.

Şi iată că sosiră, umplând dintr-odată casa cu veselia lor nemţească zgomotoasă, cu râsete fără motiv, cu glume şi acel ceva sărbătoresc ce-l aduc oaspeţii într-o casă de ţară, iarna, scoţându-şi în antreu şubele reci, şoşonii şi pâslarii care miroseau a ger. Seara au mai sosit şi alţii, şi toată lumea, afară de cei vârstnici, hotărî să dea o raită în travesti pe la vecini… Ne costumarăm cu ce se nimeri – mai ales în ţărani şi ţărăncuţe – mie mi-au încreţit părul, mi-au pudrat şi mi-au înroşit obrajii şi mi-au desenat cu tradiţionalul dop ars tradiţionala mustăcioară neagră, după care am dat năvală cu toţii în cerdac, iar la scară ne şi

aşteptau în întunericul de afară câteva sănii. Ne-am suit claie peste grămadă, cu râsete şi strigăte şi, în zvon de clopoţei, am ieşit puşcă, peste troienele proaspete, pe poartă afară. Nu e nevoie să amintesc că mă aflam într-o sanie cu Anchen…

Cum aş fi putut uita acest clincăt nocturn de clopoţei, această oră de noapte târzie în câmp pustiu, şi minunatul câmp de iarnă, cenuşiu, moale, vălurit ca marea care se contopea cu cerul jos, în timp ce înainte ţi se năzărea ca un roi de luminiţe, de parcă ar fi fost ochii unor năluci născute de noaptea de iarnăi Cum aş fi putut uita răsuflarea câmpiei în noapte, încărcată de pulbere albă, frigul de sub şuba de raton la picioarele încălţate numai cu cizme subţiri, o mână de fată abia scoasă din mănuşa de blană, întâiaşi dată în viaţă în mâinile tale tinere şi fierbinţi, şi nişte ochi de fată scânteind drăgăstos prin întuneric, în loc de răspuns la strângerea ta!

XIX

Iar după aceea veni primăvara, cea mai stranie din câte am trăit.

Ţin minte, de parcă ar fi fost ieri, şedeam cu Olia în odaia ei, a cărei fereastră dădea în curte. Era cam pe la cinici după-amiază, într-o zi însorită de martie; afară coborau umbrele serii. Deodată intră tata, în cojoc, cu obişnuita lui mobilitate

— Deşi acum avea mustaţă căruntă, se ţinea tot flăcău – şi-mi spuse:

— A sosit curierul de la Vasilievskoe. Pisarev are un fel de congestie cerebrală. Mă duc acolo. Vrei să vii cu mine?

M-am ridicat, încântat de fericita perspectivă de a vizita Vasilievskoe, de a o vedea pe Anchen, şi am pornit numaidecât într-acolo. Spre bucuria noastră, Pisarev era sănătos şi vesel şi se minuna şi el de ce păţise, neînţelegând nimic.

„Totuşi, ar fi bine să te fereşti de alcool”, îl sfătui tata a doua zi, în timp ce ne luam rămas bun în vestibul.

„N-am nici pe dracu’!” îi răspunse Pisarev, zâmbind

din ochii lui de ţigan, în timp ce-l ajuta pe tata să-şi pună cojocul – parcă-l văd şi acum, zvelt, oacheş, cu barbă neagră, în cămaşă rusească din mătase roşie, largă, încinsă, în şalvari negri din stofă subţire şi papuci roşii cusuţi cu argint.

Ne-am întors acasă cu inima împăcată, dar nu trecu mult şi veniră apele dezgheţului atât de mari şi de năvalnice, că se întrerupse pentru vreo două săptămâni orice comunicare cu Vasilievskoe. În prima zi de Paşti totul era zbicit, înverziseră copacii şi izlazul. Tocmai ne pregăteam să mergem cu toţii la Vasilievskoe, când se arătă în poartă un cal urmat de o bihuncă, şi în ea vărul nostru Piotr Petrovici Arseniev.

— Hristos a înviat, spuse el, trăgând la scară cu un calm niţel cam bizar. Mergeţi la Vasilievskoe? Cum nu se poate mai la vreme. A murit Pisarev… S-a sculat azi de dimineaţă, a intrat în odaia soră-mii, s-a trântit în jeţ – şi a dat ortul popii…

Când am intrat în casă, abia-l scăldaseră şi-l îmbrăcaseră şi acum zăcea întins pe masă, înfăţişând obişnuita privelişte a morţii – care te uimea deocamdată numai prin ciudăţenia ei – în acelaşi salon pe al cărui prag stătuse cu două săptămâni înainte zâmbind şi mijindu-şi ochii din pricina soarelui şi a fumului de ţigară. Zăcea cu ochii închişi

— Văd ca acuma pleoapele lor liliachii-parcă viu, cu se edidu-i păr negru ca smoala umed încă, îngrijit pieptănat, la fel cu barba, îmbrăcat cu surtuc nou şi cămaşă scrobită, cu cravata neagră legată frumos, acoperit până la brâu cu cearşaful, sub care se conturau tălpile drepte, legate strâns. îl priveam calm, cu o privire cam obtuză, şi la un moment de îndoială i-am pipăit fruntea şi mâinile – erau aproape calde… Către seară însă totul se schimbă radical… Şi abia atunci înţelesei în sfârşit ce se întâmplase şi, înfiorat, deschisei uşa în salon, când mă chemară la slujbă…

În timp ce asfinţitul purpuriu, primăvăratic, spărgând negurile, se mai zărea prin ferestre însorind până departe

marginea câmpiei, amurgiil se ridica din valea râului învăluit în neguri şi de pe câmpiile umede, de pe tot pământul cuprins de umbre, se revărsa cu încetul umplând totul ca apa, tot mai cernit, mai negru, mai dens. În salonul înnegurat, plin de lume, aerul era tulbure din pricina fumului de tămâie, şi prin negura lui ardeau auriu în mâinile tuturor lumânările de ceară, iar de după făcliile mari, bisericeşti, ce ardeau în jurul mesei cu flăcări roşii fumegânde, glasurile preoţilor răsunau lugubru, când şi când împletindu-se ciudat cu câte un stăruitor „Hristos a înviat din morţi”, plin de bucurie şi lipsit de grijă…

Stăteam când cu ochii pironiţi înainte, acolo unde în fum, lumină şi negură tulbure se zărea întunecat şi înfiorător de schimbat chipul mortului înnegrit peste zi, când cu duioşie caldă şi sentimentul singurului refugiu salvator căutam feţişoara Anchenei, plină de nevinovăţie, care stătea în mulţime cuminte, cu o ţinută sobră, luminată gingaş, de jos în sus, de flăcăruia luminării…

Noaptea am dormit somn agitat, mereu tulburat de aceleaşi năluciri care mă apăsau – se făcea că prin faţa mea se perindau nefiresc mulţimi pestriţe şi tălăzuitoare, tainic, şi tulburător legate de cele ce se întâmplaseră, forfotind grăbite de colo-colo prin odăi – şi, ce era mai înfiorătorsub conducerea mortului însuşi şi sfătuindu-se de zor unii cu alţii târau dintr-un loc în altul mese, fotolii, paturi ori scrinuri… Dimineaţa am ieşit în cerdac ameţit, de parcă eram beat. Ziua era senină, liniştită şi caldă. Soarele dogorea lemnăria uscată a cerdacului, curtea ce înverzea proaspăt şi parcul încă sărac şi străveziu, dar care înmugurise palid şi mătăsos în blinda strălucire a văzduhului primăvăratic. Aruncând însă o privire în jur, am zărit cu groază chiar alături de mine, sprijinit de perete, capacul nou-nouţ, lung, de un violet-închis al sicriului. Şi coborând în goană treptele cerdacului ca să-mi caut adăpost în parc, am umblat prin aleile lui golaşe, calde şi dogorite la soare, până ce m-am aciuiat pe o bancă în aleea salcâmilor… Cântau cintezoi, salcâmul era învăluit în dantela verde-gălbuie a frunzişului fraged ca puful,

pluteau în văzduh miresmele ierbii crude şi mirosul reavăn de pământ îţi punea nod de lacrimi în gâtlej, liniştea tihnită, împăcată a parcului nu izbutea să o tulbure cârâitul grav şi triumfalnic al ciorilor de câmp, în bătrânii mesteceni de din vale, acolo unde sihlele primăvăratice ale sălciilor încă dantelate se cufundau în pâcle pale liliachii… Şi în toate, în toate era prezentă moartea îngemănată cu viaţa, veşnica şi draga, şi fără vreun sens! Nu ştiu de ce îmi răsări în minte începutul lui „Wilhelm Tell” – pe vremea aceea îl tot citeam pe Schiller – munţii, lacul, un pescar care vâsleşte şi cântă… Şi în suflet îmi răsună o melodie nespus de dulce, plină de bucurie, venită din largul unor meleaguri depărtate, nebănuit de ferice…

Toată ziua am fost buimac, de parcă eram beat, într-o stare de necontenită tensiune: se ţineau lanţ slujbele, tălăzuia mulţimea, unii dintre vecini soseau, alţii plecau, iar dincolo, în odaia copiilor, însorită, cu toate uşile încuiate, jocurile lipsite de griji ale copiilor neînţelegători în cele ce se petrecuseră îşi urmau rânduiala lor, sub privegherea drăgăstoasă şi neatentă a dădacei care nu contenea să lăcrimeze…

Şi din nou se lăsă amurgul şi din nou prinse a se strânge lumea în salon, în aşteptarea altei slujbe, şuşotind încetişor…

Iată, sosesc în sfârşit slujitorii bisericii şi se lasă numaidecât o tăcere deplină, se aprind luminările, şi în pâlpâirea lor tainică ei îşi pun odăjdiile, încep să cădelniţeze, să rostească rugăciuni – şi totul mi se pare atât de semnificativ în această ultimă seară pentru mort, încât nu mai pot ridica ochii la acel ce se află în faţă, în sicriul împodobit, îmbrăcat în catifea şi ridicat pe mesele puse una lângă alta, nu sunt în stare să privesc la acel ceva sfânt, înfricoşător şi nefiresc împodobit, făcând parte din ceremonialul înmormântării, care se înalţă în sicriul lăsat de la picioare în jos în toată lugubra splendoare a învelitorii de brocart, a iconiţei de aur din piept şi a pernei tari de un alb imaculat, în toată sinistra beznă de nepătruns a somnului de veci ce a pecetluit ochii căzuţi în

găvanele orbitelor, adânc închişi de pleoapele deja vinete, chipul acesta încadrat de barba neagră care luceşte metalic prin perdelele fumului încropit şi înăbuşitor şi prin pâlpâirea tremurătoare a făcliilor…

În seara aceea mie şi lui Gheorghi ne-au aşternut iarăşi pe canapeaua din fostul lui cabinet de lucru. Fură zăvorâte uşile salonului rămas pustiu, încă plin de norii de tămâie, unde în aura tremurătoare a făcliilor aproape topite răsuna stins şi monoton litania paracliserului, casa toată se linişti şi aţipi. Gheorghi stinse luminarea şi adormi numaidecât. Cât despre mine, n-am fost în stare să mă dezbrac, ci m-am întins aşa, cu hainele pe mine, dar numai ce am suflat în luminare şi am aţipit o clipită, m-am şi văzut în salon şi, cuprins de o nespusă groază, m-am trezit imediat. M-am ridicat în capul oaselor şi cu inima bătând să-mi spargă pieptul mi-am aţintit privirea în beznă, sfredelind-o, atent la fiecare foşnet. împrejur domnea o tăcere grea, nefirească – nu se auzea decât litania nedesluşită a paracliserului care citea psaltirea în salon, la căpătâiul mortului… A trebuit să fac un efort nemaipomenit ca să cobor picioarele pe podea. Şi, deschizând uşa, am străbătut în vârful degetelor coridorul cufundat în întuneric şi mi-am lipit urechea de uşa salonului pe sub care se zărea o geană de lumină…

— „Domnul Dumnezeu împărăţeşte, în mărire Domnul e îmbrăcat, îmbrăcat e în mărire şi putere… mormăia monoton şi grăbit după uşă paracliserul. Îşi înalţă glasul râurile, Doamne, îşi înalţă glasul şi îşi saltă ale lor talazuri… Făurit-ai la început pământul şi cerul, ele-s fapta mâinilor Tale… Dar pieri-vor ele, iar Tu dăinui-vei în veci, şi se vor învechi şi prăpădi ele toate ca odăjdiile Tale şi Tu le vei schimba, plămădind altele… Fie numele Tău în veci lăudat şi bucurase-va Domnul Dumnezeu de ce-au plămădit mâinile Sale!”

Un fior de extaz îmi cutremură tot trupul, şi pornii zorit de-a lungul coridorului întunecat, spre antreul din dos, cufundat şi el în întuneric, şi ieşii în cerdacul din dosul casei. Am ocolit-o apoi şi m-am oprit în mijlocul

curţii. Afară domnea întunericul, mai de nepătruns ca de obicei, cum se întâmplă numai primăvara devreme, şi aerul era proaspăt, pur şi neclintit. Pământul prinsese o pojghiţă de îngheţ şi era vârtos. Nu ştiu ce răsuflare nespus de subţire şi pură tălăzuia ca prin vis între pământ şi cerul curat ţintat cu stele. Şi răzbătea de departe prin liniştea nopţii, surd şi măsurat, bătaia ritmică a râului din vale umflat de viituri. Mi-am aţintit ochii în întunericul de dincolo de vale, pe coasta dealului de peste ea – şi acolo, în casa lui Wiegand, pâlpâia singuratică o luminiţă roşie întârziată.

„Nici ea nu doarme, mi-am spus în sinea mea. Îşi înalţă glasul râurile şi îşi saltă ale lor talazuri…” adăugai în gând şi luminiţa singuratică îmi tremură lucindă în ochii mei ce înotară în lacrimi – lacrimi de fericire, de iubire, de speranţă şi nu ştiu ce tandreţe nesăţioasă şi triumfătoare…

CARTEA A TREIA

INOAPTEA aceea de groază de la Vasilievskoe îmi răsare cu atât mai limpede în minte, cu cât a fost în ajunul înmormântării.

Am adormit abia spre dimineaţă. Nu, nu am fost în stare să mă întorc imediat în casă – prea lugubru arăta silueta ei întunecată în lumina stelelor, iar la uşă străjuia sinistru pata neagră a capacului de sicriu… Plecai în câmp şi multă vreme am colindat prin întuneric, unde vedeam cu ochii… Mă întorsei când răsăritul înălbise de lumina zorilor şi în tot satul trâmbiţau cocoşii, şi, furişându-mă în casă pe din dos ca un hoţ, am adormit numaidecât. Cu toate acestea, abia aţipit, a şi început să-mi tulbure somnul senzaţia apropierii unor clipe de însemnătate covârşitoare şi iarăşi am sărit în picioare fără veste, după un somn de nici trei ore. Casa tot mai era împărţită în două lumi complet distincte: într-una se afla salonul cu sicriul şi domnea moartea, în cealaltă, adică în restul odăilor, despărţite de el de jur-împrejur cu uşi zăvorâte, traiul nostru dat peste cap îşi continua cursul alandala, aşteptând cu nerăbdare clipa finalului fatal, şi care avea să pună capăt harababurii şi dezordinii. Cât mă priveşte, mă

trezisem cu sentimentul că a venit în sfârşit momentul acestui final, şi m-am mirat nespus văzând că frate-meu Gheorghi, care dormise cu mine în cabinet, şade numai în cămaşă de noapte pe canapeaua de pe care atârnă până jos cearşaful mototolit şi fumează cu nepăsare, în timp ce dincolo de uşă, pe coridor, lumea forfoteşte de colo-colo, se aud glasuri, nu ştiu ce întrebări scurte şi răspunsuri la fel de pripite. La un moment dat intră în odaie Maria Petrovna, intendenta, aducând o tavă cu ceai; se înclină apoi în tăcere, fără să ne privească şi, aşezând tava pe masa de scris, ieşi grăbită. Am început să trag pe mine cu mâini tremurătoare hainele. Totul era ca de obicei, simplu, cotidian în cabinetul îmbrăcat cu tapetul vechi auriu, prin aer plutea vesel fumul parfumat de ţigară, mărturisind că aici îşi deapănă firul viaţa deprinsă a unor bărbaţi. Gheorghi fuma şi se tot uita la papucii caucazieni ai lui Pisarev, pe care îi văzusem în picioarele lui cu două săptămâni înainte, de ziua aceea când îmi apăruse în toată frumuseţea lui viguroasă şi oacheşă de ţigan. Astăzi papucii stăteau paşnic sub masa de scris. Mi-am aţintit şi eu privirile asupra lor. Pisarev nu mai e printre vii, iar papucii stau neschimbaţi şi pot să mai stea aşa încă o sută de ani! Unde-i el acum şi unde o să fie până la sfârşitul veacurilor? Oare-i adevărat că s-a şi întâlnit *undeva acolo* cu toţi bunicii şi străbunicii noştri de basm răposaţi demult de tot şi cine-i el acum? Să fie numai acel ceva înfiorător care zace în salon pe masă, între laturile sicriului ce se îngustează oblic spre picioare, luminat ziua namiaza mare, împotriva legilor firii, de lumina săracă a lumânărilor ce-au ars până aproape de capăt şi-au picurat des, ungând hârtia dinţată ce le înconjoară, aşa, înfipte în sfeşnicele nalte de argint? Să fie acela, care abia alaltăieri, într-o dimineaţă întocmai ca aceasta, cu barba neagră frumos pieptănată şi încă umedă după spălat, păşea pragul odăii neveste-sii, vecină cu cabinetul, pe a cărei podea o jumătate de oră mai târziu îi scăldară trupul gol, cald încă, parcă palpitând, dar care se prăvălea moale, neputincios încotro îl dădeai? Şi totuşi el e, mi-am zis în sinea mea, şi cu el se va petrece

astăzi, şi chiar acum, acel ultim ceremonial bisericesc cu care cât a trăit n-a avut nimic de-a face – cel mai straniu ceremonial din lume la care am să iau parte pentru prima oară în juna mea existenţă; voi vedea, aşadar, transpuse în fapt neobişnuitele cuvinte pe care la liceu mă puneau să le învăţ pe de rost: „La trei zile după săvârşirea din viaţă, creştinul urmează a fi dus în biserică… Drept pregătire pentru aceasta va servi cădelniţarea neostoită de jur-împrejurul lui, de faţă cu rudele şi prietenii răposatului şi cântarea de tropare spre împăcarea sufletului său până-n ziua înfricoşatei judecăţi şi învierea morţilor din mormânt…” Şi cu mare uimire mi-am dat seama că creştinul în cauză era în momentul acela însuşi Pisarev, şi m-am îngrozit la gândul răstimpului de necuprins cu mintea ce-i rămâne până la învierea morţilor din mormânt, după care avea să înceapă şi să dăinuiască în vecii vecilor ceva cu totul neînchipuit, fără ţel şi în afara vremii…

II

Am urmărit lacom, cutremurat de emoţie, priveliştea scoaterii mortului din casă. Curaţi şi sătui, ca de sărbătoare, argaţii erau tineri şi voinici, dar cu câtă temătoare încordare traseră de pe masă şi ridicară pe ştergare albe povara cea grea, întorcându-şi de la ea feţele, când veni ceasul despărţirii lui Pisarev de casa ce i-a fost dragă şi de întreaga lume! Şi din nou mi se păru că în lada aceea uriaşă îmbrăcată în catifea violetă, ridicată pe nişte labe argintii, respingătoare, zace ceva sfânt şi totodată necuviincios de pământean, ba chiar scârnav. Şi acest ceva, cu braţele încrucişate a supunere, împietrite în mânecile negre ale redingotei, clătinând din capul ca de lemn, pluti prin voinţa altora în jos, înclinat şi cu picioarele înainte spre uşile larg deschise – fie ca niciodată să nu mai calce acest prag! – prin mulţimea de oameni şi de odăjdii sărbătoreşti ce se îngrămădeau, prin norii de tămâie şi cântările disonante, întâi în antreu, apoi în cerdac, în lumina strălucitoare a zilei de afară, în curtea proaspăt înverzită, unde deasupra mulţimii se înălţa crucea cu Iisus răstignit pe ea şi doi mujici duceau în cap capacul sicriului.

Aici argaţii se opriră locului, să-şi potrivească pe grumajii stacojii ştergarele, şi dascălul porni să psalmodieze mai cu tărie – „ca semn că răposatul trece în împărăţia sufletelor neîntrupate care înconjoară pristolul Atotstăpânitorului şi-i înalţă necontenit sfinte cântări de slavă…” – iar din înaltul clopotniţei ce-şi iţea fruntea de după acareturi faţă-n faţă cu cerdacul şi care până atunci lăsase să-i cadă sonuri subţiri şi jalnice ca nişte lacrimi, tot mai grave, mai dense, se prăvăli deodată din sus ca un hohot discordant şi tragic, absurd şi ascuţit, dinadins nelalocul lui, la care copoii şi ogarii ce umpleau curtea răspunseră cu hămăituri alandala şi urlete în lege. Era ceva atât de supărător, de discordant, încât verişoara în vălul ei negru până-n pământ se clătină pe picioare şi izbucni în hohote de plâns, muierile din sat se porniră pe bocit, iar tata, care sprijinea şi el un colţ al sicriului, se strâmbă a durere şi dezgust.

În biserică nu mi-am luat ochii de la faţa cadaverică a mortului aşezat chiar înaintea uşilor altarului, pe sub bolta rotundă şi grea pe care, printre norii de plumb pictaţi, privea Ochiul atotvăzător, prelung, aspru şi plin de mister, din triunghiul de un albastru grosolan. Se cânta prohodul şi chipul acesta cu nasul ce se ascuţise deasupra bărbii negre şi a mustăţii la fel de negre de sub care luceau buzele turtite, ce se lipiseră, purta deja cununa de hârtie multicoloră a mortului. îl priveam zicându-mi în gând: seamănă cu un cneaz din vechime; acum parcă aş zice că a intrat pe veci în rândul sfinţilor, în rândul străbunilor şi strămoşilor noştri fără număr… I se cânta la căpătâi: „fericiţi cei fără prihană, care umblă în legea Domnului…” în timp ce eu îmi spuneam, îndurerat pentru el şi mişcat de propriile-mi sentimente: îndată au să-i vâre dezlegarea între degetele ţepene, cu unghiile înnegrite, şi au să-l ungă cu mir şi au să-l presare în cruce cu ţărână, şi au să-l acopere cu vălul, punând capacul şi scoţându-l afară, şi îl vor îngropa şi vor pleca uitându-l… Vor trece anii, viaţa mea lungă şi fericită îşi va depăna firul prin viitorul încă ceţos, dar plin de lumină, în timp ce el, sau mai bine zis ţeasta şi ciolanele sale au să zacă şi au să tot zacă în

groapa din spatele bisericuţei, în iarba înaltă de sub mesteacănul ce-l vor sădi astăzi la căpătâiul său, şi care va creşte şi se va preface într-un copac înalt şi falnic, cu trunchiul alb şi coroana verde-argintată ce-şi va clăti crengile mlădii foşnitoare cu frunza dulce înfiorată ca o apă în lungile zile de vară… Iar dăruindu-i „ultimul sărut”, am atins cununiţa cu buzele, şi, o, cerule! – câtă duhoare şi răceală mă învălui, şi cât mă zgudui somnul de gheaţă al frunţii galbene ca de ceară sub această cunună, în opoziţie ireductibilă şi de neconceput cu suflul viu, atât de simplu, şi proaspăt, şi primăvăratic care năvălea pe ferestrele zăbrelite ale bisericii!

Apoi, stând în spatele bisericuţei, printre lespezile de mormânt a tot soiul de generali de brigadă şi maiori secunzi, am privit lung groapa îngustă şi adâncă, cu marginile tari retezate drept în pământul lucind posac; bulgării bubuiau gros şi necruţător în sicriu şi curgea năprasnic jilava ţărână primordială pe catifeaua violetă şi pe crucea din fir. Doream, îndârjindu-mă, să calc în picioare şi să profanez clipa tragică şi căutam a-mi aduce aminte de privirea rece a Ochiului atotvăzător, aţintită din cerul de piatră cu norii de plumb ai cupolei bisericii, mă duceam cu gândul la cele de nedescris ce aveau să se petreacă în acest sicriu peste o săptămână, încercam să mă încredinţez că şi cu mine se va întâmpla cândva acelaşi lucru… Dar nu izbuteam s-o cred o clipă măcar; groapa fusese astupată, Anchen purta o rochiţă nouă de batist… iar cântările, cele din urmă, blânde şi atotiertătoare, îngăduind orice şi răsădind în inimi speranţe, răsunau iarăşi sărbătoreşti şi, slăvindu-l pe Cristos, se pierdeau în văzduhul cald bătut de soare… Universul parcă întinerit mult, mult de tot, devenise mai larg, mai slobod, mai sublim, după ce îl părăsise pe veci cel plecat fără întoarcere din sânul lui…

III

Pe drumul de înapoiere de la cimitir, verişoara mergea poticnindu-se, îşi tot ducea batista la ochi şi nu vedea nimic. Tata, care o ţinea zdravăn de braţ sprijinind-o

de cot şi, potrivindu-şi pasul după al ei, repeta cu insistenţă toate absurdităţile drăgălaşe care se spun de când lumea în asemenea ocazii.

— Draga mea, să încerc a te consola, ar fi zadarnic. Un lucru am să-ţi spun: ţine minte că deznădejdea este păcat de moarte, că nu eşti singură pe lume, că ai în preajma ta oameni care te iubesc nespus de mult, ai copiii tăi care înseamnă un ţel înalt în viaţă, dar mai ales, că eşti tânără şi ai toată viaţa înainte…

Alături de tata păşea cu chipiul de nobil în mână vechiul său prieten, un moşier rotofei, oacheş, cu obrazul ars de soare. Omul acesta avea nişte pete ca de rugină pe albul gălbiniu al ochilor căprii, care m-au preocupat încă din copilărie, îi era cald din pricina redingotei pe care nu era deprins s-o poarte, a cămăşii scrobite, din pricina trupeşeniei sale şi a sentimentelor ce-l frământau. Cu hârâieli în piept şi gâfâind de năduf, repeta şi el cele spuse de tata:

— Vera Petrovna, îmi permiţi să-ţi spun şi eu câteva vorbe? După ce s-a stins din viaţă taică-său, i-am ţinut loc de tată răposatului. Eu l-am botezat, eu l-am crescut, eu v-am ţinut cununiile, aşa că înţelegi ce simt acum… Şi-apoi, ştii şi dumneata: am rămas şi eu văduv de tânăr… Ei bine, Alexandr are de o mie de ori dreptate. Ştii cum spun mujicii? „Moartea-i ca soarele, la ea nu ridici ochii…” Aşa e, nu ridici ochii, ba nici nu se cade să-ncerci, altfel n-ai mai putea trăi… Mie, uite, mi-i ruşine, crede-mă, că el zace-n mormânt, iar eu hârâi, gâfâi, dar tot fac umbră pământului… Parcă-i pe voia noastră?

Mă uitam la capul său albăstriu-argintat, cu părul tuns scurt şi fruntea lată, la verigheta veche, subţiată, pe mâna mică şi negricioasă… îl priveam simţind că nouă tuturor ne e penibil, ne e ruşine, şi totuşi nesfârşit de plăcut să ne întoarcem la viaţă după cumplita povară ce ne-a strivit timp de trei zile sub greutatea ei, şi mă surprindeam desfătându-mă când călcam cu piciorul pământul acesta primăvăratic, afinat, mă desfăta să merg în capul gol sub soarele ce dogora, să-mi plec urechea la

hărmălaia stârnită de ciorile de câmp care cu strigăte dezlănţuite de chin şi fericire umpleau toate grădinile din jur. Vedeam cu alţi ochi, mai că îndrăgostiţi, pe verişoara mea în strai de doliu, farmecul tinereţii ei copleşit de durere, şi mă gândeam cu inima strânsă că astăzi am întâlnire cu Anchen în văioaga din fundul parcului…

Întinerise şi casă, eliberându-se de stăpânul ei. Toate podelele şi geamurile fuseseră spălate, pretutindeni era curat şi dereticat, iar ferestrele, larg deschise către soare. Îndată însă ce am păşit pragul salonului, unde se întinseseră mesele pentru praznic, am dat iarăşi de duhoarea aceea îngrozitoare pe care n-o puteai confunda cu nimic altceva şi care mă scosese din minţi toată dimineaţa cât am stat lângă sicriu. Dar duhoarea aceasta se amesteca deja, cumva excitant, cu mirosul podelelor cu scândura încă umedă şi întunecată, cu prospeţimea primăvăratică ce venea de pretutindeni să umple casă, iar pe mese, sărbătoreşte, ca pentru un ospăţ al vieţii şi nu al morţii, scânteiau feţele de masă imaculate, tacâmurile, paharele, garafele… Şi totuşi cât de îngrozitor a fost acest ospăţ nesfârşit, de-o îmbelşugare grosolană mereu întrerupt de paracliserii cu litaniile lor rostite cu glasuri nesigure de chercheliţi, care se ridicau în picioare să cânte veşnica pomenire acelei făpturi dispărute, misterioase, pe care tot ei o îngropaseră în spatele bisericii!

Avea dreptate tata, spunându-mi la masă:

— Ştiu, dragul meu, ştiu cum îţi vine în clipele astea! Nici nouă nu ni-i uşor, care am văzut destule de-astea în viaţă, dar ţie care abia ai păşit peste pragul ei, cu inima ta atât de necontemporană pentru vremurile de azi… îmi imaginez ce simţi tu acum!

IV

După înmormântare am mai petrecut la Vasilievskoe două săptămâni în aceeaşi stare de încordare în care percepeam ascuţit şi dedublat viaţa al cărei sfârşit înfiorător şi de neconceput îl văzusem cu ochii mei.

Nu peste mult aveam să îndur un alt chin, soarta supunându-mă la o altă încercare – despărţirea de Anchen,

care pleca acasă. (Deşi găseam în această despărţire un fel de amară consolare…)

Tata şi Piotr Petrovici mai rămâneau câtăva vreme; unul de dragul verişoarei, altul de dragul surorii. Am rămas şi eu, şi nu numai de dragul lui Anchen, deşi patima pentru ea creştea în mine cu fiecare zi: voiam să prelungesc această dedublare care mă stăpânea şi mă făcea să nu mă despart nicio clipă de „Faust”, care, aflându-se printre cărţile lui Pisarev, şi căzându-mi în mână din întâmplare, mă fermecase: *în valul vieţii şi-al faptei durez*, *Mă ridic şi cobor*, *Pretutindeni în toate lucrez*. *Naştere sunt şi mormânt*, *O veşnică mare*, *Mereu schimbătoare lucrare*, *Viaţa în toate arzând Pe pământ şi-n văzduh – La războiul în freamăt al vremii*, *Dumnezeirei îi ţes un veşmânt…1*

Dedublată era şi viaţa la Vasilievskoe. Adumbrită încă de tristeţe, îşi revenea cu repeziciune la ordinea ei de altă dată, căpătând ceva deosebit de plăcut în urma schimbărilor ce interveniseră şi se petreceau mereu în splendoarea crescândă a primăverii. Toată lumea simţea că e timpul să ne întoarcem la realitate cu forţe noi, îndoite.

În casă, unde se întreţinea cu străşnicie curăţenia, se făcură multe modificări, o parte din mobilă, cea mai veche, fu dusă în pod, câteva piese au fost mutate dintr-o odaie într-alta, i se amenajă verişoarei un dormitor nou lângă odaia copiilor, iar cel vechi, conjugal, de lângă salonaş, fu desfiinţat cu totul, amenajându-se acolo o cameră de zi… Apoi, toate lucrurile răposatului fură ascunse pe undeva într-o zi am văzut femeile curăţind cu perii, în cerdacul din dos, uniforma lui de nobil, chipiul cu bandă roşie, tricornul îmblănit şi aşezându-le într-un cufăr străvechi… Rânduieli noi se înstăpâniră şi în gospodărie: de ea se ocupau tata şi cu Piotr Petrovici, şi toată lumea era tare ahotnică să se supună, aşa cum se întâmplă de obicei la început în relaţiile dintre boieri şi slugi – nădăjduind că în virtutea acestei înnoiri treburile vor merge altfel, aşa cum e mai bine. Toate astea mă mişcau nespus. Dar mai mişcătoare ca orice era întoarcerea treptată a verişoarei la viaţă; ea

îşi venea câte puţin în fire şi era mai liniştită, mai prezentă între noi, iar uneori obrazul i se lumina de câte o părere de zâmbet, când copiii îi puneau la masă întrebări drăgălaş naive, în timp ce Piotr Petrovici şi cu tata îi vorbeau cu duioasă blândeţe, ce-i drept, reţinută, şi întotdeauna erau

Cât de uimitor de repede treceau aceste zile amare şi fericite. Seara târziu, după dulcele chin al lungii despărţiri de Anchen, întorcându-mă acasă, treceam numaidecât în cabinet şi adormeam buştean, legănat de gândul întâlnirii de mâine. Dimineţile şedeam cu cartea-n mână în parcul plin de soare, torturat de nerăbdare, aşteptând clipa când puteam să dau fuga pe malul celălalt şi s-o iau pe Anchen la plimbare. La această oră ne însoţeau întotdeauna mezinele lui Wiegand, veşnic puse pe zburdat, ţopăind undeva înainte, aşa încât nu ne deranjau… La amiază mă întorceam acasă să prânzesc, iar după-masă îl reciteam pe „Faust”, în aşteptarea întâlnirii noastre pe înserat… Seara, lumina luna deasupra parcului, iar în capătul lui privighetorile îşi revărsau trilurile, încetişor, cu teamă parcă. Anchen se instala pe genunchii mei îmbrăţişându-mă şi-i auzeam bătaia inimii, apăsat pentru întâia oară de dulcea povară a trupului de femeie…

În cele din urmă plecă. Niciodată nu plânsesem cu atâta deznădejde ca în ziua aceea. Dar cu câtă gingăşie şi cu tot dulcele chin al dragostei pentru întreaga omenire, pentru viaţa însăşi şi pentru toată frumuseţea sădită în trupul şi sufletul omului pe care Anchen, fără să bănuiască măcar, mi-o dezvăluise! Seara, năuc de atâtea lacrimi vărsate, mă liniştisem, şi, în timp ce mergeam nici eu nu ştiu la ce spre malul celălalt, îmi tăie drumul tarantasul cu care o duseseră pe Anchen la gară; oprind caii, vizitiul îmi întinse o revistă petersburgheză, la redacţia căreia trimisesem nişte versuri cu vreo lună în urmă – n-o mai făcusem până atunci. O desfăcui din mers şi literele vrăjite ale numelui meu mă orbiră ca un fulger…

A doua zi de dimineaţă plecam pe jos la Baturino. Am mers întâi pe drumul de ţară zbicit şi bătătorit de obezile roţilor, printre arăturile ea de înăta & a în aburul dimineţii,

pe urmă o cotii în pădurea Pisarevilor, săgetată de soare, de un verde fraged, plină de viersul păsărilor care cântau primăvara, unde picioarele mi se îngropau în covorul frunzelor putrezite de anul trecut, printre care ici colo licăreau lăcrămioare… Când m-am înfăţişat ochilor mamei, ea se îngrozi la vederea slăbiciunii mele şi a expresiei din priviri. Şi sărutând-o, i-am întins revista şi am pornit spre odaia mea; mă clătinam pe picioare de oboseală şi nu recunoşteam casă, atâta îmi părea de scundă şi de bătrână…

V

În primăvara aceea abia pornisem pe al şaisprezecelea an. Cu toate acestea, când m-am întors la Baturino, mi se părea că intrarea mea în viaţa independentă, cu depline drepturi, este desăvârşită.

Încă din iarnă mi se năzărea că ştiu destule din ce trebuie să cunoască un om în toată firea: şi felul cum e alcătuit universul, şi despre perioada glaciară, şi despre oamenii din epoca de piatră, şi despre viaţa popoarelor în antichitate, şi despre cotropirea Romei de barbari, şi despre Rusia kievleană, şi despre descoperirea Americii, şi despre Revoluţia franceză, şi despre byronism, şi despre romantism, şi despre oamenii anilor patruzeci, şi despre Jeleabov, şi despre Pobedonoşţev, ca să nu mai pomenim mulţimea de personaje şi vieţi născocite care se cuibăriseră în mine pe veci, cu toate sentimentele şi destinele lor, adică toţi cei de seama lui Hamlet, Don Carlos, Childe-Harold, Oneghin, Peciorin, Rudin, Bazarov, necesari, cică, fiecăruia… Experienţa mea mi se părea acum uriaşă. Mă întorsesem obosit de moarte, dar cu ferma hotărâre să duc de aici înainte o existenţă „plină”. În ce trebuia să conste această plinătate? După mine asta însemna să încerc, printre toate impresiile şi ocupaţiile dragi, nu ştiu ce bucurii poetice superioare la care socoteam a avea dreptul*. În viaţă am intrat cu vajnice speranţe…*

Cu vajnice speranţe păşeam şi eu în ea… deşi, la drept vorbind, cu ce temei?

Aveam sentimentul că „totul e-nainte”, sentimentul robusteţii mele tinere, al sănătăţii trupeşti şi sufleteşti, sentimentul frumuseţii chipului şi alcătuirii trupeşti nu fără calităţi, al libertăţii şi siguranţei mişcărilor, al mersului uşor, îndrăzneţ şi graţios – cât de frumos călăream, de pildă! Aveam conştiinţa purităţii mele juvenile, a nobleţii imboldurilor, a sincerităţii neprefăcute, a dispreţului pentru orice josnicie. Aveam o structură spirituală superioară, atât înnăscută, cât şi dobândită prin lecturile din poeţii care vorbeau necontenit despre înalta menire a poetului, spunând că poezia *în visele ţărânei*, *e dumnezeirea* că

Arta e o treaptă spre o mai bună lume…

Simţeai o bucurie care-ţi umfla pieptul chiar şi în patima amară cu care repetam câteodată unele strofe ce exprimau contrariul, scrise de Lermontov sau de Heine, pline cu venin, cu văitările lui Faust care, dezamăgit în toate, îşi întoarce spre luna de dincolo de fereastra gotică privirea muribundă, sau sentinţele vesele şi neruşinate ale lui Mefisto… Dar oare nu-mi dădeam seama uneori că nu-i de ajuns să ai aripi, că mai trebuie şi văzduh? Şi apoi trebuie dezvoltate…

Nu se putea să nu încerc sentimentele acelea aparte pe care le încearcă toţi tinerii care scriu, toţi aceia care şi-au văzut numele tipărit. Dar mai ştiam şi alta – cu o floare nu se face primăvară. În clipe de enervare tata mă poreclea „neisprăvitul boiernaş”, şi mă consolam cu gândul că n-am fost singurul care învăţa

De ici, *de colo*, *cu puţinul*, *Ce-o fi şi cum s-o nimeri…*

Dar înţelegeam şi eu prea bine ce preţ avea o asemenea consolare. În taină (deşi molipsit din lecturi şi de la fratele Gheorghi cu multe păreri libere) eram mândru că sunt un Arseniev. Dar nu puteam să nu-mi amintesc şi de sărăcia noastră din ce în ce mai apăsătoare şi de faptul că nepăsarea faţă de ea trecuse la noi de orice limită firească. Crescusem, şi totuşi rămâneam cu ciudata convingere că, deşi amândoi fraţii mei se arătau a fi oameni cu merite, în special Gheorghi, eu eram totuşi

moştenitorul principal al tuturor acelor trăsături extraordinare care, cu toate defectele sale, îl deosebeau atât pe tata de toţi oamenii pe care-i cunoşteam, însă nici tata nu mai era ca altă dată, parcă pusese cruce pe toate, nu-i mai păsa de nimic, se cherchelea tot mai des, şi e uşor de presupus ce simţeam eu văzându-i faţa veşnic aprinsă, bărbia sură nerasă, părul într-o dezordine magnifică, pantofii scâlciaţi şi halatul de casă de pe vremea războiului Crimeii numai zdrenţe! Dar câtă durere îmi provoca gândul la mama care îmbătrânea, la Olia care se făcuse mare! O milă fără nădejde simţeam uneori şi pentru mine, şi, sculându-mă de la masă, după ce mi se servise, de pildă, numai ciorbă de castraveţi, mă întorceam în odaia mea, la cărţile mele şi la singura-mi avuţie, caseta din mesteacăn de Karelia, rămasă de la bunicul, în care îmi ţineam comorile: foi de hârtie cenuşie, mirosind a mahorcă şi mintă, cumpărate de la dugheana din sat, pe care aşternusem rând lângă rând, „elegii” şi „stanţe”.

Uneori mă gândeam la tinereţea tatii: câtă cumplită deosebire de tinereţea mea! El posedase aproape tot ce se cuvenea să posede un tânăr fericit din mediul lui, corespunzător cu titlul şi cu necesităţile sale, crescuse şi trăise într-o lipsă de griji perfect naturală pentru marea boierime din care făcea parte şi cu care se împăuna cu atâta dezinvoltură; nu cunoscuse niciun fel de piedică pornirilor şi dorinţelor sale tinereşti, şi pretutindeni se simţea un Arseniev, cu depline drepturi şi o voioasă trufie. În timp ce eu aveam doar o casetă din mesteacăn de Karelia, o armă veche cu două ţevi, o iapă costelivă numită Kabardinka şi o şa căzăcească roasă…

Cât de mult doream uneori să fiu bine îmbrăcat, să strălucesc cu eleganţa mea! Or, în realitate, pregătindu-mă pentru vizită, mă îmbrăcam cu hăinuţa aceea cenuşie cu care îl duseseră pe Gheorghi cândva la închisoarea din Harkov şi care în străini mă făcea să mor de ruşine. Eram lipsit cu totul de simţul proprietăţii, dar cum mai visam uneori la bogăţie, la splendoarea luxului, la tot soiul de libertăţi şi bucurii, materiale şi spirituale pe care ea ţi le

oferă! Visam la călătorii lungi, la frumuseţi fără seamăn, la prietenia cu nişte tineri minunaţi de aceeaşi vârstă cu mine ce-mi împărtăşeau gusturile şi năzuinţele şi purtau aceeaşi flacără în inimă… Oare nu eram conştient de faptul că piciorul nu-mi călcase dincolo de oraşul nostru, capitală de judeţ, că mă despart de lumea largă de mult cunoscutele ponoare şi câmpii, că văd numai mujici şi neveste de-ale lor, că cercul nostru de cunoştinţe se mărgineşte numai la două-trei conace dimprejur şi la Vasilievskoe, şi care-i sălaşul visurilor mele – o biată odaie pe colţ, cu ramele oberlihturilor putrezite şi rândul de geamuri colorate, sus, la cele două ferestre ce dau în parc? …

VI

Se scuturară florile în grădină, s-au îmbrăcat copacii cu frunziş, cât era ziua de lungă cântau acolo privighetori, ramele de jos de la ferestrele din odaia mea stăteau toată ziua deschise – îndrăgeam şi mai mult odaia aceasta pentru vechimea ferestrelor ei alcătuite din mărunte ochiuri în pătrăţele, pentru tavanul ei negru de stejar, pentru jeţurile şi patul din acelaşi stejar, cu laturile netede şi înclinate…

O vreme n-am făcut decât să stau culcat cu cartea în mână, când citind cu gândul aiurea, trăgând cu urechea la trilurile privighetorilor, când meditând la viaţa „plină” pe care trebuia s-o duc de aici înainte, furând uneori câte un pui de somn adânc, după care, de fiece dată mă minunam cât de noi şi proaspete şi încântătoare erau toate în jur şi mi-era atât de foame, că săream jos din pat şi mă duceam fie după dulceaţă în cămara dărăpănată, a cărei uşă cu geamuri dădea în salon, fie după pâine neagră la bucătăria argaţilor, întotdeauna pustie ziua, unde în ungherul cel mai întunecat zăcea pe cuptorul încins Leonti, fostul bucătar al bunicii, un moşneag lung şi neînchipuit de slab, năpădit de peri roşcovani, cu pielea ce se cojea de bătrâneţe, care de mulţi ani ţinea piept morţii inevitabile, apărându-şi existenţa de om al cavernelor, cu neputinţă de înţeles…

Speranţa într-o fericire, într-un trai fericit care

trebuia să înceapă dintr-o clipă într-alta? Dar pentru asta adesea ţi-era de ajuns să te dezmeticeşti după un somn scurt ce te furase fără veste şi să dai o fugă după coaja de pâine neagră ori să auzi că te cheamă pe terasă, la ceai, şi, bându-l, să-ţi spui că te vei duce numaidecât să înşeuezi calul şi s-o porneşti încotro vezi cu ochii, pe drumul lung, cernit de umbrele înserării…

Nopţile erau cu lună şi adesea mă trezeam în beznă, la ceas târziu, când nu mai cântau nici privighetorile. Domnea o tăcere atât de adâncă în lumea întreagă, încât mi se părea că mă trezisem de ţiuitul ei în urechi. Pentru o clipă mă cuprindea frica – mi-l aminteam pe Pisarev mort şi mi se năzărea că văd o umbră înaltă lângă uşa dinspre salon… O secundă mai târziu umbra nu mai era acolo, nu se vedea decât colţul mai întunecat în negura subţire a odăii, iar dincolo de ferestrele deschise scânteia şi mă chema parcul scăldat de razele lunii, în împărăţia lui tăcută şi luminoasă. Şi mă sculam, deschideam cu fereală uşa în salonaş, vedeam privindu-mă prin întuneric portretul bunicii în scufie, şi pătrundeam în salonul unde petrecusem iarna ceasuri dumnezeieşti în nopţi cu lună… Acum salonul părea mai plin de mister şi mai jos, pentru că luna, urmându-şi crugul ei mai la dreapta, nu-i căta în geam, apoi şi el se mai întunecase, căci teiul de la ferestrele dinspre nord, cu frunzişul lui des, îi acoperea cu totul lumina cu coroana lui uriaşă… Ieşeam pe terasă şi de fiecare dată mă minunam iar şi iar, aproape cu nedumerire, aproape cu sfâşiere, de frumuseţea acestei nopţi: dar ce e asta şi ce-i de făcut? Simt şi astăzi ceva asemănător în nopţi ca acelea… Oare cum le simţeam atunci, când toate acestea erau noi şi când aveam un simţ al mirosului cu care deosebeam parfumul frunzei de brusture umezită de rouă de balsamul ierburilor jilave?… Săgeata zveltă nespus de înaltă a bradului, luminat numai dintr-o parte de razele lunii, îşi înfigea ca totdeauna creştetul dinţat în cerul noptatic, străveziu, unde pâlpâiau câteva stele rare, mărunte, paşnice şi atât de nesfârşit de îndepărtate şi minunate, cu adevărat dumnezeieşti, că îţi

venea să cazi în genunchi şi să li te închini… Pajiştea goală din faţa casei era scăldată într-o lumină puternică şi bizară, în dreapta, deasupra parcului, strălucea pe bolta senină şi deşartă talerul lunii pline, cu contururile un pic mai întunecate ale chipului său de o paloare de mort, luminat pe dinăuntru de scânteierea-i albă, puternică. Şi noi doi, de mult cunoscuţi unul altuia, ne priveam îndelung, aşteptând fiecare, tăcuţi, fără o vorbă, cine ştie ce… Cât despre mine, ştiam numai ce ne lipseşte – mie şi ei…

Apoi rătăceam cu umbra mea pe iarba înrourată a pajiştii, sclipind în culorile curcubeului, mă furişam în umbra irizată a aleii ce ducea la iaz, iar luna mă urma supusă. Mergând, întorceam când şi când capul, şi ea, scânteind ca oglinda, fracţionându-se, se rostogolea prin năvodul crengilor şi al frunzelor, aici negru, dincolo viu luminat.

Stăteam pe malul udat de rouă ce se pleca spre iazul cu apa mare şi oglinda lui strălucind poleită în dreapta iezăturii. Stăteam şi priveam; privea şi luna. Lângă mal, dedesubtul meu, se căsca, mişcătoare, neagră, lucindă, bezna unui cer răsturnat în apă pe care dormeau, atârnate uşor şi sperios, raţele cu capetele ascunse sub aripă, reflectate încă o dată în adâncimi; dincolo de iaz, în stânga, se zărea negru conacul moşierului Uvarov, al cărui fiu nelegitim era Glebocika, şi dincolo de iaz, drept în faţă, se înălţau muncele lutoase, luminate ca ziua de lună, iar şi mai departe, un izlaz sătesc scânteind sub raze şi câteva case risipite pe sub deal!… Cită tăcere! – cum de putea tăcea astfel ce-i viu? Măcăitul sălbatic, speriat al raţelor trezite fără veste ce sparse cerul mişcător de sub ele, zvâcni ca o împuşcătură în liniştea grădinilor… Iar când pornii alene mai departe de-a lungul iazului, în dreapta, iarăşi se rostogolea tihnit luna alăturea de mine, deasupra creştetelor negre ale copacilor înmărmurite în splendoarea lor nocturnă…

Şi aşa ocoleam amândoi tot parcul. Ai fi zis că şi gândeam la acelaşi lucru amândoi, la fericirea tainică,

izvorâtă din dragoste şi alean, la viitorul meu plin de mister care va fi neapărat fericit, şi, fireşte, mereu la Anchen. Imaginea lui Pisarev, în viaţă ori mort, se destrăma, se ştergea. Ce rămăsese din bunica, în afară de portretul de pe peretele salonaşului? La fel se întâmpla şi cu Pisarev: gândindu-mă la el, îi vedeam în minte doar portretul atârnat pe peretele camerei de zi al casei din Vasilievskoe, un portret mare din vremea când abia se însurase (şi probabil spera să trăiască veşnic!) … îmi mai treceau prin cap gândurile mele de altă dată: unde e acum, ce s-a întâmplat cu el, ce înseamnă viaţa de dincolo de mormânt pe care ar duce-o? însă întrebările fără răspuns nu-mi mai trezeau în suflet nelinişte nedumerită, ba aduceau cu ele o doză de consolare: unde se află, ştie numai Dumnezeu, pe care nu-l înţeleg, dar în care trebuie să cred, şi cred, pentru a trăi şi a fi fericit…

Anchen m-a chinuit mai îndelung. Şi ziua – la orice m-aş fi uitat, orice aş fi simţit, citit, gândit – în umbra tuturor acestora stăruia chipul ei, dragostea ce-o nutream pentru ea, amintirile legate de dânsa, durerea că nu mai am cui spune cât o iubesc şi câte lucruri magnifice sunt pe lume, cu care ne-am fi putut desfăta amândoi mână-n mână; cât despre nopţi – ce să mai spun? – mă stăpânea pe de-a-ntregul. Dar zilele treceau – şi puţin câte puţin se transforma în legendă, îşi pierdea înfăţişarea de fiinţă vie şi Anchen: parcă nici nu-mi venea să cred că a existat vreodată alături de mine, că mai există pe undeva şi acum; începusem s-o simt şi să cuget la ea numai poetic, cu mare dor după o iubire, după un chip de femeie sublim, însă impersonal şi generalizat.

Într-o zi, pe la începutul verii citii în „Nedelea”, la care mă abonasem în acel an, despre apariţia unei culegeri complete de versuri ale lui Nadson. Ce încântare stârnea acest nume până şi într-un colţ uitat de provincie! mai citisem unele din stihurile sale, dar oricât de mari mi-au fost strădaniile, n-am izbutit să mă emoţionez câtuşi de puţin.

Să moară-n pieptu-mi zbuciumat, Veninul de-ndoieli

amare…1

mi se părea o înşirare prea măiestrită de vorbe goale. Nu eram în stare să port respect unor versuri în care se spunea că rogozul de baltă creşte „deasupra” iazului, ba îşi apleacă asupra-i „coamele verzi” 2. Dar oricum, Nadson era „poetul mort în floarea vârstei”, tânărul cu ochi frumoşi şi trişti „ce s-a stins în sud, printre chiparoşi şi roze, pe ţărmul unei mări de azur…” Şi era iarnă când am citit despre moartea lui, notiţa spunând că sicriul său metalic „îngropat în flori” a fost expediat la Petersburgul „destrămat în ceţuri şi bântuit de ger” pentru a se oficia acolo o înmormântare „după ceremonialul cuvenit”. La masă am ieşit atât de palid şi de tulburat, că tata se nelinişti şi-mi tot arunca priviri îngrijorate; s-a calmat abia când i-am explicat cauza suferinţei mele.

— Numai atât?! mă întrebă mirat, aflând că motivul este moartea lui Nadson.

Apoi adăugă enervat, dar cu uşurare: – Ca să vezi ce prostii îţi bagi în cap!… De data asta nota din „Nedelea” mă tulbură amarnic, în răstimpul unei ierni faima lui Nadson crescuse vertiginos. Şi gândul la această faimă îmi trezi deodată un dor atât de fierbinte după propria-mi glorie, pe care trebuia să încep a o dobândi chiar din clipa aceea, fără niciun răgaz, aşa că hotărâi să plec chiar a doua zi la oraş să-mi procur cartea acestui Nadson, pentru a mă lămuri cum se cuvine prin ce anume a putut încânta o Rusie întreagă, în afara morţii sale poetice. Dar de mers n-aveam cu ce! Kabardinka şchiopase, caii de povară erau prea slabi şi prăpădiţi, nu-mi rămânea decât s-o întind pe jos. Şi iată-mă pornind de dimineaţa la drum, deşi până la oraş erau treizeci de verste bune. Ieşind din casă dimineaţa devreme, am mers pe drumul mare, bătut de soare şi pustiu, fără popas, fără odihnă, iar la trei după-amiază intram pe uşa bibliotecii publice din strada Torgovaia. Domnişoara, toată numai buclişoare, care se plictisea singurică în odaia lungă şi îngustă cu pereţii acoperiţi de sus până jos de cărţi cu coperţi groase, mă privi cam curios, după cum mi se păru mie, frânt de

oboseală cum eram şi moleşit de arşiţă.

— La Nadson e rând, spuse cu oarecare superioritate. Va trebui să aşteptaţi cel puţin o lună…

Am privit-o buimac, negăsind cuvinte să răspund – nu era puţin lucru să străbaţi treizeci de verste în zadar! – dar nu peste mult se dovedi că domnişoara cu bucle voia numai să mă chinuie niţeluş…

— Şi dumneata eşti poet, nu-i aşa? adăugă numaidecât, surâzându-mi. Te cunosc de mult, de pe când erai încă la liceu… Dă-mi voie să-ţi ofer exemplarul meu propriu…

I-am mulţumit cu graţie şi, roşu ca focul de sfială şi mândrie, am ţâşnit în stradă cu cartea în mână şi, de atâta bucurie, era cât pe ce să trântesc jos o fată slăbuţă de vreo cincisprezece ani, în rochiţă cenuşie de in care tocmai coborâse din brişcă oprită la marginea trotuarului. La brişcă erau înhămaţi trei căluţi tare ciudaţi, toţi trei de un pag frumos, mărunţi şi îndesaţi. Dar mai ciudat ca toate cravizitiul gârbov pe capră: un caucazian slab şi uscat, cu părul roşu, zdrenţăros peste măsură, dar nespus de elegant, cu podoaba aceea de cuşmă cafenie dată pe-o ureche. Iar în brişcă şedea o cucoană falnică şi semeaţă, cu o pelerină largă de borangic pe umeri, care mă privi destul de sever şi cam mirată, pe când fata se feri la o parte cu o adevărată spaimă, scânteind încântător din ochii ei negri şi mari de ftizică, din tot chipul ei fin şi pur ce bătea puţin în liliachiu, cu buze mişcător de palide de făptură bolnăvicioasă. Cât despre mine, mă pierdusem într-atât cu firea, încât exclamai cu excesivă şi înfocată politeţe: „O, iartă-mă, pentru Dumnezeu!” şi fără să mai privesc înapoi, am luat-o repejor pe stradă în jos, spre piaţă, unde îmi făcusem socoteala să beau un ceai la vreun birt şi să răsfoiesc cartea. Cu toate acestea, întâlnirii noastre nu i-a fost sortit să se sfârşească atât de simplu.

Ziua era într-adevăr cu noroc. La birt dădui de câţiva oameni din sat. Zărindu-mă, strigară toţi într-un glas cu mirată bucurie cu care întâmpini un consătean în streini:

— Ian te uită, parcă-i conaşul nostru! Curat că-i

dânsul! Poftiţi la masa noastră, conaşule, nu vă fie silă! Aşezaţi-vă!

Am luat loc la masa lor, bucuros nevoie-mare, în speranţa de a mă întoarce acasă cu căruţa. Într-adevăr, oamenii se oferiră să mă ia cu dânşii. Veniseră după cărămidă, lăsaseră căruţele la fabrica din Mahalaua Fugarilor şi „pe seară" aveau să ia drumul întoarcerii. Ziua era pe sfârşite, dar tot se mai încărcau cărămizi. Trecu un ceas, două, trei de când mă aflam acolo, scrutând fără istov câmpul deşert ce se învăluia în umbrele înserării întins în faţa ochilor până departe, dincolo de şosea, iar mujicii mei tot încărcau şi încărcau. În oraş bătuseră clopotele de vecernie, soarele coborâse jos spre orizontul larg al câmpiilor împurpurate, dar încărcatul nu mai contenea. Mi se făcuse lehamite de plictiseală şi oboseală, când deodată unul din mujici, abia târând la căruţă şorţul plin cu cărămizi proaspăt arse şi trandafirii, spuse cu batjocură, arătând cu capul spre troica ce ridica nori de colb pe drumeagul dinspre şosea:

— Vedeţi brişcă de colo? E cucoana Bibikova. Ţine drumul în părţile noastre, la alde Uvarov. Spunea chiar dânsul mai dăunăzi că o aşteaptă să vină în ospeţie, a cumpărat şi un miel, ca să-l taie…

— Bine zici, nene, e chiar dânsa… Iote-l şi pe hingherul cela de pe capră, îi ţinu isonul un altul.

Când mă uitai mai cu luare-aminte, recunoscui numaidecât căluţii pagi ce se opriseră mai adineauri în faţa bibliotecii, şi deodată am înţeles ce anume mă frământase în taină din clipa când dădusem buzna în stradă: chipul acelei fete slăbuţe. Auzind că merge la noi, la Baturino, am sărit în picioare, copleşindu-i pe mujici cu întrebări zorite, şi am aflat îndată că cucoana Bibikova este mama acestei fete, că e văduvă şi că fata învaţă la pensionul de la Voronej – mujicii îi ziceau „stabiliment pentru nobili" – că ele locuiesc la „moşioara" lor de lângă Zadonskoe, săraci-lipiţi, că cucoana e neam cu Uvarov, iar caii i i-a dat un alt neam de-al ei, vecin de-al lor de la Zadonskoe, Markov, că pagii ăştia ailui – sunt cunoscuţi în

toată gubernia, nu mai puţin, ce-i drept, decât hingherul acela de caucazian care întâi s-a tocmit la Markov la dresat cai, iar mai apoi s-a aciuat acolo de-a binelea, ajungând prieten la cataramă cu stăpânul, dat fiind că-i leagă pe amândoi o cumplită nelegiuire: prinzând asupra faptei pe un hoţ de cai care voise să fure iapa cea mai de soi din herghelie, l-a bătut până şi-a dat ţiganul duhul…

Am pornit abia pe-nserate şi ne-am târât la pas toată noaptea – dar ce noapte! – mai iute nu puteau trage căluţii prost hrăniţi povara lor de vreo sută de puduri. Cum am dat în şosea, a început să bată vântul, se lăsă deodată un întuneric pripit, nesigur şi neliniştitor din pricina norilor ce se ridicau dinspre răsărit, şi se porni să bubuie, cutremurând tot cerul, şi să ne înspăimânte cu jariştile de flăcări… După o jumătate de ceas se lăsă un întuneric că nu vedeai la un pas şi te lua pe sus vântul când fierbinte, când rece ca gheaţa, şi te orbeau fulgerele albe şi trandafirii ţâşnind în toate părţile deasupra câmpiei negre, şi te asurzeau din minut în minut bubuituri sinistre şi trosnete şuierătoare ce se spărgeau chiar deasupra noastră. Apoi se porni cu adevărat uraganul, fulgerele sclipiră în nori spărgându-i de-a curmezişul, cât erau de înalţi, în chip de şerpi incandescenţi, cu un tremur înspăimântător şi o furie crâncenă, şi numai după aceea se porni o ploaie cu găleata, cu vuiet de furie, care ne biciui sub bubuituri de astă dată neîntrerupte în scânteieri şi flăcări de-a dreptul apocaliptice, de parcă beznele iadului din înalt se deschiseseră deasupra noastră şi la hotarul hăului lor, scânteiau ca la facerea lumii – aidoma giganţilor fantastici ai Himalayei – munţii de aramă ai norilor.

Numai după câteva minute eram ud până la piele, eu, care zăceam întins pe cărămizile reci, acoperit cu toate cergile şi zeghile câte mi-au putut oferi mujicii. Dar ce-mi păsa de acest iad, de acest potop. Eram pe de-a-ntregul în puterea noii mele iubiri…

Pe atunci Puşkin era realmente parte integrantă din viaţa mea. Când oare intrase în mine? Numele i l-am auzit încă de prunc, şi întotdeauna rostit cu o drăgăstoasă

familiaritate, ca între rude, cum pomeneşti pe „unul dintr-ai noştri”, făcând parte din acelaşi cerc mai deosebit. Şi-apoi, scria numai „de-ale noastre”, pentru noi şi pentru inimile noastre. Viforniţa care, bântuind în versurile sale.

Perdeluia cu neguri bolta, Cărunte plete-nvârtejind... era una şi aceeaşi cu cea care hăulea în serile de iarnă împrejurul aşezării noastre de la Kamenka. Uneori mama mi le declama (după moda de altă dată, cu glas cântat, cantr-o visare, cu zâmbetu-i subţire şi atât de drag): *Şedeam aseară c-un husar în faţa cupei cu punci plină*... [8]şi eu o întrebam: „Care husar? Nu cumva cu răposatul unchiu’?” Ea – mi declama:

Presată între file şi fără de parfum, Văd floarea ta uitată într-o carte...[9] iar eu o descopeream în propriul ei album de fată. Cât despre tinereţea mea, ea a fost toată străbătută de Puşkin.

Alături de el stătea Lermontov, şi nu era chip să-i separi... *Albastră şi tăcută e stepa până-n zare, Caucazul a cuprins-o cu braţu-i de argint şi parcă moţăie, ajuns pe ţărmul mării, Plecat peste-al său scut, şi legănări de vânt şi ropot de nomade talazuri ascultând. Vuieşte Helespontul şi valul, vântul, cânt*... [10]Cu cât farmec înfiorau ei coardele sufletului meu, răspunzând dorului tineresc după alte zări, visului pasionat după un ce sublim şi de neatins! Şi totuşi, mai adesea eram cu Puşkin. Îmi trezea atâtea sentimente! Şi de multe ori strofele sale acompaniau sentimentele mele şi toate câte mă înconjurau.

Deschideam ochii, de pildă, iar afară era o dimineaţă însorită şi geroasă, şi inima mea tresălta îndoit de bucurie în clipa când exclamam cu el o dată:

Ce zi divină! *Ger şi soare*!...*1* Dar nu-mi zugrăvea cu farmec numai dimineaţa aceea, ci şi un anume chip fermecător:

Tu dormi, făptură-ncântătoare2... Ori mă sculam, şi afară era viscol, şi-mi aminteam deodată că azi aveam să

8 Din poezia Ini Puşkin „O lacrimă".

9 Din poezia „O floare", de acelaşi autor.

10« Versuri din poezia lui Lermontov „în memoria lui Odoevski".

ieşim la vânătoare cu câinii, şi începeam iarăşi ziua asemenea cu el.

Cu întrebări: *nu-i frig*? *şi viforu-a tăcut*? *Ori poate tot mai fulguie alene şi arare*, *Face să sari din pat şi să porneşti călare Ori ca să-ţi risipeşti plictisul până-n seară Mai bine-ai răsfoi reviste de-mprumut*? Iată un amurg de primăvară, luceafărul de aur urcă pe boltă, ferestrele ce dau în parc sunt deschise şi el e iarăşi cu mine, exprimând visul meu cel mai drag:

Dă zor, *copila mea*, *Căci a iubirii stea Răsare lin pe boltă*!… * Uite că s-a întunecat de-a binelea şi în tot parcul răsună glas de privighetoare care tânjeşte, chinuid şi pe cel ce-o ascultă: *Aţi auzit în noapte*, *la margine de crâng Un glas de bard iubirea*, *aleanul lui cântând…5* Iată-mă urcat în pat.

La căpătâiu-mi arde o tristă luminare…6 într-adevăr nu un bec, ci o tristă luminare de seu – şi oare cine îşi cântă dragostea-i tinerească, sau mai degrabă setea ei – el sau eu?

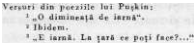
Versuri din poeziile lui Puşkin:
[1] „O dimineaţă de iarnă".
[2] Ibidem.
[3] „E iarnă. La ţară ce poţi face?..."

„Bardului”;

„Noaptea”;

Morfeu, *dă până-n zori odihnă Iubirii mele numai chin…1*

Şi iarăşi:

Îşi leapădă zglobiu podoaba grea de toamnă înveşmântatul crâng în aur roşcovan şi suferă şi plâng ozimele avan, *Căci joaca lui le strică iarăşi somnul*. joacă la care mă dedam şi eu cu patimă:

Cum tropăie în câmpul larg, *Din noi potcoave cântătoare*, *Sprinţar căluţul meu cel şarg*, *în ţărna bocnă*, *sunătoare…3* Iar noaptea răsare deasupra parcului nostru negru, de parcă-i mort, o lună pâcloasă – şi din nou se îngână în mine încântătoarele strofe:

Fantasmă albă, *din cernite cetini Ceţoasă luna se ivi…* * Şi sufletul mi-e plin de visări nimănui mărturisite la cea care a fost de el creată şi al cărei farmec m-a înrobit pe veci. Aflată undeva departe, într-o ţară streină, ea vine

să viseze la acest molcom ceas…

Pe ţărm de stânci, ce-n spume brizanţii veşnic bat…5

IX

Iubirea mea pentru Liza Bibikova era alimentată nu numai de flacăra unui sentiment pueril, dar şi de dragostea pentru tot ce era datină, tradiţie, atmosferă a traiului nostru rusesc, de care a fost de altminteri legată cândva toată poezia rusă.

Versuri din poeziile lui Puţtin: „Lui Morfeu”;» „19 Octombrie”.» „Cum tropăie în câmpul larg…” «„s-a stins o zi-nnorată, pogoară zgura nopţii”.

O iubeam pe Liza într-un fel poetic, discret, cum se iubea altă dată, ca pe o fiinţă aparţinând întru totul mediului nostru.

Spiritul acestui mediu, romantizat de imaginaţia mea, îmi apărea cu atât mai plin de farmec, cu cât se dizolva chiar sub ochii mei.

Îl vedeam cum sărăceşte şi cu atât îmi era mai scump traiul acesta, iar uneori mă şi bucuram de sărăcia noastră… poate pentru că şi aici găseam o oarecare apropiere de Puşkin, casa căruia, după descrierea lui Iazîkov, înfăţişa de asemeni un tablou nu tocmai îmbelşugat:

Pereţii îmbrăcaţi în zdrenţe, Ici-colo-un petec de tapet Şi-o uşă care dă-n atret între perechea de ferestre, Podeaua putredă şi spartă, Un pat în colţ, pe sub icoane şi două biete scaune…1

De altminteri, pe vremea şederii Lizei la Baturino, sărăcia traiului nostru o împodobea dulcea dogoare a lui iunie, umbra deasă a grădinilor, parfumul iasomiei ce-şi scutura petalele şi al trandafirilor în plină înflorire, scalda în iazul care în partea noastră, umbros din pricina parcului ce cobora până acolo şi răcoros de atâta iarbă înaltă, era nespus de pitoresc aureolat de şirul sălciilor înalte, strălucind mătăsos din frunzişul lor crud şi din crengile mlădii şi lucioase…

De aceea a rămas în mintea mea amintirea Lizei legată pentru totdeauna de primele scalde şi de parfumul

zilelor lui iunie încărcate de îmbătătoarea mireasmă a iasomiei şi a trandafirilor, a fragilor servite la masă, de sălciile de pe mal a căror frunze prelungi sunt foarte parfumate şi amărui la gust, de mâlul şi apa iazului încinse la soare…

În vara aceea nu m-am mai dus la Uvarovi – Glebocika îşi petrecea vacanţa la şcoala agricolă, unde fusese mutat din pricina insuccesele din liceu; nu veneau nici Uvarovii la noi, raporturile noastre fiind oarecum încordate – veşnica poveste a măruntelor certuri provinciale; ceea ce n-a împiedicat-o pe Uvarora să-i ceară tatii permisiunea de a se scălda în iaz în partea noastră şi venea pe mal aproape în fiecare zi cu Bibikovii, iar eu, profitând de împrejurări, făceam ce făceam ca să mă întâlnesc cu ele acolo şi să le salut cu profund respect, la care doamna Bibikova, mai totdeauna în halat larg şi cu cearşaful de baie pe umăr, călcând ţanţoş şi cu fruntea ridicată semeţ, începuse să-mi răspundă amabil, ba chiar cu zâmbet, amintindu-şi pesemne cum ţâşnisem atunci din bibliotecă. Răspundea şi Liza la salutul meu, la început cu timiditate, apoi din ce în ce mai prietenos şi mai vioi; soarele o şi rumenise, iar ochii ei mari scânteiau. Umbla în bluză albă, cu guler marinar şi o fustiţă albastră destul de scurtă şi nu-şi acoperea cu nimic căpşorul brun, cu o coadă lăsată pe spate, împletită din păru-i puţin buclat şi legată cu o fundă albă, mare. Ea nu se scălda niciodată, şedea numai pe mal cât se scăldau sub sălciile mai dese maică-sa şi Uvarova; uneori îşi scotea însă pantofiorii ca să umble pe iarba răcoroasă, desfătându-se cu dulcea ei prospeţime… Am văzut-o şi eu desculţă de câteva ori: albul gingaş al picioruşelor sale în verdele ierbii era de o încântare cu neputinţă de redat…

Din nou erau nopţi cu lună, şi iată ce-mi trăsni prin cap – să nu mai dorm de loc, ci să mă culc doar la răsăritul soarelui, iar noaptea să stau în odaia mea cu luminările aprinse şi să citesc ori să scriu versuri, apoi să rătăcesc prin grădină, privind de pe iezătură la conacul Uvarovilor…

Ziua, pe iezătură veneau adesea femeile şi fetele din sat şi, aplecate asupra unui bolovan mare, turtit, care zăcea în apă pe lângă mal, suflecându-şi fustele până peste genunchii groşi, roşii, şi totuşi delicaţi şi feminini, vorbindu-şi una alteia cu glasuri iuţi şi bătăioase, băteau cu maiurile cămăşile cenuşii, ude, se dezdoiau când şi când, să-şi şteargă năduşeala de pe frunte cu mânecile suflecate şi-mi strigau cu dezinvoltură glumeaţă, parcă făcând aluzie la ceva: „Hei, conaşule, ăi fi pierdut ceva pe-acilea?” – şi se aplecau din nou ca să bată cu mai multă vrednicie, să plescăie cu rufa udă în apă, râzând şi spunându-şi una alteia ceva, iar eu mă grăbeam să plec, căci îmi venea greu să le văd aplecate, să le zăresc genunchii goi…

Apoi la un alt vecin de-al nostru, la bătrânul Alferov cel cu fiul deportat, care stătea peste drum de noi, au sosit două domnişoare de la Petersburg, rude de-ale lui de departe, dintre care Asea, mezina, era drăgălaşă, asveltă, înaltă, veselă, energică şi plină de dezinvoltură. îi plăcea să joace croehet, să ţăcăne din aparatul fotografic, fotografiind indiferent ce, şi să călărească, aşa încât fără să-mi dau seama ajunsei oaspetele permanent al acestui conac, împrietenindu-mă într-un fel cu Asea, care mă juca pe degete ca pe un pui cu caş la gură, ceea ce n-o împiedica să manifeste în acelaşi timp o mare plăcere de a se afla în societatea acestuia. Mă fotografia de nu ştiu câte ori pe zi, ori bocănea ceasuri în şir cu ciocanele de crochet şi întotdeauna se făcea că n-am nimerit-o prea bine; şi-atunci, oprindu-se din joc, striga la mine cuprinsă de disperare, pronunţând cuvintele cu un râraît adorabil: „Ce phostănac, vai, ce phostănac!” Dar cel mai mult ne plăcea la amândoi să călărim spre seară pe drumul mare, şi-i ascultam nu prea calm chicotele de bucurie, vrăjit derumeneala obrajilor săi, de părul lăsat pe spate, simţind cu nelinişte singurătatea noastră în doi pe câmpul pustiu, în timp ce trupul ei în formă de liră şedea splendid în şa şi îmi lua ochii pulpa muşchiuloasă a piciorului stâng, proptit în scară, când vântul îi flutura poalele hainei de călărie.

Dar toate acestea se întâmplau ziua ori seara. Nopţile mi le dedicam însă poeziei.

Iată, s-a şi întunecat în câmp, amurgul cald se îngroaşă cu albastru, şi noi doi, întorcându-ne la pas spre casă, străbatem satul bântuit de toate balsamurile serii de vară. După ce o conduceam pe Asea, intram pe poarta largă a conacului, aruncam argatului dârlogii Kabardinkăi în spume şi dădeam fuga în casă să mă aşez la cină, unde mă întâmpinau ironiile vesele ale fraţilor şi cumnatei. După cină ieşeam cu ceilalţi la plimbare pe izlazul de dincolo de iaz, sau pe acelaşi drum mare, priveam luna de un roşu lugubru ce se ridica de după ţarinile negre, de unde adia un suflu încropit. Şi-abia după plimbare rămâneam, în sfârşit, singur. Liniştea pogora pretutindeni: în casă, în curte, în sat, în câmpia neagră. Iată, şed în odaia mea, lângă fereastra deschisă, citesc, scriu. Vântul împrospătat de noapte vine din grădină, în care luna îşi revarsă icicolo lumina, să legene din când în când flăcăruia lumânărilor care picură ceară. Fluturii de noapte se rotesc roiuri în jurul lor, se ard în ele cu trosnet şi duhoare, cad şi treptat presară toată masa. O somnolenţă de neînvins îmi apleacă fruntea şi-mi pecetluieşte pleoapele, dar mă lupt cu ea în tot felul şi-o birui… După miezul nopţii, de obicei îmi trecea somnul. Mă sculam de pe scaun şi ieşeam în grădină. Acum, în iunie, luna era mai jos, ca de obicei vara. Se ridica de după colţul casei şi umbra ei largă se întindea până departe pe pajişte, şi era cu atât mai plăcut să priveşti din această umbră vreo steluţă ce ardea ca o candelă în toate culorile undeva, departe în răsărit, dincolo de parc, de sat, şi de câmpiile văratice, unde abia se auzea câteodată, venind cine ştie de unde, şi cu atât mai fermecătoare, bătaia pitpalacului. Înflorea şi te îmbăta cu aroma-i dulce teiul secular de lângă casă, şi prin plasa lui chipul lunii era cald-auriu. Din nou venea o adiere caldă, ca întotdeauna înaintea zorilor, a căror apropiere se şi simţea: spre răsărit bolta cerului se arginta treptat. Adierea venea de undeva de dincolo de iaz, şi străbăteam parcul în întâmpinarea acestei răsuflări calde,

îndreptându-mă spre iezătură… Curtea conacului Uvaaovilor se contopea cu izlazul satului, iar parcul din spatele casei cu câmpia. Privindu-l de pe iezătură, vedeam ca aievea, amănunţit, unde doarme fiecare. Ştiam că Liza doarme în odaia lui Glebocika, ale cărei ferestre dau şi ele în parcul des şi întunecat, ce începe chiar de sub zidul casei… Cum aş putea să redau sentimentele cu care priveam, văzând cu ochii minţii, acolo, în odaia aceea, pe Liza dormind în şuşotit de frunze ce se varsă într-un râu de sunete ca de ploaie pe ferestrele în care pătrunde şi răsuflă vântul acesta cald din câmpie, alintându-i somnul pur de copil, cum nu există mai pur şi mai încântător pe acest pământ!…

X

Traiul acesta ciudat dură aproape toată vara. Şi se schimbă brusc şi radical. Într-o frumoasă dimineaţă aflai din senin că Bibikovii nu se mai află la Baturino – plecaseră în ajun. Mi-am petrecut ziua ca pe jăratic, iar pe seară am alergat la Asea şi… ce să vezi?

— Ştii, mâine plecăm în Crimeea, îmi spuse numaidecât ce mă văzu, şi cu atâta veselie, de parcă ar fi vrut să mă bucure cu vestea asta.

Şi se lăsă un pustiu în lume, un pustiu şi-o plictiseală, încât am început să ies la câmp, unde mujicii coseau secara noastră şi să şed ore întregi pe snopi ori pe mirişte privind fără sens cosaşii.

Şed şi mă uit, iar în jur o uscăciune şi o arşiţă nespusă, cerul nu se clinteşte, şi doar fâşâie coasele, iar pe cerul albastru-cenuşiu de arşiţă se profilează ca un zid marea de secară uscată, galbenă-nisipie, cu spicele grele smerit plecate, şi asupra ei vin mujicii unul după altul, înaintează bine proptiţi pe picioare, scăpărând larg din coasele foşnitoare şi aşternând în stânga secara rând după rând, ca să lase în urmă fâşii largi dezgolite de mirişte galbenă, ţepoasă ca peria, dezbrăcând puţin câte puţin câmpia, şi ea să pară cu totul nouă şi să dezvăluie privelişti şi depărtări noi…

— Ce tot şedeţi aşa, degeaba, conaşule? îmi spuse

într-o zi de-a dreptul, dar cu prietenie, unul din cosaşi, un mujic chipeş, înalt şi brun. Ian luaţi cealaltă coasă a mea şi daţi-i drumul…

Şi fără să răspund o vorbă, m-am ridicat şi m-am îndreptat spre căruţa lui. De atunci am ţinut-o aşa…

La început a fost chinul cel mare. Din pricina grabei şi a stângăciei mele mă sleiam în aşa hal de puteri, încât seara abia găseam în mine vlagă să mă târăsc până acasă – gheboşat de spate, cu umerii dureroşi, cu mâinile arzând din pricina băşicilor cu sânge, cu faţa pârjolită de soare, nasul jupuit, părul cleios din pricina năduşelii uscate, cu gura amară. Mai apoi însă m-am deprins într-atât cu ocna acceptată de bunăvoie, încât adormeam cu gândul fericit că:

— Mâine cosesc iarăşi!

Iar după cosit urmă căratul. O muncă şi mai anevoioasă. E şi mai greu să înfigi furca în snopul gros, uscat, vârtos, să salţi coada lunecoasă, lustruită, cu genunchiul şi dintr-o smucitură, de simţi ca un cuţit în pântec, să zvârli această Splendidă şi foşnitoare greutate, care te presară cu grăunţe ascuţite, pe muntele de snopi ce se înalţă şi se tot înalţă, iţindu-şi de pretutindeni cotoarele, în timp ce carul se micşorează, se pierde puţin câte puţin… apoi să înfăşori cu frânghii tari grămada lui grea şi clătinătoare care te înţeapă şi miroase fierbinte a secară, să strângi capetele din toate puterile şi să le petreci strâns după loitră… apoi să mergi domol după mormanul clătinător pe drumul de ţară plin de gropi şi hârtoape, prin colbul fierbinte până la glezne, să nu-ţi iei ochii de la calul care pare cu totul mărunt în umbra încărcăturii, să te încordezi tot lungul drumului laolaltă cu el şi tot timpul să te temi că n-o să reziste căruţa ce scârţâie în fel şi chip sub uriaşa greutate şi la vreo cotitură şi-o face de cap vreo roată răsucindu-se în loc, din care pricină tot mormanul se va prăbuşi pe-o coastă… Toate astea nu sunt lucruri de glumă! Ba mai mergi cu capul gol sub dogoare, cu pieptul încins şi năduşit care te ustură din pricina plevei, cu picioarele tremurându-ţi de oboseală şi

gura amară!

Venise luna septembrie, dar eu tot mai eram pe arie. Începuseră zilele cenuşii şi sărace, iar acolo, din zori şi până-n noapte urla, hăulea, vărsa paie şi fumega gros din trompa ei treierătoarea, în timp ce la gura ei trebăluiau manevrând greblele femei şi fete singure, fără mujici, cu basmalele trase pe ochi, iar într-un colţ întunecos altele, bocănind cadenţat, învârteau de minerul vânturătorii, mişcându-i aripile ce suflau spulber de grâne şi tot cântau şi cântau monoton şi jalnic, în timp ce eu, ascultându-le, ba învârteam la vânturătoare alături de una, ba ajutam pe alta la strânsul grânelor curate şi la turnatul cu măsură în sacii de la gura vânturătorii. Mă împrieteneam, şi mă apropiam din ce în ce de aceste fete şi femei, şi cine ştie cu ce ar fi sfârşit până la urmă această prietenie (una din fete, o lungană cu părul roşu care cânta cu o dulce tristeţe, mai cu foc decât celelalte, cu toată prospeţimea ei de nebunatică, frustă, îmi şi dăduse să înţeleg mai mult pe faţă că ar fi dispusă la orice în schimbul unor foarfeci noi, de pildă), de nu s-ar fi întâmplat în viaţa mea un nou eveniment: nimerisem pe neaşteptate în paginile uneia din cele mai serioase reviste lunare petersburgheze, în compania celor mai vestiţi scriitori, primind pe lângă asta şi un mandat în valoarea considerabilei sume de cincisprezece ruble. „Ajunge, mi-am spus atunci, zguduit atât de una, cât şi de alta. Ajunge! E timpul să mai pun mâna pe o carte, să mai scriu ceva!” Şi numaidecât m-am dus să pun şaua pe Kabardinka. Aveam de gând să dau o goană până la oraş ca să-mi încasez mandatul, după care – la treabă!

Se însera, totuşi am înşeuat-o şi am pornit la galop prin sat, iar de acolo pe drumul mare… Câmpul era pustiu, rece, neprimitor, dar câtă energie, cât dor de viaţă şi câtă încredere în ea îmi umplea tânărul şi singuraticul suflet!…

Amurgul era mohorât, în largul câmpiei bătea un vânt aspru, eu însă inspiram cu tot pieptul prospeţimea lui tăioasă din pragul iernii, desfătându-mă cu răceala lui sănătoasă ce-mi învăluia obrazul tânăr şi înfierbântat, şi o

tot îndemnam pe Kabardinka…

De când mă ştiu mi-a plăcut goana şi de când mă ştiu am îndrăgit calul pe care am călărit, cu toate acestea întotdeauna am fost necruţător cu bietul animal. În seara aceea goneam nebuneşte, probabil pentru că visam ori poate meditam la ceva. De obicei, în cazurile când în viaţa omului s-a petrecut un lucru foarte important, sau măcar întrucâtva însemnat, şi se cere să tragi o concluzie sau să iei o hotărâre, omul gândeşte prea puţin, ci mai degrabă se lasă în voia unei tainice strădanii sufleteşti. Cât a durat drumul, ţin minte, sufletul meu răvăşit de o bărbătească întrebare, s-a străduit fără istov. Nu ştiam de ce anume, ce dezleagă, doar că simţeam iarăşi dorinţa unei schimbări în viaţă, dorul eliberării de ceva şi îndemnul de a porni încotrova.

Ţin minte, lângă Stanovaia am oprit o clipă. Cobora noaptea şi câmpul arăta şi mai mohorât şi trist. Niciun suflet de om nicăieri pe bătrânul drumpărâsit, şi nu numai aici, dar şi de jur-împrejur parcă, la sute de verste… Sălbăticie, pustiu, necuprins… „Ce splendoare!” am exclamat, lăsând dârlogii, Kabardinka opri locului, răsuflă adânc şi încremeni. Alunecai jos de pe şaua lucioasă, încălzită, să-mi dezmorţesc genunchii ţepeni de frig, pe furiş cercetând în jur cu ochiul ager şi cu gândul la vechile legende despre tâlharii de la Stanovaia, în taină dorindu-mi o întâlnire din cele de groază şi o încăierare pe viaţă şi pe moarte. Apoi am strâns chingile şeii şi am potrivit cureaua podiovcii, pipăind teaca pumnalului înfiptă pe după curea. Vântul năvălea vijelios, îmi sufla în coastă parcă apă rece, fremăta şi hăulea în ureche şi foşnea a nelinişte, hoţeşte, în negura inceiti a câmpiilor, prin buruienile uscate şi prin mirişte; Kabardinka, nespus de zveltă şi graţioasă cu scăriţa şeii atârnându-i într-o parte şi ciochinele proţăpite în sus, stătea cu urechile ridicate, şi cunoscând parcă faima rea a acestor locuri, privea şi ea atentă şi severă undeva pe drum. Se înnegrise toată din cauza năduşelii fierbinţi, se trăsese în şolduri şi vintre, dar ştiam cât e de rezistentă, îi era de ajuns, o singură

inspiraţie adâncă, cum inspirase în clipa când am oprit, ca să pornească iarăşi la drum cu toată iuţeala vârstei sale nu prea tinere şi neschimbată dragoste şi devotament pentru mine. Şi după ce-i îmbrăţişai cu multă duioşie gâtul zvelt şi-i sărutai botul nervos, am sărit iarăşi în şa, pornind într-un galop şi mai iute…

Apoi coborî noaptea, întunecată, neagră, o noapte tipică de toamnă. Mi se părea că întunericul acesta nu va mai avea sfârşit, nici vântul care îmi bătea în faţă, nici bocănitul ritmic de copite în bezna nepătrunsă de sub picioare… Pe urmă apărură şi rămaseră multă vreme locului, cu acea limpezime şi strălucire ageră cum vezi adesea în nopţile de toamnă, luminile oraşului şi ale suburbiilor din jur… Abia la urmă au început să se apropie şi s-au zărit de-a lungul drumului negru acoperişurile de lemn ale mahalalei, ne-au privit de sub ele, cu ochiul lor auriu, ferestruicile, îmbietor şi cordial, dezvăluind interioare luminate de colibe, oameni care cinau patriarhal în sânul familiei… Iar după aceea prinseră a mă învălui izurile tari a toate câte împrăştie o urbe, scânteiară împrejur alte multe lumini şi ferestre luminate, şi potcoavele Kabardinkăi ţăcăniră voios şi excitant pe caldarâmul străzii… în oraş nu mai bătea vântul, aerul părea călduţ, era încă seară şi nu noaptea aceea neagră şi oarbă care stăpânea de mult câmpiile, şi am nimerit la hanul lui Nazarov tocmai când se aşeza lumea la cină…

Câte nu-mi bântuiau sufletul în seara aceea! Nu s-ar putea spune că aş fi fost copleşit de emoţie, ori fericit pentru motivul că nimerisem în paginile unei reviste atât de cunoscute, printre scriitorii celebri – ţin minte, primisem faptul ca pe ceva firesc. Eram numai surescitat într-un fel bun şi frumos, dar nu-mi pierdusem uzul însuşirilor mele ori receptivitatea mea fizică şi spirituală, toate îmi făceau nespusă plăcere – şi acest oraş învăluit de umbrele serii de toamnă, şi faptul că, oprind la poarta hanului, am tras de minerul sârmei ruginite care, trecând printr-o gaură din poartă, se pierdea în curte, şi am făcut să sune clopoţelul, şi bocănitul paşilor portarului şchiop

care veni să-mi deschidă, şi curtea primitoare a hanului mirosind a bălegar, unde, în întunericul şoproanelor negre şi sub cerul liber dintre ele se aciuase o tabără întreagă de căruţe şi cai care ronţăiau sonor grăunţe, şi duhoarea latrinei vechi, care te trăsnea în întunericul de nepătruns al tindei, unde am intrat urcând treptele putrede ale cerdacului de lemn cu picioarele ţepene de frig, şi am bâjbâit multă vreme până ce-am găsit clanţa de la uşa casei, şi bucătăria ce mi se deschise apoi plină de lume, caldă, mirosind toată a carne de porc scoasă de la sare, grasă, fierbinte, şi a mujici care cinează, iar după ea, odaia curată în mijlocul căreia, în jurul mesei mari, rotunde, scăldată de lumina lămpii suspendate, cinau de asemenea o grămadă de oameni arşi de soare şi bătuţi de vânt, în veste şi bluze ruseşti iţindu-se de sub veste, în frunte cu hangiţa trupeşă cu obrazul ciupit de vărsat şi buza de sus lungă şi ţuguiată şi hangiul, o namilă de moşneag, ciolănos, sever şi trist, aducând a sectant cu pletele-i linse brune-cafenii şi profilul de icoană din Suzdal… Toţi, în afară de hangiu, beau votcă şi înfulecau ciorba grasă cu carne şi foi de dafin din castronul uriaş pus la mijloc O, cât de frumoase, cât de frumoase sunt toate, mi-am spus în sinea mea, şi noaptea primară, învrăjbită, în câmp, şi acest trai orăşenesc simpatic, aceşti mujici şi târgoveţi care cinează, toată această Rusie provincială, patriarhală, cu complexitatea, frustul şi puterea ei, şi visurile mele vagi despre un Petersburg de basm, şi despre Moscova, şi despre scriitorii celebri, şi gândul că am să beau şi eu zdravăn acum şi am să înfulec cu poftă de lup din ciorba şi franzela orăşenească albă, proaspătă…

Într-adevăr, am băut şi m-am îndopat în seara aceea în aşa hal, încât mai apoi, când toţi au plecat care încotro să se culce în casă ori în curte, şi fu stinsă lumina în bucătărie şi în odaia curată, iar lumea prinse a trage la aghioase, căzând pradă ploşniţelor şi gândacilor, eu am mai stat multă vreme pe trepte în capul gol, să mă gândesc şi să chibzuiesc, beat de fericire, şi să-mi răcoresc fruntea înfierbântată în răcoarea nopţii de octombrie, ascultând în

tăcerea ei ba toaca ce bătea undeva în depărtarea unei uliţe pustii un ritm îndrăcit, ca pentru joc, ba ronţăitul paşnic al cailor de sub şopron, întrerupt când şi când de câte o scurtă încăierare şi un nechezat îndârjit…

În seara aceea mi-am pus pentru prima oară în gând să părăsesc Baturino… Mai devreme sau mai târziu, dar neapărat…

Numai hangiul cu nevasta dormeau separat, în dormitorul lor care semăna a capelă din pricina mulţimii de icoane în îmbrăcăminte de argint şi de aur pe iconostasul care se înălţa sub candela zmeurie ca un mormânt negru şi masiv în colţul odăii, iar noi ceilalţi, adică eu şi încă cinci oameni mai scuturaţi, în odaia curată în care cinasem de cu seară. Trei din ei dormeau pe jos, pe nişte pături de pâslă, iar ceilalţi trei, printre care din nenorocire mă număram şi eu, pe canapelele tari ca piatra cu spătare de lemn înalte. Şi, desigur, ploşniţele (unele mărunte, deosebit de veninoase, care o luau la goană pe pernă cu o ticăloasă laşitate îndată ce aprindeam chibritul) m-au mâncat în voie toată noaptea, iar în bezna caldă şi puturoasă domnea un horcăit spăimântător din pricina căruia noaptea mi se părea fără nădejde şi fără răsărit, iar toaca fără astâmpăi plimba uneori chiar sub fereastră bocănitul ei nu ştiu cum plin, rotund, de o veselie dezmăţată ce-ţi spărgea urechile; uşa dinspre dormitorul hangiului era deschisă numai pe jumătate, aşa încât candela îşi vărsa lumina zmeurie drept în ochii mei, răsfrângând umbra plutei sale negre în formă de cruce, care căpăta în pâlpâitul când sumbru, când scânteietor forma unui fantastic păianjen în mijlocul uriaşei sale plase… Dar de sculat m-am sculat cu mintea limpede, îndată ce-am auzit paşii hangiului şi ai hangiţei şi cei ce dormiră pe jos prinseră a căsca, a se ridica, a-şi trage cizmele, iar bucătăreasa, călcând pe păturile de pâslă, peste picioarele lor, aduse într-o fugă şi puse cu bufnet pe masă samovarul de o vadră care fierbea şi mirosea plăcut a cahlă, şi din pricina aburului pe care-l scotea, se şi aburiră numaidecât ferestrele şi oglinda.

O orămaitârziu eram la poştă şi încasam în sfârşit primul meu onorariu, căpătând şi revista aceea uimitoare, unică în lume, într-o cămaşă nou-nouţă de culoarea gălbenuşului de ou, în paginile căreia erau tipărite versurile ce mi s-au părut în prima clipă streine, atât de încântător semănau cu versuri adevărate, aparţinând unui poet adevărat.

Acestea terminate, mai aveam de îndeplinit o însărcinare de-a tatii – să trec pe la un oarecare Ivan Andreevici Batavin, angrosist de grâne, ca să-i arăt probele recoltei noastre, să aflu preţul şi, dacă e posibil, să iau şi un aconto. Astfel, de la poştă am pornit spre birourile acestui Batavin, dar am mers atât de ciudat, încât toţi trecătorii, fie ei ţărani sau orăşeni, se uitau cu mirare după tânărul cu cizme, şapcă şi podiovcă albastră, care îşi tot încetinea paşii, iar uneori se oprea de-a binelea în mijlocul străzii, vârându-şi nasul în aceeaşi pagină a revistei ce o ţinea deschisă în faţa ochilor.

La început, Batavin mă primi rece, cu antipatia aceea fără motiv pe care o întâlneşti adesea la negustorii ruşi. Uşile hambarului său din raionul cerealier dădeau în stradă, şi vânzătorul mă conduse pânâ-n fundul hardughiei, la uşa cu geamul acoperit pe dinăuntru cu stambă roşie, unde bătu cu sfială.

— Intră! strigă de după uşă un glas răstit.

Şi am intrat, iar de după biroul masiv ieşi în întâmpinarea mea un bărbat de o vârstă incertă, în haine nemţeşti, cu obrazul pământiu foarte curat, aproape străveziu, cu părul albicios pieptănat grijuliu cu cărare pe mijloc, cu o mustaţă subţire galbenă şi privirea ageră în ochii verzi deschişi.

— Despre ce-i vorba? mă întrebă repezit şi cu răceală.

I-am spus numele şi m-am grăbit să scot din buzunarele podiovcii săculeţele cu grânele de probă, punându-le pe birou în faţa lui.

— Şezi, îmi spuse Batavin în treacăt, aşezându-se la birou, şi, fără să-mi dea vreo atenţie, se apucă să dezlege

unul din săculeţi, după care scoase din el o mină de grăunţe, le vântură în palmă, le frecă între degete, le mirosi, şi procedă la fel şi cu celălalt.

— Câte aveţi cu totul? mă întrebă între altele.

— Baniţe? întrebai eu.

— Doar nu vagoane, mă luă el peste picior.

M-am aprins la faţă, dar el nu-mi dădu timp să răspund.

— De altminteri, nu asta-i important. Preţurile sunt scăzute acum, doar cred că le cunoaşteţi…

Şi-mi spuse un preţ; puteam să aduc grânele şi mâine.

— Sunt de acord cu preţul ăsta, spusei roşind. Aţi putea să-mi daţi un aconto?

El scoase în tăcere portofelul din buzunarul de la piept îmi întinse o hârtie de o sută de ruble, îl puse la loc cu mişcări precise, izvorâte din obişnuinţă.

— Doriţi să fac chitanţă? întrebai roşind până-n albul ochilor din pricina plăcerii mele stângace de a-mi simţi maturitatea şi priceperea în afaceri.

El zâmbi răspunzându-mi că, slavă Domnului, Alexandr Sergheievici Arseniev este de ajuns de bine cunoscut tuturor, şi, parcă vrând să-mi dea de înţeles că convorbirea de afaceri se încheiase, luă de pe masă portţigaretul de argint şi mi-l întinse deschis.

— Vă mulţumesc, nu fumez, i-am răspuns.

El îşi aprinse o ţigară şi mă întrebă parcă printre altele:

— Dumneata scrii versuri?

L-am privit în culmea uimirii, dar nici de data asta nu mă lăsă să răspund.

— Nu te mira că mă interesez şi de asemenea chestii, spuse el cu o umbră de zâmbet. Şi eu sunt poet, dacă-mi e permis să spun aşa. Cândva am publicat şi eu un volum de versuri. Acum, se înţelege, am pus lira deoparte, nu am timp de ea, şi nici talent n-am cine ştie cât – scriu doar corespondenţe, după cum ai auzit probabil, dar continuu să mă interesez de literatură, sunt abonat la o mulţime de

ziare şi reviste… Dacă nu mă înşel, ăsta-i debutul dumitale într-o revistă groasă? Permite-mi să-ţi urez succes şi să te sfătuiesc să nu te laşi pe tânjală.

— Nu înţeleg, am îndrugat, foarte surprins de o asemenea întorsătură a întâlnirii de afaceri.

— Foarte simplu: trebuie să te gândeşti serios la viitorul dumitale. Te rog să mă ierţi, darea să te ocupi de literatură ai nevoie de mijloace de trai şi de o cultură serioasă, or dumneata ce posezi dintre ele? Discuţia noastră îmi aminteşte de anii tinereţii mele. Fără falsă modestie am să-ţi spun că nu eram băiat prost, încă de mic văzusem atâtea, să dea Domnul şi unui turist să le vadă, dar ce-am scris? Mi-e şi ruşine să-mi aduc aminte!

În fund de stepă mă născui, într-o săracă hată şi-n loc de pat sculptat, în cui. Se *legănau polate*…

— Permite-mi să te întreb, ce neghiob a scris asemenea versuri? în primul rând, e o minciună – nu m-am născut în nicio hată din stepă, sunt de felul meu orăşean, iar în al doilea rând, să compari polatele cu mobila sculptată e culmea prostiei, ca să nu mai spun că polatele nu se pot legăna, deoarece sunt un prici, o laiţă fixă. Oare nu le-am ştiut toate astea? Ba cum să nu, dar nu puteam să nu înşir neghiobiile astea, pentru că eram incult, cu intelectul nedezvoltat şi n-aveam mijloace să mi-l dezvolt, dată fiind sărăcia… Toate cele bune, rosti deodată, ridicându-se, şi-mi întinse mâna, strângându-mi-o puternic pe a mea într-a sa, în timp ce mă privea în ochi. Fie ca eu să-ţi slujesc de pretext pentru o meditaţie serioasă asupra dumitale însuţi. Să te îngropi într-un cotlon de ţară şi să zaci acolo ca un bolovan pe care nu-l urnesc nici apele, să nu vezi viaţă, să mâzgăleşti ici-colo câte un vers, să citeşti ici-colo câte o pagină, nu, asta nu-i o carieră prea strălucită. Observ că ai un talent remarcabil, de altminteri, este foarte plăcută şi impresia pe care o faci, iartă-mi sinceritatea…

Şi deodată redeveni rece, grav, sec.

— La revedere, spuse iar cu gândul aiurea, aşezându-se la birou şi arătându-mi cu o înclinare a capului că

întâlnirea noastră a luat sfârşit. Te rog să transmiţi salutări tatălui dumitale…

Astfel căpătai pe neaşteptate încă o confirmare a îndreptăţirii planurilor mele intime de a părăsi Baturino.

XIII

Însă ele se realizară nu tocmai curând. Viaţa mea porni iarăşi pe vechiul făgaş de zi de zi, cu şi mai multă nepăsare. Mă transformam treptat – cel puţin aparent – într-un banal tânăr de ţară, obişnuit să-şi petreacă zilele la conac împărtăşindu-se din traiul lui cotidian pe ploaie sau pe viscol, ieşea la vânătoare sau vizita vecinii ca să-şi risipească plictisul, se ducea prin sat să viziteze colibele preferate, îşi petrecea vremea în cercul familiei, înaintea samovarului, sau zăcea ore în şir pe canapea cu o carte în mână… La un timp se petrecu însă ceva ce trebuia să se petreacă mai devreme sau mai târziu.

Murind vecinul nostru Alferov, care fusese singur pe lume ca un cuc, Nikolai, fratele meu, arendaşe moşioara rămasă paragină şi din toamnă se mutase acolo, astfel că-şi petrecuse iarna nu cu noi, ci la conacul lui Alferov. Printre slugile de acolo era o jupâneasă, o chema Tonka. Abia se măritase, dar din pricina sărăciei mirilor, care n-aveau un adăpost, a trebuit să-şi ducă traiul despărţiţi: el era şelar şi, după căsătorie, se întoarse la meseria sa de nomad, în timp ce Tonka se tocmi la fratele meu.

Avea vreo douăzeci de ani. La conac toată lumea o poreclea „cioara” ori „sălbatica” şi (din cauza firii tăcute) o socotea prostănacă. Nu era înaltă, iar culoarea arămie a pielii, trupul robust şi bine croit, mâinile şi picioarele mici şi puternice şi ochii migdalaţi, ca boabele de cafea, o făceau să semene cu o indiană – mai ales trăsăturile feţei oacheşe, frumoase, deşi cam mari, şi părul greu, de un negru de abanos, lins şi aspru. Eu însă găseam în ele un farmec deosebit. Aproape în fiecare zi veneam pe la Nikolai şi întotdeauna o admiram, îmi plăcea să aud cum tropăie iute cu picioarele desculţe aducând samovarul sau castronul cu supă sau cum priveşte inexpresiv: şi acest tropăit, şi această privire, negrul primar al părului,

cărarea dreaptă care se vedea de sub basmaua oranj, buzele vineţii ale gurii prelungi, gâtul tânăr şi oacheş care se continua cu linia ovală a umerilor – totul, totul îmi trezea o dulce nelinişte în trup. Se întâmpla uneori s-o întâlnesc în vestibul, ori în coridor şi o prindeam în braţe din mers, lipind-o de perete… Ea se zbătea în tăcere ca să scape, şi cu asta se termina totul. Nu simţeam unul pentru altul niciun fel de dragoste.

Dar într-o zi de iarnă, în amurg, plimbându-mă prin sat, am intrat cu gândul aiurea pe poarta conacului Alferov, am străbătut curtea plină de troiene, urcând treptele cerdacului. În întunericul din antreu, din ce în ce mai negru spre tavan, sinistru şi fantastic, ca într-o peşteră, ardea în sobă o grămadă roşie de jar; Tonka, în capul gol, cu picioarele desculţe puţin desfăcute, şi gambele cu pielea netedă lucind ca mătasa, întinse spre foc, şedea jos la gura sobei, învăluită toată în lumina ei straniu de zmeurie şi de sumbră, ţinând în mâini vătraiul, al cărui capăt incandescent zăcea pe jăratic. Ferindu-şi uşor faţa roşie întunecată, privea cu ochi somnolenţi la cărbuni, la grămezile lor ca de zmeură, străvezii şi diafane, care pe alocuri îşi potoleau incandescenţa sub o subţire pojghiţă violetă, ici-colo încă mai ardeau cu o flacără eterică albastră-verzuie. Intrând, am pocnit uşa, dar ea nu s-a întors.

— Ce-i cu întunericul ăsta la voi? Nu cumva ai voştri nu-s acasă? întrebai apropiindu-mă.

Ea îşi răsturnă mai tare capul pe spate şi, fără să mă privească, zâmbi nu ştiu cum galeş şi jenat.

— Parcă n-aţi şti! îngăimă în batjocură.

— Ce să ştiu?

— Lăsaţi, lăsaţi…

— Ce să las?

— Cum puteţi să nu şitiţi că dumnealor s-au dus la dumneavoastră?

— M-am plimbat, aşa că nu ne-am întâlnit.

— Lăsaţi, cunoaştem noi plimbarea dumneavoastră.

M-am cinchit jos, privindu-i picioarele şi părul negru

neacoperit, tremurând tot pe dinăuntru, dar prefăcându-mă că admir jăraticul, lumina lui roşie-înebisă, dogoritoare… apoi pe neaşteptate m-am aşezat alături de ea, am cuprins-o şi, răsturnând-o pe jos, i-am robit gura fierbinte din pricina focului, care mă evita şi se zbătea… Vătraiul dudui, săriră scântei din sobă…

Când am ieşit după aceea în cerdac, aveam înfăţişarea omului care a comis pe neaşteptate un asasinat: mi-am tras răsuflarea şi m-am uitat cu teamă în jur – nu vine cineva? Dar nu era nimeni, totul era atât de cotidian şi liniştit; şi în satul învăluit în obişnuita-i beznă a iernii domnea pretutindeni tăcerea, o tăcere de necrezut, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat, şi prin izbe ardeau lumini. M-am uitat iarăşi cercetător în jur, am tras cu urechea, şi am pornit în goană cât mai departe de curtea asta, fără să simt pământul sub picioare, bântuit de două sentimente contradictorii: sentimentul unei cumplite catastrofe, ireparabile, care se petrecuse fără veste în viaţa mea, şi un fel de triumf, un fel de bucurie biruitoare…

Noaptea, în somnul neliniştit, un chin de moarte m-a torturat, senzaţia a ceva îngrozitor, ruşinos, criminal care mă pierduse definitiv. „S-a dus totul! îmi ziceam, trezindu-mă şi venindu-mi în fire. S-a terminat, s-a sfârşit, s-a stricat… se vede că aşa a fost să fie, acum tot n-o mai poţi repara…”

Dimineaţa am privit cu alţi ochi în jurul meu, în odaia binecunoscută, luminată de o lumină egală de zăpada ce căzuse peste noapte, soarele nu se vedea, dar totul era scăldat de albul ei strălucitor. Gândul cu care am deschis ochii a fost, firește, la cele întâmplate. Dar nu mă mai înspăimânta, nu mai aveam în suflet tristeţe sau disperare, ruşine sau sentimentul criminalităţii. Dimpotrivă. Mă întrebam doar: „Cum voi ieşi acum la ceai? Şi, în general, ce să fac acum?…” Dar nu trebuie să fac nimic, mi-am zis apoi, nimeni nu ştie nimic şi n-o să afle niciodată, nu s-a schimbat nimic pe lume, ba chiar parcă-i mai bine: afară e ziua aceea tihnită albă pe care o prefer, parcul, miţos de nea ce atârnă de cioturile golaşe, e alb şi troienit, în odaie

e cald; cât am dormit, cineva a făcut focul în soba care vuieşte şi trosneşte, încercând să absoarbă cu tremur uşiţa-i de aramă… miroase iute şi umed a zăpadă topită de la vreascurile de plop care zac jos lângă ea… S-a întâmplat numai ceva legiuit şi necesar, care trebuia să se întâmple… doar am şaptesprezece ani… Şi din nou mă cuprinse sentimentul de triumf şi mândrie bărbătească. „Ce neghiobii îmi treceau prin minte noaptea! Ce divin şi înfiorător e ceea ce-a fost ieri! Şi o să mai fie, poate chiar azi! Ah, cât de mult o iubesc şi o voi iubi mereu!…”

XIV

Din ziua aceea a început coşmarul.

Un fel de nebunie care-mi înghiţea toată vlaga fizică şi spirituală, viaţa compunându-se numai din clipele de patimă sau de aşteptare a lor şi chinurile crunte ale geloziei care-mi sfâşiau inima când venea soţul s-o vadă şi Tonka pleca seara de acasă să doarmă cu el la casa argaţilor.

Oare m-a iubit? La început da, m-a iubit, deşi în ascuns. Era atât de fericită din pricina acestei dragoste, încât nu izbutea, cu toată străduinţa depusă, să ascundă tainica ei admiraţie care-i scânteia în ochii migdalaţi, cu genele plecate, chiar şi în clipele când mă vedea de faţă cu fratele şi cumnata, în timp ce-i servea. După o vreme ba mă iubea, ba nu; erau zile când se arăta nu numai indiferentă şi rece, dar duşmănoasă, şi aceste necontenite schimbări de sentiment, întotdeauna neaşteptate şi de neînţeles, mă istoveau îngrozitor. Uneori o uram din adâncul inimii, dar şi atunci numai gândul la cerceii ei de argint, la acel ceva gingaş şi copilăros ce-l aveau buzele ei, ovalul feţei şi ochii migdalaţi cu genele plecate, numai amintirea mirosului primar al părului ei, amestecat cu cel al basmalei mă făceau să mă cutremur, în asemenea clipe eram gata să mă supun la orice umilinţă în faţa ei – chiar cu o bucurie lacomă, numai să se întoarcă pentru o clipă primele şi fericitele zile ale apropierii noastre.

În răstimpul acela mă străduiam din toate puterile să trăiesc cât de cât viaţa pe care o trăisem, dar zilele mele

se transformaseră de mult într-o jalnică aparenţă a traiului de atunci.

Trecu iarna, veni primăvara… eu nu observam nimic şi cine ştie pentru ce învăţam limba engleză…

Dumnezeu m-a mântuit pe neaşteptate.

Era într-o divină zi de mai. Şedeam în odaia mea ou manualul de engleză în mâini lângă fereastra deschisă. Alături, pe terasă, se auzeau glasurile fraţilor, al cumnatei şi al mamei. Le ascultam distrat, privind obtuz în carte şi gândind gânduri pline de deznădejde. Mă îmbia ceva să dau o fugă până la conacul lui Alferov, căci spre norocul meu, fratele şi cumnata erau la noi, iar Tonka rămăsese probabil singură. Şi în acelaşi timp sufletul mi-era apăsat de conştiinţa decăderii mele totale. Era plin de atâta amărăciune, de atâta durere, de atâta milă pentru mine însumi încât îmi stăruia în minte gândul morţii care-mi părea o fericire. Parcul ba strălucea scăldat de soarele dogoritor şi zumzuia de albine, ba se învăluia într-o umbră subţire, sinilie, iar în albastrul nesfârşit de înalt al cerului primăvăratic, viu şi dens, plutea, acoperind treptat soarele, un nor nesfârşit de înalt şi aerul se întuneca încet, încet, se albăstrea, cupa cerului părea mai mare, mai înaltă, şi în aceste înalturi, în goliciunea ferice şi primăvăratică a lumii, începea deodată să bată nişte clopote mari şi solemne, de o rezonanţă crcecândă, rostogolită de ecouri… Şi luând un creion, începui să scriu cu gândul la moarte, pe coperta manualului:

Şi iar, şi iar deasupra voastră
S-o umple cerul de-un azur
Senin, dumnezeieşte pur.
Şi norii adună-vor aspre
Frunţi lângă frunţi, de-un negru sur, înfiorat, pe o corolă, încremeni-va un bondar
Şi zeul primăverii iar în crâng va-ncepe-avan să tune – Dar ce va fi atunci cu mine?…

— Eşti acasă? mă întrebă deodată Nikolai pe un ton neobişnuit de sever, apropiindu-se de fereastra mea. Ieşi o clipă afară, am a-ţi spune o vorbă…

Simţii că pălesc, totuşi, ridicându-mă de pe scaun, am sărit pe geam, întrebându-l cu un calm nefiresc:

— Ce vrei să-mi spui?

— Să facem câţiva paşi, îmi răspunse el cu răceală, pornind înaintea mea în direcţia iazului. Un lucru te rog, fii rezonabil şi acordă atenţie vorbelor mele…

Şi oprindu-se locului, se întoarse spre mine:

— Fireşte, îţi dai seama, dragul meu, că toată povestea asta nu mai e o taină pentru nimeni…

— Ce poveste? îngânai strangulat.

— Doar ştii foarte bine… Ei, şi vreau să te previn: *am expediat-o* azi de dimineaţă. Altfel lucrurile ar fi sfârşit probabil cu o crimă. El s-a întors aseară şi a venit direct la mine: „Nikola Alexandrovici, ştiu totul de mult, daţi-i drumul Antoninei chiar în clipa asta, de nu, iese rău…” Şi înţelegi», alb ca varul, şi buzele i se uscaseră în aşa hal, că abia vorbea… Te sfătuiesc stăruitor să-ţi bagi minţile în cap şi mai ales nu încerca s-o mai revezi. De altminteri, ar fi zadarnic – ei pleacă astăzi undeva pe lângă Livnî…

Nu i-am răspuns nicio vorbă, l-am ocolit doar şi am pornit spre iaz, unde m-am trântit în iarba de pe mal, sub crengile tinere, lucitoare de sălcii care se arcuiau spre apa limpede, luminoasă, argintie…

Din nou bubui solemn undeva în tăriile pustii şi fără fund, ceva foşni repede şi des în jurul meu şi se răspândi miros de frunze crude, primăvăratice, spălate de ploaie… O ploaie rară sclipi din firele ei de sticlă, drepte şi lungi, cernută de un alt nor, mare, alb, din înaltul nespus de profund al cerului, nor care îşi ridicase deasupra creştetului meu buclele albe ca de nea, şi pe faţa nemişcată a iazului, netedă ca oglinda, porniră să sară precipitat nenumărate cuişoare, împestriţând-o cu punctele lor negre…

CARTEA A PATRA

I

Ultimele zile pe care le-am petrecut la Baturino au fost în acelaşi timp şi pentru familia noastră ultimele din traiul ei ¿e până atunci.

Înţelegeam cu toţii că traiul acesta e pe sfârşite. Tata îi spunea mamei: „Draga mea, puişorii noştri îşi iau zborul din cuib /” într-adevăr, Nikolai şi părăsise cuibul acesta, Gheorghi era pe cale a-l părăsi – termenul „domiciliului forţat” expira. Rămăsesem numai eu, dar şi mie îmi venea rândul…

II

Şi din nou era primăvară. Şi din nou mi se părea frumoasă cum nu mai fusese, începutul a ceva ce nu semăna cu nimic din trecutul meu.

Fiecare convalescenţă are câte o dimineaţă mai aparte, când, trezindu-te, simţi din plin simplitatea cotidianului, care şi este sănătatea, starea obişnuită ce s-a întors, deşi se deosebeşte de cea de dinainte de boală cu un fel de nouă experienţă şi înţelepciune. Astfel m-am sculat şi eu o dată, într-o tihnită şi însorită dimineaţă de mai în odaia mea de pe colţ, ale cărei ferestre, tânăr fiind, n-aveam nevoie să le acopăr. Am dat la o parte plapuma cu sentimentul mulţumirii pe care ţi-l dau forţele tinere şi sănătatea, trupul tânăr care încălzise peste noapte patul şi pe mine însumi. Soarele îşi revărsa razele pe ferestre, pete albastre şi rubinii de la vitraliile de sus jucau pe podea. Ridicai ramele de jos – dimineaţa semăna cu una de vară, cu toată simplitatea ei paşnică, cu aerul ei pur şi catifelat, cu aromele parcului încălzit de soare, cu toate ierburile, florile, fluturii… Mă spălai, mă îmbrăcai şi stătui să mă închin la iconiţa ceatârna în colţul dinspre sud al odăii – iconiţa asta, datorită vechimii ei de relicvă a familiei Arseniev, trezea în mine un sentiment de încredere şi curaj, şi supunere faţă de curgerea neschimbată a zilelor pământeşti. Pe terasă, ai mei beau ceai şi stăteau de vorbă. Venise iarăşi fratele Nikolai – venea adesea dimineţile. Şi spunea – probabil referindu-se la mine:

— Dar de ce să mai stea pe gânduri? Sigur că trebuie să-şi ia o slujbă, să intre undeva… Cred că Gheorghi are să reuşească totuşi să-i facă rost de un serviciu, îndată ce îşi va face el rostul…

O, zile de mult apuse! Astăzi fac un efort ca să le

consider ale mele, cu toată apropierea lor de sufletul meu cu care mi le amintesc aşternând aceste însemnări, şi tot mă strădui – nici eu nu ştiu de ce – să învii un chip tânăr. Al cui? Parcă al unui frate al meu mai mic, de mult plecat din această lume, cu toate vremile sale nesfârşit de îndepărtate.

Uneori mi se întâmplă să iau în mână un vechi album de fotografii într-o casă de străini. Fotografiile celor ce privesc din clişeele îngălbenite mi-au trezit întotdeauna sentimente stranii şi complexe.

Şi în primul rând, sentimentul de înstrăinare faţă de aceste feţe, căci nespus de străin poate fi omul faţă de om în anumite clipe… Şi apoi, o ascuţire şi sporire a receptivităţii faţă de ei şi de timpul lor. Ce fiinţe, ce chipuri! Sunt oamenii care au trăit cândva, undeva, fiecare în felul său, cu felurite destine în diferite epoci, şi au avut toate ale lor: haine, obiceiuri, caractere, stări de spirit, evenimente… Iată un funcţionar bătrân şi aspru cu o decoraţie sub lavalieră, cu gulerul redingotei mare şi înalt, şi trăsăturile feţei rase mari şi cărnoase. Iată şi un mândru filfizon de pe vremea lui Herzen, cu părul ondulat şi favoriţi, cu cilindrul într-o mână, în redingotă largă şi pantaloni aşijderea care fac ca piciorul să pară foarte mic. Iată bustul unei doamne triste şi frumoase: pălăriuţa elegantă i se sprijină pe cocul înalt, o rochie de mătase cu volănaşe care-istrânge pieptul şi talia, cercei lungi în urechi… Iată, dincoace e un tânăr din deceniul al optulea al secolului trecut: cămaşă scrobită cu guler înalt şi colţurile desfăcute care nu-i acoperă mărul lui Adam, ovalul gingaş al feţei acoperite cu pufuşor şi o tinerească dragoste de viaţă în ochii mari, plini de mister, părul lung ondulat… Legendă, basm sunt toate feţele acestea, şi viaţa lor, şi epoca lor!…

Exact aceleaşi sentimente încerc şi acum, înviind sub frunte chipul celui care am fost. Dar oare am fost cu adevărat? A existat un tânăr Wilhelm al II-lea, şi un oarecare general Boulanger, a existat un Alexandru al III-lea, stăpânul planturos al necuprinsei Rusii… Şi a existat

în vremurile acele de legendă, în Rusia ce-a pierit pe vecie, o primăvară, şi o făptură cu obrajii ca bujorul şi ochi de cicoare, care Dumnezeu ştie pentru ce se tortura cu învăţatul englezei, purtând zi şi noapte în suflet dorul după al său viitor îndepărtat, unde, precum i se năzărea, îl aştepta tot farmecul şi toată bucuria lumii.

III

Într-o zi pe la începutul verii am întâlnit-o în sat pe cumnata Tonkăi, care-mi spuse, oprindu-se o clipă în loc: – Vă trimite cineva plecăciuni…

Întorcându-mă acasă, răscolit de aceste cuvinte, am înşeuat numaidecât pe Kabardinka şi am pornit încotro vedeam cu ochii. Ţin minte că trecusem de Malinovka şi ieşisem la drumul mare ce ducea la Livnî. Pogora una din acele fericite seri de la începutul verii, când în câmpie domneşte o pace şi o nespusă plinătate, frumuseţe, binecuvântare. Am rămas o vreme lângă drum, întrebându-mă încotro s-o mai iauapoi trecându-l, am pornit mai departe prin pârloagă.

Mergeam către soarele sclipitor ce se pleca spre asfinţit, şi la un moment dat am intrat în pădurea bătrână a nu ştiu cui, care începea cu o vale lungă, brăzdată de râpe şi surpături năpădite de tufari, unde florile şi ierburile învăluite de răcoare, mirosind a seară şi a prospeţime de codru şi de luncă, se ridicau de un stat de om. În jur, în toţi tufanii şi toate desişurile cântau de zor cu glasuri dulci şi triluiau privighetori, iar undeva în depărtare striga neostoit şi măsurat cucul, convins parcă numai de îndreptăţirea tristeţii sale singuratice şi fără adăpost printre toate zadarnicele exaltări ale privighetorilor, şi glasul lui plin, repetat de ecouri, răsuna când mai aproape, când mai departe, alternând melancolic şi ciudat cu răspunsurile depărtate ale pădurii cuprinse de înserare. Mergeam la pas şi-l ascultam, ca să încep mai apoi să număr câţi ani îmi dă cucul pentru acel ceva necuprins care se cheamă viaţă, dragoste, despărţiri, pierderi, amintiri, speranţe… Iar cucul tot cânta, făgăduindu-mi o viaţă fără de sfârşit. Dar oare ce ascundea această viaţă

fără de sfârşit? Misterul şi nepăsarea a toate din jur aveau ceva chiar înspăimântător. Mă uitam la gâtul Kabardinkăi, la coama ei lăsată într-o parte şi legănată în ritmul pasului, la frumuseţea aceea de cap ridicat, care cândva, în vremea basmelor, uneori vorbea cu glas profetic; cumplită era muţenia ei fatală, tăcerea aceasta cu neputinţă a fi spartă în veci, muţenia unei fiinţe atât de apropiate mie, vie, înţeleaptă, simţitoare, gânditoare ca şi mine, dar şi mai cumplită era fantastica putinţă ca ea să şi-o spargă deodată…

Iar în jur boceau privighetori într-o desfătare euforică înspăimântătoare şi fără sens şi cânta cucul cu o perseverenţă vrăjită, după ce toată viaţa îşi căutase cuibul pe veci pierdut…

IV

În timpul verii am venit la oraş să văd iarmarocul Tihvinskaia, şi a doua oară – de data asta întâmplător – m-am întâlnit cu Batavin. Mergea alături de un geambaş zdrenţăros şi slinos, în timp ce dânsul era deosebit de curat şi elegant, parcă scos din cutie, cu pălărie de pai nouă pe cap şi bastonul bine lustruit. Geambaşul, grăbind pasul ca să se ţină după Batavin, se jura de mama focului, tot ridicând la dânsul ochii fioroşi şi întrebători, în timp ce el mergea fără să asculte şi privea înainte, rece şi aspru, cu ochii săi de culoare deschisă: „Totu-i minciună!” aruncă în sfârşit neatent geambaşului, şi, dându-mi bună ziua de parcă ne văzusem nu cu doi ani în urmă, ci numai ieri, mă luă de braţ şi-mi propuse să luăm câte un ceai şi să mai stăm de vorbă.

Am intrat într-una din ceainăriile iarmarocului şi, stând de vorbă, începu cu zâmbet să mă descoasă: „Ei, ce mai faci, în ce domeniu prosperi?” Apoi îmi vorbi despre situaţia de plâns a moşiei noastre – o cunoştea mai bine decât noi – şi iarăşi despre mine şi felul cum ar fi mai bine să-mi rostuiesc viaţa. Când mi-am luat rămas bun de la el, eram atât de indispus, încât hotărâi numaidecât să plec acasă.

Cobora seara, la mănăstire clopotele chemau la

vecernie, iarmarocul instalat pe izlazul de la poalele mănăstirii se sfârşise, lumea pleca care încotro, răgeau nu ştiu cum ameninţător, înecându-se, vacile legate la spatele căruţelor scârţâitoare care ieşeau la şosea şi, înotând prin hârtoapele izlazului, birjele goneau pe lângă ele dezlănţuit…

Am sărit într-una la întâmplare şi-am mânat-o spre gară – tocmai pleca un tren de seară spre părţile noastre. „Ce să mă fac?" mă întrebam amintindu-mi de spusele lui Batavin, din ce în ce mai convins că ele, la drept vorbind, dezvăluiau o situaţie disperată.

„Nu-mi dă prin minte ce-aţi putea face, îmi spusese cu puţin înainte. Moşii dumitale, în asemenea împrejurări, se înrolau în trupele din Caucaz, ori se înscriau în VReun colegiu străin, dar dumneata unde să te mai înrolezi sau să te înscrii? în general, nu cred că ai putea să-ţi iei o slujbă oarecare – nu la aşa ceva visezi! între noi fie vorba, prea te întinzi spre depărtări, cum se spune în oracole… Cât despre Baturino, altă ieşire nu e decât să-l vindeţi cât mai degrabă, până nu l-au vândut alţii la licitaţie. În cazul dintâi tot îi rămân părintelui dumitale un gologan-doi în buzunar… în ce te priveşte, chibzuieşte singur ce-ar trebui să faci…"

„Dar ce pot născoci? mă întrebam. Ori poate să mă tocmesc la hambarul lui?"

Întâlnirea aceasta m-a făcut să mă răcesc până şi faţă de „Hamlet" la care lucram. îl traduceam pentru mine, în proză – deşi, la drept vorbind, nu se număra printre operele apropiate inimii mele. Pur şi simplu îmi căzuse în mână tocmai când mi se făcuse dor de o viaţă de trudă curată. Mă apucasem atunci de lucrare şi peste puţin începuse să mă pasioneze şi să mă bucure, aţâţându-mă cu dificultatea ei.

Pe lângă asta, mocnea pe atunci în mintea mea ideea de a mă face în general tălmăcitor, găsindu-mi astfel nu numai un neistovit izvor de desfătări artistice, dar şi un mijloc de existenţă. Acum însă, înapoiat acasă, înţelesei cât era de îndoielnică o asemenea nădejde. Am mai înţeles

atunci şi că zilele trec, iar toate „visările” mele pe care Batavin mi le răscolise fără voie rămâneau doar visări. Cât despre „situaţia noastră de plâns”, de ea am uitat foarte repede.

Cu totul altceva erau „visările”... Dar în ce constau ele, la drept vorbind? A, da, Batavin amintise între altele de Caucaz – „Moşii dumitale, în astfel de împrejurări se înrolau în trupele din Caucaz” – şi mi se păru deodată că mi-aş fi dat jumătate de viaţă ca să fiu în locul moşilor…

La iarmaroc îmi ghicise în palmă o tânără ţigancă. Şi, vai, cât de banale sunt ţigăncile astea! Dar câte n-am simţit în timp ce îmi ţinea mâna între degetele ei negre şi apucătoare şi câtă vreme m-am gândit apoi la ea. Nespus de pestriţă în zdrenţele ei pitoreşti, roşii, şi galbene, tot timpul unduind din şolduri şi înşirându-mi obişnuitele bazaconii, cu şalul dat jos de pe căpşorul brun, mă incita nu numai cu aceste unduiri de şolduri şi somnolenţa dulce a ochilor şi gurii, dar şi cu vechimea neamului ei ce-ţi sugera ţinuturi depărtate, şi iarăşi cu tainica mea legătură cu „moşii” mei-căruia din ei nu-i ghicise o ţigancă? – setea de a simţi această legătură, căci am fi putut oare iubi lumea cum o iubim, dacă ar fi fost complet nouă pentru noi?

V

Pe atunci adesea mă opream parcă locului, întrebându-mă cu mirarea brutală a tinereţii: oare ce sens are viaţa mea în acestunivers plin de taină, uriaşi veşnic, care mă înconjoară, în necuprinsul trecutului şi al viitorului, limitat la spaţiul şi timpul destinat mie personal în acest biet Baturino? Vedeam că existenţă (a mea şi a altora) este un şir de zile şi nopţi, făptuiri şi odihnă, întâlniri şi discuţii, plăceri şi neplăceri, numite uneori evenimente; că este o acumulare anarhică de impresii, imagini, chipuri, din care e reţinută de noi numai o părticică infimă (dar şi aceea nu se ştie de ce şi cum); că este o curgere necontenită de sentimente şi gânduri disparate, ce nu cunoaşte oprirea; de amintiri dezordonate despre trecut şi vagi presupuneri despre viitor; şi încă un

ce care parcă ar cuprinde un fel de esenţă a ei, un sens şi un ţel, ceva important pe care nu izbuteşte a-l surprinde şi exprima şi, legată de acel ce, o veşnică aşteptare nu numai a fericirii, dar a unui soi de plenitudine a ei, şi încă a ceva în care acel sens, acel ţel se va dezvălui când va veni momentul în sfârşit... „Prea tinzi spre depărtări, cum spune în oracole..." în taină tindeam spre ele într-adevăr cu toată fiinţa mea. Oare de ce? Poate tocmai pentru a găsi această fericire?

VI

Fratele Gheorghi plecă iarăşi la Harkov, şi iarăşi ca atunci – demult, foarte demult, când îl duceau la închisoare – într-o zi senină şi rece de octombrie.

Şi l-am condus la gară. Goneam voios pe drumurile cu lustru de bătătorite ce erau, încercând să alungăm cu discuţii vesele despre viitor tristeţea şi durerea aceea tainică după răstimpul de viaţă căruia despărţirea, ca toate despărţirile, îi face bilanţul, încheindu-l astfel definitiv.

„Lasă că se aranjează ele toate! Bun e Dumnezeu!" spunea fratele, nevrând să mă amărască pe mine şi să se indispună pe sine însuşi, risipindu-şi nădejdile puse în viaţa de la Harkov. „Cum mă rostuiesc niţel acolo şi-mi aranjez situaţia bănească, te chem la mine. Iar după aceea vom vedea noi ce şi cum... Vrei o ţigară?" zise apoi şi urmări cu plăcere cu câtă stângăcie îmi aprind prima ţigară în viaţă.

Drumul la întoarcere, de unul singur, a fost nespus de trist şi straniu. Parcă nu-mi venea să cred că se săvârşise acel ceva de care ne-am temut atâta în taină, că fratele plecase şi eu mă întorceam singur, şi tot singur aveam să mă trezesc a doua zi dimineaţă la Baturino.

Acasă mă aştepta însă o nenorocire şi mai mare. Mă întorsesem într-un amurg vineţiu şi rece. Kabardinka, înhămată pe de lături, tot drumul nu-i dăduse pace mijlocaşului care mergea la trap mare. Sosind, nu m-am gândit la ea, iar argatul, fără s-o plimbe mai întâi, ca să se zvânte, îi dădu să bea, şi, rebegită, năduşită, ea stătu toată noaptea neînvelită, iar dimineaţa se prăbuşi.

M-am dus la amiază s-o văd la gropile de dincolo de parc, unde o căraseră. O, ce pustie era lumea scăldată de lumina asta crudă şi ce tăcere mormântală domnea sub acest soare, şi cât de străveziu era văzduhul deasupra acestor câmpii lucitoare şi reci! Cadavrul Kabardinkăi înnegrea în gropi – cu abdomenul umflat, gâtul lung şi subţire şi capul culcat pe o latură, mult depărtat de trup. Câinii se şi trudeau la abdomenul ei, trăgând şi sfâşiindu-l cu delectare, iar un cârd de corbi bătrâni aşteptau deoparte, zburătăcind uneori, când dulăii, arţăgoşi până şi în toiul preocupărilor lor abjecte, se repezeau asupră-le, rânjindu-şi boturile însângerate…

După dejun, în timp ce eu zăceam îndobitocit pe divan în odaia mea, privind prin gemuleţele pătrate cerul de toamnă de un albastru potolit şi siluetele negre ale copacilor golaşi, se auziră paşi repezi şi grei pe coridor şi, pe neaşteptate, intră în odaie tata. Avea în mâini arma lui belgiană, cu două ţevi, la care ţinea atât, singurul lucru de preţ care-i rămăsese din luxul de altă dată.

— Ţine, spuse el hotărât, punând arma lângă mine. Atâta îţi pot dărui, altceva n-am. Poate o să te consoleze cât de cât…

Am sărit în picioare, i-am luat mâna, dar n-am apucat s-o sărut – el mi-o smulse şi, aplecându-se iute, mă sărută pe tâmplă.

— Şi sfatul meu: nu te mai omorî aşa cu firea, adăugă el, făcând efortul să vorbească cu voioşia sa de totdeauna. Nu mă refer la cal, fireşte, ci în general la situaţia ta… Crezi că nu văd nimic şi nu mă gândesc la tine? Mai mult decât oricare! Sunt vinovat faţă de voi toţi, pe toţi v-am adus la sapă de lemn… dar ceilalţi tot mai au câte ceva. Nikolai, de bine, de rău, are traiul asigurat, Gheorghi are studii, dar tu ce ai, în afară de sufletul tău minunat? Şi apoi, ei nici n-au nevoie; Nikolai e o fiinţă mediocră, Gheorghi va rămâne un veşnic student, pe când tu… Şi ce-i mai rău, e că n-ai să mai stai lângă noi multă vreme, iar ce te aşteaptă în viitor, numai Dumnezeu ştie! Dar ţine minte vorba mea: nu-i pe lume sărăcie mai săracă decât

tristeţea…

Tăcută a fost casa noastră în toamna aceea. Niciodată nu mai simţisem parcă o dragoste mai tandră pentru tata şi pentru mama, dar numai surioara mea Olia mă scăpa de singurătatea ce atât mă bântui în perioada aceea. Cu ea mă plimbam, discutam, visam la viitor, convingându-mă cu mirare şi bucurie pe zi ce trecea că e mult mai matură şi mai dezvoltată ca spirit şi intelect decât am bănuit şi mai apropiată de mine decât îmi închipuisem vreodată. Noua noastră prietenie cuprindea şi o minunată întoarcere la intimitatea de demult, din copilărie…

„Şi ce te aşteaptă în viitor, numai Dumnezeu ştie!” spusese tata despre mine. Dar ce o aştepta pe ea, cu tot farmecul ei tineresc, în sărăcia şi singurătatea din Baturino?

De altfel, trebuie să recunosc că pe vremea aceea mă gândeam mai mult la mine.

VIII

De traduceri mă lăsasem. Multe ceasuri petreceam în sat, prin izbe, multă vreme pierdeam cu vânatul – vânam când cu fratele Nikolai, când singur. Nu mai aveam ogari, ne rămaseră doar o pereche de copoi. Marile vânători, care se mai practicau numai ici-colo în judeţ, hărţuiau lupii sau vulpile, bătând drumul până departe prin paragini şi sihle, locuri mai bogate în vânat decât ale noastre. Pe când noi eram bucuroşi şi de un iepure sau mai degrabă de rătăcirile după el prin câmpia tomnatică, prin aerul toamnei.

Aşa am colindat eu o dată, pe la sfârşitul lui noiembrie, pe lângă Efremovo. După ce m-am înfruptat de dimineaţă în bucătăria slugilor cu cartofi calzi, mi-am pus arma pe umăr, am sărit în şaua unui jugan de povară, am chemat câinii şi dus am fost. Nikolai tocmai îşi treiera grânele, aşa încât am plecat singur.

S-a nimerit ca ziua să fie neaşteptat de caldă şi însorită, dar câmpia te întrista, iar cât priveşte vânătoarea – nu era nicio nădejde! Te întrista pentru că prea era

golaşă şi tăcută, pretutindeni şi în toate se desluşea acel ceva întârziat, ultim, sărac, smerit, cum vezi numai foarte târziu toamna; iar vânătoarea era fără nădejde din pricina ultimelor ploi: pe jos era o clisă şi un noroi nemaipomenit, nu numai pe drum, ci şi pe mirişti, în paragini, aşa încât trebuia să mă strecor cu câinii pe haturi şi hotare. Nu trecu mult şi renunţai definitiv la vânătoare, de altminteri, ca şi câinii care alergau paşnic înaintea mea, dându-şi seama că e cu neputinţă să goneşti pe asemenea câmp, chiar de-ai avea ce; se înviorau doar când nimeream în vreun crâng golaş, unde mirosea iute a frunză putredă sau treceam printre tufarii ruginii de stejar din vreo văioagă sau pe un dâmb.

Dar nici aici nimic: pretutindeni pustiu, tăcere, şi strălucire limpede, subţire, fără viaţă, deşi caldă, în care se zăresc turtite, joase şi limpezi contururile luminoase ale împrejurimilor – toate cumpenele ogoarelor, vârstate de pătrăţelele mirişti lor, arăturilor şi semănăturilor de toamnă, blănile roşcate ale tufărişului, insulele de mesteceni şi de plopi albaştri-suri în depărtare…

De la Lobanovo am luat-o în sfârşit înapoi şi, lăsând în urmă Şipovo, am făcut popas la Kroptovka, locul de baştină al familiei lui Lermontov. Aici am tras la un mujic cunoscut, unde m-am odihnit stând cu el pe prispă şi bând cvas. În faţa noastră se desfăşura izlazul, iar dincolo de el, se înălţa un conac de boiernaş de mult nelocuit pe care îl înfrumuseţa doar parcul care-şi iţea de după casa nearătoasă şi dărăpănată creştetele golaşe, pe bolta de un albastru-pal. Şedeam şi, ca de atâtea ori când treceam prin Kroptovka, mă uitam la acest conac, întrebându-mă: să fie adevărat că în această casă dărăpănată venea din când în când Lermontov, pe vremea când era copil, şi tatăl lui şi-a trăit aici aproape toată viaţa?

— Am auzit că-l vinde, spuse mujicul, privind casa cu ochii mijiţi. Zice că-l cumpără Kamenev de la Efremovo…

Şi întorcând spre mine ochii, îşi îngustă şi mai mult pleoapele.

— Dar dumneavoastră? încă nu vindeţi?

— Asta-i treaba tatii, i-am răspuns pe ocolite.

— Fireşte, fireşte, spuse mujicul, cu gândul la ale sale. Am spus numai aşa, pentru că toată lumea, cică, vinde; au venit vremuri grele pentru boieri. S-a stricat omenetul – şi pământul său îl lucrează mujicul alandala, damite cel al boierului – pe când preţul, când îi toiul muncilor, e ceva să te ferească Dumnezeu, iar să tocmească din timp, nu-i dă mâna boierului, şi la el sărăcia-i lucie…

De acolo, am făcut un ocol mare – hotărâsem să trec prin Vasilievskoe, ca să-mi mai risipesc tristeţea şi să înnoptez la Pisarevi. Şi, călărind aşa, m-au furat gândurile la sărăcia generală a ţinutului nostru. Totul era sărac, mizer şi sălbăticit. Călăream pe drumul mare şi mă minunam cât e de părăsit şi de pustiu. Coteam pe drumeaguri de ţară, străbăteam sate, treceam pe lângă conace: nici ţipenie şi nu numai pe câmp, pe drumurile noroite, dar nici pe uliţele satelor, pline şi ele cu noroi, ori în curţile oamenilor. Nu mă dumiream unde puteau fi oamenii şi cu ce-şi alungau fiinţele acestea plictiseala de toamnă, şezând în trândăvie în izbele şi conacele astea? apoi mi-am amintit şi de propria-mi existenţă absurdă printre toate astea şi m-am îngrozit de ea, pur şi simplu, amintindu-mi în acelaşi timp de Lermontov. Da, Kroptovka, şi casa aceea părăsită, uitată, la care niciodată nu-mi pot arunca ochii fără să simt o nesfârşită tristeţe şi încă ceva pentru care nu găsesc cuvinte… Iată leagănul lui sărac, al lui şi al meu, iată începutul zilelor sale, unde a palpitat, ca şi al meu, sufletul său de copil *„de doruri tainice vrăjit” 1*, şi primele sale versuri la fel de neputincioase ca şi ale mele… Dar apoi? apoi deodată „Demonul” şi „Mţâri”, „Taman”, „Pânza”, *„O frunză de stejar căzu din creanga unde-nmugurise”*… Cum să leg de Kroptovka tot ce-a fost Lermontov? M-am întrebat atunci – ce-a fost Lermontov? Şi am zărit întâi cele două tomuri de opere ale sale, portretul său, un chip tânăr, ciudat, cu ochi negri imobili, apoi am început să văd poezie după poezie, şi nu numai forma ei exterioară, dar şi imaginile legate de ea, adică ceea ce mi

se părea că ar fi fost zilele pământeşti ale lui Lermontov: piscul de zăpadă al Kazbekului, Cheile Darialului şi toată valea însorită a Gruziei pe care n-o văzusem niciodată şi unde.

Ca două gemene, vuind, Kura şi-Aragva se cuprind…

2

noaptea înnourată şi coliba din Taman, albastrul fumuri «al mării şi o pânză scânteind alb în depărtări, platanul de un verde crud pe ţărmul unei Mări Negre cu adevărat de basm… Ce viaţă, şi ce destin! Numai douăzeci şi şapte de ani, dar nesfârşit de bogaţi şi frumoşi, până-n ultima zi, până-n ultima seară învăluită în beznă, pe drumeagul acela de la poalele muntelui Maşuk, când în bubuitul ca de tun al uriaşului pistol din bătrâni mânuit de un oarecare Martânov şi *„Lermontov căzu, ca secerat, de plumb…”*

Prefirai toate astea prin minte cu întreaga ascuţime a simţurilor şi imaginaţiei şi inima mi se aprinse deodată de atâta încântare şi invidie, încât mi-am spus cu glas tare că mi-ajunge cât am stat la Baturino, mi-ajunge până peste cap*!*

IX

La acelaşi lucru mă gândeam şi a doua zi, înapoiat acasă.

Noaptea, în odaia mea, obsedat de acelaşi gând, reciteam „Război şi pace”. Într-o singură zi, vremea se schimbase radical. Noaptea era rece şi furtunoasă, ceasul târziu, casa tăcută şi întunecată. La mine în odaie ardea focul în sobă, învăpăindu-se şi vuind cu atât mai multă ardoare cu cât vântul năvălea mai crâncen din parc şi se prăvălea asupra casei şi a ferestrelor, zgâlţâindu-le. Şedeam la masă, citeam şi în acelaşi timp mă gândeam la mine, delectându-mă cu tristeţea acestui ceas târziu, cu noaptea, soba caldă şi furtuna de-afară. Apoi m-am sculat şi m-am îmbrăcat, ieşind prin salon afară, şi am început să mă plimb încolo şi înapoi pe pajiştea dinaintea casei, prin iarba ei puţină şi îngheţată.

În jur se înălţa parcul întunecat şi foşnitor, iar

deasupra poienii tălăzuia o lumină palidă. Noaptea era cu lună, dar nu ştiu cum chinuitoare, osianică. Vântul îşi făcea mendrele, aspru, îngheţat, nordic, şi creştetele copacilor bătrâni urlau macabru în unison, tufele foşneau ascuţit şi sec şi parcă o luau din loc; pe cerul mânjit cu ceva albicios, în care evolua discul mărunt al lunii într-o uriaşă aureolă purpurie, se avântau, acoperindu-l dinspre nordul mai mohorât şi mai ameninţător ca de obicei nori negri şi ciudaţi, streini de locurile noastre, parcă veniţi de pe mare, asemenea celor pe care-i zugrăveau pictorii de altă dată, înfăţişând naufragii nocturne. Iar eu mă preumblam de colo-colo, când cu faţa în bătaia vântului, biruindu-i tăioşenia de gheaţă, când mânat de el din spate, şi prefiram în minte cu acea candoare anarhică cu care sunt prefirate mai totdeauna în tinereţe gândurile cele mai tainice, spunându-mi cam aşa:

„Ba nu, niciodată n-am citit ceva mai frumos! Dar «Cazacii», Eroşka, Marianka? Sau «Călătoria la Arzerum» a lui Puşkin? Cât erau de fericiţi cu toţii – Puşkin, Tolstoi, Lermontov!”

„Ieri a trecut, zice-se, pe drum o vânătoare mare – erau printre invitaţi şi tinerii Tolstoi. Ce lucru de mirare! Sunt contemporanul şi chiar vecinul *lui*! Asta-i ca şi cum aş trăi în acelaşi timp şi în vecinătatea lui Puşkin. Doar toate astea sunt ale *lui* – Rostovii, Pierre, câmpia de la Austerlitz, prinţul Andrei muribund: «Nu există nimic în viaţă în afară de nimicnicia tuturor celor înţelese de mine, şi de măreţia a ceva neînţeles mie, dar de-o uriaşă însemnătate…» Iar lui Pierre îi tot şoptea cineva în vis: «Viaţa este dragoste… Iubind viaţa, iubeşti pe Dumnezeu…»! Şi mie mi-o spune cineva, mereu, şi cât de mult iubesc toate, până şi noaptea această primară! Vreau să văd şi să iubesc lumea întreagă, toate Nataşele şi Marianele din lume şi cu orice preţ trebuie să mă smulg de aici!…”

Inelul din jurul lunii lăptoase, sidefii, avea parcă ceva de rău augur, ca un semn ceresc prevestitor de rele. Bietul ei chip aplecat puţin într-o parte se întrista, înceţoşat cu

începutul pe mătasa împâclită a cerului, iar sus, în tării, se vânturau amestecându-se, uneori acoperindu-i chipul cu linţoliile lor sinistre, nori destrămaţi ca fumul, cenuşii, plumburii, ori negri de-a binelea… dinspre miazănoapte, de după parcul ce vuia lugubru se ridica alene un nor ca de smoală, şi vârtejurile vântului miroseau iute a nea. În timp ce eu tot mai umblam de colo-colo spunân du-mi: „Nu-i chip, nu, nu se mai poate în felul acesta. N-aş mai putea trăi aşa nici de-aş avea zece moşii ca Baturino. Ce lucru îngrozitor să ştii că până şi Tolstoi visa în tinereţe să se însoare, să aibă familie, să se ocupe de moşie, ca orice bun gospodar! Iar în ziua de azi toată lumea o ţine una şi bună – că trebuie să „munceşti spre folosul poporului”… „spre a-ţi plăti datoria faţă de din sul”… r, eu, la drept vorbind, niciodată nu m-am simţit dator cu ceva poporului şi nu mă simt nici azi. Nu pot şi nu vreau să mă jertfesc de dragul lui, nici să-l „slujesc”, sau „să mă joc de-a partidele”, cum zice tata la adunările Zemstvei. Nu, aşa nu mai merge, trebuie să iau o hotărâre, neapărat!”…

Zadarnic mă întrebam ce hotărâre trebuie să iau, şi m-am întors în casă definitiv încurcat în gândurile mele sterpe şi anarhice. Focul nu mai ardea în sobă, lampa, gata să se stingă, mirosea a gaz şi lumina atât de slab, încât în odaie pătrunsese de afară lumina incertă a acestei nopţi palide, de nelinişti. Am mai stat o vreme la masa de scris, apoi am apucat pana şi, pe neaşteptate pentru mine însumi „i-am aşternut o scrisoare fratelui Gheorghi, în care-i spuneam că în zilele următoare plec să-mi caut o slujbă la „Golos” în Oriol…

X

Această scrisoare a hotărât destinul meu.

Desigur, nu am plecat zilele următoare, trebuia să strâng măcar câţiva gologani de drum, dar până la urmă tot am plecat.

Ţin minte ultimul dejun de acasă. Abia îl terminasem când se auzi sub ferestre foşnet surd de zurgălăi şi răsări sub ele o pereche de cai ţărăneşti miţoşi; arătau astfel şi din cauza ninsorii care cădea cu nemiluita în ziua aceea în

fulgi mari şi lăptos i…

Cât de vechi şi banale sunt – o, Doamne! – toate plecările astea, dar cât de nou era totul pentru mine! Mi se păru că şi zăpada se aşternea în ziua aceea cu totul altfel ca de obicei, atât de mult m-a uimit cu albul imaculat şi prospeţimea ei în clipa când, îngreuiat de şuba de raton pusă pe umeri şi petrecut de toată casa, am ieşit în stradă să mă urc în sanie.

A urmat apoi, ca în vis, drumul lung, într-o tăcere mută, legănarea ritmică a saniei în împărăţia albă a fulgilor fără sfârşit, unde nu vedeai nici cer, nici pământ, ci numai albul acesta care curgea neobosit şi trăgeai în piept îmbătătoarele mirosuri ale drumului de iarnă: izul iute de cal, mirosul de blană umedă al gulerului de raton, al chibritului şi al mahorcii, când şi-aprindea vizitiul ţigara… Apoi prin visul alb pluti cel dintâi stâlp de telegraf, nişte garduri înzăpezite ieşind din troianul de lângă drum, cu alte cuvinte, calea ferată, începutul acela de altă viaţă, civilizată, întotdeauna emoţionant şi tulburător pentru omul nostru…

Când sosi trenul, mi-am luat rămas bun de la argatul de pe capră şi, înmânându-i şuba şi poruncindu-i să ducă mii de plecăciuni la Baturino, am urcat în vagonul de a treia ticsit de lume, cu sentimentul că porneam la un drum care n-avea să aibă sfârşit. Mă şi miram de nepăsarea unora dintre pasageri care îşi beau ceaiul şi înfulecau gustări, dormeau ori, neavând ce face, tot puneau lemne în sobiţa de tuci încinsă la roşu care răspândea dogoare în tot vagonul. Şedeam şi mă desfătam până şi cu dogoarea aceasta metalică, uscată, cu mirosul ei de mesteacăn şi tuci încins, în vreme ce dincolo de ferestre cernea necontenit ozăpadă – alb-vineţieşitot coborau parcă umbrele amurgului…

Şi sentimentul pe care l-am încercat trecând pragul vagonului se dovedi a fi cu temei: de aici încolo mă aştepta o cale lungă şi nu tocmai comună, ani de rătăciri fără adăpost, o existenţă dezordonată şi plină de nechibzuinţă, când nespus de fericită, când profund nefericită – într-un

cuvânt, tot ceea ce mi se cuvenea probabil şi care poate numai în aparenţă era atât de sterp şi de fără sens…

XI

Gândurile mele vagi cu care am plecat atunci erau pline de tristeţe şi dragoste tandră pentru toate câte părăsisem, lăsându-le tăcerii şi singurătăţii de la Baturino; până şi absenţa mea o vedeam şi o simţeam acolo; îmi vedeam odaia pustie ce păstra în tăcerea-i plină de evlavie fiinţa aceea pe veci desăvârşită care eram eu, cel din trecut. Dar tristeţea mea se îngemăna cu o tainică şi mare bucurie, aceea a unui vis în sfârşit împlinit, a unei libertăţi de nimic stânjenite în acţiune şi năzuinţe (cu atât mai îmbietoare, cu cât erau încă total neconturate). Şi sentimentele acestea creşteau de la o staţie la alta, făcând să pălească cele dintâi. până ce întreg trecutul se refugie undeva departe (rămânându-mi încă drag, dar aproape străin tot ce lăsasem în urmă) în timp ce imaginea prezentului, mereu mai captivant şi mai vădit, îi luă locul: iată, m-am acomodat întrucâtva cu mulţimea aceasta de vieţi şi chipuri străine şi grosolane din jurul meu, am izbutit să le desluşesc întrucâtva şi la sentimentele mele proprii s-adaugă şi cele pe care le încerc faţă de ele, am început să fac tot soiul de presupuneri pe socoteala lor, să deosebesc tutunul Asmolov de mahorcă, bocceaua de pe genunchii unei femei de lădiţa imitând stejarul care stă în faţa mea, sub cotul unui recrut; am şi observat că vagonul e destul de nou şi de curat, că e galben şi reiat din pricina şipcilor ce alcătuiesc pereţii lui încălziţi de sobiţă, şi înăbuşitor din pricina diverselor feluri de tutun, la urma urmei toate foarte iuţi, deşi îţi dau şi un sentiment plăcut de viaţă omenească armonioasă care a izbutit să se separe într-un fel de zăpezile ce cad dincolo de ferestre, unde se înalţă şi coboară, pluteşte şi nu se mai termină sârma de telegraf; iată, mi-a venit pofta să ies afară, în ninsoare şi vânt, şi, legănându-mă pornesc spre uşă… O adiere rece, amestecată cu zăpadă suflă în burduful vagonului, de jur-împrejur albul unor câmpii acum cu totul necunoscute. Fulgii, în sfârşit, încep să se răărească, de afară vine o

lumină albă şi strălucitoare, iar trenul soseşte între timp undeva şi se opreşte pentru câteva minute – o haltă pierdută-n pustiul stepei, şi-i linişte, numai locomotiva pufăie în faţă şi în toate e un farmec neînţeles: în această încremenire temporară şi tăcere, în aşteptarea gâfâită a locomotivei, şi în faptul că gara nu se vede de după şirul roşu al vagoanelor de marfă trase pe linia întâi, pe ale cărei şine s-a topit gheaţa şi între ele umblă de colo-colo şi ciuguleşte liniştit, ca la ea acasă, o găină condamnată cine ştie de ce a-şi petrece nestingherit tocmai în această haltă veacul ei de pasăre domestică, căreia puţin îi pasă încotro ţi-e drumul şi pentru ce-l baţi, ducând cu tine toate visele şi sentimentele tale, a căror supremă şi veşnică bucurie e legată în aparenţă de lucruri atât de neînsemnate şi banale…

Mai târziu, când începu să se însereze, toate se concentrară numai în aşteptarea primei gări mari. Mult înaintea ei am rebegit iarăşi în culoarul vagonului, până ce în depărtare, în amurgul neprietenos, am zărit mulţimea de lumini multicolore, şine care se răspândeau în toate părţile, posturi, cabine, locomotive de rezervă, apoi şi gara cu peronul negru de atâta lume… Nu-i greu de presupus cu câtă grabă am alergat la bufetul luminat, plin de mirosuri de mâncare, şi am început să sorb, frigându-mă, dintr-o ciorbă, cea mai gustoasă din lume!…

Urmarea a toate acestea fu destul de neaşteptată; şezând după masă cu ţigara între degete lângă ferestrele negre ale vagonului care duduia din nou, în lumina slabă a luminării groase care fumega în felinarul din colţ, mă gândeam că, oricât ar părea de ciudat, voi ajunge curând la destinaţia călătoriei mele, acel Oriol pe care încă nu mi-l imaginam de loc, dar care era uimitor măcar şi prin faptul că de-a lungul peronului său trecea marele şleau al Rusiei: în nord, spre Moscova şi Petersburg, în sud, spre Kursk şi Harkov, dar mai ales, spre acel Sevastopol, unde a rămas parcă în veci tinereţea tatălui meu… şi m-am întrebat atunci: oare într-adevăr mă duc să-mi caut o slujbă la „Golos”? Acolo se afla, desigur, ceva care mă atrăgea

grozav, o redacţie, o tipografie. Da Kurskul, Harkovul, Sevastopolul… „Ba nu, toate astea-s prostii! Am să mă opresc la Oriol numai pentru o scurtă vreme, fac cunoştinţă, văd ce o să-mi propună, le spun că trebuie să mă gândesc, să-l întâlnesc mai întâi pe fratele meu… Şi după o scurtă oprire, iarăşi la drum, spre Harkov!”

Dar lucrurile se rânduiră şi mai bine decât plănuisem, încât n-am mai făcut întreruperea călătoriei; parcă înadins, am sosit la Oriol cu întârziere, exact în clipa când sosea din sus trenul de Harkov. Şi parcă înadins era un tren rapid, cum nu mai văzusem, tras de o locomotivă americană monstruoasă, alcătuit din vagoane mari şi grele numai de clasa întâi şi a doua, cu perdele de stofă la ferestre şi lumina tăinuită sub mătasea albastră, cu tot confortul şi căldura unei lumi înstărite, încât a petrece în el o noapte mi se păru o fericire aproape inaccesibilă (ba încă în drum spre sud) …

La Harkov am nimerit din prima clipă într-un univers cu totul nou pentru mine…

Printre însuşirile mele s-a numărat întotdeauna şi o sensibilitate sporită faţă de lumină şi aer: deosebeam cea mai mică diferenţă a lor. Astfel că ceea ce m-a uimit întâi şi întâi la Harkov a fost aerul catifelat şi faptul că avea mai multă lumină decât la noi. Am ieşit din gară, m-am urcat într-o sanie – aici birjarii îmbămau la sănii nu unul, ci o pereche de cai împodobiţi cu zurgălăi şi îşi vorbeau cu dumneata – m-am uitat în jur şi am simţit numaidecât că totul e altfel decât la noi, mai blând şi mai luminos, primăvăratic parcă. Şi aici totul era alb şi troienit, însă albul era nu ştiu cum altfel, cu un luciu fermecător. Soarele nu se vedea, dar era multă lumină, în orice caz mai multă decât se cuvenea să fie în decembrie, şi prezenţa lui caldă dincolo de nori făgăduia multe. De altminteri, totul era mai blând în această lumină şi în acest văzduh; mirosul de cărbune care venea de după gară, feţele şi vorbele birjarilor, clinchetul zurgălăilor la caii înhămaţi perechi, strigătele îmbietoare ale femeilor care vindeau în piaţa din faţa gării seminţe şi covrigi, pâine cenuşie şi slănină. Piaţa

o străjuiau un şir de plopi foarte înalţi, golaşi şi totuşi foarte meridionali şi ucraineni. Iar în oraş, pe străzi, zăpada se topea…

Însă faţă de cele ce mă aşteptau de aici încolo în aceeaşi zi toate astea erau nimic: atâtea sentimente noi nu încercasem niciodată, atâtea cunoştinţe noi nu făcusem în toată viaţa. Se întâmplă uneori să ai parte de un belşug de impresii şi întâlniri chiar din prima zi a sosirii. Aşa s-a întâmplat şi cu mine atunci.

Descoperii ceva nou până şi la fratele meu care mă întâmpină cu mirată bucurie – aici la Harkov era altfel decât la Baturino, mai puţin apropiat, cu toată bucuria cu care mă întâmpina. Şi cât de ciudat arăta şi acest trai al său de la Harkov! Chiar dacă într-adevăr era un „veşnic student”, după expresia tatii, oricum, rămânea un Arseniev… Şi unde l-am găsit! Locuia pe-o ulicioară îngustă şi gheboşată, urcând la deal, într-o curte pietruită, murdară, duhnind a cărbuni şi a bucătărie evreiască, în strâmta locuinţă a unui oarecare croitor Bliumkin cu o familie numeroasă… E drept, până şi acest lucru era plăcut prin noutatea lui, totuşi eram surprins…

— E minunat că ai venit în zi de duminică şi m-ai găsit acasă! îmi spuse fratele, după ce ne sărutarăm. Deşi, la drept vorbind, ce te-a adus aici? adăugă imediat, străduindu-se să vorbească pe acel ton ironic atât de obişnuit în familia noastră.

I-am răspuns că nici eu nu ştiu bine… desigur pentru a mă sfătui în sfârşit în mod serios asupra întrebării: de ce să mă apuc? Dar el nu mă mai asculta.

— Las c-o să chibzuim noi şi chestia asta, mă asigură cu toată hotărârea.

Şi numaidecât începu să mă zorească să mă spăl şi să mă schimb ca să merg cu el la pensiunea lui „pan” Lisovski, unde se ospătează zilnic mai toţi colegii săi de la biroul de statistică al zemstvei.

Şi iată-ne ieşiţi din casă şi pornind-o dintr-o stradă într-alta, discutând, sărind de la un subiect la altul, cum se întâmplă de obicei în asemenea cazuri, în timp ce mie, care

mă îmbrăcasem în chip de orăşean şi o simţeam prea bine, îmi fugeau ochii la străzile astea necunoscute, la toate câte mă înconjurau, părându-mi-se de o frumuseţe rară.

După-amiază a ieşit soarele şi totul scânteia şi se topea sub blânda-i mângâiere, iar plopii din Şumskaia îşi înălţau creştetele spre norii albi şi pufoşi ce pluteau pe cerul de-un albastru umed, întrezărit ca printr-un văl diafan de fum…

Cât despre pan Lisovski, avea într-adevăr un subsol demn de tot interesul şi o tejghea cu gustări îmbietoare şi uimitor de ieftine – grozav de bune erau piroştile cu două copeici bucata făcute din cocă de clătite, care frigeau ca focul din pricina fierbinţelii, dar şi a piperului ce le condimenta. Când ne aşezarăm la masa mare pusă mai la o parte, au început să sosească şi să ni se alăture făpturi ce-mi păreau ciudate (cu totul deosebite parcă de restul lumii) şi pe care le priveam cu adevărată lăcomie, cu atât mai mult, cu cât încă pe când eram la Baturino le auzisem de multe ori numele. Gheorghi mi-i prezenta pe toţi cu o grabă încântată şi chiar cu mândrie. Nu trecu mult şi mă ameţi de-a binelea această companie remarcabilă cu care nu eram deprins, subsolul acesta plin de lume, cu ferestrele joase, care scânteiau vesel şi primăvăratic, şi prin care se vedeau tot soiul de picioare de-ale trecătorilor grăbind în susul şi în josul străzii, şi acest borş rusesc, fierbinte, şi discuţia însufleţită de la masa noastră pe teme necunoscute mie, care mi se părea totuşi extrem de interesantă: se vorbea despre vestitul statistician Annenski, numele căruia era roătit cu neschimbat entuziasm, apoi despre un guvernator din părţile Volgăi care-şi bătea mujicii înfometaţi, ca să nu răspândească vorbe despre foamete; despre congresul Pirogov ce avea să se ţină la Moscova şi care urma să fie ca de obicei un adevărat eveniment…

Nu-i greu de închipuit cât de mult mă deosebeam de ceilalţi inşi aşezaţi în jurul mesei noastre, a tinereţea mea, cu prospeţimea, rumeneala soarelui şi a vântului proprie omului de la ţară, cu sănătatea, sinceritatea, atenţia

încordată şi plină de ardoare a privirii şi auzului, toate câte aveau aparenţa naivităţii şi abrutizării! Şi fratele se deosebea mult de ceilalţi, cu toată apropierea de ei, de parcă ar fi coborât dintr-o altă lume. Arăta mai tânăr şi mai candid parcă, mai fin şi vorbea o altă limbă.

Mulţi dintre cei ce alcătuiau grupul erau figuri tipice, după cum am înţeles mai târziu, atât ca înfăţişare, cât şi în rest. Pe câţiva dintre ei nu-i aprobam în ascuns în unele privinţe, de pildă, pe unul înalt şi slab, cu coşul pieptului îngust, foarte miop, care se tot gheboşa şi îşi tot vâra mâna în buzunarul pantalonilor şi tot scutura mărunt din piciorul pe care zăcea celălalt, înfăşurat miraculos în spirală, ori pe un altul cu părul blond, slab şi gălbejit la faţă, care vorbea foarte mult, după cum mi s-a părut, vorbea cu înflăcărare, inspirat, şi fără să se uite la ţigară, o scutura de scrum cu arătătorul uscăţiv al mâinii în care o ţinea; cel de-al treilea rânjind otrăvit, răsucea între două degete pe faţa de masă un cocoloş din pâinea albă, de mult înnegrită, lucru de care întotdeauna mi-a fost silă… în schimb câţiva erau grozav de simpatici: polonezul Gański, cu ochi adânci şi trişti şi o gură arsă de patimă, care fuma necontenit, trăgând cu nesaţ din ţigară şi tot aprinzând-o cu mâini tremurătoare, deşi ardea; Krasnopolski care, cu claia lui pitorească şi statura uriaşă semăna cu Ioan Botezătorul; cât despre bărbosulleontovici, mai în vârstă şi mai cunoscut ca statistician decât ceilalţi, el m-a fermecat din prima clipă cu calmul său prietenos, chibzuinţă binevoitoare, dar mai ales, cu modulaţiile vocii sale profunde, curat ucrainene; mai era printre ei unul mic şi nespus de distrat, cu un năsuc ascuţit, încălecat de ochelari, fire iute care mereu se indigna de câte ceva şi în acelaşi timp sincer şi pur ca un copil, încât l-am îndrăgit pe loc mai mult decât pe Leontovici. Grozav de mult mi-a plăcut şi Veghin, înveterat statistician, după cum aflai mai târziu, pentru care nu exista, se vede, nimic pe lume în afară de statistică – înalt, voinic şi vesel, cu un şir de dinţi albi, strălucitori, chipeş ca un flăcău de la ţară, vorbind cu accentul de pe Volga, de altminteri, chiar fiu de mujic;

râdea în hohote, cu toată gura, şi atât de molipsitor, că-ţi venea să pufneşti în râs…

Alţi doi îmi trezeau o antipatie teribilă: primul, un oarecare Bîkov, fost muncitor, arăta ca un flăcău zdravăn şi lat în spete, îmbrăcat cu bluză şi o expresie bovină pe faţa încadrată de cârlionţi şi în ochii mari, bulbucaţi; tot capul lui înfipt în gâtul gros avea ceva de taur; celălalt, pe care îl chema Melnik, era un tânăr cu tenul palid-cenuşiu, bubos, miop şi fonf, o făptură firavă şi pricăjită, dar neobişnuit de tăios şi de încrezător în judecăţile sale, care mai târziu, după mulţi ani, se dovedi a fi spre nespusa mea uimire o personalitate marcantă la bolşevici, un fel de „dictator al pâinii”…

XIII

În mijlocul unor astfel de oameni petrecui prima mea iarnă la Harkov ca şi alţi mulţi ani de mai târziu.

N-am a spune nimic nou despre acest mediu, se cunoaşte ce fel era, componenţa sa, ideile ce-l animau, credinţele pe care le profesa.

Dintre toate mai remarcabil era faptul că membrii acestui mediu după ce încă de pe băncile şcolii străbătuseră cuvenitele etape de început, adică un „cerc” oarecare, pe urmă fel de fel de „mişcări” studenţeşti şi o „muncă” sau alta apoi închisoarea sau deportarea, continuându-şi într-un fel sau altul şi după aceea activitatea lor, trăiau îndeobşte izolaţi de restul lumii, de parcă nici nu-i socoteau oameni pe cei care exercitau vreo activitate practică, fie că făceau negoţ, erau agricultori, medici sau pedagogi (streini de politică), funcţionari, clerici, sau militari, dar mai cu seamă pe jandarmi şi poliţişti, considerând orice contact cu ei nu numai ruşinos, ci de-a dreptul o crimă.

Oamenii din acest mediu aveau toate ale lor proprii, aparte şi de neclintit: preocupările lor, interesele lor, evenimentele lor, celebrităţile lor, morala lor proprie, obiceiuri şi tradiţii proprii în raporturile de familie, în prietenie şi dragoste, ca şi propria lor atitudine faţă de Rusia care consta în a respinge trecutul şi prezentul ei şi a

visa într-un viitor mai bun, a te încrede în viitorul acesta, de dragul căruia erau datori „să lupte”.

Fireşte, întâlneai în mijlocul lor tot soiul de oameni, consideraţi ca atare nu numai după forţa şi acuitatea revoluţionarismului lor, a „dragostei” de popor şi a urii faţă de „duşmanii” lui, dar după chipul şi înfăţişarea lor atât fizică, cât şi spirituală. Cu toate acestea, luaţi în general, erau destul de rectilini şi strâmţi în judecăţi, intoleranţi peste măsură, iar credinţa lor se reducea la ceva cu totul simplist: doar noi suntem oameni şi încă alţi câţiva „umiliţi şi obidiţi”; tot ce-i rău stă de-a dreapta, tot ce-i bun, de-a stânga noastră; tot ce-i lumină şi frumuseţe este în popor, în „rânduielile lui de temelie şi în năzuinţele sale”; toate nenorocirile – se întruchipează în cei ce o cârmuiesc şi în satrapii de la frânele puterii (socotiţi drept o specie aparte), iar întreaga mântuire stă în revoluţie, în constituţie sau în republică…

Iată, aşadar mediul căruia m-am alăturat la Harkov – şi vai! – cât de puţin mi se potrivea! Dar care altul mi s-ar fi potrivit mai bine? Cu alte cercuri n-aveam nicio legătură, de altminteri nici nu le căutam: dorinţa de a pătrunde în ele era frânată de intenţia, de convingerea că, dacă în acest nou cerc al meu există într-adevăr multe lucruri care nu răspund gândurilor şi sentimentelor mele, atunci multe altele îmi vor fi şi mai puţin pe plac, căci ce puteam avea comun cu negustorii, de pildă, sau cu funcţionarii? Şi-apoi aici, multe lucruri pur şi simplu îmi făceau plăcere. În cuprinsul acestui mediu cercul cunoştinţelor mele creştea necontenit, luând amploare, şi apoi îmi făcea plăcere uşurinţa cu care le puteam face. Îmi era pe plac şi modestia studenţească a modului de viaţă, simplitatea obiceiurilor şi raporturilor dintre membrii săi. Ca să nu mai pun la socoteală faptul că cercul, orice s-ar spune, ducea o existenţă destul de veselă. Dimineaţa ne adunam cu toţii la slujbă, unde disputele zgomotoase la un pahar de ceai şi o ţigară se ţineau lanţ, urma apoi însufleţitul ceremonial al prânzului, căci mai toată lumea lua masa în grup, pe la pensiuni sau birturi; seara ne adunam iarăşi la

vreo altă serată, întrunire sau la cineva acasă…

În iarna aceea ne duceam ades la Gański, un om mai înstărit, sau la Sklearevici, o văduvă frumoasă şi bogată vizitată de multe ori de celebrităţi din rândul actorilor ucraineni, care ne cântau despre „căzăcimea slobodă ca vânturile stepei”, ba chiar un fel de marsilieză a lor proprie.

Dar multe, foarte multe alte lucruri nu răspundeau felului meu de a fi. Şi pe măsură ce mă deprindeam cu acest mediu şi izbuteam să-i prind mişcările, mă revoltam tot mai des dintr-o pricină sau alta, cu un prilej sau altul, lansându-mă în aprinse discuţii în contradictoriu, ceea ce era absolut inutil. Noroc că cei mai mulţi dintre ei apucaseră să mă îndrăgească şi îmi treceau cu vederea revoltele.

Simţeam cum mă pătrund de idei preconcepute şi generalizatoare împotriva tuturor celorlalte cercuri, dar de fapt, ce găseam într-al meu?!

Aici băieţilor şi fetelor li se dă ca lectură economia politică, câtă vreme ceilalţi citesc exculsiv din Korolenko şi Zlatovratski, tratându-l cu dispreţ pe Cehov din pricina „indiferenţei sale politice”. Pe Tolstoi îl fac cu ou şi cu oţet pentru „ruşinoasa şi dăunătoarea predică a nonviolenţei”, pentru că „îi tot dă zor cu Dumnezeu, de parcă n-ar avea altă treabă” şi, săturându-se de joaca de-a plugarul sau de-a cizmarul, se aşază la un ospăţ lucullic, în timp ce nu mai departe decât acelaşi mujic de la Iasnaia Poliana, pentru amarul căruia atâta se frământă, „crapă de foame”.

Despre literatura beletristică luată în general vorbesc în aşa fel, încât, cu toate revoltele mele, pe zi ce trece mi se strecoară în suflet o teamă ascunsă: mai ştii? – te pomeneşti că într-adevăr nu se cade să scrii aceea sau cealaltă, pe când aceasta de aici (despre sărmanul Makar sau despre deportaţi) se cuvine, ba chiar neapărat; sunt gata de orice sacrificiu pentru binele şi fericirea Rusiei, însă privesc cu ascuţită neîncredere şi bănuială toate stările societăţii ruse, în afară de cea mai săracă şi neluminată; vremii când apărea „Otecestvennâie zapiski” îi

zic veac de aur, iar suspendarea publicaţiei o socotesc unul din cele mai grave şi mai cumplite evenimente din viaţa societăţii ruse. Timpului lor îi spun vreme de restrişte şi marasm – „au fost şi altele mai rele, dar mai ticăloase – nicicând” şi strigă sus şi tare că din pricina ei „se înăbuşă” toată Rusia; etichetează cu epitetul de „renegat” pe oricine se îndoieşte cât de cât de cele ce ei le-au transformat în lege şi nu contenesc a-şi bate joc de „acurateţea” ponderată a cutăruia sau cutăruia; cad în extaz cu totul sincer în faţa faptului că soţia lui Veghin organizează lecturi duminicale urmate de proiecţii, ea însăşi pregătind o asemenea lectură pe tema: „Munţii care varsă flăcări”, iar la serate, până şi cei cu bărbile de-un cot cântă în rând cu tineretul imberb:

Vrăjmaşe vifore năprasnic
Deasupra noastră-n freamăt bat…[11]

În timp ce eu sunt atât de convins de falsitatea „viforelor” şi-mi pare atât de vădită nesinceritatea sentimentelor şi ideilor pe care şi le-au impus cu tot dinadinsul şi pe toată viaţa, încât nu mai ştiu unde să-mi întorc ochii de ruşinea lor… când colo, cineva îmi strecoară:

— Ce-i, Alioşa, iar îţi strâmbi guriţa dumitale poetică?

Cea care mi-a vorbit este soţia lui Bogdanov, fenomenul statistician meşter în a-şi petrece în spirală un picior pe după altul. Casa Bogdanovilor este plină de invitaţi cu prilejul unei sărbătoriri şi odăile plutesc în fum de ţigară, pe masă tronează vajnic samovarul ce nu conteneşte să toarcă tihnit, iar prin unghere zac grămadă sticle de bere golite; ne-am adunat aici ca să cinstim sosirea la Harkov a unui bătrân şi celebru luptător. Omul acesta cu înfăţişare de troglodit, greoi, păros, cu barbă lată şi smocuri ieşindu-i din nări şi din urechi dar cu privirea extrem de inteligentă şi pătrunzătoare, dăruit cu harul minunat al elocinţei, care-i îngăduie să vorbească cu uşurinţă, curgător şi fără efort, ca din carte, şi-a câştigat

11 Din cînteoul revoluţionar „Varşovianka" (1897), textul de C.M. Krjijanov.ki.

faima datorită unei copioase şi crâncene munci, când nu zăcea în vreo temniţă; odată a nimerit şi dincolo de Cercul Polar, dar a izbutit s-o şteargă de fiecare dată de pretutindeni.

Statisticianul gazdă este întru totul şi sub toate aspectele o fiinţă neînsemnată, în schimb soţia lui s-a bucurat dintotdeauna de o unanimă apreciere şi chiar renume: te şi miri pe câţi a cunoscut şi la câte planuri şi întreprinderi a luat parte! Cândva a fost o frumuseţe înconjurată de adoratori, nu-i nici acum de lepădat, o coconiţă vioaie şi bătăioasă, veşnic în vervă, dotată cu o logică de neclintit, stăpâna unei limbi destul de ascuţite, că mi ţi-o retează oricui, de mai mare dragul, subţirică şi cochetă, întotdeauna drăguţ îmbrăcată când vine la serate şi cu cârlionţii de pe frunte ondulaţi. La mine ţine mult, dar nu mi-ar trece nimic cu vederea şi mă ceartă la tot pasul. Cât despre mine, „îmi strâmb guriţa" din pricina că oaspeţii, după ce s-au desfătat cu producţiile celebrităţii de rigoare şi ciorovăit până la răguşeală pe diverse teme, printre picături trăgând zdravăn la măsea iată-i, stau strânşi într-un colţ şi cântă:

Blestema-voi cu foc toţi tiranii Muncitorii la luptă chemând...[12]

Iar mie mi-e inima grea, şi mi-e nu ştiu cum, amfitrioana care şade lângă mine cu o ţigară subţire între degete îşi dă seama de acest lucru şi se enervează. Nu ştiu cum să ies la liman, nu mă pricep să-mi exprim sentimentele, şi ea, văzându-mă în încurcătură, nu mai stă să aştepte răspunsul şi începe cu glasu-i sonor:

Triumfe dar palavragiii, în sânge mâinile-nroşind...[13]

Cuvintele cântecului îmi par de-a dreptul îngrozitoare – „triumfe dar palavragiii, în sânge mâinile-nroşind". Oare cine triumfă în aşa hal? Care anume-s palavragiii ce-şi înroşesc mâinile în sânge? îmi zic eu. După aceea urmează un altul care mi-e şi mai nesuferit din pricina bravadei lui studenţeşti...

12 Din cîntecul revoluţionar „Marsilieza muncitorească" de P. L. Lavrov.

131 Citat din poezia lui Nekrasov „Viteaz pentru un cea«".

Din meleaguri de departe Unde maica noastră Volga
Poartă unda către larg, Am venit cu mic cu mare
Dornici toţi de libertate şi-al voioasei trude drag…[14]

Îmi întorc faţa într-altă parte, deoarece simt că n-am să pot suporta această „maică Volgă" şi nici „voioasa trudă" şi atunci zăresc pe fermecătoarea Brailovskaia, o făptură tragică şi pătimaşă, care mă priveşte în tăcere dintr-un colţ al odăii cu nişte ochi de arhanghel, adânci şi învăpăiaţi de focul netăinuitei un…

Judecând la modul general, nu eram mai de dreapta decât ei în ce priveşte revoluţionarismul facil şi setea sinceră de bine, de dreptate, de umanitar, dar nu suportam să-mi amintească nici măcar în glumă, darmite moralizator, că: *„Poet nu eşti dator să fii, dar cetăţean – eşti obligat!"*[15] şi nu puteam să sufăr predicile, încercările de a-mi răsădi în minte că sunt „obligat", cuiva, că tot sensul vieţii constă în „a munci spre folosul societăţii" întruchipată în acelaşi mujic şi muncitor, că-s ogligat să mă jertfesc de dragul nu ştiu cărui lăcătuş veşnic beat sau a lui Klim-sărăntocul, dar nu unul concret, ci abstractizat şi tipizat, pe care toţi îl iau în seamă cât pe un birjar în trecere pe stradă, în timp ce eu iubesc cu adevărat şi din toată inima câţiva Klimi de-ai mei de la Baturino şi-s gata să-mi dau cămaşa de pe mine vreunui tăietor de lemne care bate străzile oraşului, nătâng şi înfricoşat, cu sacul în spinare şi fierăstrăul pe umăr, care, întâlnindu-mă deunăzi, mi s-a adresat cu o naivitate mişcătoare, mie, un cerşetor ca şi el: „N-aţi avea cumva, conaşule, ceva de lucru pentru mine?" Nu izbuteam cu niciun chip să pricep cum de puteau susţine că „omul moare împăcat după ce şi-a făcut datoria cu cinste faţă de societate". Veşnicele citate din Şcedrin, cu Iuduşka, târgul Glupovo, primarii care apar în târg călare pe cai albi erau pentru mine o adevărată tortură şi pur şi simplu turbam zărind atârnat în peretele vreunei case pe care o vizitam portretul lui Cernîşevski sau un Bieliński numai piele şi os, pe patul de moarte, cu nişte ochi imenşi

14 Din „Cîntec" (1827) de N.M. Iazikov.

151 Citat din poezia lui Nekrasov „Poet şi cetăţean".

cât toată faţa aţintindu-te înfricoşător, care se ridică în întâmpinarea jandarmilor ce se arată în pragul odăii sale de lucru.

Întâlneai în acest cerc şi alde Bîkov şi Melnik, şi privindu-le feţele, îţi venea greu să te împaci cu ideea că şi aceştia trudesc pentru un viitor sublim, numărându-se printre cei mai de seamă cunoscători întru zidirea fericirii omeneşti.

Mai era printre ei unul cunoscut sub porecla de Max, care pica în mijlocul nostru ca din senin, venind cine ştie de unde, o fiinţă cu un trup mare, voinic, sprijinit pe nişte picioare zdravene, dar scurte şi coşcovite ca nişte rădăcini de stejar, încălţate cu bocanci groşi de munte, cu cuie, un om calm şi chibzuit, extrem de scurt şi precis în afirmaţii, cu o faţă arsă de soare deasupra căreia se bulbuca ţeasta mare înaltă, croită frumos, ca o amforă ieşită din mâna anticului olar. Omul acesta mânca foarte puţin, dormea şi mai puţin şi tot bătea drumurile, fără odihnă nici oboseală…

XIV

Astfel trecu iarna.

Dimineţile, cât timp fratele era la serviciu, mi le petreceam la vreo bibliotecă publică, sau colindam străzile meditând la paginile citite, la cei ce treceau pe lângă mine pe jos sau în trăsuri, spunându-mi că mai toţi sunt în felul lor fericiţi şi împăcaţi – fiecare ocupat cu treburile lui şi mai mult sau mai puţin asigurat băneşte, în timp ce eu, chinuit de dorul vag şi zadarnic de a scrie ceva ce nici singur nu înţeleg, n-am nici curajul să mă apuc de scris, nici priceperea necesară şi o tot amân pentru un viitor necunoscut şi sunt atât de sărac, încât nu-mi pot împlini visul de totdeauna – să-mi cumpăr un carnet de note frumos, lucru cu atât mai trist cu cât de acest carnet depind multe: toată viaţa mea ar porni-o nu ştiu cum altfel, mai energică şi mai voioasă, şi câte nu mi-aş putea nota acolo!…

Venea primăvara, eu abia terminasem de citit „Meditaţiile” lui Dragomanov şi eram fermecat de

„Cântecul oştii lui Igor”, pe care-l recitisem din întâmplare, înţelegându-i deodată toată frumuseţea nespusă…

Şi iar aş fi plecat departe de Harkov…

Mă atrăgeau zările, Doneţul slăvit de cel ce-l cântase pe Igor şi locurile unde „în zorii cei străvechi şi timpurii” cum întâlneşti numai în stepă, tot mai stătea pe meterezul de cetate juna cneaghină Eufrosinia, ceva mă atrăgea către ţărmul Mării Negre unde în vremea cazacilor şezuse „pe-o stâncă albă” ciudatul „şoim de la lacul alb”; şi iarăşi mă îmbia Sevastopolul şi tinereţea tatii…

Aşa-mi pierdeam dimineaţa, după care mergeam la pan Lisovski – întorcându-mă la realitatea discuţiilor şi disputelor din jurul mesei, devenite pentru mine un tabiet. Apoi ne odihneam amândoi, fratele şi cu mine, tolănindu-ne în paturile noastre din odăiţa unde mai ales după masă mirosea puternic a bucătărie evreiască, a ceva cald, iute şi parfumat. Sculându-ne, lucram niţeluş (căci mi se dădeau şi mie de la birou unele rubrici şi calcule) după care mergeam iarăşi undeva, între oameni…

Îmi plăcea să merg la Gański. Era un minunat muzician şi uneori ne cânta toată seara. Omul acesta îmi dezvăluia un univers straniu, până atunci nou, neştiut de mine, dulce şi sfâşietor de înalt în care pătrundeam chiar de la primele acorduri cu o bucurie exaltată ce-mi dădea fiori, ca după aceea să mă cufund în suprema amăgire (amăgitoarea părere că sunt atotputernic, atotştiutor şi în toate fericit, îngăduită numai dumnezeirii), pe care ţi-o dăruie numai muzica şi unele clipe ale inspiraţiei poetice! … Era ciudat să-l vezi pe Gański, un om atât de radical în revoluţionarismul său – deşi îl manifesta mai rar şi mai reţinut ca ceilalţi – aşezat la pian, cu buzele negre de arse cum erau de patima crescândă, dogoritoare, încordată cu care cânta întotdeauna. Sunetele te purtau undeva departe, înşiruindu-se măsură după măsură cu neschimbată graţie, armonios, triumfător, şi absurd de dumnezeieşti, că aproape te înspăimântau, în timp ce imaginaţiei mele i se năzărea un tablou sublim în tragismul

lui: mi se părea că Gański va înnebuni într-o zi şi atunci, şi fără muzică, va trăi mereu într-o lume asemenea acesteia, de absurdă bucurie şi falsă înălţare, în camera îngustă cu gratii la fereastră, îmbrăcat cu halatul cenuşiu, cu gura arsă de patimă şi privirea extatică…

Într-o zi Gański povesti cum vizitase, în tinereţe, casa lui Mozart de la Salzburg şi văzuse străvechiul lui clavecin mic şi îngust, alături de care, într-o firidă cu cristal, zăcea ţeasta muzicianului. Şi m-am gândit: „În tinereţe! Şi eu? Eu ce-am văzut?…” Şi mă apucă o asemenea amărăciune şi tristeţe, că abia m-am putut abţine să nu sar de pe scaun şi să alerg numaidecât acasă, ca să scriu ceva fără să pierd nicio clipă, să scriu un poem sau o nuvelă, ceva nemaipomenit care să mă facă dintr-odată celebru – după care să plec la Salzburg, să văd cu ochii mei clavecinul şi ţeasta…

Mulţi ani mai târziu mi-am împlinit, pe lângă multe altele vechi şi tainice, visul ce nu mă mai părăsise de atunci şi am văzut craniul şi clavecinul de la Salzburg. Clapele lui aveau absolut aceeaşi culoare cu ţeasta şi tot voiam să mă aplec să le sărut, să le ating cu buzele ca pe-o sfântă relicvă. Iar craniul era neînchipuit de mic, parcă de copil…

XV

Primăvara devreme am plecat în Crimeea…

Mi se procurase un bilet gratuit, cu care trebuia să călătoresc sub nume străin, dându-mă drept muncitor de la calea ferată. Vai, câte lipsuri n-am cunoscut în tinereţea mea!

Am plecat într-o asemenea înghesuială şi murdărie, cum nu mai văzusem, într-un personal de noapte înspăimântător de lung. Sosise arhiplin, dar pe peronul gării Harkov îl asaltase o altă mulţime de oameni care mergeau în sud în căutare de lucru, cu sacii şi desagele lor, opincile şi obielele legate de ele, cu ceainice şi provizii duhnitoare: scovergi de secară, ouă răscoapte… Pe lângă asta, ora fiind târzie, mă aştepta o noapte fără somn, apoi o zi lungă şi după aceea o altă noapte albă… Dar eram

gata de orice sacrificiu – de undeva, din depărtări, mă îmbia tinereţea tatălui meu.

Năluca ei trăia în mine din pruncie, întipărită în sufletul meu în chip de luminoasă zi de toamnă, nesfârşit de departe, pe câmp, o zi ce avea ceva foarte trist, dar şi nespus de fericit, legat de imaginea vagă a războiului Crimeii: reduta, asalturi, soldaţi dintr-o vreme mai aparte numită „vremea iobăgiei”, şi imaginea unchiului Nikolai Sergheevici, mort pe dealul lui

Malahov, un uriaş cu chip de Adonis în grad de colonel., om bogat şi strălucit, amintirea căruia, la noi în familie, a fost întotdeauna învăluită în legendă. Dar mai ales, era acoloun deal pe malul mării pustii scăldat în lumina aceea albă „şi pe acest deal, printre pietre, creşteau flori albe asemănătoare cu ghioceii, se înţelege, numai pentru că în copilărie, într-o zi de iarnă, îl auzisem pe tata spunând:

— Fost-am în Crimeea şi pe o vreme ca asta am cule & flori, şi eram în talie!

Dar ce am găsit în realitate?

Ţin minte că m-am trezit în ungherul meu strâmt – erai în zorii primei zile – într-o gară din stepă, departe de Harkov. Luminarea mai pâlpâia într-un colţ, soarele încă nu se ridica, dar afară se luminase bine şi totul era trandafiriu. Am cuprins cu mirare tabloul somnului celor din jur, dureros şi dezgustător – dormeau care cum apucase în lumina asta de porfir – şi îndată am deschis fereastra. O, Doamne „ce zori! Răsăritul ardea ca focul în depărtare, în văzduh plutea o dumnezeiască prospeţime şi limpezime cum vezi numai primăvara, în stepă, la răsăritul soarelui; în liniştea zorilor cântau proaspăt şi dulce cu glasuri primăvăratice ciocârliilenevăzute în văzduh, în dreapta şi în stânga se înălţa zidul trenului nostru, iar la doi paşi de noi, în nesfârşitul stepei netede ca în palmă, stă şi mă priveşte o comană mare, ascunzând un mormânt înăuntrul ei… Până azi nu pot pricepe cu ce mă impresionase într-atât. Cu liniile-i blânde, perfect conturate, şi cu ceea ce ascundea în interiorul ei, era ceva

ce nu semăna cu nimic din câte ştiam. Ceva cu totul neobişnuit în întreaga sa simplitate, şi atât de străvechi, că părea nesfârşit de străin de tot ce era viu şi real atunci, şi în acelaşi timp nespus de cunoscut, apropiat, înrudit cu mine…

— Văzuşi cum îngropau oamenii în vechime! îmi spuse un bătrânel din colţul cel mai depărtat al vagonului.

Era singurul treaz la ora aceea – şedea gheboşat, trăgând cu nesaţ din pipă, şi ochii-i sticleau umflaţi şi lăcrimoşi de bătrâneţe de sub căciula de viţel zdrenţăroasă în plasa de riduri adânci şi murdare care era faţa lui năpădită de barba căruntă şi roşcovană.

— În vechime oamenii erau îngropaţi aşa fel ca să le rămâie amintirea! mai spuse el ferm. Ăia bogaţi… Şi, după o clipă de tăcere, adăugă: Sau, mai ştii? Poate aşa ne îngropau pe noi tătarii… Că doar au fost pe lume de toate – şi bune, şi rele…

Al doilea răsărit a fost şi mai surprinzător. Mă trezii iarăşi brusc într-o gară, înconjurat de o lume de paradis: dincolo de ferestre era o dimineaţă albă de vară (aici era vară de-a binelea) şi o vegetaţie năvalnică şi înflorită, parfumată şi scăldată de rouă, într-o mică gară albă pe clădirea căreia se căţărau vrejuri de trandafiri în floare, un mal abrupt acoperit de pădure ce se înălţa deasupra noastră, şi o sihlă, şi ea în floare, năpădind râpele din partea cealaltă… Şi locomotiva strigă nu ştiu cum altfel, cu bucurie şi cu spaimă parcă, răsunător, pornind la drum. Iar când ieşi la larg răzbind din văile împădurite, deodată mă privi din faţă *ea*, cu tot necuprinsul ei pustiu care creştea până-n zare, albastră, densă, aproape neagră, umedă, ceţoasă, încă mohorâtă, abia ieşind de sub negurile nopţii – şi cu groază şi bucurie o *recunoscui*. Da, chiar aşa, mi-am adus aminte de *ea* şi am recunoscut-o!

Cât despre Sevastopol, mi se păru un oraş mai mult tropical. Ce gară splendidă, pătrunsă de căldura blândă a văzduhului gingaş! Cât de fierbinţi erau şinele şi cum sclipeau înaintea noastră! Cerul de arşiţă era chiar palid, cenuşiu, dar şi în el recunoşteai bogăţia şi fericirea

sudului. Încărcătura greoaie, ţărănească, pe care o luasem cu noi, se topise pe drum. Şi aproape singur coborâi, în sfârşit, din tren, de data aceasta sub numele meu adevărat şi, clătinându-mă pe picioare de oboseală şi foame, intrai în bufetul clasei întâi. Era amiază, pretutindeni pustiu, uriaşa sală a bufetului (o lume aparte a bogătaşilor şi celebrităţilor ce soseau aici cu expresul) era curată şi tăcută, strălucind cu albul imaculat al meselor împodobite cu glastre şi candelabre…

Şi nemaiputând răbda să mai fiu socotit cerşetor cum fusesem tot drumul, am cerut cafea, cozonac. Totul îmi fu servit cu priviri cam chiorâşe – înfăţişarea mea dădea într-adevăr de bănuit. Dar cel puţin eram iarăşi eu însumi şi mă desfătam cu liniştea, curăţenia, cu aerul cald care adia din fereastră şi uşă – şi deodată văzui cum intră pe uşa restaurantului deschisă spre peronul scăldat de lumina vie a soarelui, pe neaşteptate, dar simplu, ca la plimbare, o fiinţă pestriţă ca o bibilică… De atunci noţiunea de gară sudică, însorită, mi s-a legat pentru totdeauna de fiinţa aceea pestriţă…

Dar unde era acel ceva după care venisem încoace? Nu am găsit la Sevastopol nici clădiri distruse de tirul artileriei, nici pustiul şi paragina din ziua când tata şi Nikolai Sergheevici urmaţi de ordonanţele lor ce cărau truse cu băuturi, fuseseră încartiruiţi aici de cvartir-maiştrii regimentului. Oraşul îşi ducea de mult zilele fără ei, reconstruit, alb, gătit şi dogorit de soare, cu birjele lui încăpătoare sub poclit alb, cu mulţimea de karaimi şi greci tălăzuind pe străzi aureolate de frunzişul verde proaspăt al salcâmilor, cu splendidele-i tutungerii, cu monumentul lui Nabimov adus de spate pe faleză, lângă scara ce coboară spre cheiul Grafski, cu apa verde a mării în care încremeniseră ca ţintuite cuirasatele. Numai aici, în apa aceea verde recunoaştem ceva din tinereţea tatii în cartierul care se numea Severnaia Storona, apoi lângă Mormântul Eroilor; numai de acolo venea adierea de tristeţe şi farmecul unui trecut de mult apus, acum paşnic, pacificat pentru vecie; ba şi al trecutului meu, de asemeni,

uitat…

Şi iată-mă pornind la drum mai departe. Am petrecut noaptea undeva la marginea oraşului într-un hotel de două parale şi dis-de-dimineaţă am părăsit Sevastopolul. La amiază lăsasem în urmă Balaklava. Câterade stranie această lume golaşă a munţilor! O şosea albă fără sfârşit, văi golaşe, cenuşii, iar după ele colacii şi mai golaşi şi cenuşii ai piscurilor mai apropiate şi depărtate care se înşiră unul după altul şi te îmbie cu îngrămădirile lor liliachii ori cenuşii ca scrumul, cu somnul lor sub arşiţă, plin de mister… Mă aşezasem să mă odihnesc pe cumpăna dintre două văi uriaşe de cremene. Îndepărtare, o turmă de oi cenuşie ca o grămadă de bolovani de râu, şi lângă ea un tătăraş cu o cârjă lungă – ciobanul. Tătăraşul mesteca. M-am apropiat de el şi, dându-mi seama că mânca brânză cu pâine, scosei din buzunar o monedă de două grjvne. El, mestecând, fără să-şi ia ochii de la mine, clătină din cap în semn că nu primeşte şi-mi întinse tot sacul care-i atârna peste umăr. L-am primit. Şi tătăraşul zâmbi tandru, cu bucurie, sclipind din obrazul său tuciuriu şi din ochii negri, iar urechile depărtate de ţeastă ce-i ieşeau de sub tichia rotundă se mişcară spre spate… în vremea asta, pe şoseaua albă trecu prin faţa noastră o trăsură cu bocănit de copite şi clinchet de clopoţei: pe capră trona un tătar, iar în trăsură, un bătrân cu sprâncenele negre stufoase şi chipiu alb, alături de o fată cu ochi negri imenşi, înfofolită şi galbenă ca ceara… Nu o dată pesemne i-am văzut, mulţi ani după aceea, crucea de marmură pe coasta muntelui din preajma Ialtei, printre multe alte cruci ce se înşirau la umbra chiparoşilor şi a trandafirilor, bătuţi de briza uşoară şi proaspătă a luminoasei zile din sud…

La Cheile Baidar am dormit în cerdacul staţiei de poştă.

Aflând că n-am să tocmesc cai, căpitanul de poştă nu m-a lăsat înăuntru. Iar dincolo de chei, în nesfârşitul beznei din prăpastie, toată noaptea vuise marea – somnolent, cu o măreţie ameninţătoare, de neînţeles şi fără sfârşit…

Când şi când ieşeam până la Chei: de acolo venea o răsuflare rece mirosind a ceaţă şi a valuri, a căror vuiet când se mai potolea, când creştea iar ca vuietul unui codru sălbatic, parcă era sfârşitul pământului şi bezna dinaintea facerii lumii… Beznă şi noapte, şi ceva orb şi frământat care-şi ducea veacul anevoie undeva în măruntaiele pământului, duşmănos şi fără sens…

XVIJ

Când te întorci de undeva, întotdeauna ţi se pare că în lipsa ta s-a întâmplat ceva, că s-a primit vreo scrisoare sau vreo veste deosebită. De cele mai multe ori constaţi că nu s-a întâmplat şi nu s-a primit n mic. Cu mine însă a fost tocmai invers. Fratele mă întâmpină cu un zâmbet jenat: prima veste era că tata vânduse Baturino şi ne trimisese şi nouă ceva bani, adăugând la aceasta şi câteva rânduri nespus de triste şi pline de căinţă… Pentru o clipă m-am aprins la faţă de bucurie: aveam iarăşi posibilitatea să colind pe undeva; însă amărăciunea şi durerea îi luară locul bucuriei numaidecât; aşadar se sfârşise definitiv cu traiul nostru de mai înainte! Şi mi-era nespus de milă de tata, de mama, de Olia: eu eram vesel şi fără griji, aici, la noi era primăvară, aveam în jur oameni, oraşul, pe când ei stăteau singuri în pustietatea aceea şi se gândeau numai la noi; aveau acum prilej să se mai gândească şi la faptul că în curând vor rămâne fără adăpost… Niciodată nu l-am putut vedea pe tata trist fără să mă întristez şi eu, niciodată nu i-am putut asculta calm justificările pentru vina de a ne fi adus „la sapă de lemn” şi în asemenea clipă eram în stare să-i sărut mâinile recunoscător parcă tocmai pentru aceasta. Acum însă, după ce fusesem la Sevastopol, cu greu m-am abţinut să nu plâng… Şi cât am fost de fericit aflând că vânduse numai pământul, nu şi conacul…

A doua noutate era şi mai neaşteptată. Fratele se bâlbâia de-a binelea comunicându-mi-o:

— Iartă-mă că ţi-am ascuns-o, n-am vrut şi nici azi nu vreau să ştie ai noştri… Vorba e că sunt însurat… Fireşte, nu sunt cununat la biserică: de dragul copilului ea continuă să locuiască cu soţul, dar tu mă înţelegi… Acum e

aici la Harkov, mâine pleacă… Schimbă-te şi hai să mergem la hotel. Ea te cunoaşte şi te iubeşte de pe acum…

Şi-mi înşiră în grabă povestea lui. Era dintr-o familie bogată şi de neam, dar crescută în visul pătimaş al libertăţilor narodnice. S-a măritat de foarte tânără, ca „mână-n mână cu omul iubit" să lupte… de dragul poporului şi pentru popor… „Omul iubit", ajungând datorită ei om bogat, se răci în scurtă vreme faţă de toate năzuinţele de mai înainte, în timp ce pentru ea ele rămâneau sfinte şi dragi; o chinuiau de la vârsta cea mai fragedă, şi pentru că era fericită trăia într-o tortură din pricina fericirii sale, date fiind nenorocirile pe care le îndura poporul; îi era ruşine până şi pentru frumuseţea ei, încât într-o zi a încercat să se schilodească, să-şi ardă cu acid sulfuric mâinile pe care alţii i le admirau cu prea mult foc… Cu Gheorghi s-a întâlnit în sud – pe vremea când se ascundea trăind sub nume străin… Dându-şi seama că-l iubeşte, cuprinsă de deznădejde se aruncă în mare şi fu salvată întâmplător, de nişte pescari…

Supus, îmi schimbasem hainele, ascultând toată poliloghia cu nespusă mirare, grozav de tulburat şi ferindu-mi ochii de privirile lui. Nu ştiu de ce, dar mi-era penibil pentru el, şi în suflet îmi creştea antipatia faţă de eroina lui. Prea era totul romantic. Dar m-am mirat şi mai mult trecând pragul odăii din hotelul luxos unde locuia. Cât de sprintenă se sculă să mă întâmpine, cu câtă frăţească tandreţe mă îmbrăţişă, cu câtă ciudată duioşie îmi zâmbi şi îmi vorbi cu atâta uşurinţă şi frumos! În toată simplitatea încântătoare a atitudinii ei se simţea fineţea rasei, a educaţiei, o inimă bună, o drăgălăşenie plină de sfială, şi în acelaşi timp o uimitoare şi încântătoare lipsă de stânjeneală, precizie şi graţie în mişcări şi un farmec neînţeles în modulaţiile glasului puţin cântat, profund, de-o suavitate rafinată, ca şi puritatea şi limpezimea ochilor cenuşii, înconjuraţi de gene negre, care zâmbeau parcă întristat…

Şi totuşi, această cunoştinţă neaşteptată, această bruscă descoperire că fratele îşi are viaţa lui proprie şi

ascunsă nouă tuturor, că nu e ataşat numai de noi, mă rănise teribil. M-am simţit din nou singur pe lume, singur cu toată tinereţea asta a mea, cu toată primăvara asta care mă înconjura, şi am încercat un fel de amărăciune şi deznădejde, în vreme ce-mi spuneam parcă: „Ce să-i faci, poate aşa-i mai bine, acum sunt complet lib ei… *pe-acest meleag de basm ce poarta mi-a deschis*… Iar ţara de basm mi se înfăţişa sub chipul primăvăraticelor necuprinsuri ale Rusiei din sud, care îmi fermecau tot mai avan imaginaţia cu suflul lor de altă dată, dar şi cu noul şi contemporaneitatea lor. În contemporaneitate descopeream un ţinut măreţ, neasemuit de bogat, ce te încânta cu frumuseţea câmpiilor şi stepelor sale, cu pitorescul cătunelor şi staniţelor sale, cu magnificul Niprului şi al Kievului său, unde locuia un popor puternic şi gingaş, frumos şi curat în orice amănunt al traiului său – urmaşul adevăraţilor slavi de peste Dunăre şi Carpaţi… Iar dincolo, în vechime, era leagănul său, era un Igor şi un Sviatopolk, erau pecenegii şi poloveţii – da, până şi aceste cuvinte mă fermecau – apoi erau veacurile luptelor căzăceşti cu turcii şi cu leşii, taberele de la Praguri şi Hortiţa, sihla stufărişului şi gârla Hersonului… Mă scotea din minţi „Cântecul oştii lui Igor”…*Cu voi, zice – alături, Fraţii mei de-oştire, Lancea voi a-mi frânge în larga câmpie-a poloveţilor… Ori furtuna şoimii-i mină către zare Oare-s corbi aceia, care cârduri multe către Donul Mare dau năvală, vin…*

La Sula cei cai rânchează şi rânchează, Paloşe la Kiu glas de slavă dau, Novegrad de surle şi trâmbiţi răsună, Steaguri adunatu – s-au într-o oaste mare Fără vreo zăbavă, iată, la Putivi…

Sprijinind picioru-n daurita scară, Sări-n şa degrabă Igor şi porni, Porni cneazul iute prin câmpia largă, Măre, prin câmpia dinspre zori de zi…

Calea soarele-i tăia, Culcând neguri înaintea-i, Cu furtuni Noaptea gemea Stârnind păsări din deşi suri, Iar din frunza codrului, Div porni să dea poruncă Neumblatelor meleaguri Din Pomoria şi Volga, şi Posulia,

Suroja, Glăsuirea să-i asculte

Dondăne avan căruţe-n miez de noapte, la stârnite lebezi, zvon temut iscând Igor către Don oastea îşi conduce… Croncănit de vulturi fiare din pustie Cheamă la ciolane, la pradă îmbie, Vulpile, nvrăjbite, la călite scuturi, Cele roşii scuturi, crunte se repăd…

Oh, rusesc Pământ, pierit-ai tu în zări!… *Pogorâră-apoi roşii zori de sânge, Dinspre mare negru norul năvăli… Fulgere albastre tresaltă sprinţar… Straşnic tunet fi-va*! *Şi ploua-va ploaie mare de săgeţi*!… Apoi mai jos:

Oare cine sună, oare ce vuieşte la *crăpat de ziuă, n zorii cei de zi*?…

Negură de vis văzuse Sviatoslav: *Se făcea că parcă, colo-n deal la Kiu, Mă-nvălise, măre, încă de cu sară, Cu linţoliu negru ca şi neagra noapte, şi pe-un pat de tisă cum şedeam stingher*.

Iată că-mi aduce pe tipsie cupa, Cu-albastru mied, cu fiere-ndoit…

Către miez de noapte marea-nvolburată-i…
Cel de sus veghează
Şi lui Igor cneazul
Drumul i-l arată
Din Polovicean pământ
Spre Pământ rusesc
Şi-a Măriei-sale daurit pristol.

Stins-a asfinţitul pălălaia roză, Igor cneazul doarme, ba Igor veghează, Igor în minte câmpia măsoară De la Donul Mare până la Doneţ…

Nu trecu mult şi iarăşi am pornit să bat drumuri. Şi am văzut acele maluri ale Doneţului către care fugise cândva din captivitate cneazul, ca

Sobolu-n stufăriş şi dalbul şoim pe apă…

Apoi am fost pe Nipru, exact acolo unde fluviul *„străpuns-a munţi de piatră, câtu-i Pământul polovician”* şi am navigat pe apa lui pe lângă satele albe şi vesele, printre şesurile largi de-a dreapta şi de-a stingă lui, neînchipuit de albastre, aproape sinilii, până dincolo de Kiev… Dar cum şi unde să găsesc cuvintele ca să exprim ceea ce pe atunci

intona în sufletul meu un imn frumuseţii, odată cu cântul primăverii aceleia şi cu cântul despre oastea lui Igor??

Sfântul soare luminează-n cer, fără Igor cneazul pe Pământ rusesc! *Pe Danubiu cântă fetele-n sobor împletite glasuri zarea o străbat, Până peste mare, pân-la Kiul mare…*

Din Kiev am plecat la Kursk, la Putivi…

Pune, frate, şaua pe-ai tăi sprinteni cai, Ai mei înşeuaţi-s, la Kursk ne adastă…

Abia mult mai târziu am îndrăgit Kostroma, Suzdalul, Ugliciul, Rostovul cel Mare; pe atunci încă trăiam sub altă vrajă… Şi ce-are a face dacă acest Kursk era doar o capitală de gubernie îngropată-n plictis, iar colbuitul Putivi şi mai plicticos? Mă întreb dacă nu cumva tot atâta sălbăticie şi pustiu domneau aici şi în zorii aceia de zi când pe valul de pământ ce-şi aricea ameninţător parii palisadei răsuna bocetul Iaroslavnei:

Plânge Iaroslava şi se vaită-avan La Putivi, în zori, pe înaltul val: *„Măre, mi-oi lua eu zborul pe Danubiu, Alde pescăruşul ape săgetând*, şi *muia-voi, măre, în unda Kaialei Mâneca scurteicii mele de biber Obloji-voi apoi rana sângerândă Pe voinicul trup al cneazului răpus…”*

XVII

Pe la Putivi era drumul meu de întoarcere. De data asta eram grăbit să ajung acasă: până una alta, patima vagabondajului mi-o potolisem întrucâtva, simţeam nevoia de odihnă şi de muncă, iar vara ce-aveam s-o petrec la Baturino mi se părea încântătoare – şi cât eram de bogat în cele mai frumoase nădejdi, planuri şi încredere în destin! Dar nu există nimic mai primejdios decât să te încrezi excesiv în destin, cine n-o ştie?…

Pe scurt, am făcut un popas la Oriol.

Aici aproape că luaseră sfârşit colindările mele: numai peste câteva ceasuri aveam să fiu la Baturino. Îmi rămânea doar să studiez puţin Oriolul – oraşul natal al lui Leskov şi al lui Turgheniev – şi să aflu în sfârşit ce este o redacţie şi o tipografie.

Debordam de energie, dar mă înnegrisem şi slăbisem

ca un ţigan care a bătut drumurile a cinci iarmaroace: atâta umblasem pe jos, atâta navigasem pe Nipru, şi mereu pe punte, sub dogoarea încântătoare a soarelui, în strălucirea apei şi a coşului incandescent al vaporului, deasupra căruia cât era ziua de lungă tremura şi se topea un văl fin ca de sticlă din dogoarea şi valul dens de căldură omenească, al maşinilor şi bucătăriilor. De aceea trebuia să mă răsplătesc într-un fel. Astfel, coborând în gara Oriol, am poruncit birjarului să mă ducă la cel mai bun hotel…

Era într-un amurg violaceu, pretutindeni se aprinseseră luminile, iar în parcul de dincolo de râu cânta fanfara. Cine nu cunoaşte sentimentele acelea vagi, dulci şi fascinante, pe care le încerci seara, aflându-te într-un oraş mare, necunoscut?… Cu aceste sentimente am luat masa în restaurantul gol al hotelului gubernial onorabil, unde mă dusese birjarul, şi am stat apoi în balconaşul din fier forjat al odăii mele, deasupra felinarului din stradă înfipt sub un copac şi luminându-i frunzişul ce părea metalic. Jos se plimba lumea cu râsete, vorbă, punctând întunericul cu roşul ţigărilor; în casele mari de peste drum ferestrele erau deschise, şi după ele se vedeau odăi luminate, oameni bând ceai în jurul mesei sau făcând vreo treabă – viaţă străină care te îmbie şi pe care la asemenea ceas o urmăreşti cu o deosebită putere de observaţie…

Mai târziu, rătăcind fără sfârşit pe lume, am trăit multe asemenea ceasuri de calm însingurat, care stârneşte puterea de observaţie, şi multora din ele le datorez o înţelepciune nesân noaptea aceea din Oriol însă numai de înţelepciune nu-mi ardea mie, în timp ce aplecam urechea la sunetele fanfarei care ajungeau când şi când până la mine de dincolo de râu, uneori melodioase şi răscolitoare, alteori într-un bubuit trist şi eroic…

Mă dezvăţasem cu totul să dorm ca tot omul şi mi se păru ciudat în noaptea aceea patul încăpător moale şi curat, întunericul şi liniştea camerei mele spaţioase. Dimineaţa m-am trezit la fel ca pe drum – cum înfloriră zorile. Aşa se explică de ce am venit la redacţia „Golos”-ului la un ceas cu totul nepotrivit.

Dimineaţa era zăpuşitoare. Strada principală, albă, golaşă, era încă pustie. Ca să scurtez aşteptarea sorocului când aş fi putut să mă prezint la redacţie fără să calc prea tare regulile politeţii, am pornit mai întâi pe stradă în jos, am trecut nu ştiu care pod, ieşind în alta, mare, comercială, cu tot felul de depozite şi hambare vechi, prăvălii de fierărie, chimicale, coloniale şi îndeobşte acea bunăstare greoaie care frângea rafturile oraşelor ruseşti, de pe atunci. În armonie cu acest belşug de bunăstare şi de soare dens al dimineţii, dăngănau gros şi vajnic clopotele la biserica înaltă şi greoaie de lângă Orlik, chemând la rugăciune. Şi în acest dangăt tremurător – care vibra şi în mine – am mai trecut un pod, am urcat dealul spre primărie şi altele asemenea, spre casele stil cu faţadele în stucatură de pe vremea domniei lui Nicolae I şi Alexandru al III-lea, în faţa cărora, pe lângă o piaţetă lungă, scăldată în lumină, se întindea un bulevard cu o alee largă de tei, aureolat de frunzişu-i proaspăt şi umbra străvezie. Recunoscând strada pe care se afla „Golos”-ul, am întrebat un trecător dacă-i departe redacţia.

— Uite-o acolo, la doi paşi! îmi răspunse el.

Şi deodată am simţit că-mi palpita inima de emoţie: peste câteva clipe aveam să trec pragul redacţiei.

Dar simplitatea acesteia era cu adevărat provincială. După piaţă începeau grădini fără sfârşit, străzi liniştite şi umbroase înecate în verdeaţa lor, cu caldarâmul năpădit de iarbă, într-o astfel de stradă, înconjurată de o grădină mare, se înălţa clădirea lungă cenuşie care-mi fusese indicată. M-am apropiat şi, văzând uşa spre stradă întredeschisă, am tras de minerul clopoţelului… Undeva în depărtare ţârâi soneria, fără a produce însă vreun alt efect – casa părea nelocuită, de altfel, ca toate câte erau împrejur: linişte, grădini frumoase, o dimineaţă însorită într-o capitală de gubernie din stepă… Am sunat iarăşi, şi după ce am mai aşteptat, m-am hotărât să intru. Vestibulul lung ducea undeva în fund. M-am îndreptat într-acolo şi am văzut o sală mare, joasă, îngrozitor de murdară, plină cu maşini, cu podeaua slinoasă presărată cu hârtii

unsuroase rupte. Toate maşinile funcţionau, huruind măsurat şi plimbând încolo şi înapoi nişte plăci de plumb închise la culoare pe sub cilindri şi arbori negri, ridicând şi lăsând plasa în cadenţă şi punând deoparte una după alta foi mari de hârtie albe pe dedesubt, acoperite cu boabele negre ca de icre ale literelor, şi de la toate aceste maşini, al căror vuiet şi larmă se contopea uneori şi cu glasurile zeţarilor şi tipografilor care se strigau unii pe alţii, venea un suflu şi un miros iute şi plăcut de cerneală tipografică, hârtie, plumb, gaz şi ulei – lucruri care mi-au devenit numaidecât (şi mi-au rămas de-a pururi) atât de dragi şi fără seamăn.

— Redacţia? se răsti cineva din mijlocul acestui vârtej, vuiet şi larmă. Aicea-i tipografia! Hei, ia du-l pe dumnealui la redacţie!

Şi, răsărind ca din pământ, mi se arătă la picioare un băieţaş soios, cu capul ca o bilă şi părul aricit lucindu-i de plumb.

— Poftiţi pe-aicea!

Am pornit tulburat după el, înapoi, în vestibul, şi peste puţin şedeam în încăpătoarea odaie de primire a redactorului-şef, care se dovedi a fi o femeie tânără, micuţă şi drăgălaşă, apoi în sufragerie, la o ceaşcă de cafea, de parcă aş fi fost de-al casei. Redactorul-şef mă îndopa cu bunătăţi şi mă descosea, după cele câteva vorbe drăguţe despre versurile mele publicate într-o revistă lunară din capitală şi invitaţia de a colabora la „Golos”… Eu roşeam, mulţumeam şi zâmbeam stângaci, abia izbutind să-mi ascund încântarea de a fi făcut o asemenea cunoştinţă neaşteptată, luam cu mâini puţin tremurătoare câte o prăjitură care mi se topea şi-mi îndulcea gura… Toate sfârşiră deodată, când gazda, auzind după uşă glasuri voioase, tăcu o clipă, apoi îmi spuse râzând:

— Iată că vin şi frumoasele adormite! Am să-ţi prezint îndată două făpturi fermecătoare, pe verişoara mea Lika şi pe prietena ei Saşenka Obolenskaia…

Şi numaidecât intrară în sufragerie două tinere fete, îmbrăcate în sarafane brodate, cu mărgele şi panglici în

toate culorile, şi cu mâneci largi care le dezveleau până la cot braţele tinere şi plinuţe…

XVIII

Era de-a dreptul uimitoare lunatica lipsă de voinţă şi iuţeala cu care m-am lăsat pradă a toate câte îmi căzuseră pe cap aşa din senin şi care, începând cu atâta dulce uşurinţă şi lipsă de grijă, aveau să-mi aducă un nespus chin şi suferinţă şi să-mi răpească atâta vlagă trupească şi spirituală!…

Oare de ce a căzut alegerea mea asupra Likăi? Obolenskaia nu era nici ea urâtă. Însă Lika, intrând, m-a privit mai prietenos şi mai atent, mi-a vorbit mai vioi şi mai cu multă simplitate… La drept vorbind, mă îndrăgostisem de tot şi de toate din jur, de toată feminitatea aceea tânără care mă înconjura, de pantofiorii amfitrioanei şi de sarafanele brodate ale celor două fete, cu toate panglicile, mărgelele, braţele plinuţe şi genunchii prelungi şi rotunjiţi, de acele odăi provinciale spaţioase, dar nu prea înalte, cu ferestrele dând în grădina scăldată de soare; mă îndrăgostisem până şi de bătrâna dădacă ce adusese în sufragerie un băieţaş puţintel transpirat, cu obrajii rumeniţi de alergătură, de la plimbarea unde fusese, care, cât timp mama îl săruta şi-i descheia hăinuţa, stătu să mă privească grav şi atent cu toată lăcomia ochilor săi albaştri… Tocmai atunci sosi femeia să strângă masa, ca s-o aşeze pentru dejun, iar amfitrioanei îi veni ideea că n-ar trebui să plec, ci dimpotrivă, să iau masa cu ele, după cum nu ar fi trebuit nici să părăsesc pe curând Oriolul; Lika îmi luă şapca din mână, se aşeză la pian şi începu să zdrăngăne un simulacru de vals… într-un cuvânt, am plecat de la redacţie abia pe la ora trei, complet năuc din pricina iuţelii cu care a trecut vremea: pe atunci nu ştiam că iuţeala cu care dispare timpul este primul semn al apariţiei aşa-zisei dragoste, ce se iscă mai întotdeauna într-o voioşie absurdă, semănând a beţie de eter…

XIX

Aşa începu pentru mine încă o dragoste, căreia îi era menit să fie un mare eveniment în viaţa mea. Iar începutul

l-a însemnat o întâmplare de două ori surprinzătoare.

Părăseam Oriolul cu toată melancolia şi duioşia primei despărţiri de nişte locuri îndrăgite şi apropiate sufletului meu şi cu nădejdi aprinse într-o nouă întâlnire pe curând cu fiinţa iubită. Şi-mi fu dat ca tocmai în ziua aceea să treacă prin Oriol un tren expres princiar îndoliat. Trebuia să sosească fix la două, numai cu o oră înaintea trenului meu, aşa încât noua mea prietenă, proprietara „Golos”-ului, care în mod obligator trebuia să asiste la sosirea lui, îmi propuse să mă ducă cu trăsura ei la gară, dându-mi în felul acesta prilejul a vedea o privelişte rară. Iată de ce la fel de pe neaşteptate cum mă pomenisem la Oriol, m-am pomenit într-o mulţime pe cât de mare pe atât de aleasă, care, tălăzuind înaintea şirului de soldaţi aliniaţi pe peron ca la paradă, aştepta sosirea acelui ceva vajnic şi lugubru ce venea, se apropia…

Mă înconjurau tot soiul de notabilităţi ale oraşului şi guberniei, fracuri, uniforme cusute cu fir, tricornuri, epoleţi grei de atâtea grade şi un întreg sobor de odăjdii şi mitre. Oricine nimereşte într-un asemenea anturaj plin de gravitate şi fast, se molipseştenumaidecât de amorţeala care-l domină, astfel că m-am dezmeticit abia după o jumătate de oră de şedere pe peron doar în clipa când cu huruit şi larmă se prăvăli parcă asupra noastră şi a gării întregi uriaşa locomotivă cu steaguri negre fluturând de-o parte şi de alta, după care fulgerară prin faţa ochilor vagoane de un albastru-închis lăcuit, cu geamuri mari curate, acoperite de perdelele de mătase şi steme cu vulturi de aur… Deodată toată mulţimea celor ce-l întâmpinau se dădu înapoi, iar din vagonul de mijloc al trenului, care se şi oprise uşurel şi exact la locul cuvenit, se ivi, păşind sprinten pe postavul roşu de cu vreme aşternut pe peron, un tânăr husar de o statură gigantică, în dolman stacojiu, cu părul blond-roşcovan, trăsăturile regulate ale feţei bine conturate, cu nări fine, arcuite parcă a dispreţ şi bărbia puţin ieşită în afară, care mă uimi nespus cu înălţimea sa de-a dreptul neomenească şi lungimea de necrezut a picioarelor subţiri, agerimea

ochilor împărăteşti, dar mai ales, ţinuta mândră a capului uşor dat pe spate, acoperit cu zulufi blonzi-roşcaţi şi cu un barbişon roşcovan ascuţit, şi el buclat…

Puteam oare să-mi închipui în acea caldă zi de vară *cum* şi *unde* îl voi mai revedea?!

XX

De atunci s-a prefirat o viaţă.

Rusia, Oriol, primăvara… Şi acum iată, Franţa, sudul, zilele de iarnă mediteraneeană.

De multă, foarte multă vreme suntem amândoi în streini, în iarna asta mi-e vecin aici pe aproape, şi-i grav bolnav. Şi iată că într-una din dimineţi despăturesc un ziar franţuzesc local şi numaidecât îl las să cadă – s-a sfârşit. Lungă vreme l-am urmărit de departe şi cu încordare prin intermediul ziarelor şi am tot privit din înaltul măgurii mele la promontoriul acela ghebos unde îi simţeam necontenit prezenţa. Acum cu prezenţa asta s-a sfârşit.

Dimineaţa e însorită şi rece. Ies din casă şi cobor în grădina mea în trepte, pe platforma de sub palmieri presărată cu pietriş, de unde se deschide un întreg univers de văi, munţi şi mare, scânteind sub soarele sudic în sineala văzduhului. Uriaşul şes împădurit, brăzdat de valurile dealurilor şi ale văilor urcă treptat dinspre mare către culmile subalpine unde mă aflu eu. Dedesubtul meu, mai în dreapta, în vârful unei culmi stâncoase şi abrupte se înalţă în jurul ruinelor ce au mai rămas de pe urma cetăţii străvechi şi a unui turn sarazin ce mai dăinuie şi azi în toată maiestatea lui primară, unul din străvechile cuiburi vultureşti din Provence, ceva la fel de primar şi de grosolan, din piatră cenuşie, desfăşurându-se în mai multe trepte unite între ele, acoperit pe deasupra de solzii negri-ruginii ai olanelor vechi. Departe în zare, cât vezi cu ochii, urcă până sus către linia cerului lăptos înceţoşarea de asemeni lăptoasă a mării. Iar promontoriul acela ghebos aflat ceva mai la stânga se pierde în scânteierile marine matinale care-l înconjoară, mişcătoare…

Privesc multă vreme într-acolo. Mistralul ce s-a stârnit se năpusteşte uneori în grădină, flutură din

frunzişul aspru şi pletos al palmierilor, foşneşte şi şuieră uscat, ca pe vreme de arşiţă, şi totuşi rece ca în coroanele mortuare…

Să mă duc? E straniu şi de necrezut să vezi pe cineva de două ori în viaţă şi de fiecare dată în prezenţa morţii. Şi în general totul e de necrezut. Oare e cu putinţă ca acest soare de pe cer ce scânteiază în clipa asta şi pogoară, iată, acele culmi albastre, însorite, asemenea unor năluci, în vise de fericită nepăsare faţă de toate vremile şi toate neamurile, ce s-au perindat înaintea lor, e cu putinţă oare să fie acelaşi soare care ne-a încălzit cândva pe amândoi?

Toată ziua a bătut mistralul, toată ziua palmierii au foşnit ascuţit şi a scânteiat rece şi neliniştit marea.

Spre seară parcă s-a mai potolit.

La ceasurile patru sunt pe promontoriu… şi merg mai departe.

Drumul urcă printre grădini cu vegetaţie luxuriantă, de-a lungul unui maiestuos bulevard. În sfârşit, iată şi domeniul mare şi străvechi cu casa lui albă şi impunătoare în adâncul unui parc întins, dincolo de porţile larg deschise, la capătul unei lungi alei de sumbri palmieri. Soarele ce se pleacă spre asfinţit, toată strălucirea şi lumina cerului în apus au rămas pe după casă.

Iată şi primul semn lugubru – aceste porţi deschise larg şi liber de către moarte în faţa oricui, ca şi mulţimea automobilelor ce staţionează în faţa lor.

Aleea e pustie, toţi au intrat în casă, pesemne. Mă îndrept cu paşi repezi spre ea. Pietrişul foşneşte sub picioare.

Pustiu e şi peronul… încotro?

Rostesc acest cuvânt numai pentru că m-am oprit descumpănit. Văd înaintea mea pe peron ceea ce n-am mai văzut de zece ani întregi, ceva care mă uimeşte aşa cum m-ar fi uimit priveliştea vieţii trecute înviind în mod miraculos: un ofiţer rus bălai, în uniformă, cu epoleţi…

Uşa de la intrare, mare, cu geamuri, e şi ea larg deschisă, în spatele ei se află un vestibul întunecat şi o altă uşă identică cu prima, iar după aceea penumbra unui

spaţios salon franţuzesc, ceva straniu şi încântător: storuri de mătase translucidă acoperind ferestrele ogive, care în bătaia soarelui sunt de culoarea caldă a rodiei, şi, lucru neobişnuit la un ceas atât de matinal, sub tavan, policandrul lucind palid cu luminile-i de mărgăritar.

În vestibul, o mulţime deasă şi tăcută. Mă strecor cu ciudată smerenie către cea de-a doua uşă, apoi ridic ochii – şi zăresc numaidecât un chip de ceară şi de cenuşă în sicriul neînchipuit de lung, în sarcofagul acela de stejar galben, fruntea înaltă a Romanovilor şi întreg capul acela de bătrân mort, astăzi cărunt, nu blond-roşcat cum era altă dată, dar tot trufaş şi voluntar: barbişonul încărunţit e scos puţin în afară, iar nările au o tăietură fină, parcă puţin dispreţui

Apoi simt şi văd cele înconjurătoare. Da, penumbra stranie, storurile ce lasă să pătrundă lumina soarelui în asfinţit, filtrând-o prin roşul lor ca de rodie, policandrul ce scânteiază cu luminile-i de mărgăritar, flăcăruile subţiri, palide şi tremurătoare ale lumânărilor înfipte în sfeşnicele înalte, bisericeşti. Şi aici mulţime, doar că ea stă pe lângă pereţi în timp ce aproape tot mijlocul salonului e ocupat de *el*. La peretele din stânga, sprijinit de căminul de marmoră cu oglinda acoperită, se înalţă şi luceşte din stejaru-i lăcuit capacul sicriului de o formă neobişnuită – masiv, lăţit în părţi. Iar în colţul dinspre căpătâiul mortului, pe măsuţa dinaintea unei străvechi icoane de argint, pâlpâie molcom şi gingaş o candelă, ca în odaia copiilor, păzindu-le somnul…

Da, aproape tot restul salonului e ocupat de acest sicriu în formă de sarcofag, care şi el se lărgeşte în mod ciudat în părţi, un sicriu neînchipuit de lung şi de adânc, lucind din lemnul său proaspăt lăcuit, frumos lucrat şi te înspăimântă cu masivitatea lui impresionantă – fiindcă în el se mai cuprinde un altul, din tablă de zinc, căptuşit pe dinăuntru cu catifea albă.

De jur-împrejurul sicriului a încremenit în poziţie elegant încordată garda lui de onoare, alcătuită din ofiţeri şi cazaci: cu săbiile scoase, aplecate spre umărul drept şi

chipiele ţinute în stânga îndoită din cot, cu ochii exprimând supunere totală aţintiţi spre *el*. Cât despre mort, mai nemişcat decât garda lui, zace întins în toată lungimea-i de necrezut, acoperit până la piept cu tricolorul. Faţa lui înainte vreme atât de interesantă şi de rasată, acum e bătrâneşte simplă – un chip ca din popor. Părul încărunţit e moale şi rar, fruntea chelboasă mult dezgolită. Capul acesta pare acum masiv, pe umerii săi înguşti şi slabi ca de copil. E îmbrăcat cu o cerkeskă veche sură-roşcată cu totul simplă şi lipsită de orice podoabă – numai cu crucea Sfântului Gheorghe pe piept – mânecile largi, dar mult prea scurteai dezgolesc mâinile mai sus de încheietura palmei slabe şi plate, mâini mari şi gălbejite încrucişate stângaci, bătrâne şi ele, dar încă puternice, ce te uimesc prin încremenirea lor de parcă ar fi de lemn, iar una din ele ţine strâns cu o putere de necrezut, de parcă ar ţine un paloş, o cruce de chiparos neagră, străveche, adusă de pe muntele Athos… Mă apropii şi mă opresc la picioarele sicriului, lângă jerbele de palmier şi coroanele de flori sprijinite de el.

Îndată după aceasta începe slujba. Din odăile din fund apar rudele, preotul îşi pune odăjdiile, în mâinile noastre ale tuturor ard molcom făcliile de ceară cu lumina lor caldă şi gingaşă… Cât de cunoscute şi intrate în deprindere îmi par toate astea – cântări molcome şi armonioase, zăngănit măsurat de cădelniţă şi mişcătoare invocări pătrunse de durere, rugăciuni care au răsunat de atâtea milioane de ori pe acest pământ! Se schimbă în ele doar numele, doar numele, când vine vremea şi rândul fiecăruia!

— Binecuvântat este Domnul Dumnezeul nostru acum şi pururea şi în vecii vecilor amin…

— Cu pace domnului să ne rugăm…

— Pentru robul tău ce s-a înfăţişat înaintea ta, Doamne…

În timp ce eu tot mai deapăn firul amintirilor din ziua aceea însorită când stăteam pe peronul gării din Oriol… Dar amintirea e fugară, oricât de vie ar părea, şi se

destramă numaidecât… Triste şi cu sfială ne învăluie litaniile rugăciunilor pentru „credinciosul nostru suveran, prinţul moştenitor”, care „s-a înfăţişat” printre cei mulţi, unde-l aşteaptă „împăcarea întru Cristos”, şi-i însetat de „odihna liniştită a fericitei pomeniri…”, „nădăjduind neosândit să stea înaintea înfricoşatului pristol al slavei Domnului…”

Tot mai este expresiv chipul acesta de mort care-şi întoarce faţa spre ceva ce nouă ne este inaccesibil, dar împăcat deja şi plin de tihnă. Pleoapele bombate sunt pecetluite, buzele strânse înălbesc incolore ca cenuşa sub mustaţa rară… Văd venele uşor umflate pe tâmplele late bătrâneşti – mâine vor fi negre, îmi zic eu. Mă gândesc la anii lui care s-au scurs, o viaţă atât de mare şi de complexă, şi mă gândesc şi la a mea…

— Încă ne rugăm pentru odihna sufletului adormitului rob al Tău, Doamne… şi iertată să-i fie orişice greşeală cu voia sau fără de voie…

— Rugămu-ne ţie, Cristoase, împăratul nostru cel fără le moarte şi Dumnezeul nostru, pentru mila dumnezeiască, împărăţia cerurilor şi iertarea păcatelor…

Privirea mea, care întârzie iarăşi asupra tricolorului ce acoperă picioarele şi cerkeska până la piept, zăreşte mâna aceasta împietrită cu crucea neagră încleştată în ea, şi aceste feţe ale gărzii de onoare cu o expresie de supunere încremenită pe ele, chipiele, stiletele şi epoleţii pe care nu i-am văzut de zece ani…

— Chipul Tău este slava-ţi nespusă în cuvinte… ai milă de creatura ta, Stăpâne, şi dăruieşte-i patria dorită…

Când ieşim din casă, constatăm că afară s-a lăsat seara. Soarele abia a asfinţit şi după palmierii negri tălăzuieşte o jarişte roză ca de incendiu. Înaintea mea se deschide până departe uriaşa privelişte a acestor veşnice ţărmuri mediterane. În adâncul ei, pe cerul învăluit de pâcle reci dinspre soare-răsare, siniliu şi trandafiriu, tronează cu semeţie piscurile înzăpezite din Hautes Alpes, străine de tot ce-i viu, gata să-şi stingă lumina de-un zmeuriu lugubru şi să se retragă în noaptea lor de iarnă

primordială, în timp ce poalele au şi fost potopite de văluri ceţoase… Şi marea de sub ele s-a mohorât şi-i de-un albastru rece, neprietenos…

XXII

Noaptea pe măgura mea totul urlă şi vuieşte, şi freamătă în bătaia mistralului. Brusc, mă trezesc din somn. Visasem ori poate numai îmi amintisem în vis cum după slujba prohodirii îşi lua rămas bun de la *el* o fată înaltă, ultima dintre rudele *lui*, toată în negru, înfăşurată în vălu-i lung de doliu. Se apropiase cu simplitate şi se aplecase cu atâta gingăşie feminină şi dragoste, acoperind pentru o clipă cu vălul ei uşor marginea sarcofagului şi umărul bătrânesc, slab şi îngust, ca de copil, îmbrăcat în cerkeskă…

Mistralul se năpusteşte, aleargă dezlănţuit, crengile palmierilor, foşnind avan şi tumultuos şi amestecându-se între ele, parcă fug şi ele undeva… Mă ridic din aşternut şi cu greu izbutesc să deschid uşa spre balcon. O răsuflare de gheaţă îmi învăluie obrazul, iar deasupra capului se deschide ceva negru-albăstrui, ca metalul călit, ţintat cu stele albe, albastre şi roşii. Totul aleargă, se năpusteşte undeva, cine ştie unde…

Îmi fac semnul crucii încet, privind acest cer ameninţător şi îndoliat, care se roteşte] şi pluteşte încotrova deasupra mea…

CARTEA A CINCEA

Primăvara întâilor mele colindări pe coclaurile vieţii a însemnat şi ultimul priveghi la schitul adolescenţei.

În prima dimineaţă la Oriol m-am trezit încă acelaşi care fusesem pe drumo fiinţă singuratică, liberă, calmă, streină de oraşul şi de hotelul în care trăsesem – până şi ora era neobişnuită unui ei tadin: abia mijeau zorii. A doua zi însă mă sculai târziu, în rând cu toată lumea, intrând pe făgaşul urban. Iar îmbrăcându-mă cu migală, mă cercetam în oglindă cu un ochi critic… Cu o zi înainte, la redacţie, aproape că-mi fusese ruşine de pieliţa obrajilor rumenă, ca de ţigan, şi de trăsăturile feţei uscăţive înăsprite de răsuflările stepei, dar mai cu seamă, de claia aceea de păr.

Era absolut necesar să mă ocup niţeluş de mine, ca să arăt şi eu cuviincios. Dăduse peste mine un adevărat noroc; în ajun situaţia finanţelor mele suferise fără veste o îmbunătăţire simţitoare. Pe lângă invitaţia de a colabora, redacţia îmi oferise şi un avans, pe care eu, roşind până în albul ochilor, cu mare jenă, l-am primit totuşi. Şi iată-mă pe strada principală, înfipt lângă tejgheaua unui debit de tutun, ca să-mi cumpăr ţigări scumpe, iar după aceea călcând pragul unei frizerii. La plecare, claia arăta considerabil şi plastic micşorată, răspândind valuri de parfum, în timp ce eu călcam ţanţoş în starea aceea de înviorare familiară oricărui bărbat când iese de la frizer. Inima îmi dădea ghes s-o pornesc numaidecât spre redacţie, ca să mă afund iarăşi în şuvoiul acela sărbătoresc de impresii noi pe care soarta mi le hărăzise cu atâta dărnicie în ajun. Cu toate acestea nu se putea să merg la ora aceea, nu, era absolut cu neputinţă. „Cum, a venit iarăşi? Şi iar de dimineaţă?” Aşa încât am pornit să colind oraşul. Întâi, ca şi ieri, o luai în jos pe Bolhovskaia, de acolo pe Moskovskaia, arteră comercială lungă şi latră care ducea spre gară, şi am mers aşa de-a lungul ei până când, după un arc triumfal, a rămas pustie şi părăginită; atunci am cotit în mahalaua Puşkarnaia, încă mai sărăcăcioasă şi părăginită; de acolo m-am întors iarăşi pe Moskovskaia; când să cobor spre Orlik şi, lăsând în urmă vechiul pod de lemn care se cutremura şi vuia sub roţile căruţelor şi trăsurilor, în timp ce urcam spre primărie, se porniră a dăngăni clopotele de la toate bisericile şi de-a lungul străzii largi trecu pe lângă mine trăsura arhiereului trasă de doi cai vajnici, negri-corb, ce dănţuiau în pas sprinten şi totuşi măsurat, într-o demnă contradicţie cu spornica grabă a clopotelor; arhiereul binecuvânta cu mişcări intrate în deprindere trecătorii din dreapta şi din stânga, câţi îi ieşeau în cale.

Din nou redacţia zumzuia ca un stup de albine. Micuţa Avilova trebăluia harnică la masa ei uriaşă. Văzându-mă, doar îmi zâmbi prietenoasă şi se aplecă iarăşi peste hârţoage. Dejunul, ca şi în ajun, fu lung şi vesel,

după care Lika ne cântă la pian o bucată furtunoasă, apoi toţi trei, Lika, Obolenskaiaşicumine, ne-am dat în leagănul din grădină. Seara, după cină, Avilova mi-a arătat casă, plimbându-mă prin toate odăile. În dormitor ne privi din ramă un individ posac şi netuns, cu ochelari şi nişte umeri largi şi ciolănoşi. „Răposatul meu soţ”, spuse în treacăt Avilova, ceea ce mă uimi nespus: absurditatea unirii părosului ftizie cu această femeie drăguţă, plină de vitalitate, care-l numea soţul ei, mi se părea cu totul împotriva firii.

Într-un târziu Avilova puse mâna iarăşi pe manuscris, iar Lika se ivi gătită şi ne anunţă în jargonul ei, care mă făcea să roşesc pentru ea – „Şi acum, copiii mei, dispar!” Şi într-adevăr dispăru. Nu mult după aceea plecam cu Obolenskaia după treburi. Îmi propusese s-o însoţesc pe strada Karacevskaia, unde avea să treacă pe la lenjereasă, şi drept să spun, îmi făcu plăcere mărturisirea ei care instaura între noi o neaşteptată intimitate. Cu acelaşi sentiment de apropiere am mers alături pe străzile oraşului, ascultându-i glăsciorul limpede; iar la lenjereasă m-am îmbătat de jertfa răbdării mele, aşteptând să-şi termine-tratativele şi consfătuirile.

Când ne întorceam pe aceiaşi Karacevskaia, se însera, „îţi place Tur gheme v?” mă întrebă după o tăcere. O privii jenat – pentru că mă născusem şi crescusem la ţară, mi se punea mereu această întrebare, bănuindu-mă că aş avea o deosebită înclinaţie pentru Turgheniev.

„În sfârşit, n-are importanţă, spuse în cele din urmă, oricum, tot o să fie interesant. Aici pe aproape există un conac despre care se spune că ar fi fost descris în romanul său «Un cuib de nobili». Vrei să-l vezi?”

Şi am pornit spre marginea oraşului, unde, într-o ulicioară rătăcită printre livezi, pe malul râpos al Orlinkului, în parcul bătrân şi părăsit se întrezărea prin frunzişul dantelat al lui aprilie o casă de mult părăsită, cu coşurile dărâmate, în care îşi făcuseră cuib stăncuţele. Am stat mult s-o privim peste gardul scund, prin vălul verzui al parcului în care purpurile asfinţitului alcătuiau fundalul…

Liza, Lavreţki, Lemm… şi mă cuprinse un dor nespus de iubire…

Seara ne aflam cu toţii în parcul oraşului, la teatrul de vară – în semiobscuritatea care ne învăluia, şedeam alături de Lika, desfătându-ne laolaltă cu neghiobiile ce zornăiau şi bubuiau în orchestră şi pe scenă: într-o piaţă luminată de jos, frumoasele neveste de bürgeri şi vajnici oşteni în platoşe şi chivere strălucitoare tropăiau în ritmul vioi al muzicii şi ciocneau halbele de cositor, goale; după spectacol am cinat cu doamnele tot aici, în parc, pe terasa largă scăldată în lumini, cu o sticlă de vin la gheaţă. O sumedenie de cunoscuţi veneau să salute doamnele şi ele făceau numaidecât prezentările, iar cunoscuţii se arătau toţi foarte îndatoritori cu mine (în afară de unul singur, care, mulţumindu-se să mă salute în treacăt, nu mi-a mai acordat niciun pic de atenţie; omul acesta, un ofiţer foarte înalt, cu obrazul prelung, faţa palidă, ochi căprui cu privirea imobilă, favoriţi foarte negri, într-o redingotă nespus de elegantă şi pantalonul cu lampasuri strâns pe picior, mi-a pricinuit şi mai târziu tot dintr-o lipsă de atenţie, desigur, destule chinuri sufleteşti). Lika îi vorbi multă vreme şi râse, arătându-şi perlele dinţilor – ştia bine că toţi o admiră – iar eu nu mai puteam să-i privesc liniştit, şi când ofiţerul, retrăgându-se, i-a reţinut o clipă mâna în palma lui mare, am simţit că mă trec fiorii.

În ziua plecării tuna şi fulgera prima ploaie de vară. N-am să uit niciodată aceste fulgere şi nici trăsura uşoară ce ne ducea la gară – mă însoţea Avilova – şi cât eram de mândru pentru această trăsură şi pentru această vecină, şi straniul simţământ al primei despărţiri de „ea”, şi dragostea mea născocită în care începusem să cred cu adevărat şi acel simţământ mai trainic decât toate – fericit şi copleşitor – care-mi spunea că port cu mine un dar, un dar nepreţuit ce-l căpătasem la Oriol.

La gară m-au uimit figurile falnice, impunătoare ale aleşilor acestei lumi, unul şi unul, ca la paradă, care se înghesuiau pe peron, în aşteptare, şi cât de ţărăneşte simplu şi mocofan, cu toată strălucirea odăjdiilor, arăta

clerul, cu cruci şi cădelniţe în mâini, instalat în fruntea tuturor. Iar în clipa în care trenul princiar ţâşni cu toată forţa lui de trăsnet pe peronul gării şi ne orbi dolmanul roşu al unui gigant cu părul ca flacăra, totul se învârteji ameţitor, se amestecă şi se încurcă – şi nu-mi rămase în minte decât solemnitatea sumbră şi ameninţătoare a slujbei religioase. Apoi muntele de oţel al locomotivei lucind de unsoare, încadrat între două drapele negre, hăuli cu hohotu-i atotstăpânitor în coşul reînviat ce respira din nou cu năduf, pistonul smuci înapoi cotul său de oţel lucios şi pereţii albaştri de lac ai vagoanelor purtând podoaba vulturilor auriţi plutiră lin înainte… Mă uitam la roţile turnate din oţel care se învârteau tot mai repede şi mai repede, la tampoane şi arcuri, şi vedeam doar un lucru: toate erau acoperite cu un strat de colb gros, colbul acela fermecat al drumurilor sudice ale Crimeii; huruind şi ţăcănind din roţi, falnicul tren mortuar pierea în zare, ca să străbată Rusia, alergând spre capitala ei, în timp ce eu pluteam pe deasupra Crimeii de basm, legănat de farmecul legendarelor zile petrecute de Puşkin la Gurzuf.

Modestul meu tren local mă aştepta pe o linie secundară, undeva departe de peron, şi eram bucuros de ceasurile de singurătate odihnitoare care mă aşteptau între pereţii lui. Avilova rămase cu mine până la plecare, flecărind vesel, spunându-mi că speră să mă revadă pe curând la Oriol, cu zâmbetu-i bun dându-mi să înţeleg că îşi dă seama foarte bine ce lucru caraghios mi s-a întâmplat, ce mai, o adevărată nenorocire. La al treilea semnal m-am aplecat asupra mâinii ei, ca s-o sărut fierbinte, în timp de ea atinse cu buzele obrazul meu. M-am urcat dintr-un salt în vagon. Trenul se urni brusc şi porni lin, în timp ce, aplecat pe fereastra vagonului meu, o vedeam cum se depărtează din ce în ce, odată cu peronul, fluturând uşurel o batistă…

Toate mi s-au părut atunci înduioşătoare: şi trenuleţul care abia se târa pe şine, ca deodată să înceapă a goni disperat, legănându-se şi huruind înspăimântător, şi micile staţii pustii şi haltele mărunte în care trenul stătea

fără motiv şi fără sfârşit, şi toate cele ce-mi erau familiare şi dragi şi mă înconjurau puţin câte puţin: ţarinile vârstate de brazdele încă negre, sărace şi, poate tocmai de aceea, mai triste, care alergau prin faţa ferestrei, crângurile de mesteceni goi care aşteptau mute primăvara şi melancolicele, săracele zări… Şi seara aceea a fost palidă, săracă, o seară de-nceput de primăvară, cam răcoroasă şi cu joase ceruri palide.

Îi

Plecasem din Oriol ducând cu mine un vis: să continui, şi pe cât mai curând, ceea ce începusem acolo. Dar cu cât mă depărtam de Oriol, cu atât uitam de el, privind pe fereastră câmpiile scăldate de lungul asfinţit de april. În vagon se cerneau umbrele serii, amurgul cobora şi dincolo de ferestre, în acea dumbravă rară care se întindea pe stânga liniei ferate, cu stejarii goi, coşcoviţi, ninsă de frunzişul cafeniu de astă-toamnă abia ieşit de sub troienele iernii. M-am şi ridicat în picioare, şi ţin în mână sacul meu de voiaj, tot mai emoţionat, mai tulburat: doar e pădurea de la Subbotino, după care numaidecât vine staţia Pisarevo. Trenul izbucneşte deodată într-un ţipăt trist în deşertul câmpiei, trist şi ameninţător; mă grăbesc să ies pe platformă: afară aerul umed e de o prospeţime feciorelnică, de sus burniţează mărunt, iar în faţa gării a poposit un vagon de marfă singuratic. Trenul îl ocoleşte grijuliu, dar eu sar din mers încă înainte de oprire ca să alerg grăbit pe peron, să străbat gara slab luminată, nesfârşit de tristă şi înnoroiată de opincile mujicilor şi să ies pe scările cufundate în întuneric. În curtea circulară din faţa lor, o grădiniţă jalnică îngropată sub zăpada murdară şi ceva mai încolo, abia zărită, umbra unui căluţ înhămat la o căruţă-birjă. Mujicul, care câteodată îşi aşteaptămuşteriul şi o săptămână încheiată, aleargă spre mine cât îl ţin picioarele, se învoieşte entuziasmat cu orişice cuvânt al meu şi e gata să mă ducă la capătul lumii pentru te miri ce, că doar „n-o să vă lase inima”… şi câteva clipe mai târziu, mă las hurducat de această caleaşcă, întâi printre mogâldeţele caselor unui sat primitiv plutind în

beznă, apoi, tot mai lin şi mai molcom, printre ţarini tăcute, streine lumii întregi, pe oceanul acesta negru de pământ, dincolo de care, undeva nesfârşit de departe spre miazănoapte şi apus, se întrezare ca o dungă subţire, verzuie. Un vânticel de noapte bate dinspre stepă, subţire, primăvăratic, încărcat de burniţă, şi undeva, parcă mutându-se din loc în loc după cum bate vântul, îşi înalţă în noapte chemările pitpalacii. Scânteiază printre bulgării norilor unui cer scund al Rusiei, stele rare… Şi iarăşi pitpalacii, şi primăvara, şi pământul reavăn al ţarinei, şi mereu aceeaşi adolescenţă, o biată adolescenţă în pustiu! Şi drumul nu se mai sfârşeşte: zece verste prin stepă alături de un mujic rus nu-i puţină cale. Mujicul e tăcut şi enigmatic, miroase a izbă, a cojoc uzat, la rugăminţile mele de a mai grăbi pasul, tace chitic, iar cum o ia căruţa la deal, sare jos şi, luând hăţurile de sfoară în mâini, porneşte cu pas măsurat, alături de gloaba lui care abia de se târăşte şi îşi întoarce de la mine obrazul…

Când am ajuns la Vasilievskoe, părea că trecuse de crucea nopţii, nicăieri nicio luminiţă, nicio mişcare, nicio scânteie de viaţă. Ochiul mi s-a deprins cu întunericul şi văd bine fiecare izbă, fiecare salcie goală din faţa căsuţelor, pe uliţa largă care duce în sat.

Apoi vezi şi mai ales simţi cum cobori în vale, unde primăvăraticul aprilie îşi trimite suflarea umedă; în stânga e podul peste pârâu, iar în dreapta drumul la deal, spre conacul care ne întâmpină cu întunecimea lui antipatică.

Simţurile iarăşi mi se ascut: cumplit de cunoscute sunt toate şi în acelaşi timp noi – bezna asta sătească primăvăratică, şi sărăcie şi nepăsare… Mujicul tace ca un mort, urcând cu greu dealul. Deodată, de după pinii din faţa conacului ţâşneşte o rază de lumină. Slavă Domnului, încă nu s-au culcat! Bucurie amestecată cu nerăbdare şi, în sfârşit, sfială de copilandru, când căruţa opreşte în faţa cerdacului şi trebuie să te dai jos, să deschizi uşa în tindă, să intri şi să vezi cum te cercetează lumea zâmbind…

Din Vasilievskoe am plecat a doua zi, călare, prin mirişti şi arătură proaspătă, sub ploaia măruntă şi

răzbunată ce se pornise încă de dimineaţă şi ba stătea, ba începea să cearnă din nou. Ici-colo mujicii ieşiseră să semene şi să are. În pas legănat, plugarul desculţ mergea în urma unui biet plug de lemn, călcând cu tălpile încă albe, butucănoase, ţărâna moale; încordându-se din răsputeri, calul se gheboşa să întoarcă brazda, iar în urma lor o cioară de câmp cu penaj siniliu ţopăia printre bulgării graşi, smulgându-le râmele zmeurii, şi abia după aceea venea cu pasul larg şi fruntea descoperită semănătorul, cu desaga petrecută peste umăr, rotindu-şi larg şi cu mărinimie dreapta, pentru a da ţarinei sămânţă.

La Baturino, am simţit ca o sfâşiere de atâta bucurie şi dragoste câtă m-a întâmpinat. Mai mult ca orice m-a surprins nu primirea mamei, ci a surioarei mele – nu mă aşteptam la atâta bucurie duioasă şi dragoste cu care ea, zărindu-mă pe fereastră, alergă în cerdac să mă întâmpine. Şi cât era de gingaşă toată cu feciorelnica ei fragilitate, atât de curată şi proaspătă, cu rochiţa nouă pe care o îmbrăca întâia oară, anume ca să mă întâmpine. M-a fermecat şi casa părintească – respira în ea trecutul cu toată trăinicia lui fermecată, puţin primitivă, în odaia mea totul era ca înainte, de parcă aş fi părăsit-o acum câteva clipe: toate erau la locul lor, chiar şi mucul de seu din sfeşnicul de fier pe care îl lăsasem pe masă în ziua plecării, în iarnă. Am intrat în odaie, m-am uitat în jur; icoane afumate în colţ, prin ferestrele ogive cu vitralii în partea de sus (liliachii şi roşii ca rubinul) se vedeau copacii şi cerul – cu ochiuri de peruzea prin spărturile norilor, cernind ploaie măruntă pe cioatele care începeau să înverzească – o odaie niţeluş întunecată, largă, adâncă… cu tavanul neted din bârne înnegrite, din aceleaşi bârne înnegrite şi pereţii, şi spătarele patului greu, de stejar, bine lustruit…

III

Pentru o nouă călătorie la Oriol se ivi un pretext de minune: trebuiau depuse dobânzile la bancă. Şi am plecat, dar de plătit le-am plătit numai în parte, cheltuind restul. Greşeala mea era foarte gravă, dar ceva se petrecea cu

mine – căci nu i-am acordat prea mare importanţă. În general toate faptele mele dovedeau o hotărâre pripită, dar eram fericit şi nu-mi păsa de nimic. Plecând la Oriol, am întârziat la trenul personal – şi atunci am aranjat să plec cu locomotiva mărfarului. M-am căţărat, îmi amintesc, pe trepte de fier înalte, undeva într-o hrubă murrdară. Stau şi mă uit: mecanicii sunt îmbrăcaţi cu haine atât de soioase că nu se mai cunoaşte din ce-s făcute şi lucesc ca metalul, tot atât de soioase şi lucitoare le sunt şi feţele – albul ochilor, ca la negri, e de-un alb surprinzător, de parcă ar fi încondeiat, asemenea actorilor. Cel mai tânăr zăngăne eu lopata de fier în grămada de cărbuni de pe jos, deschide cu zuruit portiţa focarului de unde ţâşneşte văpaia infernală, roşie, şi făcându-şi vânt, potoleşte iadul cu negreala unor lopeţi grele de cărbune, în vreme cevârstnicul îşi şterge degetele cu nişte câlţi straşnic de soioşi, apoi îi aruncă, şi iarsuceşte şi răsuceşte ceva. Deodată, un şuierat ţâşneşte să-ţi spargă timpanele, de undeva dă năvală şi ne învăluie abur fierbinte, ceva huruie asurzindu-ne şi parcă ne trage înainte… O, cât de sălbatic huruie acest huruit, şi tot creşte puterea şi iuţeala noastră şi cât de tare se cutremură, se zbate şi saltă totul în jur! Cum fâlfâieşivibrează peculmi, învăluităeoparteşi de alta în flăcări goana aceasta de zmeu, de dragonşi cât de iute ajungem în staţia următoare! Timpul îngheaţă, încremeneşte încordat. Şi la fiecare repaus, după goana aceasta dementă, în sumbra tăcere a nopţii şi a staţiei, miroase reavăn a pădure înnoptată şi din toate tufele câte sunt împrejur ţâşnesc în su3 şi triumfă triluri ferice de privighetori…

La Oriol mă împopoţonasem de-a dreptul indecent – cizme din cea mai fină piele, o frumoasă haină neagră strânsă pe talie, cămaşă brodată din mătase roşie şi o şapcă de toată frumuseţea, neagră, cu panglică roşie, cum purta nobilimea, îmi cumpărasem şi o şa scumpă de cavalerist care mă încânta într-atât cu pielea ei scârţâitoare cu miros iute, încât în drum spre casă, noaptea, nu puteam să adorm de bucurie că o am lângă

mine, în căruţă. Şi de data asta am luat-o prin Pisarevo, cu gândul să-mi cumpăr şi un cal – tocmai în zilele acelea se ţinea acolo târgul de cai. La Pisarevo mă împrietenii numaidecât cu câţiva băieţi de vârsta mea, gătiţi şi ei cu şepci de nobili şi podiovei (după câte aflasem, ăstora nu le scăpa niciun târg) şi ajutat de ei, am cumpărat o iapă tânără de rasă (deşi geambaşul încercase să-mi vâre pe gât un armăsar de Don, gloabă bătrână cu tignafes.

„Cumpără-l, boierule, pe Mişa! Ai să mă pomeneşti cât ăi trăi!”)

Vara aceea a fost pentru mine o neîntreruptă sărbătoare – nu rămâneam la Baturino nici trei zile în şir, mă tot invitau noii mei cunoscuţi, iar când s-a întors Lika de la Oriol, începui să-mi pierd vremea la oraş. În ziua primirii bileţelului ei: „M-am întors şi mor de nerăbdare să te văd…” am pornit în galop la gară, cu toate că mă rodea veninul ironiei lui stupide, iar vremea era spre seară şi pe cer se adunau nori de ploaie; când m-am văzut în vagon îmi tresălta inima de bucurie, de parcă eram beat, ascultând goana dezlănţuită a trenului care părea şi mai dementă în băutitul tunetelor şi ropotul ploii pe tabla acoperişului, învăluite toate în sclipetele albastre ale fulgerelor ce luminau geamurile devorate de noapte în care băteau stropii în spume, mirosind proaspăt a ploaie de vară.

Parcă nici n-a mai fost loc după aceea decât pentru bucuria întâlnirilor vesele. Dar iată, către sfârşitul verii unul dintre aceşti prieteni de-ai mei care o vizita adesea pe Lika – locuia cu o soră şi un tată bătrân la moşia lor nu departe de oraş – invită cu prilejul zilei sale onomastice o societate destul de numeroasă la conacul lor aşezat pe malul abrupt al Istei, iar pe Lika veni s-o invite personal. Ei doi mergeau în trăsură, eu îi urmam călare. Îmi creştea inima văzând largul câmpiilor răscopt sub soarele dogoritor; necuprinsul miriştilor aurii era adumbrit de căpiţe fără număr. Toate în mine mă îmbiau la fapte vitejeşti, la ceva necugetat şi plin de curaj. Ba dădeam pinteni calului, îmboldindu-l fără milă, ba îl struneam din

galop, ca să-l joc în frâu, şi iar o porneam în goană peste căpiţe, zdrelindu-i până la sânge coastele cu ascuţişul pintenilor.

Masa mare întinsă în cerdacul cu lemnăria putredă ţinu până seara; pe nesimţite seara trecu în noapte, cu lămpi, cu vin, cu cântec şi zvon de chitare. Şedeam alături de Lika şi îi ţineam fără ruşine mina într-a mea, şi ea nu şi-o retrăgea. Târziu, după miezul nopţii, ne-am ridicat amândoi de la masă de parcă ne vorbisem şi am coborât treptele în negura grădinii; ea se opri în bezna aceea caldă şi, alipindu-se cu spatele de un copac, îmi întinse braţele – nu le puteam vedea, dar le-am ghicit numaidecât mişcarea…

Cât de repede a pogorât apoi în grădină cenuşiul zorilor, cocoşeii din curtea de păsări îşi ridicară glasurilefrânte, neputincios subţirele şi încântat răguşite, iar încă peste câteva clipe toată grădina era luminată de potopul auriu al soarelui-răsare care înflorise dincolo de largul câmpiei, şi dincolo de râpele săpate de apa pârâului… Apoi am stat pe malul abrupt al Istei, şi ea, privind cum se aprindeau culorile răsăritului pe boltă, şi uitând de mine, căuta „Dimineaţa” lui Ceaikovski… Deodată cântecul se frânse pe o notă înaltă, inaccesibilă vocii sale, şi apucându-şi cu ambele mâini volanele înfoiate ale elegantei fuste din batist de culoarea bibilicii, porni în goană spre casă. Rămăsei locului descumpănit, neputincios nu numai să judec, dar nici măcar să mă mai ţin pe picioare. M-am tras sub bătrânul mesteacăn care creştea pe coborâşul râpei şi m-am culcat sub el în iarba pârjolită. Se făcuse ziuă, soarele se ridicase deasupra orizontului, şi, ca de obicei în zilele senine de la sfârşitul verii, începuse o dimineaţă însorită şi dogoritoare. Mi-am sprijinit capul de rădăcinile noduroase ale mesteacănului şi am adormit pe loc. Dar soarele dogora tot cu mai multă putere – peste puţin m-am trezit într-o asemenea arşiţă şi scânteiere, încât m-am sculat în picioare şi, clătinându-mă, am pornit să caut umbra deasă. Cufundată încă în tihna somnului, casa plutea în tăcerea unei dimineţi scânteietor de albe şi

secetoase. Nu dormea doar bătrânul proprietar al primitorului conac. Din fereastra deschisă a cabinetului său, străjuită de o tufă năvalnică de liliac sălbatic, se auzea tuşea lui seacă, dovedind că se desfăta cu prima pipă a zilei şi un pahar de ceai tare, cu caimac. Auzindu-mi paşii şi zborul sfârâital unui cârd de vrăbii care, zărindu-mă, o zbughiseră ca o ploaie de vară cu ropote de pe tufa de liliac ce scânteia în razele puternice ale soarelui, se aplecă pe fereastră, petrecându-şi pe piept borurile halatului de mătase cu arabescuri, vechi şi decolorat, îmi arătă obrazul buhăit care te înfiora cu pungile-i grele sub ochi şi o barbă căruntă iată crescută năvalnic şi-mi zâmbi cu neaşteptată blândeţe. L-am salutat cu un sentiment de vinovăţie, am străbătut cerdacul până la uşa larg deschisă a salonului, cu tot farmecul tăcerii şi pustiului său matinal, cu zborul de fluturi rătăciţi în largul lui, cu fotolii şi canapele care te îmbiau cu albastrul tapiseriei lor din alte vremuri, m-am întins pe una din ele, tare incomodă din pricina formei curbate, şi din nou adormii somn adânc. Îndată însă – aşa mi se păru cel puţin, deşi dormitasem ore în şir – cineva se apropie de mine şi, zburlindu-mi şuviţele părului, îmi spuse ceva râzând. Am deschis ochii – înaintea mea se aflau tinerii amfitrioni, fratele şi sora, amândoi cu părul negru şi ochii focoşi, migdalaţi, fermecători, ca de tătar, el într-o cămaşă rusească de mătase galbenă, ea într-o bluză de aceeaşi culoare. Am sărit în picioare, apoi m-am aşezat: îmi spuneau în vorbe frumos închegate că-i timpul să mă scol, că gustarea e pe masă, că ea a plecat, dar nu singură, ci cu un oarecare Kuzmin, şi-mi întinseră un bileţel. Mi-au răsărit în minte numaidecât ochii lui Kuzmin: nişte ochi fără ruşine, şi nu ştiu cum pestriţi, ca viespele, şi luând bileţelul, m-am îndreptat spre fosta odaie a slugilor, unde mă aştepta smerit o bătrânică uscăţivă, toată în negru, ţinând în mâna-i pistruiată şi costelivă ulciorul deasupra ligheanului de pe taburet; între timp citisem din mers: „Nu încerca să mă revezi” – şi începui să mă spăl. Apa era tăioasă, de gheaţă – „doară la noi nu-i decât apă de izvor, ori de puţ”, morfoli bătrânică şi-mi întinse un şervet de in

lung cât toate zilele. De acolo am ieşit cu pasul repede în tindă mi-am luat chipiul şi biciuşca şi am zbughit-o prin curtea bătută de soare, în grajd… Calul mă întâmpină cu un nechezat încet şi îndurerat – rămăsese de cu seară înşeuat – stătea în faţa ieslelor goale cu abdomenul tras. Smucind frâul, am sărit în şa, mai reţinându-mi cumva încă exaltarea sălbatică, şi am ieşit pe poartă ca vântul. Când conacul a rămas în urmă, am cotit brusc în câmp şi am pornit în goană prin miriştea foşnitoare unde vedeam cu ochii, am înfrânat calul sub prima căpiţă întâlnită în drum şi m-am trântit la umbra ei. Calul foşnea apucând şi trăgând spre el snopii cu spicele ca de sticlă din care curgea grâul; în snopi şi mirişte, greierii zoreau vremea cu tic-tacul înfrigurat al miilor de ceasuri, câmpiile se întindeau până în zare, pustii ca un deşert de nisip, dar eu nu auzeam, nu vedeam nimic şi doar repetam fără sfârşit în gând că ori ea va fi din nou a mea, ca noaptea ce-a trecut şi dimineaţa scânteind de dogoare cu valurile acelea de batist înfoiate care foşneau în timp ce picioruşele ei alergau prin iarba uscată – ori, de nu, ai morţii fi-vom amândoi!

Cu simţământul ăsta dement în piept, cu hotărârea asta nebunească luată, pornii în galop spre oraş.

Am rămas multă vreme la Oriol, petrecând zile în şir în grădiniţa prăfuită din fundul curţii – casa era a tatălui ei, văduv, un medic foarte liberal şi om lipsit de griji. Din clipa când sosii în galop de pe malul Istei, şi ea, văzându-mi expresia feţei, mi-a strâns mâinile la pieptul ei, n-ai fi putut spune a cui dragoste era mai fericită, mai pătimaşă, mai năprasnică – a mea sau a ei (ivită şi ea pe neaşteptate şi cine ştie de unde).

În cele din urmă, ca să răsuflăm cât de cât, hotărâsem să ne despărţim pentru o vreme. Era necesar, mai ales că locuind la Dvorianskaia bugetul meu se încărcase cu nişte datorii, să nu le poţi plăti în veci. Şi apoi începuseră ploile. Tărăgănam cu plecarea, motivând-o în fel şi chip, până ce într-o zi, luându-mi inima în dinţi, am pornit spre casă pe o ploaie torenţială.

La Baturino, întâi nu mă mai săturam de somn, apoi am început să colind odăile fără vreo treabă şi fără gând. În cele din urmă m-am întrebat ce se petrece cu mine şi cu ce o să sfârşească toate astea. Într-o bună zi sosi acolo şi fratele meu Nikolai. Deschise uşa, intră în odaie, se aşeză şi spuse, fără să-şi scoată chipiul din cap:

— Aşadar, amice, existenţa ta romantică se continuă în cele mai bune condiţii. Totul e ca înainte: „*Mă duce vulpea rea dincolo de pădure, în piscurile sure*”, iar ce-i dincolo de piscurile acelea, nu se ştie. Sunt la curent eu toate. Mare parte le-am aflat de la alţii, restul se subînţelege – căci poveştile astea sunt toate la fel. Mai ştiu şi că ţie nu-ţi arde acum de judecată sănătoasă. Totuşi, n-ai vrea să-mi spui care sunt planurile tale de viitor?

Îi răspunsei cu o glumă:

— Fiecare are o vulpe a lui care-l duce, dar încotro şi pentru ce îl duce, asta nu se ştie niciodată. Că doară e spus şi în scripturi: „Mergi, tinere, în tinereţea ta, încotro te duce inima şi unde vezi cu ochii”…

Nikolai tăcu o vreme, cu ochii pironiţi în podea, de parcă ar fi ascultat ropotul ploii prin frunzişul grădinii tomnatice pline de jale, apoi spuse încet şi cu tristeţe:

— Mergi, băiatule, mergi…

Mă tot întrebam, ce să fac. Ce-aveam de făcut, era limpede. Dar cu cât mă străduiam să-mi sădesc în minte că mâine, da, chiar mâine îi voi scrie hotărâtoarea scrisoare de adio-tot mai era cu putinţă, încă nu mersesem până la capăt în intimitatea noastră-cu atât mai adâncă era duioşia pentru ea, cu atât eram mai copleşit de admiraţie şi de recunoştinţa exaltată pentru iubirea ce mi-o purta, mai fermecat de vraja ochilor ei frumoşi, a chipului, glasului ei dulce, a râsului ei… Iar peste câteva zile, într-un amurg ploios, răsări în curtea conacului un om călare, murat până la piele: era poştaşul, care-mi întinse o telegramă, murată şi aceea: „Nu mai pot, te aştept”… N-am închis ochii toată noaptea la gândul zguduitor că peste câteva «re am s-o revăd, am să-i aud glasul…

Aşa mi-am petrecut eu zilele, când acasă, când la

oraş. Vândusem frumuseţea de şa, vândusem şi calul, iar în oraş nu mai locuiam la Dvoreanskaia, ci la hanul Nikulinei, din piaţa Scepnaia. Oraşul era altul, cu totul altul decât cel în – care mi s-au depănat anii adolescenţei. Toate erau cenuşii, cotidiene – numai uneori trecând pe Uspenskaia, pe lângă parcul şi clădirea liceului, simţeam că-mi sună în inimă nişte coarde vechi şi dragi. Uitasem de când fumam, de când mă bărbieream regulat la bărbier, unde şezusem cândva supus ca un copil trăgând cu coada ochiului la foarfecele care ţăcănea, iar de sub el cădeau jos şuviţe de păr mătăsos.

De dimineaţă până seară şedeam pe divanul turcesc din sufragerie şi aproape întotdeauna singuri: doctorul pleca de dimineaţă, fratele ei, liceanul, mergea la şcoală, după dejun doctorul trăgea un pui de somn, apoi din nou pleca, iar liceanul prea ocupat ca să ne dea atenţie, se zbenguia şi alerga ca un nebun cu roşcovanul Volciok, care, făcând-o pe fiorosul, lătra de-ţi spărgea urechile şi alerga în sus şi în jos pe scara de lemn care ducea la etaj. Într-o vreme această monotonie, ba poate şi sensibilitatea mea neschimbată şi fără măsură o plictisiseră într-atât încât găsea vreun pretext să plece de acasă, la vreo prietenă, sau pe la cunoscuţi; şi atunci rămâneam să şed singur pe divan şi să ascult chiotele, tropăitul, hohotele liceanului şi lătratul actoricesc al lui Volciok care se zbenguia pe scară şi, privind printre lacrimi petecul de cer suralburiu ce se întrezărea printr-o crăpătură a perdelei, fumam ţigară după ţigară… Apoi pesemne s-a întâmplat ceva iarăşi cu ea: şedea din nou acasă, era bună, tandră şi duioasă cu mine, încât nu mă mai dumiream ce fel de om e:

„Ce să-i faci, dragul meu, se vede că aşa mi-e scris!” îmi spuse într-o zi, încreţindu-şi obrazul parcă a bucurie şi începu să lăcrimeze.

Era după dejun, când toată lumea în casă umbla în vârfuri, ca să nu-l trezească pe doctor din somn:

„Mi-e milă de tata, îmi spunea, nu există pe lume fiinţă la care să ţin mai mult!”

Întotdeauna m-a mirat dragostea exagerată ce-i purta tatălui ei. Şi ca un făcut, numaidecât dădu buzna liceanul şi mormăi distrat ceva despre faptul că doctorul mă pofteşte în cabinetul lui. Ea mă privi, albă ca varul. Eu însă m-am sculat calm în picioare, i-am sărutat mina şi cu pas ferm am pornit spre cabinet.

Doctorul mă întâmpină cu veselia binevoitoare a omului care a tras un pui de somn şi abia şi-a împrospătat obrazul cu apă rece; fredona în timp ce-şi aprindea o ţigară.

— Junul meu prieten, îmi spuse, întinzându-mi cutia cu ţigări, de mult voiam să stau de vorbă cu mata – îţi dai seama desigur despre ce anume. Ştii foarte bine că sunt un om fără prejudecăţi. Dar ţin foarte mult s-o fac fericită pe fiica mea, mi-e milă şi de dumneata, iată de ce îţi propun să vorbim deschis, ca între bărbaţi. Oricât ar părea de straniu, dar trebuie să recunoaştem că nu te cunosc de loc... Ia spune-mi, cine eşti? mă întrebă el cu un zâmbet vesel.

Roşind şi pălind, una după alta, trăgeam cu năduf din ţigară. Aş fi vrut să răspund cu mândrie, ca Goethe (abia îl citisem pe Eckermann[16]):

„Nici eu nu mă cunosc.

Şi mă ferească cerul să mă cunosc vreodată!”

Dar am răspuns cu modestie:

— Ştiţi şi dumneavoastră că scriu... Am să continui, ca să mă formez...

Şi-am adăugat, pe neaşteptate chiar şi pentru mine însumi:

— Poate că am să mă pregătesc ca să intru la universitate.

— Bine, foarte bine, mă aprobă doctorul. Dar nu-i lucru de glumă să te prepari pentru a da la universitate. Şi ce domeniu ţi-ai ales? Cel literar sau unul de interes social,

---

16 Johann Pcter Eckermann (1792-1854) — scriitor german, autor de memorii. Din 1823 a fost ■ecretarul particular al lui Goethe. Bunin ie refera la lucrarea acestuia „Convorbiri cu Goethe În ultimii ani «i vieţii sale".

adică o funcţie, o slujbă?

Şi din nou îmi răsări în minte Goethe, şi din nou mă mânca limba să-l citez: „*Trăiesc în veac, cu sentimentul unei nesuferite inconstante a tot ce-i pământesc… Politica n-a fostşi nu poate să fie domeniul poeziei…*”

— Viaţa socială nu intră-n atribuţiile unui poet, rezumai eu.

Doctorul mă privi cu oarecare mirare.

— Aşa încât, după mata, Nekrasov, de pildă, nu-i poet, aşa-i? Dumneata urmăreşti cât de cât viaţa socială de azi? Te întrebi ce preocupă azi şi ce emoţionează pe intelectualul cinstit de la noi?

M-am gândit o clipă şi mi-am închipuit că ştiu: toată lumea vorbea despre reacţiune, despre nacialnicii de zemstve, despre faptul că n-a rămas „piatră pe piatră din iniţiativele generoase ale epocii marilor reforme…” că trăim un adevărat „Amurg” cehovian… în timp ce Tolstoi te-mbie „să zaci pe-o rână, la umbră de salcie bătrână”… Mi-am amintit şi de cărţulia cu maximele lui Marc Aureliu răspândită de tolstoieni: „Fronto mi-a arătat cât de seci sunt sufletele oamenilor zişi aristocraţi…” Mi-am amintit de tristul hohol, bătrânul cu care am călătorit în primăvară pe Nipru, un sectant care interpreta în felul său cuvintele apostolului Pavel: „Întrucât Domnul Dumnezeu a aşezat de-a dreapta sa în ceruri pe Iisus Hristos, mai presus de orice putere şi stăpânire şi domnie, mai presus de orice nume nu numai în veacul acesta dar şi în cele viitoare, ocara noastră se ridică nu împotriva trupului şi sângelui său, ci împotriva mai-marilor care ocârmuiesc, împotriva beznelor acestui veac…” Şi deodată simţii că mă îmbie vertiginos spre tolstoismul care te absolvă de orice îndatoriri sociale, dar care se ridică în acelaşi timp „împotriva maimarilor lumii acestea, a beznelor ăstui veac”, pe care-i uram din toată inima – şi m-am pornit să predic cu înfocare tolstoismul.

— Ah, va să zică, după dumneata, singura mântuire de toate relele şi năpastele stă în această aşa-zisă neîmpotrivire la rău, în nonviolenţă, care te îndeamnă să

nu mişti nici măcar un deget? mă întrebă doctorul, cu o indiferenţă de-a dreptul stranie.

M-am grăbit să răspund că sunt pentru mişcarea unui deget, pentru împotrivire, „dar una cu totul aparte". Tolstoismul meu se alcătuia din sentimente de acelea mari şi contradictorii pe care mi le inspira Pierre Bezubov şi Anatoli Kuraghin, prinţul Serpuhovski din „Holstomer" şi Ivan Ilici, „Şi totuşi, ce-avem de făcut?"[17] şi „Cât pământ îi trebuie omului"[18], din cumplitele tablouri ale murdăriei şi mizeriei orăşeneşti, prezentate în articolul despre recensământul făcut la Moscova şi visurile poetice despre viaţă în mijlocul naturii, în sânul poporului, inspirată de „Cazacii", ca şi de propria mea şedere în Malorosia: câtă fericire – să-ţi scuturi de pe tălpi colbul vieţii noastre întinate şinedrepte şis-o înlocuieşticuun trai cinstit de trudă, undeva într-un cătun pierdut în stepă, într-o colibă de lut spoită în alb pe malul Niprului! Cam aşa ceva, lăsând deoparte numai coliba, i-am înşirat doctorului. Mă ascultă cu toată atenţia parcă, însă mult prea îngăduitor. O clipă chiar apele limpezi ale ochilor i se tulburară îngreunate de somn şi fălcile se crispară din pricina căscatului, dar se învinse, suflă aer pe nări şi spuse:

— Da, da, te ascult... Prin urmare nu cauţi a dobândi pentru dumneata personal niciunul din bunurile aşa-zise pământeşti? Cu toate acestea problema nu se pune numai personal. De pildă, eu, departe de a fi un admirator al poporului şi din păcate cunoscându-l bine, eu care nu prea cred că-i izvorul şi comoara, că de la el purced toate înţelepciunile şi alături de dânsul aş fi dator să aşez pământul pe cele trei balene, mă întreb totuşi: oare nu-i sunt obligat cu nimica, n-am nicio îndatorire faţă de el? Dar, iartă-mă, nu îndrăznesc a te povăţui în acest sens. În orice caz, sunt încântat că am stat amândoi de vorbă. Şi acum, să ne întoarcem de unde am plecat. Am să-ţi vorbesc pe scurt şi, să mă ierţi, dar ferm hotărât. Oricare ar fi sentimentele dumitale pentru fiica mea şi ale ei

17 Cunoscutul articol al lui L.N. ToUtoi publicat Sn 1886.

18' Titlul unei povestiri de acelaşi autor.

pentru dumneata, indiferent de stadiul lor de dezvoltare, ţi-o declar dinainte: desigur, ea este absolut liberă, dar dacă va dori de pildă să se lege de dumneata cu legături trainice şi îmi va cere, ca să zicem aşa, binecuvântarea, va căpăta unrefuz categoric. Mata îmi eşti foarte simpatic şi îţi doresc tot binele cu putinţă, dar lucrurile aşa vor rămâne. De ce? Am să-ţi dau un răspuns mic-burghez: nu doresc să vă văd pe amândoi nefericiţi, ducând un trai de mizerie, fără un rost pe lume. Şi apoi, dă-mi voie să fiu absolut sincer: ce aveţi comun amândoi? Glikeria e o fată frumuşică şi, ce mai tura-vura, destul de schimbătoare – astăzi te iubeşte pe dumneata, mâine i se năzare că s-a îndrăgostit de altul – de visat visează în orice caz nu ca să-şi treacă vremea „zăcând pe-o rână sub salcia bătrână", vezi numai cum se îmbracă, deşi trăim în fundul ăsta de ţară. Nu vreau să spun cu asta că ar fi stricată, ferit-a Sfântul, ci doar că voi amândoi nu vă potriviţi de fel…

Lika mă aştepta sub scară. Ochii ei mă întâmpinară întrebători, dinainte îngroziţi. Mă grăbii să-i comunic ceea ce mi se spusese. Auzind ultimele cuvinte ale doctorului, ea puse capul în niept.

— Într-adevăr, n-am să mă pot împotrivi hotărârii lui niciodată, spuse cu glas stins.

V

Uneori, ieşind din han, o luam prin piaţa Şcepnaia şi rătăceam fără ţel ore întregi prin miriştile golaşe din dosul mănăstirii, unde se întindea ţintirimul cel vechi, înconjurat de un zid de cărămidă cu tencuială căzută. Acolo rătăcea numai vântul, înfrăţit cu tristeţea şi paragina, pacea veşnică a crucilor şi lespezilor uitate, de toţi părăsite, pustiirea sfâşietoare, ca un început de gând nu se ştie la ce. Deasupra porţilor ţintirimului un tablou zugrăvea câmpia sură, brăzdată de mormintele deschise, cu lespezi şi cruci ce se prăbuşeau într-o rână, de sub care se ridicau schelete colţoase, arătându-şi coastele golaşe, şi moşi şi babe străvechi în giulgii de un verde de mucegai. Şi îngerul judecăţii de-apoi, de proporţii considerabile, cu trâmbiţa la gură, suna în zboru-i deasupra acestui şes

nesfârşit, fluturându-şi faldurile mantiei sinilii de sub care se zăreau picioruşe dolofane de fecioară îndoite din genunchi cu tălpile albe ca varul… Mă întorceam la han, dar şi aici domnea pacea şi pustiul toamnei; în acest anotimp nu vedeai picior de ţăran la oraş. În curte dădeam de bucătăreasă. Venea cu un cocoş în braţe bocănind din cizmele ei ţărăneşti.

— Îl duc în casă… îmi explica din mers, zâmbind nu ştiu la ce. S-a zăpăcit de bătrâneţe. Ian să stea şi dumnealui acum la o gazdă cu mine.

Urcam treptele de piatră ale cerdacului larg, străbăteam tinda întunecoasă, apoi bucătăria caldă, cu pat de scânduri într-un colţ şi intram în odăi. Acolo era dormitorul hangiţei şi odaia cu două divane turceşti largi unde trăgeau rarii călători din tagma duhovnicească sau orăşeni, şi de cele mai multe ori dormeam eu singur. O linişte deplină, tulburată numai de ticăitul măsurat al deşteptătorului ce se auzea din dormitorul hangiţei, „Te-ai plimbat?” mă întreba ea cu voce blândă, şi apărând în pragul odăii, zâmbea cu multă îngăduinţă. Ce voce armonioasă şi plină de farmec! Era durdulie şi cu obrazul bucălat de-ţi era mai mare dragul. Uneori nu puteam s-o privesc liniştit, mai ales în serile când, întorcându-se de la baia de aburi, şedea la masă într-o bluză de noapte albă dantelată, trandafirie toată, şi îşi bea fără grabă ceaiul, cu părul desfăcut, încă umed şi întunecat, şi o strălucire tainică şi galeşă în ochii negri, cu trupul curat pitulat în moliciunea jeţului larg, iar pisica albă cu blana ca de mătase şi ochi trandafirii, preferata, torcea în poala ei între picioarele plinuţe puţin desfăcute.

De afară se auzea bocănit: bucătăreasa închidea pe dinafară obloanele zdravene cioplite dintr-o singură bucată, petrecând în odaie prin nişte deschizături lăsate anume de o parte şi de alta a geamului vergelele de fier cotite care aminteau primejdiile vremurilor de altă dată. Nikulina se ridica de la masă, petrecea piroanele prin găurile de la capetele vergelelor şi se întorcea din nou la paharul de ceai, iar odaia arăta şi mai primitoare…

În clipe ca acestea gânduri şi simţăminte demente îmi zburdau prin minte: ce-ar fi să rămân pentru totdeauna la han, renunţând la viaţa mea de până acum, să dorm în pernele moi ale dormitorului supraîncălzit, în ticăitul paşnic şi măsurat al deşteptătorului?

Deasupra unui divan atârna o litografie înfăţişând desişul de nepătruns al unei păduri de-un verde neverosimil, sub zidul căreia se zărea o colibă de bârne, iar lângă colibă, un bătrânel care aşeza cu blândeţe mâna pe capul unui urs bun, şi el umil, smerit şi cu labe de catifea; deasupra celuilalt divan atârna încă un tablou, ceva cu totul inacceptabil pentru oricine avea să şadă sau să doarmă sub el: fotografia unui mort grav şi impunător în sicriul său cu un cap ca de ceară, în fracul său negru – era bătrânul Nikulin, răposatul soţ al hangiţei. Iar din bucătărie tărăgănat şi molcom ca şi seara aceea lungă de toamnă se auzea în acompaniament bocănitor de satire: *Iar lângă înaltul pridvor Sta mândră bogata caleaşcă Şi-o nuntă de neam, boierească, Se slujea înăuntru de zor…*

Cântau fetele din mahala tocmite cu ziua de hangiţă la tocat căpăţânile vârtoase de varză. Şi în toate, în acest cântec de mahala, în bocănitul ritmic de la bucătărie, în litografia din perete, chiar şi în răposatul acela – a cărui viaţă parcă tot mai dăinuia în acest fericit trai fără sens al hanului paşnic – desluşeai dulceaţa amăruie a unei tristeţi inexplicabile…

VI

În noiembrie am plecat acasă. Luându-ne rămas bun, ne-am înţeles să ne întâlnim la Oriol: ea va porni într-acolo la întâi decembrie, iar eu, de ruşinea lumii, măcar cu o săptămână mai târziu. Dar la întâi – era o noapte geroasă, cu lună – galopam către Pisarevo, ca să iau acelaşi tren de noapte cu care trebuia să călătorească ea. O, cât de bine îmi amintesc de acea noapte de basm! Mă văd ca acum la jumătatea drumului dintre Baturino şi Vasilievskoe, pe câmpul neted, îngropat sub zăpadă. Caii aleargă ca nişte umbre, mijlocaşul parcă stă pe loc şi scutură din arcul hulubelor, bocăne măsurat în trap larg lăturaşul, tot

săltând şi săltând din crupă şi azvârlind neobosit ghemotoace de zăpadă de sub potcoavele alb scânteietoare, când şi când alunecă de pe drumulbătut şi seprăvale în zăpada adâncă, zoreşte, grăbeşte, împleticindu-se în ea şi în hamurile lăsate jos, apoi saltă sprinten din troian şi iar o porneşte la trap larg, smulgând dârlogii… Totul în jur aleargă, zoreşte… şi totuşi parcă stă locului şi aşteaptă: scânteiază nemişcat, până departe, sub raza lunii, stratul gros de zăpadă, pe bolta cerului, joasă, plecată spre pământ atârnă în nemişcare luna tulbure în aerul geros, înconjurată de un cerc larg în culorile curcubeului, care-i dă ceva tainic şi trist, şi eu, cel mai nemişcat dintre toate, încremenit în goana şi nemişcarea asta, supus ei până la un timp, înţepenit de o stranie aşteptare şi în acelaşi timp, plecându-mi ochii minţii spre o dragă amintire: o altă noapte la fel de vrăjită ca aceasta, şi acelaşi drum spre Vasilievskoe, numai că e în prima mea iarnă la Baturino, şi eu mai sunt pur, neprihănit, şi înecat de bucurie – bucuria primelor zile ale tinereţii, a primelor emoţii poetice în lumea tomurilor vechi pe care le aduceam de la Vasilievskoe, pline de stanţe, epistole, elegii şi balade: *Caii-n goană de năprasnă Saltă, varsă foc pe nări, Sub pleoapele Svetlanei Stepă numai, până-n zări…*[19]

„Unde sunt toate acestea?” mă întreb ca-n vis, fără să ies din amorţeala aceea a aşteptării… „Stepă numai, până-n zări…” îmi spun în ritmul acestei goane (în ritmul mişcării care a avut întotdeauna o putere de descântec asupra mea) şi simt născându-se în mine voinicul din basm, vajnic şi fără teamă, cu chivără, înfăşurat în şubă; numai argatul ridicat în picioare pe capră, cu un suman tras peste cojoc, pudrat de viscol, îmi reaminteşte de realitate, ba şi paiele reci, presărate cu zăpadă, aromatele paie de ovăz de sub picioarele mele degerate sloi… Când am trecut de Vasilievskoe, mijlocaşul, alunecând într-o groapă, rupse în cădere huluba. Cât a stat s-o lege argatul, simţeam că mă trec fiorii de groază c-am să întârzii la tren, iar sosind în staţie mi-am luat cu ultimii bani un bilet de-a întâia – ea

19 Citat inexact după poemul lui V. A. Jukovaki „Svetlana".

mergea întotdeauna cu clasa întâi – şi-am alergat pe peron. Ţin minte şi acum peronul acela scăldat într-o lumină alburie în aerul geros în care se topea roşiatica rază a felinarelor, ca şi ferestrele gălbui slab luminate ale telegrafului. Trenul trebuia să sosească din clipă în clipă. Priveam în depărtarea viforoasă, tulbure, simţindu-mă ca de sticlă din pricina gerului de afară şi a fiorului de gheaţă dinăuntru. Deodată bătu clopotul, răsunător, chiuiră şi pocniră uşi, scârţâiră şi bocăniră apăsat paşii repezi ai celor ce ieşeau din clădirea gării – şi deodată am zărit locomotiva care se apropia încet, miţoasă şi neagră ca un obraz bărbos, gâfâind din greu şi ducând înaintea ei spaima luminilor roşii în triunghi. Trenul sosi încet, parcă anevoie, înzăpezit, îngheţat, scârţâind, scheunând, văitându-se… Năvălii în coridorul vagonului, deschisei larg uşa – ea şedea în penumbră cu şubuliţa pe umeri, sub felinarul care lumina palid de după perdeluţa vişinie trasă, singură în tot vagonul, şi mă privea în lumina ochilor.

Vagonul era vechi de când lumea, foarte înalt şi numai pe trei perechi de roţi, şi gonind prin aerul geros, dondănea şi bubuia cât putea şi tot cădea, se răsturna parcă, se prăvălea dinainte scârţâind din uşi şi pereţi şi scânteind diamantin din geamurile ferecate în chiciură. Când ne-am dezmeticit, eram departe, era târziu, trecuse de miezul nopţii… Totul se întâmplase parcă de la sine, fără voia noastră, fără să ne dăm seama… Cu obrajii aprinşi şi privirile pironite în gol, ea se sculă fără să vadă, îşi potrivi părul şi, închizând ochii, se aşeză într-un colţ, înstrăinată, inaccesibilă…

vii

Iarna ampetrecut-o la Oriol.

Cum să descriu sentimentele cu care am părăsit dimineaţa vagonul şi am trecut pragul redacţiei, uniţi în taină de acea intimitate nouă şi zguduitoare.

Eu m-am instalat la un mic hotel, ea, ca şi până atunci, la Avilova. Acolo ne petreceam aproape toată ziua, iar orele cele mai dragi, la mine, la hotel.

Fericirea noastră era nu tocmai uşoară, istovitoare

fiziceşte şi spiritual.

Ţin minte, într-o seară era la patinaj, în timp ce eu îmi vedeam de treabă în redacţie – începuseră să-mi dea câte ceva de lucru, ca să mai scot un ban. Casa era pustie şi liniştită – Avilova plecase la o întrunire – seara părea fără sfârşit, felinarul de sub fereastră trist şi inutil, paşii trecătorilor ce se apropiau şi se depărtau, scârţâitul lor pe zăpadă parcă îmi răpea ceva; o durere surdă îmi încleştase inima, jignirea, gelozia mă sufocau – iată, eu şed aici singur, fac o muncă stupidă, nedemnă de mine, o umilinţă pe care o îndur de dragul ei, pe când ea e veselă, petrece acolo, pe heleşteul de gheaţă, înconjurat de valuri albe de zăpadă, cu brazi negri de jur-împrejur, în sunetele asurzitoare ale fanfarei regimentului, cu figuri negre plutind în lumina trandafirie a felinarelor…

Deodată răsună soneria şi în prag apăru ea. Era îmbrăcată într-un costum de patinaj gri, cu o căciuliţă la fel din blană de veveriţă, ţinea în mâini patine lucitoare şi odaia se umplu dintr-odată de prospeţimea ei tinerească, de frumuseţea obrazului ei rumen de ger şi mişcare.

„Oh, am obosit!” spuse şi trecu în odaia ei. Am urmat-o. Ea s-a răsturnat pe divan şi, cu un zâmbet de oboseală, s-a tolănit pe el, tot mai ţinând patinele în mână. Priveam cu un sentiment chinuitor de gelozie piciorul ei cambrat, în gheata înaltă cu şireturi, ciorapul gri care-i strângea pulpa ce se vedea de sub fusta gri scurtă – până şi atingerea acestei stofe groase mă chinuia şi-mi trezea patima – şi începui să-i reproşez că… doar nu ne văzusem toată ziua! Când deodată, săgetat de o duioşie fără margini, văzui că aţipise… Dar se trezi numaidecât şi îmi spuse cu caldă gingăşie: „Am auzit aproape tot ce-ai spus. Nu te supăra, sunt îndeobşte foarte obosită. Doar am trăit atâtea în decursul acestui an!”

VIII

Ca să aibă un pretext pentru şederea la Oriol, se apucase să studieze muzica. Găsisem şi eu unul – munca mea la „Golos”.

La început ocupaţia mea mă bucura, şi mai ales

ordinea relativă «are se statornicise, măcar şi această îndatorire care intrase în existenţa-mi lipsită de orice îndatoriri. Mai apoi tot mai des începu să-mi treacă prin minte: oare asemenea viaţă visasem? îmi trăiesc poate anii cei mai frumoşi, când lumea toată ar trebui să fie a mea, şi eu nu am măcar galoşi în picioare. Deocamdată? Până una alta? Dar ce-mi făgăduieşte viitorul? Mi se părea că nici în intimitatea noastră nu erau toate bune, că nu ne împărtăşeam nici sentimentele, nici gândurile, că n-aveam nici aceleaşi gusturi, şi atunci cum să mă încred în fidelitatea ei? Acel „veşnic antagonism între vis şi realitate”, veşnica neputinţă de a realiza plinătatea şi integritatea iubirii le trăiam în acea iarnă eu toată puterea unor sentimente încă neîncercate ca pe o cumplită nedreptate ce mi se făcea mie.

Tortura cea mare o înduram însă când mergeam la baluri, sau în vizite. În timp ce ea dansa cu vreun bărbat mai chipeş, nelipsit de graţie, şi o vedeam cum se însufleţeşte, cum se rotesc fustele şi picioarele ei, muzica începea să bată dureros măsura în inima mea, cu atât mai dureros, cu cât era mai vioaie, iar ritmul valsului îmi dădea lacrimi în ochi. Toată lumea o admira când dansa cu Turcianinov, ofiţerul acela neobişnuit de înalt, cu favoriţi, obraz prelung şi oacheş şi nişte ochi negri şi imobili. Era destul de înaltă – cu toate acestea Turcianinov era cu două capete mai înalt decât ea şi, înlănţuindu-i strâns talia, rotind-o lin şi îndelung, o privea insistent de sus în jos, iar în obrazul ei ridicat se citea fericire şi suferinţă, frumuseţe şi încă ceva care îmi trezea o ură nebună. O, cât mă rugam atunci Celui-de-sus să se întâmple ceva neaşteptat – de pildă, el să se aplece şi s-o sărute, dezlegând în felul acesta toate nedumeririle care-mi torturau inima!

— Te gândeşti numai la tine, vrei ca toate să fie după placul tău, îmi reproşă ea o dată. Mi-ai fi răpit bucuros orice urmă de viaţă personală, orice comunicare cu alţii, m-ai fi despărţit de toţi, cum te-ai despărţit tu însuţi…

Într-adevăr, o tainică lege cere ca fiecare dragoste, dar mai ales dragostea pentru femeie să cuprindă şi

duioşie, şi tandră compasiune protectoare; de aceea probabil nu puteam suferi, în special faţă de lume, clipele când era veselă, însufleţită, când voia să placă, să strălucească – şi în schimb o iubeam fierbinte când era liniştită, simplă, blândă, slabă, când plângea cu lacrimi îmbelşugate, care făceau să i se bosumfle buzele ca la copii. În lume, arătam de obicei ca un observator intolerant, bucuros în taină de înstrăinarea mea, de neîngăduinţa răuvoitoare care îmi ascuţea şi mai mult spiritul de observaţie, agerimea vederii şi perspicacitatea în ce priveşte defectele omeneşti. În schimb, cu câtă patimă doream să mi-o apropii şi cât sufeream că rămânea departe de mine!

Adesea îi citeam versuri.

— Ascultă, draga mea! Ce versuri uimitoare! exclamam eu:

Cu tine mă du în vibrândul eter Unde-aleanu-i ca luna prin crângul stingher… – 1

Dar ea nu se simţea uimită.

— Într-adevăr, sunt foarte frumoase, spunea foarte calmă şi indiferentă, privindu-mă dintr-o parte, tolănită comod pe divan, cu obrazul culcat în palmă. E Fet, nu-i aşa? Dar de ce „ca luna prin crângul stingher”? Are în general prea multe descrieri de natură.

Auzi, descrieri! Indignat, mă străduiam să-i demonstrez, că nu există o natură ruptă de noi, că orice mişcare a aerului oricât ar fi de neînsemnată este şi mişcarea propriei noastre fiinţe. Râdea:

— Numai păianjenii trăiesc aşa, iubitule!

Îi citeam:

Din zori e-n pâcle-nvăluit, La capăt de alee, parcul… O, voi, tristeţi, fără sfârşit! *Ca nişte fulgere viclene, Zmei albi, desfăşurându-şi arcul*. Se *spulberă peste troiene…2*

Mă întreba:

— Care zmei, iubitule?

Şi trebuia să-i explic că e vorba de viscol, de spulberul zăpezii…

Sau îi declamam, pălind de emoţie:

Gerul nopţii, năprasnic, cu tulburii-i ochi Sub poclitul căruţei mă cată Peste codri şi munţi, prin marame de nori Luna chipul şi-arată-ntristată…3

— Citat inexact după poezia lui A-A. Fet „Unei cântăreţe”.

Versuri din poezia „O, vol. tristeţi fără sfârşit…” de autorul menţionat.

— ¿Citatjuşor modificat din „Drum de iarnă” de I.P. Poloński.

La 22 iulie 1890 Bunin scria fratelui său, Iuli Alexeevici:

„În momentul de faţă îl citesc şi-l recitesc pe Poloaski, gândindu-mă cât de reuşit l-a caracterizat Fofanov:

E plin de vagi cuvinte, tristeţi fără alean

— Dar, iubitule! înţelege-mă, n-am văzut nimic din toate acestea niciodată…

Îi citeam cu un tainic reproş:

Şi al razei pumnal, împlântat triumfal într-un nor Era nalt şi vibrant şi sonor Sub sângele-i roşu izvor, desenai cu umbrela de zor Pe nisip lucitor…1

Asculta aprobatoare, probabil numai pentru că se închipuia pe ea însăşi şezând pe bancă şi „desenând penisip lucitor” cu o umbreluţă nouă.

— Acestea sunt într-adevăr foarte drăguţe. Dar ajunge! Vino mai bine aici lângă mine, mereu eşti nemulţumit!

Adesea îi vorbeam despre copilăria mea, începuturile adolescenţei, şi tot farmecul poetic al conacului nostru, povesteam despre mama, tata, sora mea; mă asculta cu o nepăsare cruntă. Doream să descopăr în ochii ei tristeţe ori înduioşare, când îi spuneam despre sărăcia care se abătea uneori asupra familiei mele, când îi povesteam de pildă cum o dată am scos îmbrăcămintea de argint de pe icoanele noastre strămoşeşti şi am amanetat-o la oraş, la Meşcerina, o bătrână singuratică, cu chip fioros de orientală, un nas coroiat, subliniat de nişte mustăţi în lege, şi ochii mari holbaţi, care umbla înfăşurată într-un şal de

mătase şi cu degetele pline de inele. Casa ei pustie, ticsită de fel şi fel de obiecte de muzeu hăulea cât era ziulica de mare de strigătele sinistre ale unui papagal. Dar ce vedeam în loc de tristeţe şi înduioşare?

— E îngrozitor, într-adevăr, spunea ea, cu gândul în altă parte.

Cu cât se prelungea şederea mea la oraş, cu atât mă simţeam mai străin acolo şi mai fără rost – până şi Avilova îşi schimbase atitudinea faţă de mine, era rece, ironică. Pe măsură ce existenţa mea citadină devenea mai sumbră şi plictisitoare, pe atât simţeam mai multă nevoie să rămân singur cu ea – să-i citesc, să-i povestesc, să-i expun părerile mele. Odaia mea de hotel era strâmtă şi cenuşie şi mă copleşea cu tristeţe – o valijoară şi câteva cărţi, acesta era tot avutul meu, iar nopţile singuratice, friguroase şi sărace, când mai mult moţăiam aşteptând prin năvoadele somnului să se facă ziuă şi în aerul geros al iernii să aud prima bătaie de clopot în clopotniţa din vecini.

Şi odaia ei era strâmtă, aşezată în capătul coridorului, lângă scara ce urca la mezanin, dar ferestrele dădeau în grădină, şi era liniştită, caldă, drăguţ mobilată; seara ardea focul în sobă, şi ea stătea cuibărită pe divan într-un fel nespus de plăcut – la asta se pricepea de minune – strânsă ghemotoc şi adunându-şi sub ea picioarele, că i se vedeau numai pantofiorii. îi spuneam:

*În bungetul nopţii de piatră Gemea cu glas straniu furtuna, Şedeam în tăcere la vatră în foc trosneau crengile-n*tr-*una…1* Dar toate viforniţele astea, codrii şi câmpiile, bucuriile fruste, dar pline de poezie ale focului din sobă, ale odăii primitoare, ale căminului îi erau cu totul străine.

Mi se părea că e de ajuns să spun ca s-o încânt: „Ştii drumurile acelea bătute de toamnă, vârtoase şi liliachii de parcă-s de cauciuc, brăzdate de cuiele potcoavelor, sclipind ca o panglică de aur orbitoare sub bătaia soarelui în asfinţit”… îi povesteam cum o dată, într-o toamnă târzie, fratele meu Gheorghi şi cu mine am pornit la drum să cumpărăm un mesteacăn bun de grindă: la bucătărie

căzuse din senin tavanul, mai să-l omoare pe fostul nostru bucătar, un bătrân de aproape o sută de ani care-şi petrecea zilele pe cuptor. Şi iată-ne, plecând la crâng să cumpărăm un trunchi pentru dres tavanul. Era într-o toamnă lungă, parcă fără sfârşit (ploua mărunt cu soare) şi căruţa, în care luasem şi câţiva mujici, merse la trap întâi pe drumul mare, apoi o luă prin crângul ce scânteia sub ploaie şi în soare cu poienile lui încă verzi, dar deja moarte şi potopite de ape, într-un uimitor pitoresc nestingherit, de o stranie resemnare şi supunere faţă de soartă…

Îi spuneam cât îmi părea de rău de mesteacănul acela cu coroana bogată, stropit de sus până jos cu rugina frunzei tomnatice, cum mi se strânse inima când mujicii, călcând greoi ca nişte urşi, îl înconjurară, cercetându-l în fel şi chip, apoi scuipară în lăboaiele lor ca de fiară, cu palma scorţoasă, puseră mâna pe securi şi loviră trunchiul lui bălţat toţi deodată…

I Strofa iuţii din poezia lui Fet „Gemea cu glas straniu furtuna.

— Dacă ai putea să-ţi închipui cât de jilave erau toate, cum scânteiau în soare şi făceau ape-ape! îi spusei, încheind cu mărturisirea că aş vrea să scriu o povestire despre asta.

Ea strânse din umeri:

— Ce subiect e ăsta, dragule?! Iar să descrii natura?

Una din marile mele plăceri, însă foarte complexă şi chinuitoare, era muzica. O, cât de mult o iubeam când îmi cânta o bucată frumoasă! Şi doream să trăiesc mult, foarte mult! Adesea îmi spuneam ascultând-o: „Oare voi mai putea asculta bucata asta, dacă noi doi ne-om despărţi? Cum să mai pot iubi sau mă bucura de ceva, neîmpărtăşindu-i şi ei această iubire sau bucurie?” Dacă însă bucata nu-mi plăcea, eram atât de aspru în concluzii, încât o scoteam din sărite.

— Nadia! o striga pe Avilova, ridicând mâinile de pe clapele pianului şi întorcându-şi obrazul spre odaia vecină. Nadia! ascultă şi tu ce e-n stare să-ndruge!

— Şi am să-ndrug! strigam eu scos din fire. Trei

sferturi din aceste sonate nu-s decât trivialitate de la început până la sfârşit, zdrăngăneală fără cap şi coadă. Ici bocăneşte cazmaua, săpând un mormânt proaspăt, colo zânele încing o horă, dincoace vuieşte o cascadă! Cuvântul „zână" mi-e poate cel mai nesuferit din câte există. Mai nesuferit şi decât „considerând"-ul gazetăresc!

Îşi vârâse în cap că nu mai poate după teatru, în timp ce eu îl uram din toată inima, deoarece mă convingeam din zi în zi că talentul majorităţii actorilor şi actriţelor nu este decât capacitatea lor de a fi mai triviali decât alţii, de a înfăţişa mai cu succes decât alţii modele de creatori ori artişti cât mai vulgari şi atât. Toate acele peţitoare cu basmale de mătase în culoarea cepei pe cap, înfăşurate în şaluri turceşti, care se ploconesc cu voită umilinţă şi cu glăscior dulce îngână verzi şi uscate lui Tit Titâci[20], cel ce cu neschimbată semeţie îşi scoate pieptul în afară şi neapărat duce la inimă mânuţa lui grăsulie cu degetele răşchirate, recte la buzunarul fracului său prea lung, toţi aceşti primari cu chip de york şi Hlestakovi fără astâmpăr, toţi Osipii ce hârâie lugubru din străfundul rărunchilor, prăpădiţii de Repetilovi şi Ciaţki ce se indignează grandilocvent şi Famusovi care îşi joacă degetele şi-şi ţuguie buzele de actor, grase şi vinete ca nişte prune brumării, Hamleţii în pelerine de cioclu şi pălării cu penaj cârlionţat, cu ochi de prostituată, încondeiaţi şi galeşi, cu fesele groase înfăşurate în catifea neagră şi picioarele plebeiene cu plat-fus, toţi mă făceau pur şi simplu să mă cutremur. Dar opera! Un Rigoletto care se răsuceşte în mod nefiresc pe picioruşele-i crăcănate, larg desfăcute jos, împotriva oricăror reguli ale esteticii, şi strânse în genunchi! Susanin care ridică ochii languros spre cer şi îngână cavernos, ca din butoi:

„O, răsai, luceafăr blând, Dulce stea a dimineţii!..."

Sau morarul din „Rusalka", răşchirând degetele uscate ca nişte cioate şi tremurătoare, că te bagă în răcori, dar care uită să-şi scoată verigheta, îmbrăcat cu nişte

20 Tit Titîci Bruakov - personaj din comedia lui A.N.OstroVski „Unul face, altul trage".

pantaloni atât de zdrenţăroşi, de parcă ar fi tras de ei o haită de câini turbaţi.

În discuţiile noastre despre teatru niciodată nu ajungeam la vreo concluzie; numaidecât ne pierdeam orice urmă de îngăduinţă, ca şi puterea de a înţelege spusele celuilalt. Iată, un celebru actor provincial, în turneu la Oriol, joacă în „însemnările unui nebun” şi toţi urmăresc cu extaz cum, aşezat pe un pat de spital, inhalat, cu un obraz flasc debăboi, năpădit de o barbă cât toate zilele, tace îndelung, chinuitor de îndelung, şade înmărmurit, cu o mutră stranie şi idioată, plină de o nefirească bucurie, care se lăţeşte, creşte cu fiecare clipă; apoi, încet, foarte încet, ridică un deget şi, în sfârşit, cu o nemaipomenită încetineală şi o expresivitate de neîndurat, începe cu o grimasă că te trec fiorii: „Astă-zi, anul…” Iată-l şi a doua zi întruchipându-l cu şi mai multă măiestrie pe Liubim Torţov, iar în cea de a treia – pe soiosul Marmeladov, cu o podoabă de nas roşu-vânăt: „Oare îndrăzni-voi, stimate domn, să mă adresez domniei-tale cu vorbe cuviincioase?” Sau, o celebră actriţă scrie un bileţel – îi venise deodată ideea să scrie ceva fatal – şi, aşezându-se în grabă la masă, moaie pana uscată în călimara fără strop de cerneală şi într-o clipă trage trei linii pe hârtie; o împătureşte, o vâră în plic, sună din clopoţel şi-i porunceşte scurt şi răspicat fetei din casă, drăguţă, cu şorţuleţ alb dinainte: „Trimite-o cu un curier! Numaidecât!”

După o asemenea seară de teatru, de fiecare dată răcneam unul la altul până la trei noaptea, stricând somnul Avilovei;

cât despre mine, nu blestemam numai pe nebunul lui Gogol, pe un Torţov ori Marmeladov, dar şi pe Gogol cu Ostrovski laolaltă, chiar şi pe Dostoievski însuşi.

— Să presupunem că ai avea dreptate, striga ea, pălind, cu ochii întunecaţi, şi de aceea mai fermecătoare, dar explică-mi de ce te înfurii în halul acesta? întreabă-l tu, Nadia!

— De ce? ţipam eu în loc de răspuns. Numai când îi aud pe cabotinii ăştia cum pronunţă cuvântul balsam – „ba-

alsaam”! – îmi vine să-i gâtui, nu alta!

Şi aceleaşi certuri se stârneau după fiecare întâlnire de-a noastră cu membrii societăţii orloviene, indiferent care. Doream cu înfocare să-i împărtăşesc plăcerea ce o simţeam stârnindu-mi simţul de observaţie, dezvoltându-l cât de mult, voiam să-i transmit şi ei atitudinea mea necruţătoare faţă de cei din jurul nostru, dar constatam cu disperare că lucrurile îmi ies tocmai pe dos; ea nu-mi împărtăşea simţămintele şi nici gândurile.

Într-o zi i-am spus:

— De-ai şti câţi duşmani am!

— Unde? Şi ce fel de duşmani?

— De tot felul şi pretutindeni: aici în hotel, în magazine, pe stradă, în gară…

— Şi cine sunt aceşti duşmani?

— Toţi, toată lumea! Câte figuri şi trupuri nesuferite! Doar a spus-o şi apostolul Pavel: „Nu orice trup e aşijderea trup, un trup are omul şi altul – dobitocul…” Unii te îngrozesc pur şi simplu! Când merg, calcă astfel cu tălpile picioarelor, îşi ţin trupul într-o astfel de poziţie, încât ai zice că mai ieri umblau în patru labe. Deunăzi, pe Bolhovskaia, am mers o bucată de drum în spatele unui pristav. Era voinic şi spătos, şi nu-mi luam ochii de la spinarea lui latră prinsă în strânsoarea mantalei, de la pulpele groase învăluite în strălucirea văcsuitelor cizme cu turetcile umflate; ah, cum mâncam din ochi aceste cizme mirosind a vacs, stofa cenuşie a mantalei bine croite, cei doi nasturi de la gaică şi tot animalul acesta de vreo patruzeci de ani, zdravăn, puternic, în tot harnaşamentul său războinic!

— Cum de nu ţi-e ruşine! îmi spuse ea, cu un regret vecin cu dezgustul. Să fii aşa de rău şi de mârşav? Zău că nu te înţeleg! Eşti ţesut din fel de fel de contradicţii uimitoare!

Şi totuşi, venind dimineţile la redacţie, cu tot mai multă bucurie şi intimă înrudire descopeream în cuier hăinuţa ei de blană sură întruchipând-o pe ea, o părticică dintr-însa, cea mai feminină şi dragă, iar dedesubtul

cuierului – dragele ei ghete de culoare cenuşie, o altă părticică şi mai înduioşătoare. Nerăbdător s-o văd cât mai curând, veneam înaintea tuturor şi mă apucam de treburile mele – citeam şi corectam corespondenţele venite din provincie, răsfoiam ziarele din capitală, aşterneam, inspirându-mă din ele, ştirile pentru rubrica „Pe tot globul” şi adesea aproape că scriam din nou povestirile trimise de literaţii provinciali, atent la orice mişcare, aşteptând – şi în sfârşit auzind un pas sprinten şi foşnetul fustei!

Ea venea fuga, toată parcă înnoită, cu mâini răcoroase şi parfumate şi ochi atât de tinereşte scânteietori după somnul acela adânc şi odihnitor, şi întorcând iute capul, să se convingă că n-o vede nimeni, mă săruta pe furate.

Alteori trecea pe la odaia mea de la hotel, toată numai mireasmă de aer geros şi prospeţime de blană pudrată cu promoroacă. îi sărutam obrazul rumen şi rece ca un măr domnesc, îmbrăţişându-i pe sub haină acel ceva gingaş, cald şi îmbătător, trup şi rochie care era făptura ei; ea îmi aluneca râzând din braţe – „Lasă-mă, am venit cu treabă” – suna lacheul şi-l punea să facă curat de faţă cu ea, ba îl şi ajuta…

Într-o seară am auzit fără să vreau convorbirea ei cu Avilova – şedea în sufragerie şi îi vorbea Avilovei despre mine foarte deschis, fără ocolişuri, crezând că sunt la tipografie. Avilova o întrebă:

— Lika, draga mea, dar ce o să fie mai departe? Tu ştii ce gândesc despre el, e un om foarte plăcut, ţi-ai pierdut capul pentru moment, te înţeleg… Dar ce o să fie mai departe?

Am simţit că-mi fuge pământul de sub picioare. Va să zică, sunt „un om foarte plăcut”, doar atât! Şi ea doar „şi-a pierdut capul pentru moment”!

Răspunsul sună şi mai îngrozitor:

— Ce vrei să fac? Nu văd nicio ieşire…

Auzind aceste cuvinte, m-a lovit o asemenea furie, că eram gata să năvălesc în sufragerie, să-i arunc în faţă că „ieşirea există”, că într-un ceas n-o să mai fie nici urmă din

mine la Oriol, când deodată am auzit-o iarăşi:

— Cum de nu înţelegi, Nadia, că îl iubesc cu adevărat! Şi apoi, tu nici nu-l cunoşti – e de o mie de ori mai bun decât pare!

Într-adevăr, puteam să par de o mie de ori mai rău decât eram în realitate. Trăiam zile de încordare, de nelinişte, adesea eram dur cu oamenii, alteori trufaş, pentru nimica toată rămâneam pradă tristeţii, deznădejdii; dar îmi şi reveneam uşor îndată ce vedeam că nimic nu ameninţă armonia dintre noi doi, că nimeni nu intenţionează să mi-o răpească; şi mă simţeam mai bun, cum mă făcuse natura, sincer, gata să împărtăşesc bucuriile altora. Dacă ştiam că petrecerea sau vizita pentru care ne pregăteam n-o să-mi aducă vreo jignire sau suferinţă, cu câtă bucurie sărbătorească mă îmbrăcam, cum îmi plăceam mie însumi, mă uitam în oglindă încântat să-mi privesc ochii, petele rumenelii tinereşti, cămaşa albă ca neaua ale cărei pliuri scrobite foşneau fermecător desfăcându-se. Ce fericire erau balurile pentru mine, dacă nu sufeream de gelozie! De fiecare dată, îmbrăcându-mă pentru bal, trăiam clipe chinuitoare – trebuia să iau fracul răposatului Avilov, ce-i drept, absolut nou, neîmbrăcat, dar totuşi în primele clipe îmi dădea ca un cuţit în inimă. Dar era de ajuns să ieşim în stradă, să respirăm aerul geros, să vedem cerul spuzit de stele şi să ne urcăm în sania care ne aştepta la poartă, ca acele clipe să fie date uitării!

Dumnezeu ştie de ce se împodobea în seara balului peronul strălucind de lumini cu un fel de cort din covoare cu dungi roşii şi negre şi ce rost avea desfăşurarea tradiţională a ceremonialului fioroşeniei poliţieneşti la sosirea birjelor-comanda o aveau subcomisarii. Dar oricum – ăsta era balul, cu intrarea aceea stranie care inunda cu lumini albe şi roşii zăpada ca de zahăr, răscolită, din faţa ei, cu jocul de-a goana brusc înfrânată şi răcnetul răspicat al poliţaiului, mustaţa lui îngheţată, trasă cu condeiul, cizmele văcsuite care frământau zăpada, şi mâinile nefiresc răsucite – cu mănuşi albe de aţă vârâte în buzunare. Mai toţi bărbaţii care soseau erau în uniforme –

o, cât de multe uniforme au fost odată în Rusia – şi puhoiul ăsta exaltat îşi etala gradele, mundirele – încă de atunci am observat că oamenii care posedau titluri şi înalte situaţii nu se deprindeau cu ele într-o viaţă. Toată această lume care sosea mai întotdeauna mă exalta şi pe mine şi îndată devenea obiectul perspicacităţii mele maliţioase, care se ascuţea numaidecât. În schimb femeile erau mai toate drăguţe şi dorite. Te fermecau ieşind în vestibul din cochilia hainei şi a glugii de blană, metamorfozându-se uimitor, ca să se prefacă exact în acelea care se cuvenea să umble pe preşurile roşii ale scărilor largi, alcătuind mulţimile fermecătoare care, reflectându-se în oglinzi, deveneau şi mai numeroase. Şi apoi, sărbătoreasca lărgime a salonului pustiu dinaintea balului, aerul ei răcoros şi proaspăt, ciorchinele lustrei grele de cristal, în care jucau scânteieri diamantine, ferestrele mari neacoperite, luciul slobod al parchetului ca oglinda, aroma florilor naturale, a pudrei şi a parfumurilor, a mănuşilor de bal albe-gZaceşi toată emoţia în faţa mulţimii elegante care creştea necontenit, şi nerăbdarea să auzi căzând de pe balcon primul tunet sonor al orchestrei, să vezi prima pereche rotindu-se pe această feciorelnică pustietate a salonului – perechea cea mai sigură şi mai meşteră la dans!

Plecam la bal întotdeauna înaintea lor. Când ajungeam acolo, mai sosea încă puhoiul de sănii, iar jos, lacheii erau îngropaţi sub blănuri parfumate şi mantale ofiţereşti, în salon aerul era rece şi tăios pentru unul îmbrăcat ca mine, într-un frac subţire. Şi stând aşa, în acest frac străin, cu părul pieptănat lins, zvelt, chiar slab, parcă mai slab ca de obicei, eteric, străin şi singuratic – un tânăr de-o bizară mândrie şi cu un rol la fel de bizar la redacţie – mă simţeam la început atât de lucid şi de glacial de senin, şi atât de izolat de ceilalţi, de parcă eram un fel de oglindă de gheaţă. Între timp salonul se umplea de lume şi de zarvă, muzica răsuna obişnuit, publicul se îngrămădea în uşi, în sală erau tot mai multe siluete feminine, aerul părea mai dens şi mai cald, şi parcă mă

îmbăta, aruncam priviri tot mai îndrăzneţe femeilor şi mai arogante bărbaţilor, şi mă strecuram prin mulţime, călcând în ritmul muzicii, iar atingând vreun frac sau o uniformă, ceream scuze tot mai politicos şi mai trufaş… Apoi deodată le zăream pe ele! Iată cum se strecoară prin mulţime, încet, grijuliu, şi zâmbesc numai din ochi – şi inima mi se umplea de un sentiment năvalnic şi frăţesc, şi mă întrebam stângaci şi cu mirare: sunt oare ele, sau nu? Mai ales Lika era cu totul alta, şi atât de tânără şi de subţire, încât de fiecare dată înmărmuream de mirare: cu trupul strâns în corset, rochiţa feciorelnic vaporoasă şi sărbătorească braţele goale de la mănuşi şi până la umeri, mâinile vinete de frig ca la copii şi o expresie de nesiguranţă în ochi… numai coafura înaltă, de frumuseţe mondenă, o făcea deosebit de atrăgătoare şi în acelaşi timp parcă înstrăinată, gata să se lepede de mine, gata să mă înşele, gata parcă să se dedea viciilor, stricăciunii. Şi numaidecât alerga spre ea vreun tânăr, se înclina adânc cu o grabă elegantă, dezinvoltă, ea întindea evantaiul Avilovei, apoi, distrată, cu gândul în altă parte, îi punea cu graţie mâna pe umăr, şi, învârtindu-se, lunecând numai pe vârfuri, dispărea, se pierdea în vuietul muzicii şi tumultul mulţimii legănătoare, prinse în vârtejul dansului. Iar eu o petreceam cu vrăjmăşie rece în ochi, luându-mi rămas bun de la ea.

Micuţa şi vioaia Avilova, întotdeauna sprinţară şi vârtoasă de parcă era turnată dintr-o bucată, mă uimea şi ea la baluri cu aerul tineresc şi frumuseţea strălucitoare. Într-o seară de bal mi-am dat seama că are numai douăzeci şi şase de ani şi tot atunci mi-a mijit în minte bănuiala, nevoind să cred totuşi – asupra cauzei ce stătea la temelia ciudatei schimbări ce intervenise în decursul acestei ierni în purtarea ei faţă de mine – poate că mă iubea şi – mai ştii? – era geloasă…

X

Nu mult după aceea ne-am despărţit pentru multă vreme, într-o bună zi ne-am pomenit din senin cu doctorul – de aici a pornit totul.

Era într-o dimineaţă cu ger şi soare, când de cum am intrat în vestibulul redacţiei, simţii în nări un foarte cunoscut miros de ţigări tari, auzind în acelaşi timp în sufragerieră sete şi conversaţie însufleţită. M-am oprit locului întrebându-mă: ce să fie asta. Şi numaidecât mi-am dat seama că fumase doctorul de mirosea în toată casa şi glasul era al său – vorbea tare, cu însufleţirea caracteristică oamenilor, care, ajungând la o vârstă anume, nu se mai schimbă şi aşa rămân ani în şir, bucurându-se de o sănătate înfloritoare, care nu-i împiedică să fumeze ca o locomotivă şi să sufere de limbuţie.

Mă întrebam năuc ce o fi însemnând această sosire neaşteptată. O fi venit să-i ceară socoteală? Şi cum să intru? Cum să mă port? Cu toate acestea, nu se întâmplă în primele clipe nimic înfiorător. Stăpânindu-mi tulburarea, am deschis uşa şi m-am mirat, plăcut impresionat… Doctorul în bunătatea sa, s-a intimidat puţintel şi s-a grăbit, râzând şi scuzându-se parcă, să-mi explice că a venit, „să mai respire puţin aer citadin”. Am observat numaidecât că şi ea e puţin tulburată. Tulburată era şi Avilova, asta chiar că nu mai ştiam de ce. Tot mai aveam o speranţă că de vină e doctorul care, ca un oaspete provincial căzut din cer, bea un pahar de ceai după altul vorbind cu multă însufleţire după noaptea de nesomn petrecută în tren. Începusem să mă liniştesc, şi tocmai atunci veni lovitura: din toate câte spunea doctorul am înţeles deodată că nu a venit singur, ci cu Bogomolov, un tânăr negustor de piei, bogat şi chiar vestit în oraşul nostru provincial, care de multă vreme îi dădea târcoale; apoi l-am auzit pe doctor râzând:

— Zice că-i îndrăgostit lulea de tine, Lika, şi a venit aici cu intenţiile cele mai serioase! Aşa încât soarta acestui nefericit o hotărăşti tu după cum îţi va fi voia: vei vrea să-l miluieşti, l-ai milui, de nu, îl vei pierde, şi-al pierzaniei rămâne…

Iar Bogomolov nu era numai bogat: era şi inteligent, era şi om de caracter, plăcut şi vioi, poseda un titlu universitar, umblase mult prin străinătate, vorbea două

limbi străine; însă când îl vedeai pentru prima oară, te apuca spaima: era monstruos, supraomeneşte de gras, o matahală cu părul roşu ca focul, pieptănat lins, cu cărare la mijloc şi o faţă bucălată de copil, că nu ştiai ce e – un prunc crescut până la proporţii gigantice, sau un tânăr york trandafiriu, transparent de grăsime; însă toate câte le avea acest york erau cu adevărat admirabile, curate, sănătoase, că te apuca admiraţia: ochi albaştri – lapis-lazuli, tenul feţei – nici nu se putea mai feciorelnic, iar în purtări, în atitudini, în râsul senin, în sunetul vocii, în jocul ochilor şi expresia feţei avea ceva sfios şi nespus de plăcut; picioruşele şi mânuţele sale erau mişcător de mici, hainele numai din stofe englezeşti, ciorapii, cămăşile, cravata, numai din mătase. Mi-am aruncat numaidecât ochii la ea şi i-am zărit zâmbetul stingher… Şi în aceeaşi clipă, totul mi se păru străin, de parcă priveam printr-o lunetă, şi mă simţii ruşinos de nelalocul meu în această casă, şi de prisos, şi mă cuprinse o cumplită ură…

Din clipa aceea n-a mai fost chip să petrecem în doi nici măcar un ceas pe zi, nu se cuvenea să-l lase singur ba pe tatăl ei, ba pe Bogomolov. Un zâmbet tainic de veselie poposise până şi pe obrazul Avilovei, care fu atât de amabilă cu Bogomolov, atât de primitoare, încât din prima zi el deveni omul casei, se prezenta aici de dimineaţă şi nu pleca până seara, iar la hotel numai dormea. În afară de asta începuseră repetiţiile cercului dramatic de amatori a cărui membră era Lika – cercul pregătea un spectacol pentru lăsata secului, şi prin intermediul ei, a fost atras în sânul lui nu numai Bogomolov, dar şi doctorul.

Mie Lika îmi spunea că acceptă curtea lui Bogomolov numai de dragul tatălui ei, ca să nu-l jignească cu o atitudine înţepată faţă de „pretendent”, şi eu mă stăpâneam din răsputeri, prefăcându-mă a o crede, ba îmi şi impuneam să fiu de faţă la aceste repetiţii, căutând să-mi maschez gelozia chinuitoare şi toate celelalte cazne pe care le înduram de-a lungul acestor repetiţii: intram în pământ de ruşine din pricina jalnicelor ei încercări de a „juca”.

Ce cumplit e îndeobşte spectacolul lipsei de har! Repetiţiile le conducea un actor de profesie rămas fără lucru, un individ fără vârstă, cu obrazul de culoarea chitului şi riduri atât de adânci, încât păreau false; omul se închipuia geniu şi se îmbăta cu ticăloasa lui experienţă scenică. Dând îndrumări cum trebuie jucat cutare sau cutare rol, îşi ieşea necontenit din fire şi înjura cu atâta foc, că i se umflau ca nişte sfori vinele sclerozate la tâmple; juca ba roluri de bărbaţi, ba cele de femei şi ceilalţi îşi ieşeau din piele să-l imite, torturându-mă cu fiecare sunet, cu fiecare mişcare. Oricât de nesuferit îmi era actorul, imitatorii lui erau incomparabil mai nesuferiţi. Şi, în general, la ce le trebuia lor să joace? Aveau în trupă tradiţionala nevastă de ofiţer, nelipsită oricărui oraş de provincie, ciolănoasă şi înfumurată, chiar obraznică, şi pe domnişoara îmbrăcată ţipător, întotdeauna neliniştită, întotdeauna în aşteptarea cuiva, care îşi face un obicei să-şi muşte buzele, ca să fie mai roşii, nu lipseau nici cele două surori nedespărţite – le ştia tot oraşul datorită asemănării lor uluitoare: voinice, negricioase, cu trăsături vulgare şi sprâncenele îmbinate la rădăcina nasului, defilau severe şi tăcute – curat o pereche de cai de ham negri-corb; îl aveau şi pe funcţionarul cu misiuni speciale pe lângă guvernatorul general – un tânăr blond, chelbos cu toată tinereţea lui, ochi albaştri bulbucaţi şi pleoape roşii, foarte înalt, cu gulere de asemenea înalte şi ele, politicos şi delicat, că ţi se făcea lehamite; nu le lipsea nici avocatul cunoscut în localitate, o făptură uriaşă, pieptoasă, cu umerii graşi şi călcătură grea – de câte ori l-am văzut la vreun bal, îl luam drept *maître d'hôtel* – şi nici tânărul pictor: bluză de catifea neagră, plete lungi de hindus, profil cu cioc de ţap, privirea senzuală a ochilor abia întredeschişi, o gură fină roşie aprinşi şi şolduri de femeie, că-ţi era şi ruşine să le priveşti…

Yeni şi ziua spectacolului. Înainte de ridicarea cortinei dădui o raită prin culise; acolo – o adevărată dementă, unii se îmbrăcau, alţii se machiau, răcnind, ciorovăindu-se, dând năvală din cabine, ciocnindu-se unii

de alţii şi nerecunoscându-se sub noua lor înfăţişare – atât de neverosimile erau costumele (de pildă unul din actori purta frac cafeniu şi pantaloni de un violet aprins) atât de moarte erau perucile şi bărbile, ba şi feţele sulemenite, cu lipituri de plasture roz pe frunţi şi pe nasuri, cu ochii încondeiaţi scânteind printre genele lungi şi negre, îngreunate de suliman, ce clipeau rar, ca la păpuşi. M-am întâlnit cu Lika faţă în faţă şi nu mi-am dat seama că-i ea atât de mult m-a uimit aerul ei de păpuşă – în rochia-i trandafirie, după moda altor vremi, cu peruca bălaie umflată şi obrazul de copil, încremenit ca în pozele de pe bomboane sau litografiile de la bâlci…

Bogomolov juca rolul unui portar cu păr galben – costumul lui dovedea toată iscusinţa necesară creării unei „figuri tipice” iar doctorul, pe unchiaşul eroinei, general în retragere; el fu cel ce deschise spectacolul, şezând într-un jeţ de pai la umbra unui pom de placaj înfipt în podeaua scenei. îmbrăcat într-un elegant costum de şantung de culoarea fildeşului, trandafiriu de sulimanuri, cu o ditamai mustaţă albă ca laptele sub nas, şedea tolănit în fotoliu, uimitor de tânăr cu tot argintul părului la lumina puternică a becurilor rampei – acţiunea se petrecea într-o frumoasă dimineaţă de vară „la vila dumnealui”, şi se uita îmbufnat în ziarul desfăcut – la drept vorbind, ar fi trebuit să mormăie ceva cu năduf. Răsfoind gazeta, el însă numai se uita şi nu izbutea să articuleze niciun cuvânt, cu toate şoaptele desperate ce veneau din cuşca suflerului. Numai când Lika ţâşni în sfârşit din culise (cu un râs fermecător de copil zburdalnic) şi îl cuprinse din spate de după gât, acoperindu-i ochii cu palmele: „Ghici cine-i?” numai atunci strigă şi el, nefiresc de tare şi răspicat fiecare cuvânt: „Dă-mi drumul, gâză mică. Ştiu eu cine-i!”

Şi în vreme ce scena era scăldată parcă în soarele amiezii, în sală domnea penumbra. Şedeam în rândul întâi şi mă uitam când pe scenă, când în jurul meu, unde erau instalate persoanele cele mai de vază din oraş, civili, sugrumaţi de obe „ezitate, militari şi poliţişti cu aerele şi gradele cele mai impunătoare, în atitudini încordate,

zâmbind stăpânit de cele ce se petreceau pe scenă…

N-am fost în stare să rămân nici până la sfârşitul primului act. Cum auzii bocănit pe scenă – semn că peste puţin se va lăsa cortina – pornii repede spre ieşire. Iar cei de pe scenă tocmai îşi luau avânt – în coridorul luminat, unul ca toate coridoarele, cu nimic fals sau închipuit – unde bătrânul lacheu deprins cu de toate mă ajută să-mi pun paltonul, exclamaţiile nedomolite ale actorilor răsunau nefiresc de tare. În sfârşit, am ieşit în stradă. Sentimentul unei singurătăţi fatale mă copleşea până la paroxism, străzile erau pustii şi curate, flăcăruile felinarelor ardeau nemişcate. Pentru nimic în lume nu m-aş fi dus la hotel – acolo, în odaia strâmtă m-ar fi cuprins groaza – aşa că mă îndreptai spre redacţie. Trecui pe lângă primărie, cotii în piaţa pustie, în mijlocul căreia se înălţa catedrala, iar cupola aurită scânteia în adâncul bolţii spuzite de stele… Până şi scârţâitul paşilor mei pe zăpadă avea ceva înfiorător şi înalt… Odăile calde erau potopite de linişte, în sufrageria luminată pendula ticăia monoton. Băieţaşul Avilovei dormea, iar dădaca, venind să-mi deschidă, mă privi nedumerită şi plecă. M-am strecurat în odaia de sub scară, atât de familiară şi de dragă, şi, fără să aprind lumina, m-am tupilat pe un colţ al divanului binecunoscut, iar acum parcă fatal… Le aşteptam pe ele cu nerăbdare şi mă îngrozeam de clipa când, sosind, vor intra în casă cu larmă şi vor începe să-şi împărtăşească pe-ntrecute impresiile, vor râde, se vor aşeza să bea ceai în jurul samovarului, dar şi mai tare mă temeam de clipa când va răsuna râsul ei, glasul ei… Odaia era plină de ea, de absenţa şi de prezenţa ei, de aroma trupului ei, a rochiilor ei, a parfumurilor ei, a capoţelului ei de flanelă, mic ca de copil, care zăcea lângă mine, pe perna în formă de sul a divanului… Sineala nopţii geroase privea cu înfricoşătoare măreţie pe fereastră, iar în grădină, aninate de cioatele crengilor golaşe, scânteiau stelele.

În prima săptămână a postului, Lika plecă împreună cu tatăl ei, doctorul, şi cu Bogomolov (după ce-i respinsese cererea). De mult nu mai schimbasem o vorbă. Se

pregătise de plecare vărsând şiroaie de lacrimi – spera în fiecare clipă că o voi reţine, că n-o voi lăsa să plece.

XI

Oraşul provincial îşi depăna zilele postului mare. Pe la colţuri birjarii rebegeau fără treabă, în aşteptare de muşterii, vânturau braţele cruciş şi curmeziş, să se mai încălzească, şi câteodată îşi încercau norocul îmbiind cu jumătate de gură vreun ofiţer care trecea: „O brişcă, Înălţimea Voastră. Am nişte cai, curat zmei!” Stăncuţele, simţind că primăvara-i după deal, ţineau soboruri vesele, sprinţare, dar ciorile tot croncăneau sumbru şi răspicat.

Nopţile, despărţirea noastră mi se părea şi mai îngrozitoare. Mă trezeam din somn şi în minte îmi stătea mereu aceeaşi întrebare: cum să mai trăiesc de aici încolo? şi pentru ce? Oare eu sunt făptura care zace în bezna acestei nopţi absurde, într-un oraş provincial oarecare, populat cu mii de oameni străini, în această cameră de hotel cu o fereastră îngustă care mă aţinteşte necontenit zi şi noapte cu ochiul ei sur de demon deşelat şi mut! Singurul om apropiat era Avilova. Oare cu adevărat apropiat? Dubioasă şi penibilă apropiere…

Acum veneam târziu la redacţie. Cum deschideam uşa de la intrare, Avilova îmi şi zâmbea din sala de aşteptare, din nou prietenoasă, caldă – surâsul acela ironic nu-i mai înflorea pe faţă – (era cu neputinţă să nu-i observ dragostea egală, grija nelipsită şi atenţia ei faţă de mine); adesea petreceam în doi seri lungi, ea îmi cânta la pian ore întregi, eu, tolănit pe canapea, închideam ochii. Sublimul muzicii mă mişca adânc, ascuţindu-mi durerea până la tortură şi-mi umplea ochii cu lacrimi sfâşietoare de iubire – o iubire trădată – şi de duioşie atoateiertătoare.

Nu zăboveam în sala de aşteptare, ci, sărutându-i mâna mică şi vârtoasă, îmi căutam de treabă în odaia colaboratorilor permanenţi. Acolo, învăluit în norii fumului de ţigară, şedea cel ce scria articolul de fond, un tip stupid, veşnic dus pe gânduri – poliţia îi stabilise aici domiciliul forţat; omul avea o înfăţişare destul de ciudată: o barbă lată de ţăran, haină din pănură cafenie, strânsă pe

mijloc, iar cizmele lui unse cu dohot răspândeau o duhoare foarte plăcută; pe lângă toate astea mai era şi stângaci, jumătate din braţul drept îi lipsea, şi cu ce-i mai rămăsese din el ascuns în mâneca cămăşii ţinea foaia pusă pe masă şi scria cu stânga: îl vedeai că şade şi se gândeşte, se gândeşte îndelung, fumează cu năduf, plutind într-o ceaţă de fum, şi deodată prinde foaia cu ciotul dreptei şi începe să scrie, şi scrie, şi scrie – repede, apăsat, cu o dibăcie de maimuţă.

După mine intra un bătrânel scurt de picioare, veşnic mirat din pricina ochelarilor rotunzi; bătrânelul se ocupa de rubrica „Ştiri externe”; îşi scotea în antreu hăinuţa căptuşită cu blană de iepure şi o căciulă finlandeză cu urechi, după care apărea puţintel la trup ca un copil de zece ani, în cizmuliţe, şalvari şi o bluză de flanel încinsă cu o cureluşă; părul lui sur, ţeapăn, se aricea fioros în toate părţile; fioroşi erau şi ochelarii lui miraţi; întotdeauna sosea la redacţie cu două cutii în mână, una cu cartuşe pentru ţigări şi alta cu tutun, şi fără a se întrerupe din lucru, umplea cartuşele cu tutun, făcând toată treaba cu multă dibăcie: urmărind cu ochii rândurile ziarului din capitală, o treabă care-i intrase de mult în deprindere, îndesa maşinuţa, adică ţevuşoara ei de aramă alcătuită din două părţi prinse în balamale, cu tutun galben cu firul lung, găsea pe bâjbâite, cu gândul la cele citite, cartuşul de hârtie, proptea în piept mânerul maşinuţei, în bluza-i pufoasă, iar cu ţeava ei ca de pistol, metalică, vârâtă în cartuş, împuşca masa.

După el apăreau paginatorul şi corectorul. Paginatorul intra calm, cu un aer independent; omul acesta te uimea cu politeţea lui, felul său tăcut şi de nepătruns; era nespus de slab şi uscat, cu păr negru de ţigan şi obrazul pământiuverzui, mustăcioara neagră şi buze de cenuşă ca la un cadavru, întotdeauna îmbrăcat extrem de curat şi îngrijit: pantaloni negri, bluză albastră, un guler mare, alb, scrobit, scos pe deasupra, totul strălucind de curăţenie şi prospeţime; stăteam cu el de vorbă, de câte ori aveam treabă pe la tipografie, şi atunci taciturnul

paginator mă privea lung în lumina ochilor cu ochii săi negri şi, ieşind din muţenia lui, vorbea, vorbea, cu o voce egală, monotonă, mereu despre acelaşi lucru: nedreptatea care domneşte în lume, peste tot, pretutindeni, în toate celea.

Corectorul venea şi el aproape în fiecare zi: ba nu se dumerea, ba nu era de acord cu o idee din articolul pe care-l avea în şpalt, şi-i cerea autorului explicaţii ori modificări: „iată, aici, mă iertaţi, da ceva parcă nu merge”; greoi şi gras cât butia, cu părul numai cârlionţi uleioşi, de ziceai că sunt uzi, se gheboşa de nervi şi de teamă că ceilalţi îşi dau seama cât e de beat, şi aplecându-se spre tine, îşi oprea răsuflarea duhnitoare a alcool şi numai de departe îţi arăta cu o mână tremurândă, albă şi buhăită, rândul stângaci sau neclar după părerea sa.

Instalat la un birou în această odaie, redactam, cu gândul aiurea, diverse manuscrise, ori şedeam ceasuri în şir cu privirea pironită pe fereastră, întrebându-mă cum şi ce să scriu eu însumi.

Mai aveam acum încă o suferinţă tainică, încă o „neputinţă de a mă realiza” la fel de amară. Începusem iarăşi să mai scriu câte ceva – de data asta mai mult în proză – şi iarăşi să public. Dar nu la ele mă gândeam. Mă tortura dorul de a scrie cu totul altceva decât ce scriam şi puteam scrie – ceva ce nu eram în stare să scriu; dorul de a strânge în mine din câte ne oferă viaţa ceva într-adevăr demn de a fi aşternut pe hârtie – o, ce fericire rară ar fi fost aceasta şi ce desfătătoare! Şi în felul acesta viaţa mea din zi în zi se prefăcea într-o nouă şi adevărată luptă împotriva „neputinţei de a mă realiza”, în căutarea şi cooptarea acestei de a doua fericiri la fel de greu de cucerit, în urmărirea fără preget şi necontenită meditare asupra ei.

La amiază sosea poşta. Dădeam o raită pe la secretariat şi iarăşi vedeam căpşorul drăgălaş, frumos pieptănat al Avilovei, întotdeauna aplecat asupra lucrului, toată gingăşia şi feminitatea pantofiorului şagrinat de sub masă şi a pelerinei de blană ce-i îmbrăca umerii, lucind în

răsfrângerile zilei sure de iarnă ce se revărsau prin fereastra îmbrăcată în chiciură, după care cerul se înălţa sur ca penajul stăncuţei. Căutam prin plicurile sosite şi, descoperind vreo revistă petersburgheză, mă grăbeam să-i tai filele… O nouă povestire de Cebov! Numai citindu-i numele şi mă copleşea o presimţire a desfătării încropită cu invidia, că nici nu-i puteam descifra rândurile începutului. Între timp, la secretariat se perinda multă lume: unii veneau să comande diverse anunţuri, alţii – şi aceştia foarte mulţi şi foarte diferiţi – erau tributari patimii scrisului: aici puteai vedea un bătrân venerabil, cu gâtul înfăşurat într-un şal din puf de egretă şi mănuşi cu un deget, aducând un top de hârtie de format mare, din cea mai ieftină, cu titlul caligrafiat pe prima filă după tot dichisul în floare pe vremea penelor de gâscă „Cântece şi meditaţii”, alături de acesta vedeai vreun ofiţeraş, roşu de sfială şi juneţe, care înmânând manuscrisul, îl însoţea cu o rugăminte scurtă şi clară, deşi politicoasă, de a-l răsfoi, iar de va fi posibilă tipărirea, în niciun caz a nu-i da pe faţă adevăratul său nume „să se pună numai iniţialele, dacă aceasta nu contravine cumva regulilor redacţiei”; după ofiţer vedeai un preot asudat şi roşu de emoţie şi din pricina şubei bogate, dorind a publica sub pseudonimul *Spectator* ale sale „Privelişti săteşti”; după preot urma un magistrat provincial… Magistratul, un om de o uimitoare pedanterie, pierduse în antreu destulă vreme să-şi scoată galoşii, mănuşile îmblănite, paltonul căptuşit cu blană de dihor şi o podoabă de căciulă de boier nou-nouţă, şi, după ce le scoase pe toate, se dovedi necrezut de slab, înalt, colţos şi curat-aproape o jumătate de ceas stătu să-şi şteargă mustăţile cu o batistă imaculată, în timp ce eu îi urmăream lacom fiecare mişcare, îmbătându-mă cu perspicacitatea mea scriitoricească:

„Da, da, va fi numaidecât pedant, de-o mare curăţenie şi grijă pentru sine, dacă are dinţii rari şi mustaţa deasă… dacă a şi început să-i chelească fruntea asta bombată ca un măr, ochii îi scânteiază viu, pe obraji are pete de roşeaţă ca de ftizie, tălpile picioarelor lungi şi

plate, mâinile plate şi lungi şi unghiile degetelor mari, bombate!”

La ora dejunului dădaca venea de la plimbare cu băiatul, şi Avilova dădea fuga în antreu, se chincea numaidecât lângă el, îi lua din cap căciula albă de miel, îi dezbumba paltonaşul albastru îmblănit cu miel alb, îi săruta obrajii reci, rumeniţi de ger, eltă vreme el se uita distrat în altă parte, se gândea la ale sale undeva aiurea şi se lăsa dezbrăcat şi sărutat cu mare nepăsare – şi parcă mă apuca o invidie: invidiam şi pe băiat, pentru naivitatea sa ferice, şi bucuria de mamă a Avilovei, şi liniştea bătrâneşte netulburată a dădacei. Începusem să invidiez pe toţi cei a căror viaţă se umplea de treburi şi griji concrete şi nu doar de aşteptări, ori născocirea a niscaiva lucruri pentru cea mai ciudată dintre îndeletnicirile omeneşti, numită scrisul; invidiam pe oricine avea în viaţă o treabă simplă, definită, precisă, pe care îndeplinind-o azi, putea să şadă împăcat şi liber până a doua zi.

După dejun, ieşeam în oraş. Tradiţionala zăpadă a mieilor, care mai întotdeauna te înşală cu albul ei nespus de gingaş şi de pur, ca şi cum primăvara ar fi foarte aproape, cădea în fulgi mari şi somnolenţi, învelind în puful ei străzile. Pe dinaintea mea zbura neauzit pe plapuma de ninsoare o sanie cu un birjar pe capră, un birjar voios şi fără griji – pesemne trăsese o duşcă la botul calului – parcă gata să facă o faptă frumoasă… Mai există oare privelişti mai banale? însă acum orice mă rănea, orice impresie fugară, şi, rănindu-mă, năştea numaidecât pornirea de a nu-i permite impresiei să piară degeaba, să dispară fără urmă, năştea fulgerul acela al pornirii lacome, egoiste de a o înhăţa pentru a-i stoarce câte ceva. Iată-l, birjarul a fulgerat ca o nălucă, şi felul în care a fulgerat a rănit brusc sufletul meu şi s-a întipărit în el un chip ciudat de asemănător cu acesta, pentru a-l chinui zadarnic încă multă vreme! mai încolo – peronul unei case de bogătaş; lângă trotuar, prin plasa fulgilor care cad, se conturează umbra de lac negru a caleştii, primitoare, confortabilă, se zăresc şinele groase, ca de caşcaval, şi înalte ale roţilor din

spate, înfundate în zăpada veche, pudrate cu puful alb al celei noi; trec înainte, ridic privirea, şi zăresc spatele lat al vizitiului, încins cu un brâu pe la subţiori, ca copiii, în cap cu o confederatcă de catifea pufoasă, ca un cozonac; şi deodată văd că în interiorul ei elegant şi lucios ca aşternutul de mătase al unei cutii de bomboane şade şi tremură, şi se uită atât de lung, de parcă acuşi ar deschide gura să spună ceva, un căţel nespus de drăgălaş, cu nişte urechi care seamănă leit cu o fundă. Şi din nou simt cum mă fulgeră bucuria: de n-aş uita numai, urechi leit o fundă!

Frecventam regulat biblioteca veche şi bogată, cum rar întâlneşti. Dar, vai, cât era de tristă şi părăsită – nimeni eu mai avea nevoie de ea! O clădire dărăpănată, cu antreul mare, gol, şi o scară la etaj, umedă şi rece că-ţi îngheaţă suflarea, apoi o uşă capitonată cu muşama în zdrenţe. Trei săli cu pereţii acoperiţi de jos până sus cu cărţi vechi şi acelea zdrenţuite. Iar în spatele tejghelei lungi cu pupitru o făptură micuţă, cu pieptul scobit, tăcută şi puţin simpatică – directoarea bibliotecii, într-o rochiţă neagră, sărăcăcioasă, cu mâini subţiri, palide, cu o pată de cerneală pe degetul mijlociu al mâinii drepte şi, un adolescent într-o bluză soioasă şi o chică neţesălată pe capul lui de şoricel, ajutorul care-i îndeplinea poruncile. Treceam apoi în „sala de lectură”, o cameră circulară, mirosind a cahlă, cu o masă rotundă la mijloc, pe care zăceau revistele: „Eparhialnâie vedomosti” şi „Ruskii palomnik”. La masă, gheboşat de sârguinţă, răsfoind parcă într-ascuns o carte groasă, unul şi acelaşi neschimbat cititor – ca şi mine – un licean lung şi deşirat, cu o manta de şcolar roasă şi decolorată, îşi ştergea nasul cu un colţ de batistă făcută ghem. Cine să mai fi stat aici, în oraşul acesta, în afară de noi doi, uimitor de singuri, uimitori şi prin felul lecturilor? Liceanul citea ceva cu totul nepotrivit pentru dânsul – „Soşnoe pizmo1”… Şi pe mine directoarea mă privea adesea cu nedumerire; îi ceream „Severnaia peela”, „Moskovski vestnik”, „Poliarnaia zvezda”, „Severnâie tveti” ori „Sovremennikul” lui Puşkin… Mai ceream uneori şi literatură nouă, fel de fel de „Vieţi ale

oamenilor de seamă”, tot pentru a căuta acolo un sprijin, ori pentru a mă compara cu ei, ros de invidie cum eram… „Oameni de seamă! Câţi poeţi şi romancieri ori nuvelişti fără număr au trăit pe lume! Dar câţi dintre ei au supravieţuit vremii? Mereu aceleaşi şi aceleaşi nume, în vecii vecilor! Homer, Horaţiu, Ver giliu, Dante, Petrarca… Shakespeare, Byron, Shelley, Goethe… Racine, Molière… Mereu acelaşi «Don Quijote», mereu aceeaşi «Manon Lescaut»… în această odaie circulară l-am citit, ţin minte, pentru prima oară cu multă încântare pe Radişcev. „Mă uitai împrejur şi sufletul mieu rănit fu de caznele omeneşti! …” 2

1 Cartea hotărniciei (în Rusia sec. XV-XVII) – document în care erau înscrise-Pj – J. „1 °Ca „jt° „iee de la Petersburg la Moscova” de A.N. Radişcev.

Seara, părăsind biblioteca, străbăteam cu paşi rari străzile ce se umpleau încet de apele cernite ale serii. Ici-colo băteau clopote. Întristat pentru sine şi îndurerat pentru ea, îndurând chinurile neostoitului dor de casă părintească, urcam alene treptele vreunei biserici. Şi descopeream şi aici ceva de care nimeni nu avea nevoie. Pustiu, întuneric, puţine luminări cu flăcărui tremurătoare, câţiva bătrâni şi bătrâne. Pe după masă unde se vând luminări, şedea ţeapăn starostele bisericii cu părul sur tuns ţărăneşte pe oală, despărţit de o cărare dreaptă, şi-şi rotea cu osârdie jur-împrejur ochii cu severitate negustorească. Paracliserul abia de-şi mai târa picioarele betege spre ungherul unde avea să îndrepte vreo luminare aplecată ce se topea prea iute, într-altul stingea vreun căpeţel ce răspândea fum înecăcios şi miros de ceară topită, ca să-l îndese apoi în palma-i coşcovită de bătrâneţe, făcându-l una cu cocoloşul de ceară de la celelalte mucuri – şi se vedea cât colo că-i sătul până-n gât de toată viaţa asta a noastră pământească cu neputinţă de înţeles, cu toate tainele ei: taina botezului, a împărtăşaniei, a cununiei şi a prohodului, şi toate sărbătorile şi posturile care vin rând pe rând în fiecare an. Preotul, numai în anteriu, fără odăjdii, mult mai subţire ca de obicei, cu plete

lungi de femeie căzute pe umeri, care-i dădeau un aer şi mai puţin solemn, întors cu faţa spre porţile altarului, li se închina adânc, încât epitrahilul i se înfoia pe piept, şi cu suspin, îşi înălţa glasul, trezind ecouri în amurgul ce umplea biserica, un amurg trist, plin de căinţă, în pustiul sfâşietor al naosului: „Doamne, stăpân al vieţii mele…”

Ieşeam în vârfuri din biserică şi respiram iarăşi aerul proaspăt, încă geros, şi totuşi încărcat de primele balsamuri primăvăratice, priveam cerulsiniliu cuprins de umbrele serii. Cerşetorul de la uşă îşi pleca adânc cu prefăcuta smerenie fruntea încununată de cărunţiala părului zbârlit, întinzând mâna făcută căuş, iar când prindea între degete pitacul, ridica ochii, uimindu-mă cu albastrul lor spălăcit de beţivan înveterat şi cu nasul uriaş roşu cât o căpşună – ba nu, cât trei căpşuni, mari, buburoase cu porii dilataţi, puse una peste alta – şi ce bucurie îmi fulgera deodată în inimă: un nas cât trei căpşuni!

O apucam în jos pe Bolhovskaia, privind cerul ce se întuneca; în negurile lui mijeau vag acoperişurile caselor bătrâne şi aceste umbre vagi pogorau asupra mea un straniu farmec, neînţeles şi neliniştitor.

Bătrâne sălaşe omeneşti, cine oare a scris despre voi?

Pe stradă se aprindeau felinare, vitrinele magazinelor se luminau cald dinăuntru, pe trotuare defilau siluetele negre ale trecătorilor, amurgul se stingea în siniliul serii, oraşul părea mai confortabil, mai primitor… Asemenea detectivilor, urmăream când pe unul, când pe altul, studiindu-le spinarea, galoşii, în străduania mea de a înţelege câte ceva, de a le surprinde trăsăturile caracterului, de a intra în pielea lor… Voiam să scriu! Să scriu despre acoperişuri, despre galoşii ăştia, despre spinări, şi nicidecum „pentru a lupta cu violenţa şi abuzul, pentru a apăra pe cei umiliţi şi fără soartă, a crea tipuri pregnante, a zugrăvi tablouri ample din viaţa socială, din actualitatea noastră, stările ei de spirit şi curentele ei”!

Grăbeam pasul, coborând la Orlik. Seara se întuneca

încet, se lăsa noaptea, pe pod felinarul cu gaze ardea cu flacără vie, iar sub felinar se arcuia spinarea unui vagabond cu mâinile vârâte la subsuori, care mă aţintea cu ochi de câine, tremurând de asemenea ca un câine; bolmojea ceva monoton în care abia desluşeai „Înălţimea Voastră”, iar picioarele lui desculţe, roşii de ger, se afundau în zăpadă; avea pe el numai o cămaşă de stambă şi nişte izmene roz până la genunchi, obra zu-i buhăit era plin de coşuri şi ochişorii îi avea mici, tulburi ca de gheaţă. Repede, ca un hoţ, l-am înhăţat şi l-am ascuns în mine, vârându-i drept răsplată o grivnă întreagă… Ce existenţă îngrozitoare! Dar oare chiar atât de „îngrozitoare”? Poate că la mijloc e cu totul altceva decât „groază”? Acum câteva zile am oferit un pitac unui vagabond asemănător cu acesta, exclamând naiv: „E îngrozitor să duci o asemenea existenţă!” Să fi văzut atunci cu ce obrăznicie neaşteptată, cu ce hotărâre şi duşmănie mi-a strigat cu vocea lui spartă drept răspuns la neghiobia mea: „Dar nu e absolut nimic îngrozitor, tinere domn!” Iar dincolo de pod, la catul de jos al unei case înalte, sclipea orbitor vitrina largă a unei mezelarii ce-ţi aţâţa pofta; vitrina gemea de atâtea salamuri şi şunci că nu i se mai vedea interiorul alb şi sclipitor. Iată ce înseamnă „contradicţie socială”, exclamam cu venin în necazul nu ştiu cui, în timp ce, scăldat de luminile vitrinei, treceam mai departe… Pe Moskovskaia, intram la birtul birjarilor, şedeam în căldura lui aburită în larma şi înghesuiala de acolo şi mă uitam la feţele cărnoase, roşii, la bărbile roşcovane, la tava ruginită cu smalţul cojit din faţa mea, pe care stăteau două ceainice albe, de porţelan, cu sfori ude legate de capac şi de miner… Va să zică, veneam ca să studiez viaţa poporului? Nu, vă înşelaţi, studiam doar tava aceea, doar sfoara aceea udă!

xii

Uneori mă duceam la gară. Dincolo de porticul arcului de triumf, începea bezna târgului provincial. Şi eu vedeam în minte un târguşor provincial, neştiut, inexistent, care trăia numai în imaginaţia mea, dar cu atâtea

amănunte, de parcă aş fi prefirat acolo o viaţă. Vedeam aievea străzile troienite, cocioabele ce înnegreau în nămeţi şi o luminiţă roşie într-una din ele… Şi atunci îmi repetam în minte cu încântare: da, da, chiar aşa voi scrie scurt, numai trei cuvinte – nămeţi, colibe şi o candelă pâlpâind în ungherul uneia… atât şi nimic mai mult!

Vântul aprig de iarnă, năpustindu-se în largul câmpiei, aducea cu el şuierăturile ascuţite ale locomotivelor, pufăitul lor şi mirosul acela de cărbune atât de scump inimii mele, atât de tulburător, care-ţi trezea dorul depărtărilor, al întinsurilor fără de sfârşit. În vremea asta în întâmpinarea mea veneau în goană umbre negre – birjele cu călători – să fi sosit trenul poştal de la Moscova? într-adevăr sala bufetului gării gemea de lume, încinsă de focurile sobelor, parfumată cu miresmele bucatelor şi cahlul samovarelor care fierbeau, ospătarii tătari cu feţe oacheşe, lătăreţe, şi orbitele mari ca la cai, cu picioarele făcute roată şi capetele rase şi vineţii rotunde ca nişte bile, alergau de colo-colo, fluturându-şi cozile fracurilor… La masa mare şedea un grup de negustori, mai încolo câţiva scapeţi înfulecau piftie de nisetru cu hrean; aveau feţe grase de muieri, netede ca în palmă, cu pielea întinsă, de culoarea şofranului, ochii oblici şi şube bogate de vulpe…

Chioşcul de cărţi de la gară avea pentru mine un farmec şi o atracţie neostoită; mă învârteam în jurul lui ca un lup flămând, mă ridicam în vârfuri să descifrez mai uşor titlurile de pe cotoarele cenuşii şi galbene ale volumaşelor editurii Suvorin. Toate astea îmi răscoleau într-atât veşnicul meu neastâmpăr aţâţat de mirosul cărbunilor şi legănarea vagonului, încât mă apuca deodată un dor nespus de ea, de fiinţa cu care aş fi putut să fiu atât de fericit bătând drumurile unul lângă altul şi atunci dădeam buzna spre ieşire, săream în prima birjă şi porneam în goană la redacţie, în oraş.

O, cât de frumos este amestecul acesta de sfâşiere sufletească şi de goană nebună! Pitulat în sanie, cufundându-mă împreună cu ea în gropi şi hârtoape şi ieşind din ele, ridic ochii şi deodată văd că noaptea e

senină, frumoasă, cu lună: dincolo de norii de iarnă tulburi ce alunecă pe boltă într-un şir întunecat, ne priveşte, albă, faţa ei strălucitoare. Cât de sus se află şi cât de rece şi nepăsător priveşte totul! Norii alunecă şi descoperă faţa ei palidă şi iarăşi o acoperă – ce-i pasă spectrului de ei? îmi răstorn capul pe spate, privesc, privesc, până mi se înţepeneşte gâtul, dornic să descifrez această faţă, când răsare dintre nori. Ce-i oare, un chip palid de mort? Ori poate unul senin, dinăuntru sclipitor?... Parcă-i de stearină! într-adevăr, de stearină. Aşa voi scrie într-o zi despre ea!

În antreu dau peste Avilova:

„Grozav de bine ai picat! Mergem la concert!”

E înfăşurată într-un fel de văl negru de dantelă, splendid, care o face şi mai mică, mai zveltă, îi descoperă umerii, braţele şi rădăcina gingaşă a sânilor ascunşi; s-a pieptănat la coafor şi s-a pudrat puţin, ceea ce face ca ochii ei să pară mai mari şi mai negri. O ajut să-şi îmbrace haina de blană şi abia mă pot stăpâni să nu sărut acest trup gol care-i atât de aproape, părul ondulat emanând miresme...

Pe scena sălii de gală a clubului nobilimii, scăldată în lumina policandrelor, defilează celebrităţi sosite din capitală: o cântăreaţă de o mare frumuseţe şi un cântăreţ cu părul negru, care te uimeşte, de altfel, ca toţi cântăreţii, cu sănătatea lui robustă şi splendoarea de armăsar pursânge. Scânteind tot, de la pantofii de lac în lăboaiele lui uriaşe, până la fracul de o cupă ireproşabilă şi pieptarul scrobit încununat de papionul alb, el intonează triumfal fraze eroice pline de curaj, bărbăţie, vigoare şi exigenţă, chiar ameninţare. Ea când se depărtează, când îşi contopeşte glasul cu al lui şi îi răspunde printre zorite fiorituri de încântare şi sacadate hohote de râs... parcă întrerupându-l cu duioase reproşuri, cu rugăminţi pline de pasionantă tristeţe sau bucurie îndoită cu extaz...

XIII

Adesea mă sculam cu noaptea-n cap. Uitându-mă la ceas, vedeam că nu-i încă şapte, şi tare aş fi vrut să mă

înfăşor la loc în plapumă şi să mai stau la căldură; odaia plutea într-o penumbră rece şi sură şi în liniştea hotelului adormit se auzeau doar zgomotele cele mai matinale: undeva în capătul coridorului, lacheul hârşâie cu peria o haină cu nasturi. Dar, de teamă că voi irosi iarăşi ziua, mă cuprindea o asemenea nerăbdare – să mă apuc serios de scris chiar de azi – încât mă repezeam 1 a sonerie şi mânam de-a lungul coridoarelor ţârâitul ei spart şi tremurător.

Cât de străine şi dezgustătoare erau toate – hotelul ăsta, coridorul murdar, lacheul care hârşâie acolo undeva, periind hainele, spălătorul de tinichea, mizerabil, din care şuviţa de apă rece ca gheaţa ţâşnea strâmb, lovindu-te drept în faţă! Şi cât de mizeră era şi slăbiciunea aproape străvezie a trupului meu de adolescent în cămaşa de noapte subţiată, de veche ce era, şi cât de trist dincolo de geam, porumbelul făcut ghem, pe zăpada grunjoasă de pe prichiciul ferestrei! Inima mi se aprindea de bucuria unei hotărâri ferme, îndrăzneţe: aşa nu mai merge, chiar azi voi pleca înapoi la Baturino, în casa părintească frumoasă şi dragă.

Cu toate acestea, după ce beam în grabă un pahar de ceai şi făceam ordine printre cele câteva cărticele de pe măsuţa joasă de lângă lavoarul aşezat în dreptul uşii ce da în odaia locuită de o doamnă de-o frumuseţe tragică, cam fanată, cu un copil de opt ani, mă adânceam în obişnuita-mi ocupaţie matinală: pregătirea pentru meşteşugul scriitoricesc – într-o analiză amănunţită a ceea ce se află în mine, în scormonirea lăuntrului meu după care aeuşi-acuşi totul va lua o formă definitivă, determinată… De când aşteptam această clipă! Şi din nou mă apuca groaza că am să mă aleg iarăşi cu aşteptarea, cu emoţia crescândă, mâini care se răcesc, dacă nu cu o disperare totală şi fuga oriunde, în oraş, la redacţie. Şi iarăşi mi se stârnise în cap o chinuitoare harababură, atâta dezlânare domnea în puzderia de imagini, sentimente, idei… în centrul lor se aflau întotdeauna cele personale, încât mă întrebam dacă într-adevăr mă preocupaseară alţi oameni (oricât de

încordat le urmăream mişcările)? Poate, mă gândeam eu, ar trebui să încep o povestire despre mine însumi? Dar în ce fel? în felul „Copilăriei”. „Adolescenţei?” Sau şi mai simplu: „M-am născut în cutare loc, în anul cutare…” Dar, Doamne, cât de seci şi mizere sunt astea şi la urma urmei neadevărate! Doar eu le simt cu totul altfel. Mi-e jenă s-o recunosc, dar acesta-i adevărul: m-am născut în univers, în nesfârşitul timpului şi al spaţiului, unde cândva s-ar fi format se pare un sistem solar, apoi un corp numit soare, apoi altul, pământ… Dar ce înseamnă toate astea? Ce ştiu eu despre ele, în afară de vorbe goale? Întâi pământul a fost alcătuit dintr-o masă de gaze luminescente… Apoi, după milioane de ani, aceste gaze s-au transformat în lichid, apoi lichidul s-a întărit, şi atunci, după ce au mai trecut vreo două milioane de ani, au apărut pe pământ monocelularele: alge, infuzorii. Iar după aceea nevertebratele: viermi şi moluşte… Iar mai apoi amfibiile… Iar după amfibii – uriaşele reptile… După aceea omul cavernelor şi focul descoperit de el… Apoi vine Chaldeea, Asiria, un oarecare Egipt care a tot ridicat la piramide şi a tot îmbălsămat mumii. Un oarecare Artaxerxes care poruncise să fie biciuite apele Helespontului… Pericle şi Aspasia, bătălia de la Termopile, bătălia de la Maraton… De altminteri, mult înainte de toate astea au fost zilele acelea legendare când Abraham s-a ridicat cu turmele sale şi a pornit spre ţara făgăduinţei… „Cu credinţă Abraham s-a supus chemării dea merge în ţara făgăduită lui ca moştenire, şi a pornit, neştiind încotro merge…” Da, neştiind! întocmai ca mine! „Cu credinţă s-a supus chemării…” Credinţă în ce? „în priinţa voii Domnului…” „Şi a pornit, neştiind încotro merge…” Ba nu, ştiind: spre o fericire, cu alte cuvinte acolo unde avea să fie bine, spre ceva care avea să-i fie drag şi să-i dea bucurie, adică să-i dăruie dragoste, viaţă… Bine, dar întotdeauna eu am trăit cu ceea ce îmi aducea bucurie, îmi trezea iubirea…

Iar de după uşă şi lângă măsuţă începuseră a se auzi voci, o voce de femeie şi una de copil, zăngănea pedala spălătorului, plescăia apa, se pregătea ceaiul şi începeau

rugăminţile:

„Papă chifla asta, Kostenka!”

Mă ridicam şi începeam să mă plimb prin odaie. Of, ce mai copil şi ăsta. Iar mama, după ce-şi hrănea odrasla, pleca undeva; se întorcea abia la amiază şi se apuca de gătit pe o lampă de gaz, iar după ce-şi îndopa feciorul la prânz dispărea iarăşi. Ce chin să priveşti numai cum acest Kostenka, devenit un fel de copil al locatarilor, colinda cât era ziua de mare hotelul, strecurându-se când în odaia unuia, când a altuia, dacă omul se întâmpla acasă, îndrugând ceva cu jumătate de gură, linguşind chiar, fără ca nimeni să-l ia în seamă: unii îl pofteau afară, primindu-l cu un:

„Şterge-o, băiete, nu încurca locul!”

Într-una din odăi locuia o cuconiţă bătrâioară şi măruntă, fiinţă nespus de gravă şi de cuviincioasă, dar mai ales mai presus, după părerea sa, decât toţi ceilalţi locatari, şi care, trecând prin coridor, nu-şi observa niciodată vecinii de cameră ce-i ieşeau în cale, în schimb adesea, chiar mult prea des, se încuia în toaletă şi huruia amarnic, trăgând apa. Cuconiţa avea o javră de mops mai lat decât lung în spinare, şi cu un guler din cute de grăsime la ceafă, ochi sticloşi şi holbaţi de culoarea agrişilor, nas pocit de desfrânat, falcă trufaşă scoasă în afară şi o limbă roşie atârnându-i printre colţi. De obicei botul lui exprima cam aceeaşi lipsă de expresie, în afară de oarecare obrăznicie amestecată cu atenţie, cu toate astea mopsul era nespus de nervos, aşa încât dacă bietul Kostenka, alungat de vreun locatar, avea ghinionul să dea în coridor peste dânsul, îndată auzeai horcăitul din gât al mopsului pe care-l apucaseră nevricalele; clocotea de furie, de parcă l-ar fi strâns cineva de gât, apoi furia se prefăcea într-o indignată tulburare, şi mopsul se pornea pe un lătrat furios, de-ţi ţiuiau urechile, din pricina căruia din gura lui Kostenka ţâşnea un răcnet isteric…

Mă aşezam iarăşi la masă, chinuit de mizeria vieţii şi de complexitatea ei extremă, cu tot banalul ei cotidian. Parcă aş fi vrut acum să spun ceva despre Kostenka şi încă

altele de acelaşi fel. De pildă, despre o croistreasă care a lucrat vreo săptămână la hanul Nikulinei, o femeie între două vârste, de fel dintr-o mahala, care tot croia ceva pe masa acoperită cu felurite petice, apoi potrivea sub picioruş bucăţile înseilate şi totpăcănea şi ţăcănea din maşină... Numai câte parale făcea felul cum croia, schimonosindu-şi gura mare cu buzele subţiri, după cum cotea şi foarfecele! Seara croitoreasa bea cu desfătare ceai, pabar după pahar, din samovarul ce susura încetişor, picurându-i Nikulinei câte o vorbă plăcută, şi în timp ce se prefăcea a-i vorbi voios, ameţind-o cu vorba, întindea parcă maşinal o mână mare, muncită, spre coşuleţul cu feliile de pâine albă, trăgând cu coada ochiului la chiseaua plină de dulceaţă. Dar făptura aceea şchioapă în cârje pe care o întâlnisem cu câteva zile înainte pe Karacevskaia! Toţi şchiopii şi cocoşaţii merg de obicei semeţ, cu aer trufaş. Numai aceea venea spre mine parcă scufundându-se într-o apă şi ieşind la suprafaţă, şi ţinând beţele negre ale cârjelor cu ambele mâini, ridica din umerii de sub care apăreau crăcanele negre ale sprijinitoarelor şi mă privea ţintă în ochi... Paltonaşul îl avea scurt, de fetiţă, ochii inteligenţi, copilăreşti, limpezi, căprui-închişi ca boabele de cafea şi puri şi totuşi cu ştiinţa vieţii, a tristeţilor şi enigmelor ei... Cât de sublime sunt unele chipuri de oameni nefericiţi, şi ochii în care li se oglindeşte tot sufletul!

Apoi din nou încercam să mă cufund în analiza întrebării: cu ce să încep zugrăvirea vieţii mele? Într-adevăr, cu ce? Oricum, se cuvine să vorbesc, dacă nu despre universul în care m-am ivit la un moment anume, cel puţin despre Rusia: doar trebuie să-i dau a înţelege cititorului cărei ţări îi aparţin, şi ce mediu m-a format aşa cum sunt. Dar ce ştiu despre acestea? Viaţa de clan a slavilor, dezbinările dintre clanuri... Ce fel de oameni erau slavii? Falnici, cu părul bălai, viteji, ospitalieri, venerau soarele, tunetul şi fulgerul, „se închinau duhului pădurii, ielelor, şi, îndeobşte forţelor naturii”. Şi mai ce? Descălecarea cnejilor, solii de la Ţarigrad la cneazul

Vladimir şi prăbuşirea lui Perun în apele Niprului în bocetul mulţimii… Iaroslav cel înţelept, dezbinarea dintre fiii şi nepoţii săi… un anume Vsevolod Cuib Mare1… Dar atâta nu-i de ajuns. Doar nu ştiu absolut nimic despre Rusia de azi! Chiar aşa, moşieri care se ruinează, mujici care flămânzesc, nacialnici de zemstvă, jandarmi, poliţişti, preoţi de ţară, şi numai de

Vsevolod Iurievioi Bolşoie Gnezdo (Cuib Mare) – cneaz al Novgorodului între anii 1177 – 1212, poreclit astfel din pricina celor doisprezece fii ai săi.

cât împovăraţi, după spusa scriitorilor, de familie numeroasă. Sau, de pildă, Oriolul, unul din centrele străvechi ale Rusiei – cel puţin pe acesta să-l fi cunoscut şi pe oamenii lui – dar ce cunoşteam din el? Străzile, birjarii, zăpada bătătorită de roţi, prăvăliile, firmele – una lângă alta… Arhiereul, guvernatorul… pristavul Raşevski, un uriaş de o frumuseţe rară, şi fiară în înţelesul cel mai direct al cuvântului… Şi încă cineva – Paliţîn, gloria Oriolului, stâlpul său, unul din originalii aceia neaoşi care de când lumea fac faima ţării: bătrân, de neam ales, amicul lui Aksakov, al lui Leskov, locuieşte într-un fel de străvechi „terem” rusesc, cu pereţii lui din bârne acoperţi cu icoane vechi, umblă în caftan larg, cusut cu marochin în culori, se tunde pe oală, are obrazul lătăreţ, pometii ieşiţi în afară, ochii oblici, o minte ageră, şi-i uimitor de cult, după câte mi-a ajuns la ureche… Dar ce mai ştiu eu despre acest Paliţîn? Cu alte cuvinte, nimic!

Aici mă apucă indignarea: şi, mă rog, de ce aş fi obligat să ştiu despre alţii absolut tot, în loc să-i descriu aşa cum par şi cum mi se năzare! Săream din nou în picioare şi mă apucam să mă plimb prin odaie, bucuros de indignare, agăţându-mă de ea ca de un colac salvator… Şi deodată îmi apărea înaintea ochilor minţii Mănăstirea Sviatogorski, pe care o vizitasem în primăvara anului trecut, tabăra pestriţă a pelerinilor din toate neamurile pământului pe malul Doneţului, la picioarele zidurilor sale, posluşnicul după care m-am ţinut coadă prin curtea mănăstirii, milogindu-mă zadarnic să-mi găsească un

colţişor unde să mă aciuiez peste noapte, în timp ce el, strângând din umeri, fugea de mine fâlfâindu-şi poalele anteriului, mâinile, picioarele, pletele – dar ce mijloc subţire şi mlădiu avea, şi ce obraz pistruiat de adolescent, ochi verzi înspăimântaţi şi nişte plete aurii, fiecare fir ondulându-se, strălucitoare, uşoare şi subţiri. Pe urmă revăzui în minte zilele primăverii aceleia, când navigam parcă fără de sfârşit pe apele Niprului… un răsărit de soare undeva în inima stepei după aceea, clipa când m-am trezit pe laviţă în tren, rebegit, şi ţeapăn din pricina tăriei laviţei şi a răcorii zorilor, iar prin geamul aburit nu se vedea nimic – pur şi simplu nu ştiai pe ce lume te afli! – simţind că aici e tot farmecul, în enigma asta… Dar sării în sus cu energia pe care ţi-o dă odihna şi somnul nopţii, deschisei fereastra şi mă sprijinii cu cotul de ramă, şi mi s-a relevat atunci o dimineaţă alburie şi o pâclă albă de nepătruns care mirosea umed a dimineaţă primăvăratică şi a ceaţă, şi din goana trenului par Gă te lovea cineva cu un prosop ud peste mâini şi peste faţă…

XIV

Într-o zi s-a întâmplat să nu mă trezesc însă la ora hotărâtă. Iar după ce mă trezii, să rămân culcat, cu ochii pironiţi pe fereastră, la lumina albă nespus de egală a zilei de iarnă, cu sufletul legănat de o rară linişte, şi orară luciditate a minţii şi inimii şi un fel de sentiment al lipsei de însemnătate, micime şi simplitate a toate câte se aflau în juru-mi. Am stat aşa multă vreme, simţind cât îmi e de uşor în odaia asta – cât e de mică faţă de mine şi nelegată de mine în niciun fel. Pe urmă mă sculai, şi, spălat şi îmbrăcat, m-am închinat ca de obicei la iconiţa atârnată la căpătâiul meu, deasupra patului ieftin de fier – aceeaşi iconiţă care, oricât de surprinzător ar părea, atârnăşi azi în dormitorul meu: o scândurică neagră-verzuie, împietrită de timp, în îmbrăcăminte de argint, cu trei îngeri în jurul trapezei lui Avraam, şi chipurile lor orientale fruste, pârjolite de soarele torid, privesc cafenii din cele trei deschizături ovale ale îmbrăcăminţii – iconiţa este o moştenire de la neamul mamei mele şi binecuvântarea ei la

ceasul când păşeam întâi pe căile vieţii, când pogoram în lume din acel noviciat care a fost copilăria şi adolescenţa mea şi prima perioadă a tinereţii, toţi anii aceia sacri şi plini de taină ai existenţei mele pământeşti, care din pricina depărtării lor în timp şi a transformărilor pe care vremea le-a operat chiar în a lor imagine, împingându-i mai departe încă, făcându-i să pară legendari, de basm, transformându-i, şi mie îmi par astăzi a fi cu totul aparte, străini de mine, neverosimili, da, până şi mie îmi par o existenţă străină… Aşadar, după ce mă închinai la icoană, am ieşit după o cumpărătură ce mi se năzărise pe când stăteam întins în pat. Pe drum îmi răsări în minte visul din noaptea aceea: era de lăsata secului şi parcă tot mai locuiam la Rostovţevi; şedeam cu tata la circ, cu ochii la arenă, în care alerga o mică herghelie de ponei negri corb, şase cu totul, înşeuaţi cochet cu nişte şei mici de aramă cu zurgălăii pe margini şi închingaţi strâns de tot; dârlogii de catifea roşie erau strânşi aşa de zdravăn, încât gâturile lor groase şi scurte se cambrau graţios formând un arc de-a lungul căruia se aricea, ţepoasă ca o perie neagră, coama tunsă mărunt, iar din bretonul lăsat pe frunte se ridica panaşul roşu… Poneii alergau la trap mărunt în şir regulat, clincănind din zurgălăi, aplecându-şi îndârjit, cu încăpăţânare, capetele negre – toţi de aceeaşi culoare şi înălţime, cu crupa rotofeie şi picioarele scurte – şi când ieşiră în faţă, se opriră brusc, rozând dârlogii şi scuturând din panaşe… Directorul infrac strigă la ei mult şi bine, dar trebui să pocnească nu o dată din bici până e, în sfârşit, i-a silit să cadă în genunchi, salutând publicul, după care muzica, bucuroasă parcă să se dezlănţuie în galop, începu să-i mâie în goană de jur-împrejurul arenei, de parcă-i urmărea…

În ziua aceea am intrat într-o papetărie şi mi-am cumpărat un caiet gros în coperţi de muşama neagră. Întors acasă, beam ceai, spunându-mi: „Ajunge. De aici încolo n-am să mai fac decât să citesc, iar uneori am să-mi notez, fără pretenţii de a scrie, pe scurt, tot felul de impresii, sentimente, cugetări, observaţii…” Şi, muind

pana în călimară, am aşternut cu grijă şi apăsat:

„Alexei Arseniev. Însemnări”.

Apoi stătui îndelung să mă întreb ce să notez în caiet, umplui odaia de fum de ţigară, dar fără să mă torturez. Eram doar trist şi mut. Şi, în sfârşit, m-am apucat să scriu:

— A venit pe la redacţie cunoscutul tolstoian, prinţul N., cu rugămintea să-i publicăm raportul cu privire la fondurile ce s-au strâns şi la cheltuielile făcute pentru înfometaţii din judeţul Tuia. Scund şi plin. Cu cizme moi, în felul celor caucaziene, căciulă de caracul şi palton cu guler de caracul – toate vechi, roase, dar de bună calitate şi foarte curate – o bluză de flanel cenuşie încinsă cu o cureluşă, pe sub care se desenează burta rotofeie, şi un pince-nez de aur. Avea o atitudine extrem de modestă, mie însă mi-era profund antipatic chipul său venerabil, îngrijit, alb ca laptele, cu ochii reci de gheaţă. Din prima clipă mi-a stârnit o adâncă antipatie. Fireşte, nu sunt tolstoian.

Cu toate acestea sunt departe de ceea ce cred toţi despre mine. Aş vrea ca viaţa, ca oamenii să fie sublimi, să trezească dragoste, bucurie, şi urăsc numai pe cei ce stau în calea acestora.

— Nu de mult, mergând în sus pe Bolbovskaia, am avut parte de următoarea privelişte: apune soarele, se lasă gerul, înspre apus cerul se limpezeşte de nori, şi dintr-acolo, de după cerul acesta verde, limpede şi rece, o rază, ultima, învăluie în lumina ei tot oraşul şi nu-i chip să exprimi în cuvinte tristeţea acestei ultime raze, tainice, de nepătruns; iar pe trotuar stă un bătrân flaşnetar zdrenţăros, vânăt de frig, şi sparge tăcerea acestui amurg rece cu sunetele bătrânei sale flaşnete, cu glasurile ei ca de flaut, cu trilurile-i ce îngână melodia sentimentală pe care abia de o desluşeşti în hârâitul şi şuierul ei; e o melodie de pe alte meleaguri, adusă de departe, şi din alte vremi, care şi ea – mi chinuie sufletul cu doruri şi visări nedesluşite…

— Oriunde-aş fi, mă bântuie durerea şi teama. Până azi îmi stă ca aievea în faţa ochilor scena pe care am văzut-o acum vreo două săptămâni. Era tot într-o seară mohorâtă

şi înnourată. Intrând întâmplător într-o bisericuţă, văzui lângă amvonf lăcărui ce ardeau în întuneric, jos, aproape de podea. Mă apropiai şi… am încremenit: trei luminări de ceară, lipite de căpătâiul unui sicriu de copil, luminau trist cu lumina lor săracă acest sicriaş roz cu dantele de hârtie pe margini şi chipul oacheş al unui copil cu fruntea bombată culcat în el. Ai fi jurat că doarme liniştit, dacă n-ar fi fost ceva imobil ca de porţelan în trăsăturile micii lui feţe, cu umbre mov în jurul pleoapelor închise şi în triunghiul gurii, de n-ar fi fost liniştea adâncă şi înstrăinarea pe vecie de toate cele ale lumii acesteia, care-şi puseseră pecetea pe chipul lui.

— Am scris şi am publicat două povestiri, dar totul în ele e fals şi penibil: una despre mujicii flămânzi, pe care nu i-am văzut la faţă şi de care la drept vorbind, nici nu mi-e milă; alta pe o temă banală, despre ruina moşierimii, dar şi aceasta cu o născocire, în timp ce aş fi vrut să scriu numai despre un uriaş plop argintiu care creşte în faţa casei lui R., un moşier scăpătat, şi încă despre uliul împăiat de pe dulapul din biroul său, care neîncetat priveşte în jos cu ochii săi imobili din sticlă galbenă, lucioasă, desfăcându-şi în van aripile împestriţate în maroniu. Dacă e să scriu despre ruină, aş vrea s-o exprim numai şi numai poetic. Bietele ogoare pustii, bietele ruine ale unui conac, livezile părăginite, pustiul ogrăzii, caii, câinii de vânătoare, bătrânii şi bătrânelele, cu alte cuvinte „moşierii de altă dată” care se aciuiază în odăile din fund, pentru că au cedat tineretului cele din faţă, toate acestea sunt triste şi mişcătoare. Şi aş mai vrea să spun în ce fel sunt „moşierii de azi”: trândavi şi ignoranţi, cerşetori care tot îşi mai închipuie că în vinele lor curge sânge albastru, că sunt singura clasă nobilă, superioară. Chipie de nobili, cămeşi ruseşti, şalvari, cizme… Cum se adună laolaltă, se apucă numaidecât să bea, să fumeze şi să se laude. Beau votcă din străvechile cupe de şampanie, râd cu hohote, încarcă puştile de vânătoare cu gloanţe oarbe şi trag în luminările aprinse, ca să le stingă.

Un oarecare P., făcând parte din tagma acestor

„moşieri de azi”, s-a mutat din conacul său prăbuşit în ruine la moara lui de apă, care, bineînţeles, nu mai funcţionează de multă vreme, stă acolo cu ţiitoarea lui, o muiere de la ţară cu nasul mâncat de boală. Doarme cu ea pe laiţă, pe un braţ de paie, sau în grădină, adică sub mărul din faţa casei. Un ciob de oglindă atârnă de un ciot al mărului, în el se oglindesc corăbiile albe ale norilor. Din plictiseală aruncă cu pietre după raţele ţăranilor care se zbenguie în zătonul morii şi de fiecare dată raţele zburătăcesc speriate de colo până colo cu tot cârdul, stârnind o hărmălaie cumplită.

— Fostul nostru argat, bătrânul orb Gherasim, umbla, ca toţi orbii, cu faţa ridicată în sus, de parcă trăgea cu urechea la ceva, orbecăind şi căutându-şi drumul cu băţul… Trăia într-o colibă la marginea satului, singur-singurel, numai cu prepeliţa care îşi ducea zilele într-o colivie din coajă de mesteacăn, şi atâta se zbătea în ea, tot lovindu-se zi de zi de capacul ei din pânză de sac, că până la urmă a chelit. În fiecare zi de vară, sculându-se înaintea zorilor, Gherasim, înciuda faptului că era fără vedere, se ducea pe câmp să prindă prepeliţe, să se desfete cu chemările lor pe care vântul cald al verii ce-i mângâia chipul orb le purta până departe. Îmi spunea că nu există nimic mai plăcut decât strângerea de inimă din clipa când prepeliţa, apropiindu-se puţin câte puţin de capcană, începe de la o vreme să cheme din ce în ce mai tare, şi inima păsărarului se înfioară tot mai avan. Iată un adevărat poet, ba încă unul dezinteresat!

N-aveam niciun chef să-mi iau dejunul la redacţie. Pornii, aşadar, spre un birt pe Moskovskaia. Acolo dădui de duşcă vreo câteva păhărele de votcă, dregându-mi gustul cu scrumbie sărată; priveam capul ei despicat în două care zăcea pe farfurie, spunându-mi în sinea mea: „Să-mi notez şi asta – scrumbia are capul parcă de sidef”. Pe urmă am mâncat varză călită din tigaie. Lumea venea puhoi, mirosea a clătite şi a peşte prăjit, în sala joasă aerul era înăbuşitor, chelnerii în alb parcă mimau un balet, mlădiindu-şi spinările şi dându-şi capul pe spate, în vreme

ce jupânul, întruchiparea unui model de negustor rus, care trona monumental în dosul tejghelei jucându-şi cuvenitul rol de mult însuşit, de severitate plină de bunăvoinţă urmărea chiondorâş pe fiecare printre măsuţele ocupate de târgoveţi, unde umblau cu paşi de felină, călcând neauzit cu ghetele lor groase cu urechi, călugăriţe mici şi negre ca ciorile, întindeau cărticele cu o cruce de argint pe copertă, şi târgoveţii, încruntându-se, alegeau în portofele copeicile cele mai strâmbe şi mai urâte…

Toate astea mi se năzăreau ca o prelungire a visului, şi ameţit de votcă, de varză şi de amintirile copilăriei, simţeam că-mi înoată ochii în lacrimi…

Ajuns acasă, mă trântii numaidecât în pat şi adormii dus. Am deschis ochii abia pe înserate, inima-mi era grea de mâhnire şi remuşcări; iar privindu-mă în oglindă, cu gândul să mă pieptăn, observai cu nemulţumire lungimea prea artistică a pletelor mele, aşa încât am dat fuga la frizer. Acolo, sub o mantie albă, şedea o fiinţă scundă, cu ţeasta goală şi urechi depărtate de cap, clăpăuge ca de liliac; frizerul îi întindea pe buza de sus şi pe obraji un strat de săpun uimitor de gros şi de pufos. Apoi, după ce curăţă tot caimacul ăsta cu briciul mânuit cu mişcări dibace, îl săpuni din nou, însă mai subţire, şi-l curăţă iarăşi – de data asta de jos în sus – cu mişcări scurte şi neglijente parcă, şi clăpăugul, crăcănându-se, se săltă în sus, trase după el mantia albă, se aplecă înainte, obrazul i se făcu stacojiu, şi, ţinând cu o mână mantia pe piept, cu cealaltă se apucă să se spele.

— Să vă dau cu parfum? întrebă frizerul.

— Dă-i drumul, fu de acord clăpăugul.

Şi frizerul fâşii din pulverizatorul cu parfum, după care îi tamponă uşurel obrajii cu şervetul.

— Poftiţi, rosti răspicat frizerul, desfăcând mantia.

Şi clăpăugul se sculă, dovedindu-se a fi destul de fioros la vedere: ţeasta clăpăugă, mare, faţa lată şi ciolănoasă, de un roşu de marochin, ochii, după desfătarea bărbieritului, lucioşi ca două prune, gura în formă de groapă neagră, iar ca statură, scund, cu umerii largi, cu

trunchiul scurt şi rotofei ca de păianjen, picioarele subţiri şi strâmbe de tătar. Omul vârî bacşişul în mâna frizerului, îmbrăcă un palton negru de foarte bună calitate, îşi puse melonul, şi aprinzându-şi trabucul, ieşi.

— Ştiţi cine-i dânsul? mi se adresă frizerul. Un mare bogătaş. Negustorul Ermakov. Dar cât credeţi că dă bacşiş?… Priviţi:

Frizerul desfăcu palma şi mi-o arată, râzând vesel:

— Exact două copeici!

Pe urmă, am pornit să colind oraşul, cum îmi era obiceiul. Dând de portiţa unei biserici, o deschisei şi, străbătând curtea, intrai în biserică: singurătatea şi tristeţea îmi formaseră deprinderea de a mă retrage în liniştea bisericilor. Înăuntru era cald şi totul plutea în strălucirea tristă şi sărbătorească a lumânărilor care ardeau mănunchi pe sfeşnicele mari de lângă strane. Pe strană zăcea o cruce de aramă bătută cu rubine false. În faţa analogului stăteau preotul şi dascălul, intonând cu glasuri smerite şi tragice:

„Crucii tale ne închinăm, stăpâne…”

În penumbra de lângă uşă stătea în picioare un bătrân înalt, îmbrăcat într-o podiovcă lungă şi galoşi de piele, ciolănos şi zdravăn cât un cal bătrân, care îngâna cântarea cu un aer sever, ţinându-le isonul. Iar în mulţimea de lângă analog stătea un pelerin luminat cald de aurul lumânărilor de ceară. Era slab ca un anahoret, şi chipu-i plecat, oacheş şi frumos ca o icoană bizantină, aproape că nu se vedea de după şuviţele părului lung castaniu, care-i atârnau de-a lungul obrajilor, ca la femei ori la călugări, sau la figurile biblice; în mâna stângă ţinea cu fermitate o cârjă înaltă, lustruită de veche ce era, în spate-i atârna un sac negru de piele şi stătea singuratic, nemişcat, despărţit de toţi. îl priveam şi iarăşi simţeam cum mi se umplu ochii de lacrimi – sentimentul dulce şi amar al dragostei de patrie, de Rusia, de vechimea ei pierdută în beznele timpului îmi urcau în piept ca un val de neînvins. Cineva mă bătu uşurel cu luminarea pe umăr; m-am întors; din spate se întindea spre mine o bătrânică cu caţaveică şi un

şal mare, dingura-i ştirbă se iţea un singur dinte: „Înaintea Crucii, drăguţă!”

Îi luai cu supunere plină de bucurie luminarea din mâna-i rece ca de mort, cu unghiile vinete, şi păşii spre sfeşnicul sclipitor, înfigând-o cumva alături de celelalte, cu stângăcie şi ruşinat de stângăcia mea, şi deodată îmi spusei în gând: „Plec! Şi, retrăgându-mă şi închinându-mă, pornii repede şi cu grijă către penumbra de la intrare, lăsând în urma mea lumina tainică şi căldura bisericii atât de mişcătoare. În pridvor mă întâmpină întunericul duşmănos, crivăţul care vuia undeva sus în beznă… „Plec!” îmi repetai, îndesându-mi căciula pe cap, hotărându-mă pentru Smolensk.

De ce tocmai Smolensk? în visurile mele hălăduia Brianskul, pădurile din „Brânsk”, tâlharii din „Brânsk”…

Dădui să intru într-o cârciumă, pe o uliţă dosnică. Acolo, într-un colţ, răcnea şi gemea, apoi cădea moţăind cu capul pe masă un individ ce-ţi trezea milă, prefăcându-se beat: juca rolul îndrăgit al rusului – sfâşierea sufletească în faţa propriei decăderi:

*Di*ntr-o *hei, mare greşeală, şi fata… – da’ ce fatală*! *Eu la ocnă nimerii*!”

De la o masă din faţă îl privea cu silă unul cu mustăcioară neagră, cam rară şi capul dat pe spate – pesemne un hoţ, judecând după gâtul lung şi mărul lui Adam ascuţit şi mobil, care juca sub pielea subţire a gâtului.

Lângă tejghea se clătina pe picioare o femeie înaltă şi slabă – pesemne spălătoreasă, rochia-i roasă, udă pesemne, i se lipea de beţele picioarelor, femeia demonstra chelnerului ticăloşia cuiva, bătând în tejghea cu degetele subţiri şi sticloase, mâncate de leşie, şi păhăruţul cu votcă în opt muchii rămânea nebăut în faţa ei; uneori îl lua şi îl ţinea în mână, dar de băut tot nu-l bea, ci îl punea din nou pe tejghea şi din nou vorbea şi vorbea, ciocănind cu degetele în tejghea. Vrusesem să beau un ţap de bere, dar prea era duhnitor aerul din cârciumă, prea ardea mizer lămpiţa ce lumina taverna şi prea curgea apă de la

ferestrele mici, înfundate pe de margini cu cârpe în putrefacţie…

Din păcate, Avilova avea musafiri. Erau în sufragerie.

„A-a! Iată-l pe poetul nostru drag! Nu vă cunoaşteţi?”

Mă înclinai în faţa ei, apoi mă prezentă oaspeţilor. În dreapta Avilovei şedea un domn bătrân cu obrazul numai cute, mustaţa cănită, castanie, tunsă scurt, părul castaniu pieptănat peste creştetul golaş, într-o vestă albă de mătase şi o haină neagră; sculându-se sprinten în picioare, îmi răspunse cu o plecăciune peste măsură de politicoasă, de o supleţe şi o sprinteneală uimitoare pentru vârsta lui; haina era brodată cu un şiret de mătase negru, ceea ce îmi plăcea nespus şi mă făcea să-l invidiez şi să visez să-mi fac una la fel. În centrul atenţiei se afla o doamnă se vede pricepută în ale conversaţiei – nu-i tăcea gura nicio clipă; la venire, doamna cu pricina îmi întinsese, aidoma unei aripi de focă, o mână vârtoasă, cu perniţa cărnii lucioasă, pe care erau întipărite dunguliţein zigzag – urmele cusăturilor mănuşii. Vorbea cu pricepere, grăbită, sufocându-se; doamna nu avea gât de loc, fiind destul de plină, mai ales din spate pe la subţiori, rotundă şi tare ca piatra, cu talia strânsă în corset; pe umeri purta un boa fumuriu, mirosul căruia, amestecat cu parfumul ei dulceag şi cu mirosul rochiei din stofă de lână şi al trupului cald, era de-a dreptul sufocant.

La ora zece oaspeţii se ridicară, schimbară cu gazda un milion de amabilităţi şi plecară.

Avilova râse uşurată.

— Uf, în sfârşit! Haide, vino la mine să mai stăm de vorbă. Aici trebuie să aerisim… O, dragul meu, ce-i cu dumneata? Parcă eşti schimbat! îmi spuse cu un duios reproş, întinzându-mi amândouă mâinile.

I le strânsei, răspunzând:

— Mâine plec…

Ea mă privi cu groază.

— Unde?

— La Smolensk.

— Pentru ce?

— Pur şi simplu nu mai pot trăi aşa…

— Şi la Smolensk cum o să fie? Dar hai să stăm jos… Nu înţeleg nimic…

Ne aşezarăm pe divanul acoperit cu o husă din pichet în

— Vezi pichetul ăsta? îl vezi? îi spusei eu. Şi ăsta mi se pare banal. Nu mai pot să suport nici măcar pichetul ăsta, înţelegi, mă chinuie dorul de casă.

Ea se trase mai sus pe divan, picioarele i se întinseră pe lângă mine.

— Dar de ce la Smolensk? mă întrebă, privindu-mă în ochi cu nedumerire.

— După aceea la Vitebsk, la Polotk…

— Pentru ce?

— Nu ştiu. În primul rând îmi plac grozav numele astea: Smolensk, Vitebsk, Polotk…

— Nu, fără glumă, pentru ce?

— Dar nu glumesc de loc. Nu ştii ce frumos sună unele cuvinte? Smolenskul a tot ars în vechime, l-au tot asediat… Simt pentru el un fel de dragoste filială – acolo, pe timpul nu ştiu cărui incendiu cumplit, au ars străvechi zapise de-ale neamului nostru, din care pricină am pierdut nu ştiu ce importante drepturi de moştenire şi privilegii…

— Din e în puţ! Ţi-i tare dor de ea? Nu-ţi scrie?

— Nu. Dar nu despre asta e vorba. Toată viaţa asta a mea de aici de la Oriol nu-i de mine. *„Ştie cerbul hoinar ale sale păşuni…”* Şi treburile mele literare sunt la zero. Stau proţap toată dimineaţa, iar în cap curată bazaconie, de-ai zice că-s nebun. Cu ce trăiesc? întocmai ca fata băcanului de la noi de la Baturino: şi-a pierdut orice nădejde să se mărite, şi atunci trăieşte numai cu simţul ei de observaţie, ascuţit şi vrăjmaş. La fel ca mine.

— Ce copil eşti încă! îmi spuse matern şi mă mângâie pe cap.

— Se dezvoltă rapid numai organismele inferioare, îi replicai. Şi apoi, oare cine nu-i copil? O dată mergeam cu trenul la Oriol. În acelaşi compartiment cu mine călătorea un membru al judecătoriei judeţene, om respectabil,

serios, grav, mă rog un cineva… Un răstimp destul de lung a stat în compartiment răsfoind „Nevoie vremea”, apoi s-a ridicat, a ieşit şi a pierit de parcă l-ar fi înghiţit pământul. De la o vreme, am început să fiu îngrijorat. M-am ridicat şi, ieşind, am deschis uşa spre tambur. În huruitul trenului nu mă auzea. Dar ce crezi că-mi văzură ochii? Omul meu juca voiniceşte în ritmul ţăcănitului roţilor, făcând din picioare asemenea figuri, că-ţi era mai mare dragul!

Dar ea ridică ochii la mine şi mă întrebă deodată încet şi apăsat:

— N-ai vrea să mergem la Moscova?

Ceva tresări în mine şi mă străbătu ca un fior… Am roşit până în albul ochilor şi, bâlbâindu-mă, i-am mulţumit şi am refuzat… Până în ziua de azi n-am uitat această clipă care mi-a înfipt în inimă jungherul unei pierderi ireparabile…

XVI

Noaptea ce-a urmat am petrecut-o în tren, într-un compartiment gol de clasa a treia, atât de singur, cămi-era şi frică. Lumina săracă a felinarului de sus tremura melancolic şi legănat pe băncile de lemn. Stăteam lângă fereastra neagră din ale cărei crăpături invizibile sufla o adiere proaspătă şi, îngrădindu-mi ochii cu palmele de lumina becului, priveam încordat în negurile nopţii ce-nvăluiau pădurea. Mii de albine roşii zburau fluturând în beznă, iar odată cu adierea proaspătă venea de afară miros de tămâie şi de lemn ars în focarul locomotivei.

O, cât de fantastic mohorâtă, ca în basme, aspră şi măreaţă era această noapte în codru! Tăietura adâncă, parcă fără sfârşit a liniei ferate, măreţele spectre negre ale pinilor care fugeau în şir des de-a lungul ei! Dreptunghiurile luminoase ale ferestrelor săltau piezişe pe troienele albe de la poala pădurii, uneori se iţea un stâlp de telegraf – iar mai sus şi mai departe totul se topea în beznă şi taină.

Dimineaţa, trezirea din somn a fost neaşteptat de voioasă: în jur o mare lumină şi linişte – trenul stătea în marea gară din Smolensk. Ieşii grăbit pe peron, inspirând

lacom aerul curat… Lângă gară, într-un colţ – îmbulzeală – mă apropiai în fugă – jos pe piatră zăcea un mistreţ ucis la vânătoare, uriaş, puternic, greoi, ţeapăn şi îngheţat, tăvălit în zăpadă, cumplit de fioros chiar numai la vedere, aricindu-şi ţepile pure şi lungi ale părului aspru printre care se zăreau nişte ochişori de purcel şi doi colţi albi, nespus de ameninţători, încleştaţi cu putere. Rămân, mă întrebai, rămân? Nu, merg mai departe, la Vitebsk!

La Vitebsk sosii pe seară, o seară senină, cu aerul geros. Totul era acoperit cu un strat gros de zăpadă imaculat care înăbuşea orice sunet. Oraşul mi se păru străvechi şi nicidecum rusesc; casele, înalte, lipite una de alta, cu acoperişuri povârnite, ferestre mici, şi jos, în ganguri, porţi groase în semicerc. Pe străzi, mulţi trecători, evrei bătrâni în lapserdacuri, ciorapi albi şi botine, perciuni în chip de coarne răsucite în spirală şi feţe palide, priviri melancolic întrebătoare în ochii negri la mai toţi. Strada principală servea drept promenadă – pe trotuare se mişca agale o mulţime deasă de fete plinuţe, îmbrăcate nu fără eleganţă, după cum se îmbracă evreicele provinciale, în paltoane îmblănite de catifea mov, albastră, vişinie. În urma lor, dar cuviincioşi, separat de ele, veneau tinerii, toţi în meloane, dar şi ei cu perciuni, cu ovalul feciorelnic al feţelor orientale coborâte parcă de pe cutiile cu bomboane, cu un pufuşor mătăsos de-a lungul obrazului şi ochi galeşi de antilope… Mergeam fermecat în această mulţime, prin acest oraş atât de vechi cum mi se păruse şi în toată încântătoarea lui noutate pentru mine.

Se însera. Ajunsei într-o piaţă în mijlocul căreia se înălţa o biserică catolică cu două clopotniţe. Când am pătruns înăuntru, mă învălui semiîntunericul; văzui rânduri de bănci, iar în faţă, la altar, un semicerc de luminiţe. Şi îndată se porni să intoneze orga, undeva sus, deasupra mea, o melodie lentă, meditativă, glasul ei se scurgea lin şi înăbuşit, pe urmă prinse a se înălţa, a creşte aspru şi metalic, a vibra puternic şi plin, a scrâşni parcă, smulgându-se de sub o apăsare care-l sugruma, şi deodată se smulse şi, sonor, se revărsă încântări cereşti… în faţă,

prin luminiţe, urca şi cobora un mormăit şi se auzeau cuvinte latineşti rostite fonfăit. În penumbră, pe ambele părţi ale coloanelor groase, de piatră, care, înşirate până departe, se topeau în întunericul bolţii, stăteau pe socluri negrele năluci ale unor cavaleri în zale. Sus, deasupra altarului, murea încet, în mohoreala serii, o fereastră mare, cu vitralii multicolore…

În aceeaşi noapte am plecat la Petersburg. Ieşind din biserica catolică, m-am înapoiat la gară, să iau trenul spre Polotk: voiam să mă aciuiez acolo, în vreun botei mai modest şi să trăiesc o vreme – o năzărire de-a mea – într-o deplină singurătate. Trenul spre Polotk pleca târziu. Gara era pustie şi plină de întuneric, bufetul luminat doar de o singură lămpiţă chioară, somnoroasă şi ea, aşezată pe tejghea, până şi ţăcănitul ceasului de perete era atât de lent şi întârziat, de parcă însuşi timpul ar fi fost pe sfârşite. Am stat o veşnicie singur într-o linişte mormântală. Când, în cele din urmă, veni de undeva miros de samovar aprins şi gara începu să învie şi să se lumineze, mă dusei repede la casă şi, fără să-mi dau seama ce fac, luai un bilet pentru Petersburg.

Acolo, în gara Vitebsk, în această nesfârşită aşteptare a trenului spre Polotk, am încercat sentimentul cumplitei mele izolări de cele înconjurătoare, mirare şi nedumerire – ce-s toate astea din faţa mea, şi de ce, pentru ce mă aflu eu printre ele? Bufetul tăcut şi întunecat, cu o tejghea şi o lampă care arde de parcă moţăie, sala de aşteptare întunecată a gării, lungimea şi înălţimea ei, masa care ocupă tot mijlocul ei, acoperită cu o muşama ca la toate gările, bătrânul chelner cu spinarea coşcovită şi cozile fracului răsfirate la spate, care, călcând anevoie, ieşi de după tejghea când se răspândi în bufet mirosul acela picant de samovar în clocot, noaptea, la gară, şi prinse a se căţăra pe scaunele de lângă perete cu stângăcia şi nemulţumirea bătrânească şi cu mână tremurândă aprindea lămpile de pe perete, în globuri mate… Apoi jandarmul voinic care, zăngănind trufaş din pinteni, trecu prin bufet şi ieşi pe peron, în mantaua lungă până la

pământ, ce amintea din pricina despicăturii de la spate coada unui armăsar pursânge – ce-s toate astea? pentru ce? de ce? Şi nu semăna a nimic prospeţimea aceea a nopţii geroase, cu zăpadă multă, pe care o răspândise jandarmul ce trecuse din curte pe peron! Şi abia atunci m-am dezmeticit din amorţeală şi am hotărât deodată să plec la Petersburg.

La Polotk ploua, deşi era iarnă, străzile erau ude şi mizere. L-am vizitat doar între două trenuri şi dezamăgirea mea m-a consolat. Iată ce am notat apoi în carnet:

„Zi fără sfârşit. Păduri şi troiene fără sfârşit. Dincolo de ferestre mereu acelaşi cer palid şi aceleaşi palide zăpezi. Trenul ba ţâşneşte în pădure şi beznele desişului îl întunecă desăvârşit, ba iarăşi iese în largul câmpiilor acoperite de nămeţi, triste şi monotone, la orizontul cărora, depărtat, deasupra tuşului codrilor, atârnă ciorchinii joşi ai norilor plumburii. Gările toate de lemn.

Nordul, nordul!”

Petersburg mi s-a părut a fi extremul nord. Prin viforniţa sumbră birja mă ducea în goană spre Ligovka, spre gara Nikolaevski, pe străzi cum nu mai văzusem, drepte ca săgeata, cu clădiri înalte de-o parte şi de alta, şi toate la fel.

Abia trecuse de două, dar ceasulrotund de pe impunătoarea clădire a gării lumina roşu prin ninsoare. M-am oprit la doi paşi de el, în partea dinspre Ligovka, aceea ce urmează canalul. Aici era o adevărată harababură: depozite de lemne, staţii de birje, ceainării, birturi, cârciumi.

La hotel, unde m-a sfătuit birjarul să trag, am stat multă vreme fără să-mi scot paltonul, privind de la înălţimea etajului cinci într-o fereastră tristă ce se deschidea spre amurgul bântuit de viforniţă, parcă pluteam, ameţit de oboseala drumului şi legănarea vagonului… Petersburgul! îl simţeam cu toată tăria, mă aflam în el, înconjurat de întunecata lui măreţie, atât de alambicată, care nu făgăduia nimic bun. Odăile hotelului erau supraîncălzite şi te înăbuşea mirosul vechi de stofă al

draperiilor şi a divanului îmbrăcat la fel şi izul tare de ceară roşie de proastă calitate cu care se lustruiau parchetele în hotelurile de mâna a doua. Am ieşit din odaie, coborând o scară înaltă şi m-am trezit în aer liber. În stradă, viforniţa dezlănţuită m-a cuprins în valurile ei de zăpadă, am făcut semn unei birje, ce abia mijise în negura viscolului şi m-am dus în goană la gara Finlandeză – ca să încerc sentimentul omului care pleacă peste graniţă. Acolo m-am îmbătat numaidecât şi, tam-nisam, îi trimit telegrama:

„Sosesc poimâine”.

Uriaşă şi suprapopulată, bătrâna Moscova mă întâmpină cu soarele vesel al zilelor de moină, cu troiene ce se topeau, şuvoaie şi bălţoace, cu huruitul şi clopotele tramvaielor cu cai, cu zarva fără cap sau coadă a mulţimii în mişcare – cu trăsuri, tramvaie, birje sau pe jos – cu un uimitor număr de cai trăgând sănii mult prea încărcate cu mărfuri, cu înghesuiala şi murdăria străzilor, cu frumuseţea de gravură a zidurilor Kremlinului şi a palatelor sale fără număr şi mulţimea bisericilor ce străluceau printre ele una lângă alta, etalându-şi la soare cupolele lor aurite. Mă minunam de Vasili Blajenîi, umblam prin catedralele Kremlinului, luam dejunul la renumitul birt al lui Egorov, din Ohotnîi Read. Aici te simţeai de minune: sala de la parter era oarecum cenuşie, şi cam zgomotoasă din pricina afluenţei a tot soiul de lume din acest cartier comercial; în schimb sus, în cele două săli cu tavanele nu prea înalte, curăţenie, linişte, bună-cuviinţă – nu era voie să fumezi – şi o atmosferă primitoare, din pricina soarelui care privea pe ferestrele duble de undeva printr-un luminator şi a canarului care cânta de zor în colivia lui; în colţ pâlpâia molcom, albă şi tremurătoare, flăcăruia candelei, iar pe un perete, desfăşurându-se pe toată jumătatea lui superioară, lucea cu lacu-i oacheş tabloul întunecat înfăţişând un acoperiş de pagodă solzos şi cu colţurile întoarse în sus, o terasă lungă şi pe ea, bând ceai, făpturile disproporţionat de mari ale chinezilor cu feţe galbene, în halate aurii şi pălării mari verzi, întocmai

ca pe abajururile ieftine…

Am părăsit Moscova în aceeaşi seară…

În oraşul nostru se desprimăvărase: sănii nu mai vedeai de loc, iar în gară îşi făcea mendrele un pui de vânt venit de la Azov. Ea mă aştepta pe peronul ce bocănea sonor sub paşii noştri. Vântul îi flutura borurile pălăriei de primăvară, o împiedica să mă privească. O văzui de departe cum, puţin descumpănită, ferindu-şi obrazul de vânt, mă căuta în vagoanele care-i treceau prin faţă. Toată făptura ei avea ceva mişcător, ceva care făcea să ţi se strângă inima de tandreţe şi care întotdeauna te surprinde când revezi omul drag, după o despărţire mai lungă. Slăbise, era îmbrăcată modest. Când am sărit jos din vagon, vru să-şi ridice voaleta de pe buze – şi nu izbuti, mă sărută stângaci prin ea, şi păli, se făcu albă ca varul.

În trăsură tăcu şi-şi plecă fruntea să i-o învăluie spulberul vântului, şi doar repetă la răstimpuri cu molcomă amărăciune:

— Ce-ai făcut din mine, spune-mi, ce-ai făcut?

Apoi urmă pe acelaşi ton serios:

— Tragi la Dvoreanskaia? Merg cu tine.

Când am intrat în odaie – era la etaj, spaţioasă, şi cu vestiar – se aşeză pe divan, cu ochii la lacheul care nu găsise alt loc pentru valiză decât s-o aşeze pe covor, în mijlocul odăii. Omul întrebă dacă mai e vreo poruncă.

— Nu mai trebuie nimic, interveni ea. Du-te…

Şi se apucă să-şi scoată pălăria de pe cap.

— Ce-i cu tine de taci şi nu-mi spui o vorbă măcar? spuse deodată cu prefăcută indiferenţă, stăpânindu-şi tremurul buzelor.

Şi atunci am căzut în genunchi, i-am cuprins picioarele şi i le sărutam prin fustă şi plângeam. Ea – mi ridică obrazul – şi din nou am gustat din nespusa dulceaţă a gurii ei şi dumnezeiască palpiţ-ţie a inimilor noastre în unison. Deodată sării în picioare, întorsei cheia în broască, cu mâini de gheaţă am tras transperantele albe, încreţite – vântul legăna sub ferestre un copac primăvăratic, negru şi golaş, şi pe creanga lui o cioară se clătina, beată parcă, şi

croncănea fără astâmpăr, neliniştit.

— Tata ne roagă un singur lucru, spuse ea încet după aceea, lăsându-se în voia odihnei: să mai aşteptăm cu nunta măcar o jumătate de an. Te rog, aşteaptă… doar pentru mine eşti totul acum, toată viaţa, fă ce vrei cu ea.

Luminările neaprinse stăteau de strajă pe măsuţa de sub oglindă, transperantele nemişcate de la ferestre erau de un alb mat, iar din tavanul de stuc ne aţinteau monştrii ornamentelor cu figurile lor bizare.

XVIII

Şi iată-ne în drum spre târguşorul acela ucrainean, unde s-a mutat din Harkov fratele meu Gheorghi; acolo ne angajasem amândoi la biroul de statistică al zemstvei, unde era şef însuşi fratele meu. Săptămâna patimilor şi Pastele le petrecusem la Baturino. Mama şi surioara o şi îndrăgiseră din toată inima, tata o tutuia drăgăstos şi dimineaţa îi întindea mâna să i-o sărute, numai fratele Nikolai era reţinut, de o amabilitate rece. De atâta fericire Lika era descumpănită şi molcomă – prea era nou sentimentul că face parte din familia mea, că se află în casa mea, la moşia noastră, că stă în odaia mea, unde mi-am petrecut adolescenţa, care i se părea acum sublimă, mişcătoare… că poate atinge cărţile mele. Şi le răsfoia cu sfială şi bucurie… Apoi am picat.

O noapte a durat drumul până laOriol. În zori schimbarăm trenul, luând cel spre Harkov. Într-o dimineaţă însoriă stăteam în culoarul vagonului, lângă fereastra deschisă prin care răzbeau adierile încropite de afară.

— Ciudat! E prima oară că fac un drum mai lung. Până acum, în afară de Oriol cunoşteam doar Lipetkul, spuse ea. Ce urmează acuma? Kurskul? Pentru mine astea înseamnă

— Şi pentru mine la fel.

— O să dejunăm la Kursk? Ştii, n-am dejunat niciodată în gară…

Cum am trecut de Kursk, cu cât mergeam, cu atât vremea era mai călduroasă şi mai senină. Pe taluzul

terasamentului creştea iarbă, flori, fâlfâiau fluturi albi, iar fluturii albi înseamnă că a venit vara.

— O să fie cam cald acolo vara! spunea ea zâmbind.

— Îmi scrie fratele că tot oraşul e numai grădini.

— Aşa e Malorusia. Nu mi-aş fi închipuit niciodată că… Priveşte, priveşte ce plopi uriaşi! Şi-s înverziţi de-a binelea! Dar la ce atâtea mori?

— Astea-s mori de vânt. Îndată vom ajunge la dealurile de calcar, iar după aceea o să vină Belgorodul.

— Acum te înţeleg, nici eu n-aş mai putea trăi în nord, fără acest belşug de lumină.

Cobor fereastra. În faţă îmi adie vântul însorit, fumul locomotivei miroase aici – doar suntem în sud – a cărbune de pământ. Ea închide ochii şi soarele o scaldă şi-i împestriţează cu razele-i fierbinţi faţa şi şuviţele tinereşti, castanii care flutură în jurul frunţii, rochiţa ei modestă de stambă, aurind-o şi încălzind-o până la strălucire.

În văile din preajma Belgorodului te încântă horbotele livezilor de vişini, ascunse cu sfioşenie pe după căsuţele de lut proaspăt văruite. În gară, o ucraineană simpatică foc strigă de zor proaspeţi covrigi.

Lika se tocmeşte, cumpără, încântată de aptitudinile ei de gospodină, ca şi de vastele-i cunoştinţe în limba hoholilor.

Seara, la Harkov, iarăşi schimbăm trenul.

În zori ne apropiem de locul destinaţiei. Lika doarme. Luminările din compartiment sunt pe sfârşite, în stepă mai e noapte, negurile dinaintea zilei se învălătucesc încă stăpâne, dar la orizont, departe, înverzeşte tainic răsăritul de zi.

Cât de puţin seamănă pământul de aici cu al nostru – cu lărgimea lui necuprinsă, goală şi netedă ca-n palmă, presărată cu vârtoase corhăne ca de jasp ce sprijină zările! Fulgeră un canton adormit – nicio tufă lângă el, niciun pomişor, singur-singurel… Cât de singuratice sunt aici gările!

Iată că zorile pătrund şi în vagon. Umbrele mai plutesc jos pe lângă podele, în sus însă se face ziuă. Lika

şi-a vârât în somn obrazul în pernă, şi-a strâns sub ea picioarele. O învelesc grijuliu cu străvechiul şal de mătase, pe care i l-a dăruit mama cât a stat la Baturino.

XIX

Staţia era departe de oraş, între văile largi. Gara mică şi îngrijită. În gară, chelneri zâmbitori, hamali prietenoşi, birjari binevoitori pe caprele trăsurilor încăpătoare, la care aveau înhămate de-o parte şi de alta a oiştii, o pereche de cai.

Oraşul pitulat în livezi adânci avea o catedrală pe coasta măgurii, semeaţă ca un hatman căzăcesc care scrutează zările către răsărit şi miazăzi. În valea ce se deschidea spre răsărit, mai la o parte, se înălţa pe loc neted un deal rotund ca o căciulă şi în vârful lui se aciuia o veche mănăstire; mai încolo numai verdeaţă şi pustiu, valea se lărgea sfârşind în chip de valuri în stepă. Spre miazăzi pe malul celălalt al râului dincolo de luncile lui voioase, ochiul se pierdea în depărtările strălucind sub razele solare.

În oraş, mare parte din străzi păreau strâmte din pricina grădinilor şi a plopilor care se înşirau de-a lungul trotuarelor de lemn, unde ades întâlneai câte o leliţă pieptoasă călcând semeţ, cu catrinţă strânsă pe mijloc şi cu ulciorul greu cu apă pe umăr. Magnificii plopi, cum nu văzusem pe la noi, uimitor de puternici şi înalţi, ne încântau privirile; eram în luna mai, bântuiau furtuni cu fulgere şi cădeau ploi cu găleata, şi plopii, parcă poleiţi, luceau din frunzişul lor verde sunător, îmbălsămând aerul cu mirosul lor proaspăt de răşini! Aici primăvara era întotdeauna multicoloră, veselă, vara zăpuşitoare, toamna galeş-senină şi lungă, iarna blândă, cuvânturi umede şi sănii cu zurgălăi cu clincătul lor domol, plin de farmec.

Bătrânul Kovanko, la care închiriasem o locuinţă într-una din asemenea ulicioare, un bărbat încă zdravăn, ars de soare, cu părul sur, tuns pe oală, avea pe după gard un adevărat domeniu: curte cu o căscioară în fund, casa mare şi o grădină în spatele ei. El ocupa doar căsuţa din fundul curţii, iar cealaltă, văruită în alb, umbroasă datorită

grădinii şi a geamlâcului cât ţinea faţada, ne-o închiria nouă. Avea o slujbă undeva şi întorcându-se acasă, mânca zdravăn, îşi făcea somnul de după-amiază şi apoi, mai mult gol decât îmbrăcat, fredona, în faţa ferestrei deschise, trăgând când şi când din lulea: *„Hei, colo pe deal, Seceră feciorii…” 1*

Odăile erau cu tavanul jos, mobilate simplu: în tindă stătea un cufăr ţărănesc, acoperit cu un macat grosolan ţesut în mai multe culori. La gospodărie aveam ca ajutor o tânără cazac iţă de o frumuseţe stranie, mongolă.

Fratele, de când cu venirea noastră, devenise şi mai tandru şi apropiat. Speranţele mele se îndreptăţiseră, nu trecu mult şi pe ei doi îi lega un sentiment prietenesc şi frăţesc; în toate ciondănelile mele cu ea sau cu el, erau întotdeauna unul de partea celuilalt.

Cercul colegilor şi cunoscuţilor noştri (medici, avocaţi, membri ai zemstvei) semăna foarte bine cu cercul de cunoştinţe al fratelui la Harkov – m-am acomodat cu el uşor, întâlnind acolo cu multă plăcere pe Leontovici şi pe Veghin, care se mutaseră şi ei de la Harkov. Singura deosebire stătea în faptul că prietenii săi de aici erau oameni mai ponderaţi în materie de politică, ducând un trai de bună stare ca tot omul din oraşele provinciale ucrainene şi rămânând în relaţii prieteneşti nu numai cu alte cercuri, câteodată chiar ale înaltei societăţi a urbei, dar uneori cu însuşi poliţaiul.

Cel mai des ne întruneam în casa unuia din membrii primăriei; era proprietar a cinci mii deseatine de pământ şi al unei turme de zece mii de capete: de dragul familiei sale mondene ţinea deschisă o casă luxoasă, bogată, în timp ce el, un omuleţ modest, sărăcăcios îmbrăcat, care într-o vreme bătuse drumurile Iakutskului, părea în fastul de acolo o biată rudă

XX

În curte străjuia o vecife fântână de piatră, doi salcâmi albi creşteau în faţa căscioarei din fund, iar la intrarea casei mari, umbrind în parte geamlâcul, îşi înălţa coroana un castan. Toate acestea erau deja încinse de

soare în dimineţile de vară, pe la ceasurile şapte, şi viu colorate, însorite, curtea răsuna de cotcodăcitul întrebător şi descumpănit al găinilor din coteţ, însă casă, şi mai cu seamă odăile din fund, ale căror ferestre dădeau în grădină, erau potopite de răcoare, în dormitor, unde se spăla ea, stând cu picioarele vârâte în papucii ei tătăreşti, mirosea a săpun de toaletă şi apă proaspătă: ruşinându-se, întorcea spre mine faţa udă cu gâtul săpunit sub păr, la ceafă, şi bătea din picior – „Ieşi!” Apoi din odaia care da spre geamlâc venea parfum de ceai proaspăt opărit

— Acolo umbla căzăciţa, bocănind din ghetele ei potcovite

— Se încălţa pe piciorul gol, şi gleznele ei goale, subţiri, dăltuite, ca de iepşoară pursânge, luceau de sub fustă cu mătasea orientală a pielii arămii; lucea mătăsos şi gâtul ei rasat, împodobit cu un fir de chihlimbar, căpşorul brun era vioi, sensibil şi scânteia din ochişorii migdalaţi, iar coapsele rotofeie se mlădiau de asemeni ca o crupă de iepşoară, la fiecare mişcare.

Fratele ieşea la ceai cu ţigara în mână, scund şi plinuţ, cu gesturi şi zâmbet ca al tatii: deşi nu-i semăna de loc, moştenise ceva din aristocratismul manierelor sale; de la o vreme se îmbrăca cu mult gust, iar aşezându-se, punea picior peste picior cu o eleganţă cu adevărat mondenă, şi tot aşa ţinea şi ţigara. Cândva toată lumea ba chiar şi el fusese convins că îl aşteaptă un viitor strălucit, iar acum se arăta mulţumit cu rolul pe care îl juca în acest târg ucrainean, şi ieşea la ceai zâmbitor şi cu ochii jucăuşi; se simţea plin de forţă şi sănătate, şi a merge cu noi, care alcătuiam familia ce-i era nespus de dragă, la slujba care consta, ca şi la Harkov, mai ales din fumat şi pălăvrăgeală, însemna pentru el o adevărată plăcere zilnică. Când apărea şi Lika în cele din urmă îmbrăcată cu o veselă rochie de vară, Gheorghi strălucea de mulţumire, sărutându-i

Mergeam pe sub magnificii plopi ce luceau ca lăcuiţi în soare, pe scândurile încălzite ale trotuarelor de lemn, de lângă zidurile calde ale caselor şi gardurile grădinilor

încinse la soare; pe siniliul adânc al cerului umbrela ei deschisă îşi arcuia gingaş mătasea palidă. Apoi străbăteam piaţa dogoritoare şi intram în clădirea galbenă a primăriei. Acolo mirosea a cizme de paznici, bine văcsuite, şi a mahorcă fumată de ei. Pe scara ce ducea la etaj forfoteau în surtuce negre de lustrin, cu hârtii în mână şi frunţile supus plecate, tot soiul de secretari şi de arhivari hoholi, neam de oameni straşnic de mult încercat şi de şiret, cu tot aerul lor naiv. Treceam apoi sub scară, în odăile joase din fundul parterului, unde erau birourile noastre, foarte primitoare din pricina chipurilor vioaie, cam neglijente, ale intelectualilor care le umpleau… Mi se părea ciudat s-o văd pe Lika în aceste odăi, şezând în faţa maldărelor de fişe pe care le împăturea şi le vâra în plicuri, pentru a fi expediate prin judeţ.

La amiază, paznicii ne aduceau ceaiul în pahare şi farfurioare ieftine, cu o felioară de lămâie pe margine, şi aspectul stereotip al tuturor acestor lucruri nu ştiu de ce îmi făcea la început plăcere. La ora aceea veneau la noi să mai tăifăsuiască, fumând o ţigară, toţi prietenii noştri din alte secţii. Apărea şi Sulima, secretarul primăriei, un bărbat chipeş cu pince-nez, puţin adus de spate, cu pletele şi mustaţa de un negru superb, lucios şi catifelat; avea un mers uşor şi plin de graţie care te fermeca, un zâmbet insinuant şi o manieră aidoma de a vorbi; zâmbea necontenit, parcă fălindu-se cu această blândeţe şi graţie; pe lângă acestea, mai era şi mare estet; mănăstirii cocoţată în vârful dealului rotund ce se înălţa mai la vale el îi zicea „acord încremenit!” Venea adeseori pe la noi şi o privea pe Lika tot mai tainic şi mai încântat; apropiindu-se de masa ei de lucru, se apleca mult asupra mâinilor sale, sălta pince-nez-ul pe nas şi-i zâmbea dulce, liniştit:

— Şi-acum ce mai expediezi mata?

O vedeam cum se încordează toată, căutând să răspundă cât mai amabil, dar şi cât mai simplu. Eram pe deplin liniştit, nu mai sufeream de gelozie.

La fel ca şi în redacţia „Golos”-ului din Oriol, fără să fac ceva pentru aceasta, mă bucuram la serviciu de o

poziţie aparte: ca lucrător eram privit cu blândă ironie. Şedeam şi socoteam fără grabă, întocmind tabele ce arătau cât tutun sau sfeclă s-a semănat în cutare plasă din cutare judeţ, ce măsuri „de luptă” s-au luat acolo împotriva dăunătorilor acestei culturi, uneori doar citeam fără să iau în seamă discuţiile din jurul meu, încântat că posed o masă numai a mea şi că pot să cer de la cancelarie în orice cantitate peniţe noi-nouţe, creioane şi bârtie de scris de bună calitate.

La două programul lua sfârşit; fratele se ridica în picioare, zâmbea: „Hai, oaste, acasă!” şi toată lumea dădea buzna spre cuier să-şi ia pălăriile şi şepcile de vară; năvăleam apoi grămadă în piaţa scăldată de văpăile soarelui, scuturam unii altora mâinile şi, lucind sub bătaia razelor din mătasea hainelor de şantung-i bastoanele lăcuite, ne risipeam care încotro.

XXI

Până pe la cinci oraşul era pustiu, grădinile se pârguiau la soare. Fratele îşi făcea somnul de după-masă, cât despre noi, ne tolăneam în patul ei larg. Soarele, care ocolise casă, făcea să lucească ferestrele dormitorului, privind acum din grădina care se reflecta cu tot frunzişul ei verde în oglinda de deasupra spălătorului. În oraşul acesta mersese la şcoală Gogol, şi tot ţinutul dimprejur era al său – Mirgorod, Ianovşcina, Şişaki, Iareski – adesea exclamam şi noi: „Cât de îmbătătoare şi cât de superbă e ziua de vară în Malorusia! „1 şi ne pufnea râsul.

— Orice-ai spune, dar prea-i zăpuşitoare, spunea ea suspinând a râs şi trântindu-se cu faţa-n sus. Şi apoi, ce de muşte!… Dar mai departe cum spune despre grădini?

— „Şuvoi de smaragde, topaze, safire, revarsă insectele eterice deasupra smălţatelor grădini…” 2

— O, câtă vrăjitorească frumuseţe! Grozav aş vrea să văd Mirgorodul. Să dăm neapărat o raită pe acolo. Vrei? Te rog.

— Citat după „Târgul de la Sorocinţi” de Gogol.

— Ibidem să mergem într-o zi! Numai că în viaţa de toate zilele Gogol a fost o fire cam bizară, nu tocmai

simpatică… N-a fost îndrăgostit niciodată de nimeni nici chiar în tinereţe…

— Într-adevăr, în tot lungul tinereţii a comis o singură faptă absurdă: fuga la Lübeck.

— Cum ai plecat şi tu la Petersburg… De ce ţi-o fi plăcând atâta să călătoreşti?…

— Şi ţie de ce-ţi place să primeşti scrisori?

— Dar ce, mai primesc scrisori de undeva?

— Tot îţi place. Oamenii aşteaptă necontenit ceva care să le aducă fericirea, să le trezească interesul, visează la vreo bucurie, vreun eveniment. Cu acestea te atrage călătoria. Apoi, largul zărilor… noul, neprevăzutul, care întotdeauna e şi sărbătoresc, îţi trezeşte bucuria vieţii, ori toţi numai la ea visăm şi o căutăm în fiecare sentiment mai puternic.

— Da, da, aşa e.

— Zici – Petersburg. Dacă ai şti ce grozăvie a fost şi cum mi-am dat seama acolo dintr-odată că până-n adâncul inimii sunt un meridional. Gogol scria din Italia: „Petersburgul, zăpezile, ticăloşii, departamentele – toate astea le-am visat; şi m-am trezit din nou în patrie” 1. Iată aşa m-am trezit şi eu aici. Nu pot asculta cu nepăsare, cu calm pomenindu-se despre Cighirin, Cerkasî, Horol, Lubnî, Certomlâk, Dikoe Pole, nu pot privi indiferent contururile acoperişurilor, căpăţânile tunse ale hoholilor, femeile lor încălţate cu cizmuliţe galbene şi roşii, ba nici măcar coşuleţele din coajă de tei în care îşi duc cu cobiliţa vişinile şi prunele la piaţă, nu le pot privi cu nepăsare…

Pescăruşii se vaită în zborul lor frânt Parc-ar plânge odrasle pierdute, Stepa-n soare şi-n *vânt, Vânt cântat, şi pământ, Căzăcescul, străvechiul pământ…*

Ăsta-i Şevcenko. Un poet de-a dreptul genial! Nu este pe lume ţară mai frumoasă ca Malorusia. Şi mai cu seamă, n-are istorie – viaţa ei istorică a luat sfârşit de mult şi pentru totdeauna. Există numai un trecut, cântecele, legendele despre el.

30 octombrie 1837. La Gogol: „Rusia, Petersburgul, zăpezile, ticăloşii, depărta

— Este într-un fel în afară de timp. Asta mă încântă mai mult ca orice.

— Mereu te aud spunând: mă încântă, încântare…

— Viaţa trebuie să fie o încântare.

Soarele se pleca spre asfinţit, revărsându-şi prin fereastră razele pe podeaua vopsită, reflexe aurii jucau pe tavan. Prichiciurile ferestrelor sclipeau tot mai aprins, iar pe ele grămăjoare de muşte forfoteau bucuros. Muştele îi ciupeau umerii goi, răcoroşi. Deodată o vrăbiuţă poposi pe fereastră, cercetă cu un ochi ager şi îndrăzneală împrejur, apoi, ridicându-se, dispăru iar în frunzişul luminos al grădinii, străveziu în lumina soarelui gata să se culce.

— Haide, mai spune ceva, mă ruga ea. Ce zici, vom merge vreodată în Crimeea? Dacă ai şti de când visez! Ai putea să scrii o nuvelă – cel puţin mie mi se pare c-ai scri-o minunat

— Şi atunci am avea bani şi ne-am putea permite un concediu… De ce te-ai lăsat de scris? Eşti un risipitor, îţi risipeşti darurile!

— Au fost cândva nişte cazaci care se numeau „brodnici”, de la cuvântul „brodit” a rătăci, a colinda. Pesemne că şi eu sunt un brodnik. „Unuia Cel-de-sus îi dăruie palate, altuia – numai drumuri umblate”. Dar cea mai fermecătoare dintre creaţiile lui Gogol e „Carnetul de însemnări”: „Pescăruşul de stepă cu moţ, de-ai zice că-i tuns aşa anume, îşi ia zborul de pe făgaşul drumului… Hatul e cât drumul de lung, verde, cu spinării de-a lungul, iar dincolo – nimic în afară de câmpie fără margini… Răsărite străjuind garduri de nuiele şi şanţuri, streaşina de paie a unei colibe curat văruite şi o ferestruică veselă, încondeiată cu un chenar roşu, de parcă ar zâmbi… O, tu, temelie străveche a Rusiei, unde e mai adânc sentimentul şi mai duioasă firea slavă!”

Mă asculta atentă. Apoi mă întrebă deodată:

— Spune-mi, de ce mi-ai citit fragmentul acela din Goethe? Acela unde plecând de la Frederika, vede deodată cu ochii minţii un călăreţ cu camizol cenuşiu cusut cu fir de aur. Cum spune acolo?

— „Călăreţul eram eu însumi. Purtam un camizol cenuşiu cusut cu fir de aur, cum nu mai îmbrăcasem niciodată”. 1

— Ce minunat e... şi parcă înfiorător. Ai spus după aceea că în tinereţe fiecare are visele sale, camizolul pe care şi l-a dorit... De ce a părăsit-o?

— Spunea că întotdeauna l-a condus „demonul” său.

— Aşa e... şi tu ai să mă uiţi în curând. Hai, spune drept: la ce visezi cel mai mult?

— La ce visez? Să fiu han în Crimeea din vechime şi să trăiesc cu tine în palatul de la Bahcisarai. Bahcisaraiul e aciuiat în nişte chei de piatră strâmte dogorite de soare, pe când în palat e numai umbră, răcoare, jocuri de apă, iar sub ferestre cresc duzi falnici...

— Vorbeşti serios?

— Fireşte. Doar eu întotdeauna am trăit cu fel de fel de aiureli. Uite, ca pescăruşul acela din stepă, care-i o trăsătură de unire între munte şi mare... Uneori frate-meu Nikolai mă necăjea spunându-mi că sunt prostănac din născare, şi sufeream cumplit din pricina asta, până ce într-o zi am citit în nu ştiu ce carte că însuşi Descartes spunea că în viaţa lui spirituală ideile limpezi şi raţionale au ocupat întotdeauna un loc cu totul neînsemnat.

— Dar ce-i cu palatul acela, are şi un harem? Te întreb şi eu serios. Doar tu mi-ai demonstrat că dragostea bărbatului este un amestec a tot soiul de iubiri, că aşa ceva ai încercat pentru Nikulina, apoi pentru Nadia... Câteodată eşti necruţător de sincer cu mine! Ceva în felul ăsta mi-ai spus şi despre căzăciţa noastră acum câteva zile.

— Îţi spuneam numai că de câte ori mă uit la ea mi se face un dor nebun de stepele cu sărături şi de sălaşul unei căruţe cu coviltir.

— Ei vezi, singur spui că ai vrea să trăieşti cu ea într-o căruţă cu coviltir.

— Dar n-am spus că aş vrea să fie şi ea cu mine.

— Dar atunci cine? Vai de mine, iar a intrat o vrabie! Tare mă tem să nu se lovească de oglindă.

Şi sărind din pat, alerga prin odaie şi plesnea din

palme repezit şi stângaci… Şi atunci o prindeam în braţe şi-i sărutam umerii goi, picioarele… Arşiţa pielii aici şi răcoarea de dincolo mă înfiora.

Către seară arşiţa se domolea. Soarele scăpăta după casă, beam ceai în geamlâc, lângă ferestrele dinspre curte, larg deschise. De la o vreme, Lika citea foarte mult şi la ora asta de obicei îl întreba pe frate-meu de una şi de alta în legătură cu lecturile, iar el o povăţuia foarte încântat. Serile erau nesfârşit de molcome – numai rândunelele săgetau văzduhul, şi ţâşnind în sus, se cufundau în adâncurile bolţii. Ei doi vorbeau, eu ascultam:

„Hei, da colo-n deal, Seceră feciorii…”

Cântecul despre plugarii care seceră la poalele dealului curgea o vreme lin, îndelung, îmbibat de tristeţea despărţirii, apoi prindea viaţă şi tărie, şi voinţă, şi lărgime, vitejie şi dibăcie căzăcească…

Iar mai jos, la poale Prin cea verde vale, Ian, cazacii vin!…

Cântecul se minuna îndelung şi cu melancolie la vederea curgerii prin vale a oştii cazacilor, în frunte cu gloriosul Doroşenko. Iar în urma lui venea Sagaidacinîi – *Al de şi-a schimbat muierea Pe tutun şi-o pipă, Ba şi un şip de bere…*

Cântecul se oprea o clipă, mirându-se semeţit de asemenea ciudăţenie de om. Dar numaidecât bătea talgerele cu şi mai mare foc:

Ce să fac, măi, cu muierea la *război, că n-o fi miere – Da tutunul şi o pipă* la *drum lung Te înfiripă, hei*!…

Îl ascultam şi eram trist, şi plin de o dulce invidie.

La apusul soarelui ieşeam de obicei afară din oraş, altă dată ne plimbam prin scuarul din spatele catedralei, pe malul râpei, ori străbăteam oraşul şi ieşeam în câmp. Erau în oraş câteva străzi pietruite, cu un şir de dughene evreieşti, ceasornicării, spiţerii şi tutungerii fără sfârşit; străzile astea pavate cu piatră albă mai respirau căldura zilei dogoritoare, iar la răscrucile lor se înălţau gherete unde trecătorii beau siropuri cu sifon, fel şi fel colorate, şi toate astea mărturiseau clima sudului şi mă îmbiau s-o

pornesc încă mai spre sud – ţin minte adesea mă gândeam la Kerci. Privind de la catedrală în vale, plecam în imaginaţia mea la Kremenciug, la Nikolaev. În câmp ieşeam străbătând oraşul şi suburbia din apus, cu ulicioare şi colibe săteşti. Colibele astea, livezile de vişini şi bostănăriile dădeau în şesul neted, spre şleaul Mirgorodului, drept ca o săgeată. În depărtarea şleaului, de-a lungul stâlpilor de telegraf, se târa, un car domol ca hoholii însăşi, tras de doi boi care îşi legănau capetele în jug, dispărând ca-n valurile mării laolaltă cu stâlpii din care ultimii abia se mai zăreau în şesul neted, mici cât chibriturile. Pe aicea era drumul spre Ianovşcina, Iareski, Sâşaki…

Seara ne-o petreceam adesea în parcul oraşului. Acolo cânta fanfara, terasa luminată a restaurantului răsărea de departe limpede din întuneric, ca o scenă de teatru. Fratele intra în restaurant, iar noi o luam prin parc în direcţia unde se sfârşea, la buza râpei. Noaptea era densă, neagră şi caldă, bezna ei presărată ici-colo cu luminiţe, iar de jos, ca dintr-o catedrală, se ridicau cântări, stingându-se apoi cu încetul – cântau flăcăii din împrejurimi. Cântările lor se contopeau cu întunericul şi tăcerea nopţii, pe care o spărgea duduind trenul alcătuit parcă din verigi luminoase – şi atunci simţeai cu mai multă tărie cât e de adâncă şi neagră valea de sub noi – apoi treptat se stingeau lumini şi duduit, de parcă le-ar fi înghiţit pământul. Şi din nou se auzeau cântece, şi tot crugul zării dincolo de vale vibra odată cu tremurul neîntrerupt al concertului broaştelor ce fermecau această linişte şi beznă, prăbuşind-o într-o încremenire ce nu va mai avea sfârşit.

Când ne urcam pe terasa restaurantului plină de lume, ne simţeam niţeluş stânjeniţi şi orbiţi după întunericul de afară. Fratele, care între timp se cam cherchelise, ne făcea semne afectuoase de la masa lui, unde şedeau alături de el Yaghin, Leontovici, Sulima. Ne instalau şi pe noi acolo cu mare zarvă, mai cereau vin alb, pahare şi gheaţă. Iar când se mai potolea în sfârşit larma

de la masa noastră, ne dădeam seama că fanfara nu mai cântă, dincolo de terasă parcul e cufundat în întuneric şi pustiu, de undeva vine o adiere tare să clatine flăcăruia lumânărilor acoperite cu tichii de sticlă în jurul cărora roiesc fluturii de noapte; dar toată lumea spunea că-i încă prea devreme, ora copiilor. În cele din urmă ne învoiam cu toţii c-ar fi timpul să ne retragem.

Şi totuşi nu ne despărţeam dintr-odată – mergeam spre casă cu toată gloata, vorbind tare, bocănind pe trotuarele de lemn. Grădinile dormeau, tainic îmbrăcate în vălurile nopţii, mângâiate drăgăstos de razele lunii târzii aplecată pe orizont.

Când, rămânând în sfârşit singuri, intram pe portiţă, luna privea cu toată faţa curtea noastră, făcând să scânteieze diamantin sticla geamlâcului. Ţârâia undeva un greier şi fiecare frunză a salcâmului din faţa coşmeliei celei mărunte, fiecare rămurea îşi desena cu uimitoare graţie şi precizie umbra ei nemişcată pe peretele alb.

Cele mai dragi îmi erau clipele dinainte de culcare. O luminare pâlpâia sfioasă pe măsuţa de toaletă. Pe ferestrele deschise se revărsa de afară răcoarea şi prospeţimea nopţii, ca o bucurie a tinereţii şi sănătăţii. În capoţelul ei de fetişcană, aşezată pe marginea patului, Lika privea cu ochii adumbriţi luminarea, împletindu-şi în cosiţă părul cu reflexe mate.

— Tu te tot miri că m-am schimbat, îmi spunea. Dar dacă ai şti cât te-ai schimbat tu. Numai că îmi observi tot mai puţin prezenţa! mai ales când nu suntem singuri. Mă tem că sunt pe cale să devin pentru tine ca aerul – fără el nu poţi trăi, dar nu-i observi prezenţa. Oare nu-i adevărat? Spui că asta ar fi dragostea cea mare. Iar mie mi se pare că numai prezenţa mea nu-ţi e de ajuns.

— Nu-mi e de ajuns, nu mi-e de ajuns, îndrugam eu râzând. Acum toate-s puţine pentru mine.

— Asta zic şi eu – parcă te trage undeva. Gheorghi Alexandrovici îmi spunea că te-ai rugat să te trimită cu statisticienii în judeţ. Pentru ce? Ca să baţi drumurile cu trăsura pe arşiţă şi prin praf, iar după aceea să zaci în vreo

pricăjită primărie de plasă încinsă de soare şi să-i descoşi fără sfârşit pe hoholi după formularele pe care le trimit prin poştă?…

Ridica ochii la mine, petrecând cosiţa peste umăr.

— Ce te mână acolo?

— Numai fericirea, şi parcă nu mă satur cu nici unele. Toate mi-s puţine.

Îmi cuprinse mâna în palmele sale.

— E adevărat ce spui? Eşti fericit?

XXIII

Primul drum l-am făcut pe şleaul Mirgorodului, acolo unde ea dorea atât de mult să meargă cu mine. Mă luase cu el Veghin, trimis la Şişaki după nu ştiu ce treburi.

Ţin minte somnul nostru iepuresc din noaptea ceea, de teamă că ne vom trezi târziu – stabilisem să plecăm cât mai de vreme, înainte să înceapă arşiţa – cum m-a trezit apoi drăgăstos, după ce se sculase înaintea zorilor ca să-mi pregătească ceaiul, înăbuşindu-şi mâhnirea că plec singur. Dimineaţa era cenuşie, răcoroasă, şi ea se tot uita pe geam, grijulie – nu cumva ploaia are să-mi strice plăcerea călătoriei. Până azi simt bucuria aceea amestecată cu neliniştea cu care am sărit amândoi în picioare auzind la poartă clopoţelul diligenţei; ne-am luat rămas bun grăbiţi şi am dat buzna pe portiţă afară, la trăsura aceea în care şedea Yaghin, înfăşurat într-o haină de vânt şi cu o şapcă cenuşie îndesată pe cap.

Pe urmă glasul firav al clopoţelului se topea risipindu-se în necuprinsul văzduhului, era o zi senină, uscată, zăpuşitoare, trăsura înainta prin norii de colb gros şi totul în jur era aşa de uniform şi de monoton, că nu mult după aceea nu mai aveam putere să privesc spre depărtările orizontului albicios şi adormitor, aşteptând de la el vreo revelaţie. La vremea amiezii se perindau prin faţa noastră, prin pustiul fierbinte al grânelor legănătoare, ca un fel de reminiscenţe de pe vremea nomazilor, nesfârşitele stâne ale lui Kociubei. „Amiază, stâne, am notat în carnet printre hurducăturile trăsurii. Bolta cerului împâclită de arşiţă, ulii şi gaiţe… Sunt cu adevărat fericit!”

Iar la Ianovşcina, în cârciumă, adăugai: „Ianovşcina, o cârciumă bătrână cu interiorul afumat, învăluită în penumbra răcoroasă; evreul ne spune că bere n-are, ci «numai beutură.» – «Ce beutură?» – «Beutură şi gata! Beutura Violeta.» „E un evreu slab, în lapserdak, însă beutura ne-o aduse apărând dintr-o odaie dosnică fiul lui, un adolescent cam plin, încins cu o curea nouă-nouţă ceva mai sus de talie peste tunica gri-deschis de licean, un chip frumos, chiar foarte frumos de oriental. După Şişaki mi-am amintit numaidecât de „Carnetul de însemnări” al lui Gogol: „Şi deodată o prăpastie în mijlocul drumului neted ca-n palmă – o surpătură adâncă şi largă; şi în adâncul ei, priveliştea pădurii, iar după ea altă pădure, după cele verzi de mai aproape altele mai de departe, vinete, iardupăele, o fâşie de nisipuri galben-argintii. Deasupra hăului, pe malul abrupt, flutura din aripi o moară de vânt scârţâietoare…”

Jos, sub malul prăvălatic de aici, pe fundul văii, şerpuia Psiolul şi picotea tihnit un sat mare îngropat în verdeaţă. Am umblat mult prin sat în căutarea unui oarecare Vasilenko, cu care Veghin avea treabă, iar găsindu-i sălaşul, nu-l găsirăm pe stăpân acasă, şi am mai stat multă vreme pe prispa casei sale, sub un tei, învăluiţi de răcoarea umedă a desişului de sălcii tinere şi desfătaţi de orăcăitul broaştelor.

Tot acolo petrecurăm şi restul serii, cu Vasilenko, cinând şi bând rachiu de casă, iar lampa de gaz lumina de jos verdele frunzelor, în timp ce deasupra noastră noaptea de vară închisese negurile cortului ei de nepătruns. Apoi bocăni portiţa în negurile acelea şi lângă masă apăru o fată, moaşa comunală, prietenă cu Vasilenko, atât de gros pudrată şi fardată, încât obrazul ei era de un alb plumburiu; bineînţeles, aflase numaidecât că avea oaspeţi de la gubernie. La început, de sfială nu ştia nici cum să şadă, vorbea alandala, apoi se apucă să bea la rând cu noi şi să chicotească tot mai ascuţit la orice glumă a mea. Era îngrozitor de nervoasă această fiinţă cu obrazul lătăreţ şi pometii ieşiţi în afară, cu ochi negri sfredelitori, mâini vânoase care miroseau puternic a parfum, umeri slabi şi

colţuroşi, iar sub bluziţa bleu, subţire, sâni mari şi grei, un mijlocel subţire şi şolduri pline. Noaptea era neagră şi m-am dus s-o conduc. Mergeam prin bezna de nepătruns, călcând în făgaşurile uscate ale nu ştiu cărei fundături, când ea se opri deodată lângă un zăplaz, se lipi de mine şi-mi puse capul pe umăr. A trebuit să fac un efort ca să mă stăpânesc…

Eu şi Veghin ne-am întors acasă a doua zi seara, târziu. Lika era în pat, citea; zărindu-mă, se dădu jos bucuroasă şi mirată.

— Cum, te-ai şi întors?

Şi când, povestindu-i de zor peripeţiile călătoriei, am pomenit râzând de moaşă, Lika mă întrerupse:

— De ce mi-o povesteşti?

Şi ochii i se umplură de lacrimi.

— Cât de crud eşti cu mine! exclamă ea căutând cu mâna tremurătoare batista pe sub pernă. Nu-i de ajuns că mă laşi singură…

De câte ori mi-am amintit apoi, în lungul vieţii, aceste lacrimi! Mi le amintesc şi azi, cum mi le-am amintit o dată, la vreo douăzeci de ani după noaptea aceea. Mă aflam pe litoralul basarabean, la vila unor prieteni. Mă întorsesem de la scăldat şi stăteam întins pe canapeaua din cabinetul de lucru. Amiaza era fierbinte şi vântoasă: foşnetul grădinii de jur-împrejurul casei, fierbinte şi mătăsos, când potolit, când în creştere, apoi dezlănţuit, umbră şi soare în copacii irizaţi, clătinarea neostoită de ramuri uşor mlădiate… Când vântul, vuind cu putere, creştea şi se apropia, el desfăcea deodată tot frunzişul ăsta al pomilor de la ferestrele cabinetului plin de răcoare, şi mi se dezvăluia atunci cerul albastru-smălţuit, încins de arşiţă, se topea numaidecât şi umbra de pe tavan, iar tavanul alb, luminat brusc, devenea violet. Apoi vuietul se stingea, iar vântul luându-şi aripile la spinare, o pornea într-o goană şi se pierdea în depărtările grădinii şi în prăpastia falezei. Priveam şi ascultam, şi brusc mă fulgeră gândul că şi în târgul acela ucrainean, uitat de lume, unde cu douăzeci de ani în urmă ne începeam convieţuirea în comun, şi acolo

am cunoscut o asemenea amiază; mă trezisem târziu – ea plecase la slujbă – ferestrele, de asemeni deschise, dădeau în grădină, şi dincolo de ele acelaşi vuiet, aceeaşi legănare şi acelaşi noian de reflexe irizate, iar prin odaie bântuia aceeaşi briză ferice care aducea cu ea miros de ceapă prăjită făgăduind pe curând dejunul; şi când am deschis ochii, am tras în piept această prospeţime de afară şi, sprijinit de pernă, am privit spre cealaltă, care zăcea alături, răspândind un uşor miros de violete, mirosul părului ei bogat castaniu-închis, laolaltă cu parfumul batistei pe care, împăcându-se cu mine, o mai ţinuse multă vreme în pumn… Şi amintindu-mi de toate acestea, amintindu-mi că de atunci am trăit fără ea o jumătate de veac şi am văzut lumea întreagă, şi azi tot mai trăiesc şi mă bucur de viaţă, pe când ea a plecat de o veşnicie din această lume, m-am dat jos de pe canapea, şi, cu fruntea rece, am ieşit din odaie şi am pornit prin aleea de oţetari, parcă plutind, luat pe sus, prin văzduh, spre prăpastia falezei, privind prin despicătura ei la peticul de mare de un albastru-verzui ca de piatră vânătă, care mi se arăta acum divin, cumplit, primordial, de parcă atunci ar fi fost creat.

În noaptea aceea îi jurasem că nu voi mai pleca nicăieri. Dar peste câteva zile am plecat iarăşi.

XXIV

În cursul vizitei noastre la Baturino, fratele meu Nikolai îmi spusese o dată:

— Mi-e milă de tine din tot sufletul! Prea devreme ţi-ai pus jugul la gât!

Eu însă nu simţeam vreun jug pe grumaji.

Slujba o socoteam de asemeni pură întâmplare şi nu mă vedeam nici în rolul de om însurat. M-ar fi îngrozit numai ideea existenţei mele, despărţit de ea, dar mă apuca nedumerirea la gândul că ar fi fost cu putinţă să nu ne despărţim niciodată; să ne fi întâlnit într-adevăr ca să fim veşnic împreună? Şi o să trăim aşa până la adânci bătrâneţi? Şi o să avem casa noastră şi copii, aşa cum au şi alţii? Acestea din urmă – casă, copiii – mi se păreau mai cu seamă de nesuferit.

— O să ne cununăm într-o zi, spunea ea, visând la viitor. Orice-aş spune, mi-o doresc foarte mult, şi apoi ce poate fi mai frumos decât cununia! Şi atunci poate o să avem un copil… Oare n-ai vrea şi tu?

Ceva tainic şi dulce îmi încleşta inima. Dar ca să nu mă angajez cu un răspuns net, glumeam:

— „Nemuritorii crează, iar muritorii aduc pe lume alţii asemenea lor”.

— Şi eu ce fac? întreba ea. Cu ce am să trăiesc, când o să se veştejească dragostea noastră, tinereţea noastră şi tu n-o să mai ai nevoie de mine?

Era foarte greu şi trist să asculţi asemenea cuvinte, de aceea protestam cu aprindere:

— Nimic n-o să se veştejească niciodată, întotdeauna o să am nevoie de tine!

Şi acum eu aş fi vrut (după cum la Oriol ar fi dorit-o ea) să fiu iubit şi să iubesc, rămânând liber şi întotdeauna superior în toate.

Da, cel mai mult mă înduioşa ea în ceasul când, împletindu-şi cosiţa, se apropia ca să mă sărute şi să-mi spună noapte bună şi vedeam cât e de mică fără tocuri şi cum mă priveşte de jos drept în ochi.

Dar o iubeam cel mai mult în momentele când îşi dezvăluia marele ei devotament pentru mine, renunţarea la sine, convingerea că am dreptul la sentimente şi fapte deosebite.

Adesea ne aminteam de iarna aceea de la Oriol când, despărţindu-ne, plecasem la Vitebsk, şi îi spuneam:

— Polotkul, de pildă… ce crezi că m-a atras acolo? în mintea mea Polotkul, sau Polotsk, aşa cum se numea altă dată, e legat de legenda despre Yseslav, cneazul din vechime. O citisem pe când eram copil. Cneazul acesta, detronat de fratele său, s-a refugiat în „întunecatul ţinut al poloveţilor, sfârşindu-şi veleatul într-o sărăcie aspră, de anahoret, în rugăciuni fără prihană, trudă şi cazne trupeşti, dar în ispita aduceriiaminte; se trezea din somn, spune legenda, la ceasul dinaintea zorilor, „cu lacrimi dulci şi-amare” în ochi, cutremurat de acelaşi vis amăgitor că se

afla iar la Kiev, în binecuvântata cetate de scaun, şi că la Sofia Kievului, nu la Polotsk se trag clopotele de utrenie”… De atunci Polotkul acelor vremi mi s-a înfăţişat întotdeauna cu adevărat fermecător în vechimea sa frustă. îl şi vedeam ca aievea: o zi mohorâtă de iarnă cu ger aprig, un terem din bârne, bisericuţe de lemn, izbe negre printre troiene călcate de căruţe cu cai şi de oşteni pedeştri în cojoace şi opinci… Nimerind în Polotkul real, fireşte, n-am găsit nimic ce semăna cu născocirea. Cu toate acestea, dăinuie şi azi în mine două Polotkuri – unul născocit şi altul real. Dar şi pe acel real îl văd acum înfăşurat în vălul poeziei: oraşul e jilav, plictisitor, rece, mohorât, dar la gară există o sală de aşteptare spaţioasă şi primitoare, cu uriaşe ferestre ogivale, lustrele scânteiază de lumini, deşi afară abia se lasă amurgul, în sală e puhoi de lume, civili şi militari care înfulecă, grăbiţi să se sature înainte de sosirea trenului spre Petersburg, pretutindeni larmă, zăngănit de cuţite în farfurii, aromă de sosuri şi ciorbe pe care le servesc chelnerii ce zboară de colo-colo…

Ca întotdeauna, în asemenea clipe, ea mă asculta cu deosebită, încordată atenţie, şi după ce terminam, se învoia:

„Da, desigur, te înţeleg!”

Eu, profitând de împrejurare, îi băgăm în cap:

— Goethe spunea: „Depindem de creaturile plăsmuite de noi înşine” 1. Există sentimente cărora nu izbutesc a mă împotrivi: uneori câte o imagine ce mi se năzare mă îmbie cu atâta patimă şi atât de chinuitor să plec acolo unde închipuirea mi-o plasează, spre a vedea ce se ascunde îndărătul acelei imagini – înţelegi, îndărătul ei! – cum nu pot să-ţi descriu!

Într-o zi, eu şi Veghin am fost trimişi la Kazacie Brodi, un vechi sat căzăcesc pe malul drept al Niprului, astfel că petrecurăm şi noi la praznicul de rămas bun al coloniştilor care plecau tocmai în regiunea Ussuriiskaia. Ne-am înapoiat dimineaţa cu trenul. La ora sosirii, Lika şi cu fratele meu erau la primărie. Cu obrazul ars de soare, cum îi stă bine bărbatului, şi plin de energie, încântat de

mine însumi şi nerăbdător să-i povestesc ei şi fratelui tabloul rar ce mi-a fost dat să-l văd – o ditamai hoardă pleca sub ochii mei în ţinutul acela de basm, la zece mii de verste distanţă de Kazacie Brodi – am dat o raită prin casa pustie, dereticată, am intrat în dormitor ca să mă schimb şi să mă spăl, aruncând cu dulce strângere de inimă o privire diverselor ei obiecte de toaletă şi puiului de pernă îmbrăcat în dantele de pe perna cea mare – şi toate mi s-au părut nespus de scumpe şi părăsite, trezindu-mi în inimă neliniştea pentru fericirea noastră, dar zărind pe noptieră o carte deschisă, m-am oprit locului. Era „Fericire familială” deâolstoi, şi pe pagina deschisă se vedeau subliniate câteva rânduri: „Toate gândurile mele de atunci, toate sentimentele mele de atunci nu erau ale mele, ci gândurile şi sentimentele lui, care pe neaşteptate deveniseră ale mele…” Am întors câteva pagini mai departe şi văzui alte sublinieri: „Intram adesea, în vara aceea, în dormitorul meu şi în locul vechilor mele doruri şi nădejdi în viitor, mă cuprindea neliniştea pentru fericirea mea în prezent… Aşa a trecut vara şi am început să simt însingurarea. El era veşnic plecat şi nu-i era milă şi nici teamă să mă lase singură…”

Am rămas câteva clipe ca împietrit. Şi cinci te gândeşti că nici nu-mi trecea prin minte că ar fi putut avea (şi are) sentimente şi gânduri tainice, necunoscute mie, şi mai ales sentimente şi gânduri triste, şi încă la timpul trecut! „Toate gândurile mele de atunci, toate sentimentele de atunci”… „Intram adesea în vara aceea…” Dar şi mai neaşteptată era sublinierea din urmă: „Aşa a trecut vara, şi am început să simt însingurarea…” Aşadar, lacrimile ei din noaptea aceea, când m-am întors de la Şişaki, nu erau întâmplătoare?

M-am dus la primărie vesel, mai vesel, ca de obicei, îi sărutai pe ea şi pe Gheorghi cu voioşie, vorbind şi glumind tot timpul. Cu tainic chin aşteptam să rămânem singuri, şi când, în sfârşit, dorinţa mi se împlini, i-am aruncat numaidecât:

— Aşadar, ai citit fără mine „Fericirea familială”?

Ea se înroşi toată.

— Da. Şi ce-i?

— Sunt uimit de sublinierile tale.

— De ce?

— Pentru că din ele reiese absolut limpede că traiul tău cu mine e amar, că te simţi însingurată, dezamăgită.

— Vai, cum exagerezi! spuse ea. De unde ai scos dezamăgirea?... M-am simţit puţin tristă, şi atât... şi, ce-i drept, am găsit oarecare... asemănare... Te asigur că nu e nimic din ce-ţi închipui.

Pe cine voia să convingă? Pe mine sau pe ea însăşi? Totuşi eram bucuros s-o aud stăruind şi doream tare mult s-o cred – de altminteri îmi convenea. „Pescăruşul de stepă cu moţ... îşi ia zborul din drum... Aleargă, cu mijlocul strâns de un brâu albastru şi îi tremură sânii sub ţesătura subţire, iar sub pieliţa picioarelor desculţe, dezgolite până la genunchi, joacă sângele de atâta sănătate...” Câţi „pentru” nu interveneau aici! Şi oare mă înduram să mă las păgubaş de ele? Şi apoi eram sincer convins că toate astea nu impietează câtuşi de puţin asupra sentimentelor mele pentru ea. Cu orişice prilej îi sugeram acelaşi lucru: trăieşte numai pentru mine şi nu mă lipsi de libertate şi de voia mea – te iubesc din tot sufletul, şi dacă-mi vei îndeplini voinţa, te voi iubi şi mai mult. Mi se părea că dragostea mea pentru ea e atât de mare, încât orice mi-e îngăduit, orice mi se poate ierta.

XXY

— Te-ai schimbat foarte mult, spunea ea. Ai devenit mai blând, mai simpatic, mai bărbat. Mai plin de viaţă.

— Într-adevăr. Şi când te gândeşti că fratele meu Nikolai, de altminteri, ca şi tatăl tău, ne prorocea nefericire.

— Asta-i din cauză că Nikolai nu mă putea suferi. Nici nu-ţi închipui cât am suferit la Baturino din pricina amabilităţii lui reci...

— Dimpotrivă, totdeauna a vorbit despre tine cu multă duioşie. De ea mi-e grozav de milă, zicea, e un copil, şi gândeşte-te, ce vă aşteaptă în viitor: cu ce se va deosebi

felul tău de viaţă peste câţiva ani de existenţa unui funcţionar la accize? îţi aminteşti cum îmi zugrăveam, ca să-i cânt în strună, viitorul? O locuinţă cu trei camere, cincizeci de ruble leafă…

— Numai de tine îi era milă.

— Halal de aşa milă! zicea că toată nădejdea şi-o pune în mine, nu se poate să dureze o dragoste când e vorba de un „vântură-lume" ca mine. Cică am să demonstrez eu în curând că nu-s capabil de o asemenea „carieră", nu va trece mult şi noi doi ne vom despărţi: „… sau o vei părăsi tu fără milă, sau te va lăsa ea, după ce s-o sătura de drăgălaşa aceea de statistică, înţelegând în sfârşit ce viitor îi rezervi…"

— Degeaba-şi punea nădejdea în mine – n-am să te părăsesc niciodată. Numai în cazul când aş vedea că n-ai nevoie de mine, că-ţi stau în cale, ţie, libertăţii tale, chemării tale…

Când dă năpasta peste om, el se întoarce necontenit la unul şi acelaşi gând chinuitor şi inutil: când şi cum a început? Din ce s-a format şi cum de am putut să nu acord însemnătate acelor lucruri care ar fi trebuit să-mi atragă atenţia asupra primejdiei? „Am să te părăsesc numai în cazul…" Cum de am putut să nu acord atenţie unor asemenea cuvinte-faptului că trnul din cazuri" ea nu-l excludea totuşi. Îmi preţuiam prea mult „chemarea", profitam de libertatea mea cu tot mai multă nesocotinţă – fratele Nikolai avusese dreptate. Lipseam de acasă tot mai des: cum aveam o zi liberă, plecam în judeţ sau o ştergeam în oraş.

— Da' unde te-a pârlit soarele în halul ăsta? mă întreba la masă Gheorghi. Unde ai mai colindat iarăşi?

— Am fost la mănăstire, la râu, la gară…

— Şi întotdeauna singur, îmi reproşa ea. De câte ori nu mi-ai promis că vom face o plimbare până la mănăstire, că doar o singură dată am fost şi e aşa de frumos acolo, nişte ziduri atât de groase, rândunele, călugări…

Simţeam că intru în pământ de ruşine, nu îndrăzneam să ridic ochii, dar mai presus de orice

temându-mă pentru libertatea mea, doar strângeam din umeri:

— Ce ai tu nevoie de călugări?

— Dar tu de ce ai nevoie de ei?

Mă străduiam să schimb vorba:

— Am văzut azi în cimitirul de acolo ceva foarte bizar: o groapă goală, dar complet gata… unul din fraţi a poruncit acum o vreme să i-o sape, are şi cruce la căpătâi: scrie pe cruce cine e îngropat acolo, când s-a născut şi chiar când a „răposat întru Domnul” – numai pentru data viitoarei morţi a rămas locul gol. Pretutindeni curăţenie, ordine, alei cu flori, şi deodată acest mormânt care-şi aşteaptă locatarul.

— Ei, vezi?

— Ce să văd?

— Dinadins nu vrei să mă înţelegi. Dar nu-i nimic, fie şi aşa… Bine zice Turgheniev…

Am întrerupt-o:

— Am impresia că de la o vreme citeşti numai pentru a găsi ceva care să ni se potrivească. De altminteri, aşa citesc femeile…

— Ce să-i faci, asta sunt, femeie, în schimb nu-s atât de egoistă…

Intervenea fratele, drăgăstos:

— Ia mai potoliţi-vă, oameni buni!

XXVI

Spre sfârşitul verii situaţia mea la primărie se consolidase de-a binelea: până atunci fusesem „ataşat” pe lângă ea, pe când acuma, în afară de faptul că mă trecuseră în state, căpătasem şi o nouă funcţie cum nu se poate mai potrivită – „custode” la biblioteca primăriei, aflată undeva la subsol, îngrijindu-mă de buna rânduială a diferitelor publicaţii locale. Funcţia, născocită de Sulima anume pentru mine, îmi pretindea punerea în ordine şi clasarea acestor publicaţii, instalarea lor într-o încăpere pusă la dispoziţie în acest scop – în odaia lungă cu bolţi aflată la demisolul clădirii, amenajată cu numărul necesar de poliţe şi dulapuri, iar după aceea paza lor şi eliberarea

la nevoie primăriei, pentru folosinţă temporară, a acelora din ele necesare unui serviciu sau altuia, la o dată sau alta.

Le-am pus în ordine şi le-am clasat şi am purces la paza şi la eliberarea lor. Dar întrucât cereri de eliberare nu se iveau – secţiile solicitau câte ceva numai toamna, în ajunul adunării zemstvei – nu-mi rămase decât paza, sau numai şederea în această odaie la demisol pe care o îndrăgisem din pricina grosimii neobişnuite a zidurilor ca de cetate şi a bolţii, cu liniştea ei adâncă – niciun sunet nu pătrundea aici de nicăierişi cu fereastra ei nu prea mare, aşezată sus, sub tavan, prin care soarele lumina din tării şi se vedeau tulpinile ierburilor şi ale tufelor ce năpădiseră maidanul din spatele primăriei. De atunci începui să-mi petrec viaţa şi mai în voie: ziua întreagă şedeam în cavoul acela în deplină singurătate, scriam, citeam, iar când aveam chef, puteam să nu dau pe acolo şi o săptămână întreagă, să încui cu cheia uşa scundă de stejar şi să colind prin oraş sau chiar să plec cu trenul unde mi se năzărea.

Nu ştiu nici eu de ce am vizitat Nikolaevul, dădeam adesea pe la cătunul din apropiere, unde se aşezaseră doi fraţi tolstoieni, pentru a duce o viaţă curată de drept-credincioşi, iar într-o vreme, fiecare seară de duminică o petreceam într-un sat mare de hoholi de pe lângă prima staţie de cale ferată, întorcându-mă acasă târziu, cu un tren de noapte. Pentru ce mă duceam acolo? Lika ghicea acel ceva tainic, care, în afară de toate celelalte, era scopul vagabondajului meu. Istorisirile mele despre întâmplarea cu moaşa comunală din Şişaki o impresionaseră mult mai mult decât mi-o închipuisem. De atunci începu să sufere de gelozie, pe care se străduia s-o ascundă, deşi nu întotdeauna izbutea. Astfel, la vreo două săptămâni după aceste mărturisiri ale mele, contrar caracterului său buu şi blând, ca de copil, găsi un pretext şi tăria necesară pentru a-i da drumul căzăciţei care ne ajuta la treburile casei, procedând întocmai ca o banală „stăpână a casei”.

— Ştiu foarte bine, îmi spuse de la obraz, că asta te mâhneşte: cum să nu, iepşoara asta, cum îi spui tu,

bocăneşte atât de simpatic cu ghetele-i prin odăi, are glezne sculpturale şi nişte ochi scăpărători şi migdalaţi! Dar uiţi cât e de obraznică iepşoara asta, şi încăpăţânată, şi că răbdarea mea are şi ea un capăt…

— Cum poţi să fii geloasă pe ea?! exclamai cu toată sinceritatea. Mă uit la mâna ta frumoasă fără seamăn şi-mi spun: de-ar fi numai şi pentru mâna asta, şi nu te-aş da pe toate frumoasele lumii! Dar sunt poet, artist, şi oricare artă, după afirmaţia lui Goethe, este senzuală.

XXVII

Într-o zi de august pornii în prag de seară spre cătunul tolstoienilor; oraşul era pustiu la ceasurile acelea încă dogoritoare, şi apoi era şi sâmbătă. Treceam pe lângă dughenile închise ale evreilor şi gheretele dărăpănate din piaţă. Clopotele dăngăneau alene, chemând la vecernie, grădinile şi casele aşterneau pe străzi umbre lungi, dar aerul era încă încins, ca de obicei în sud, spre seară, pe la sfârşitul verii, când totul e ars împrejur, până şi grădiniţele din faţa caselor şi grădinile care zi de zi au stat sub văpaia soarelui, când tot şi toate, pretutindeni, în oraş, în stepă, la bostănării zac într-o dulce toropeală după o vară prea lungă.

Lângă fântâna din piaţă se oprise o ucraineancă statuară, cu ochii căprui şi o frunte naltă, cum au numai ele şi polonezele; ghetele-i potcovite erau trase pe piciorul gol. Din matca străzii ce cobora la vale ne privea depărtarea, învăluindu-se cu încetul în umbrele înserării unui cer meridional şi se profilau, abia conturate pe zare, corhănele. Coborând strada, am cotit într-o ulicioară liniştită care, furişându-se între marginea oraşului şi mahalale, dădea spre câmp, şi am luat-o spre vii, ca să urc apoi terasele lor şi să ajung în stepă. Printre vii şi căsuţele albe şi albastre scăpărau în văzduh îmblăciile; treierau pesemne flăcăii care chiuiseră şi cântaseră atât de divin în nopţile de vară.

De sus, de pe deal, stepa, cât vedeai cu ochii, era de aur, atât de dese erau miriştile. Pe şleaul larg zăcea un strat gros şi catifelat de colb, încât îţi făcea impresia că

eşti încălţat cu cizmuliţe de mătase. Şi totul în jur – toată stepa şi tot văzduhul – sclipeau insuportabil din pricina soarelui plecat spre asfinţit. În stânga şleaului, pe buza râpei de deasupra văii, se zărea o coşmelie cu tencuiala căzută – era sălaşul tolstoienilor. O pornii într-acolo, părăsind şleaul, de-a dreptul peste câmp, prin mirişte.

Dar sălaşul se dovedi pustiu – atât înăuntru cât şi în jurul lui. Mă zgâii prin ferestruica deschisă – şi auzii zumzetul milioanelor de muşte care înnegreau pereţii, tavanul şi poliţele cu oalele de mâncare. Mă dusei până la poarta deschisă a ocolului de vite – nimeni, numai soarele rumenind bălegarul uscat. Doar luând-o spre bostănărie, am zărit pe soţia fratelui mai mic – şedea pe hatul dinspre partea de unde veneam eu. Mă apropiam, însă ea nu mă observa sau se făcea că nu mă observă: şedea nemişcată, micuţă, părăsită, cu picioarele desculţe culcate într-o parte, cu o mână sprijinită de pământ, iar cu cealaltă ţinând un fir de pai pe care-l rodea între dinţi.

— Bună seara, spusei, apropiindu-mă. Da’ ce-i cu dumneata că eşti aşa de tristă?

— Bună să-ţi fie inima! Şezi, îmi răspunse cu o părere de zâmbet, şi, aruncând cât colo paiul, îmi întinse mâna arsă de

Mă aşezai, neluându-mi ochii de la dânsa: arăta ca o fetişcană care păzeşte pepenii. Părul decolorat la soare, cămaşa de ţărancă larg decoltată la gât, o fustă neagră, veche, care îi strângea şoldurile pline, de femeie. Picioarele mici, desculţe, erau prăfuite şi arse de soare, cu pielea uscată – mă întrebam cum o fi umblând desculţă prin bălegar şi ierburile ţepoase! Din pricină că era din cercul nostru unde nu se obişnuia să se arate picioarele goale, întotdeauna mi-era jenă să i le privesc, iar pe de altă parte, simţeam o atracţie de neînvins. Simţindu-mi privirea, şi le strânse sub ea.

— Dar unde sunt ai dumitale?

Ea zâmbi iarăşi.

— Ai noştri? Au plecatfiecare după treburile lui. Unul din sfinţii fraţi a plecat pe arie, să ajute la treierat o

văduvă săracă, celălalt s-a dus în oraş, la marele dascăl: să ducă raportul săptămânal asupra păcatelor, ispitelor şi pornirilor trupeşti. Şi afară de asta, „încercarea” următoare, despre care de asemenea trebuie să comunicăm: la Harkov a fost arestat fratele Pavlovski, pentru răspândirea de proclamaţii – fireşte, împotriva serviciului militar.

— Tare mai eşti supărată astăzi!

— M-am săturat, îngăimă femeia scuturând din cap, apoi dându-l pe spate. Nu mai pot, şi gata! adăugă într-un murmur.

— Ce nu mai poţi?

— Nimic. Dă-mi o ţigară.

— Ţigară?

— Da, ţigară!

I-o întinsei, scăpărându-i chibritul, ea o aprinse stângaci, trase cu nesaţ în piept şi, ţuguindu-şi femeieşte buzele, slobozi o şuviţă de fum, aţintindu-şi tăcută ochii în depărtare. Soarele în asfinţit ne mai încălzea umerii şi pepenii grei şi prelungi ce zăceau în jurul nostru, îngropându-şi rotunjimea în ţarină, printre vrejurile arse, încolăcite ca şerpii… Deodată, ea aruncă ţigara şi, căzând cu fruntea pe genunchii mei, izbucni într-un plâns cu hohote. Şi după felul cum, încercând s-o împac îi sărutam părul parfumat de soare, cum îi strângeam umerii şi-i priveam picioarele, mi-am dat seama de ce vin pe la tolstoienii mei.

Dar Nikolaev? Ce mi-a trebuit Nikolaevul? Pe drum îmi însemnasem în carnet:

— De câteva clipe trenul nostru a părăsit Kremenciugul, e seară. În gară, pe peron, la bufet, mulţime fără sfârşit, aerul e zăpuşitor ca-n sud şi tot ca-n sud e înghesuială de neînchipuit. În vagoane, de asemeni. Călătorii, în marea lor majoritate, sunt nişte ucrainene zdravene, vioaie, tinere, arse de soare, puţin emoţionate din pricina călătoriei, puţin agitate din cauza căldurii: se duc undeva „devale”, la muncă. Mă tulbură nespus parfumul trupurilor lor încălzite amestecat cu mirosul

hainelor lor de ţărăncuţe; mănâncă, beau, gura nu le mai tace, şi-aruncă una alteia vorbe în doi peri şi le joacă în cap ochii de cafea, că te cuprinde ameţeala…

— Podul de peste Nipru, lung, foarte lung, în ferestrele din dreapta un soare roşu, sclipind orbitor, jos şi până în zare, cât vezi cu ochii, numai apă, o apă tulbure-gălbuie. Pe grind o gloată de femei care se despoaie fără ruşine, scăldându-se în toată libertatea. Iată, una şi-a tras cămaşa, dă fuga, se împiedică şi cade bâldâbâc cu pieptul în apă, apoi începe să bată din picioare de ţi-e mai mare dragul…

— Niprul a rămas departe în urmă. Umbrele serii pogoară pe măguri pustii, cu fineţe cosite şi mirişti. Şi deodată-mi răsare în minte figura lui Sviatopolk cel Blestdmat. Pesemne că tot într-o seară ca asta străbătea valea călare în fruntea cetei – încotro oare şi la ce cugeta? Şi când te gândeşti că de-atunci a trecut un mileniu, iar pământul e la fel de frumos! Ba nu, nu era Sviatopolk. Prin umbrele de pe măguri călărea la pas pe un murg în spume vreun mujic aprig. Iar în spatele lui avea o femeie cu mâinile legate, părul îi atârna despletit, şi i se dezgoleau genunchii tineri. Aprig îl privea muierea în ceafă, scrâşnind, el însă doar scruta vultureşte zarea…

— O noapte cu lună, umedă. Dincolo de ferestre stepa largă, drumurile desenate negru cu noroi. Tot vagonul doarme, e aproape întuneric, în felinarul colbuit mai pâlpâie un muc de luminare groasă. Din fereastra cu geamul lăsat adie o boare încărcată de umezeala stepei, amestecându-se straniu cu aerul dens, duhnitor al vagonului. Dorm şi ucrainencele, unele cu faţa în sus şi braţele date în lături, cu buze întredeschise, sâni sub cămaşă, şolduri grele ascunse-n catrinţe şi fuste… Una s-a trezit şi mă priveşte ţintă multă vreme cu ochi năuci. Toată lumea doarme – iar mie mi se năzare că dintr-o clipă în alta voi auzi şoapta, chemarea tainică…

Satul unde-mi făceam vizitele duminica se afla într-o vale largă şi lină, din apropierea gării. Într-o zi, ajungând aici, am coborât, pornind fără ţel. Se lăsa seara, prin vălul

amurgului se întrezăreau căsuţele albe pitite în grădini, iar mai încoace, pe izlaz se înălţa cernită o bătrână moară de vânt. În faţa morii se îngrămădea mulţimea, iar în mijlocul ei tropoteau cizme şi scârţâia îmbietor o vioară… Am petrecut după aceea în această mulţime câteva seri duminicale, ascultând până la miezul nopţii vioara şi tropotirea cizmelor, ori cântecele frumoase şi melancolice cântate în cor; apropiindu-mă, întotdeauna mă opream lângă o fată roşcovană cu sâni pietroşi, buze groase şi privirea vioaie a ochilor de un auriu de chihlimbar, şi îndată, profitând de înghesuială, ne luam pe furiş de mână. Apoi şedeam liniştiţi, căutând să ne privim în ochi – ne dădeam seama prea bine că numai moale nu mi-ar fi fost dacă flăcăii şi-ar fi dat seama de dragul cui se învârteşte pe lângă moară coconaşul de la oraş.

De prima dată ne-am găsit din întâmplare unul lângă altul, după aceea însă, numai când mă apropiam, ea întorcea fulgerător capul şi, simţindu-mă alături, îmi prindea degetele în mâna ei şi aşa rămâneam toată seara. Cu cât se întuneca, cu atât mai tare mi le încleşta şi se strângea mai drăgăstos lângă mine.

Noaptea, când mulţimea se rărea, roşcovana se furişa până-n spatele morii şi stătea ascunsă în dosul ei, pe când eu o porneam agale spre gară, aşteptând până nu mai rămânea nici ţipenie lângă moară. Atunci mă strecuram ca un şarpe înapoi. Astfel ne înţelesesem amândoi fără cuvinte, la fel cum ne înţelegeam fără ele şi când ne strângeam cu nesaţ în dosul morii – lăsându-ne apoi pradă caznelor desfătării.

O dată roşcovana veni să mă conducă la gară. Mai era o jumătate de oră până la sosirea trenului, gara plutea în întuneric şi tăcere – numai greierii ţârâiau liniştitor şi în depărtare, în partea satului, se ridica luna puâpurie deasupra negurii grădinilor. Pe linia de rezervă stătea un vagon de marfă cu uşa deschisă. Fără să vreau şi îngrozindu-mă eu însămi de ce fac, am tras-o într-acolo şi m-am căţărat în vagon, ea sări după mine şi mă cuprinse cu foc de gât. Dar scăpărai din chibrit ca să mă orientez –

şi îngrozit, m-am dat înapoi: în mijlocul vagonului stătea un sicriu lung, din cele ieftine…

Ea sări jos ca o căpriţă. Eu după dânsa… Jos, sub vagon, ea se tăvălea de râs, pe muţeşte şi mă săruta cu o veselie sălbatică printre chicote înăbuşite, eu însă eram cu gândul numai la plecare, şi de atunci nici n-am mai dat pe acolo.

XXVIII

Toamna am trăit zilele acelea sărbătoreşti de care are parte orice oraş provincial spre sfârşitul anului – adunarea gubernială a membrilor zemstvei cu drept de vot. O nesfârşită sărbătoare a fost şi iarna: veni în turneu teatrul ucrainean cu Zankovetkaia şi Saksagański, au dat concerte celebrităţi din capitală-Cernov, Iakovlev, Mravina, am avut destule baluri, mascarade, petreceri. După adunare, am fost la Moscova, la Tolstoi, şi, înapoindu-mă, m-am dedat cu deosebită plăcere tuturor ispitelor lumeşti… Şi ispitele acelea au schimbat mult viaţa noastră în exterior – se pare că nu petreceam nicio seară acasă împreună. Toate acestea modificau şi înrăutăţeau pe nesimţite şi relaţiile noastre.

— Iarăşi te schimbi, devii altul, îmi spuse ea într-o zi. Eşti bărbat în toată firea. Ai început să porţi barbişon, ca franţujii.

— Nu-ţi place?

— De ce nu? Numai că toate sunt atât de trecătoare!

— Aşa e. Şi tu începi să semeni cu o tânără femeie. Ai slăbit şi te-ai făcut şi mai frumoasă.

— Şi iar ai început să fii gelos. Şi iară mi-e frică să-ţi mărturisesc…

— Ce anume?

— Că aş vrea să merg costumată la mascarada viitoare. Ceva foarte simplu, care să nu coste mult. O mască neagră, şi ceva negru, lung, vaporos…

— Şi ce-ar însemna asta?

— Noaptea.

— Aşadar, începi iar ce a fost la Oriol? Noaptea. Ce să zic, destul de vulgar.

— Nu văd aici nimic vulgar şi nici că ar semăna cu ce-a fost la Oriol, îmi răspunse rece şi indiferent, şi cu groază simţii în această răceală şi indiferenţă ceva din vechea ei atitudine. Eşti iarăşi gelos, pur şi simplu.

— De ce aş fi?

— Nu ştiu.

— Ba ştii foarte bine. Pentru că din nou ai început să te înstrăinezi de mine, cauţi să placi bărbaţilor, să cucereşti admiraţia lor.

Lika zâmbi sarcastic.

— Tocmai tu îmi vorbeşti despre asta? Tu, care cât a durat iarna, o zi n-ai stat departe de Cerkasova.

Am simţit că roşesc.

— Vezi ce-ţi trece prin minte?! Parcă aş fi de vină că vizitează casele în care mergem şi noi. Mai mult ca orice însă mă doare că eşti distantă cu mine, parcă ai avea ceva de ascuns. Mai bine spune-mi deschis: care-i secretul? La ce să-l ţii în tine?

— Dar ce crezi tu că ascund? îmi răspunse ea. Tristeţea că n-a mai rămas nimic din dragostea noastră de altă dată. Ce să mai vorbim despre asta…

Şi adăugă după o clipă de tăcere:

— Cât despre mascaradă, sunt gata să renunţ la ea cu totul dacă ţie nu-ţi face plăcere. Dar prea eşti aspru cu mine, fiece vis al meu îl numeşti vulgar, mă lipseşti de toate, în vreme ce ţie nu-ţi refuzi nimic…

Primăvara şi iarna am colindat iarăşi destul. Pe la începutul toamnei, m-am întâlnit din nou cu Cerkasova (între mine şi ea într-adevăr nu fusese nimic până atunci) şi am aflat că se mută la Kiev.

— Te părăsesc pentru totdeauna, dragul meu, îmi spuse privindu-mă cu ochii ei de pasăre răpitoare. Bărbatul meu s-a săturat de-atâta aşteptare. N-ai vrea să mă petreci până la Kremenciug? Bineînţeles, numai cu condiţia deplinei discreţii. Voi petrece acolo o noapte, în aşteptarea sosirii vaporului…

XXIX

Era în noiembrie, până azi văd şi simt zilele posace,

întunecate, împietrite ale târgului ucrainean, străzile lui pustii cu podeţe înguste pe trotuare şi grădini negre după garduri, înălţimea golaşă a plopilor pe alei, grădina publică pustie şi ferestrele restaurantului de vară bătute în scânduri, aerul umed al acelor zile, mirosul de ţintirim al frunzelor ce putrezesc… şi paşii mei fără ţel, bezmetici pe aceste străzi, prin această grădină, şi mereu aceleaşi gânduri şi amintiri… Amintirile sunt ceva atâta de apăsător şi de înspăimântător, încât există şi o rugăciune întru izbăvirea de ele.

Într-o clipă nefastă, chinurile-i tainice, despre care abia dacă pomenea vreodată, au cuprins-o în cătuşa demenţei.

În ziua aceea Gheorghi s-a înapoiat târziu de la slujbă, eu – şi mai târziu, or ea ştiuse acest lucru – primăria se pregătea iarăşi pentru adunarea generală anuală, ea rămânea mereu singură, iar de câteva zile nu ieşise de loc din casă, cum se întâmpla în fiecare lună, sica întotdeauna în această perioadă, era oarecum schimbată. Probabil că zăcuse multă vreme pe otomana din dormitorul nostru, cu picioarele strânse sub ea, cum îi era obiceiul, fumase fără măsură – de la o vreme începuse să fumeze, neţinând seama de rugăminţile şi chiar de poruncile mele să se lase de această ocupaţie care îi stătea atât de rău – se tot uitase probabil înaintea ei, apoi deodată s-a sculat şi a mâzgălit pe un petic de hârtie, fără ştersături, câteva rânduri pentru mine (pe care fratele, întorcându-se primul, le-a găsit pe măsuţa de la oglindă în dormitorul rămas pustiu) şi se apucase să strângă câte ceva din lucrurile sale – pe cele mai multe le-a lăsat, pur şi simplu, şi lungă vreme n-am găsit în mine tăria să adun lucruşoarele aruncate în dezordine şi să le pun bine. Când s-a lăsat noaptea, Lika era departe, în drum spre casa părintească…

De ce n-am plecat numaidecât în urmărirea ei? Poate că mi-era ruşine, şi apoi, pe atunci cunoşteam deja firea-i inflexibilă în unele momente. Iar drept răspuns la telegramele şi scrisorile mele veni în sfârşit o epistolă, conţinând câteva cuvinte:

„Fiica mea a plecat, interzicându-mi a face cunoscut cuiva, indiferent cui, locul unde se află”.

Nu ştiu ce s-ar fi întâmplat, în primele zile, de nu l-aş fi avut alături de mine pe fratele Gheorghi (cu toate că era descumpănit şi neputincios în viaţa de toate zilele). Cele câteva rânduri lăsate drept explicaţie pentru fuga ei nu mi le-a dat numaidecât, ci numai după ce m-a pregătit – şi cât de stângaci! – după aceea s-a hotărât şi mi le-a întins, vărsând câteva la Grimi sărace. Pe hârtie stătea scris cu mână fermă:

„Nu sunt în stare să văd cu ochii mei cum te depărtezi de mine din ce în ce, nu sunt în stare să mai îndur insultele pe care tu le aduci fără sfârşit şi tot mai des dragostei mele, nu sunt în stare s-o ucid în mine, dar nu pot să nu-mi dau seama că am ajuns până la ultima treaptă a umilinţei şi a dezamăgirii în toate speranţele şi visele mele prosteşti, mă rog Domnului să-ţi dea puterea să înduri despărţirea noastră, să mă uiţi şi să fii fericit în viaţa ta nouă, de data aceasta complet liberă…”

Le-am citit dintr-o privire şi am găsit în mine destulă impertinenţă ca să rostesc:

— Ce să-i faci, era de aşteptat, obişnuita poveste cu „dezamăgirile”, cu toate că simţeam cum îmi fuge pământul de sub picioare şi pielea pe obraz şi pe cap mi se strângea ca de frig.

După aceasta găsii în mine curajul să intru în dormitor şi să mă întind pe otomană cu aere de indiferenţă. Când se lăsă seara, fratele deschise uşa încetişor – mă prefăcui că dorm. Gheorghi, care când se întâmpla vreo nenorocire, umbla năuc, neştiind ce să facă sau să spună, de altminteri, în asta îi semăna lui tata, neputând să le suporte, se grăbi să mă creadă şi, profitând de obligaţia de a lua parte şi în această seară la şedinţa de la primărie, se îmbrăcă şi o şterse încetişor…

Cred că nu m-am împuşcat în noaptea aceea numai pentru că oricum hotărâsem ferm să-mi iau zilele, dacă nu azi, atunci mâine. Când odaia fu luminată de lumina lăptoasă a lunii risipită în grădină, sub fereastră, intrai în

sufragerie, aprinsei lampa şi-mi umplui un pahar de ceai cu votcă, apoi al doilea… Ieşind în stradă, am pornit să rătăcesc pe străzi. Erau înspăimântătoare: totul era mut în jurul meu, cald, umed, în grădinile pustii şi printre plopii de pe străzile centrale o ceaţă albă, deasă, amestecată cu pânzele lunii învăluise totul în nemişcare… Dar şi mai îngrozitor ar fi fost să mă întorc acasă, să aprind luminarea în dormitor şi să văd în lumina ei sumbră ciorapii şi pantofii aceia răspândiţi, rochiile de vară şi capoţelul cu flori, pe sub care îi îmbrăţişam mai înainte trupul la culcare, după ce-i sărutam obrazul ridicat spre mine într-o totală dăruire, simţindu-i răsuflarea caldă – nu, asta ar fi fost şi mai îngrozitor. Să mă mântuiesc de această groază vărsând lacrimi pătimaşe puteam numai lângă ea, în faţa ei, or tocmai ea lipsea.

Apoi a mai urmat o noapte. Aceeaşi lumină sumbră a luminării în nemişcarea şi tăcerea dormitorului. Dincolo de ferestrele negre foşneşte în beznă ploaia monotonă de toamnă târzie. Zac pe pat, privind într-un colţ – în triunghiul lui atârnă o icoană veche, la care ea se închina înainte de culcare: scândurica veche, netedă, ca turnată, vopsită pe faţă cu cinabru, şi pe acest câmp roşu lăcuit chipul Maicii Domnului în mantie de aur, sever şi îndurerat, cu nişte ochi negri, mari, înconjuraţi de umbre cafenii, care privesc dincolo de această lume. O, ce umbre cumplite! Şi ce cumplită blasfemie această apropiere din minte: Maica Domnului şi ea, acest chip, şi toate lucruşoarele femeieşti răspândite aici, în nebunească grabă a fugii.

Trecu apoi o săptămână, două, o lună. Renunţasem de mult la slujbă, nu ieşeam nicăieri unde erau oameni. Biruiam amintire după amintire, zi după zi, noapte după noapte, urmărit de unul şi acelaşi gând: la fel ca mine îşi târau mujicii slavi odinioară, din hârtop în hârtop, pe drumeaguri pustii de pădure, luntrile lor încărcate cu grele poveri.

XXX

Am îndurat încă vreo lună tortura prezenţei ei

neostoite aici, în casă, şi în acest oraş. În sfârşit, simţii că nu mai am putere să rabd chinul şi am hotărât să mă retrag la Baturino – să stau acolo o vreme, fără a-mi face planuri de viitor.

Ce senzaţie ciudată să te urci în trenul care se urneşte, după ce la despărţire ţi-ai sărutat în grabă fratele, să intri în vagon spunându-ţi: iată, din nou sunt liber ca pasărea cerului!…

Era într-o seară întunecată de iarnă, o iarnă săracă, fără nămeţi, vagonul uruia în aerul geros. M-am aciuiat cu valijoara mea în colţul compartimentului, lângă uşă, şi stând aşa, mi-amintii deodată că-mi plăcea să-i repet zicala polonezilor: „Omul e făcut pentru fericire ca pasărea pentru zbor”. Multă vreme am stat apoi cu faţa întoarsă spre fereastra învăluită în beznele nopţii, ca nimeni să nu-mi vadă lacrimile izvorâte din ochi. O noapte până la Harkov… Şi cealaltă, de la Harkov încoace, cu doi ani în urmă: primăvara, zorile, somnul ei adânc în compartimentul ce se lumina încet… Şedeam încordat în penumbra compartimentului sub felinar, în înghesuiala silnică a vagonului şi nu aşteptam decât dimineaţa „decât forfota omenească şi o cană de cafea fierbinte în gara Harkov…

Apoi am sosit la Kursk, şi acesta întipărit în memorie, cu amiaza însorită de primăvară şi dejunul alături de ea în restaurantul gării, bucuria cu care exclamă: „E prima dată în viaţă când dejunez la gară!” Şi acum, în înserarea zilei cenuşii şi aprig geroase, înaintea aceleiaşi gări, stătea trenul personal nespus de lung şi de monoton, zid nest îrşit de vagoane de clasa a treia, mari, masive, cum circulau de obicei pe linia ferată Kursk-Harkov-Azov.

Ies afară, să mă uit. Locomotiva abia se zăreşte în faţă, ca o umbră neagră. De pe scările vagoanelor coboară oameni cu ceainice în mâini – toţi la fel de dezgustători-grăbiţi să ia la bufet apă fiartă pentru ceai. Au coborât şi vecinii mei de compartiment: un negustor obosit de obezitatea sa şi nepăsător la toate şi un june peste măsură de vioi şi curios, cu o faţă uscăţivă de ţăran şi nişte buze

subţiri, care toată ziua mi-au stârnit silă. Şi acum îmi aruncă o privire bănuitoare – pesemne că şi eu i-am zgândărit toată ziua atenţia: cine naiba o mai fi şi ăsta? Şade, tace mâlc, de parcă n-ar fi un coconaş oarecare, ci dracu' ştie cine! Cu toate astea mă previne îndatoritor:

— Aveţi în vedere că aici nu-i zi să nu găseşti gâşte fripte şi ieftine, curat pomană!

Stau şi mă gândesc la restaurantul unde nu mă pot duce, deoarece acolo se află masa la care am dejunat cândva amândoi. Miroase a iarnă rusească aprigă, deşi nici aici nu a nins încă. Oh, ce privelişte sinistră mă aşteaptă şi acolo, la Baturino! Bătrâneţea părinţilor, veştejirea bieteimele surioare, conacul căzut în paragină, ograda părăginită, parcul gol, cu copaci schilozi prin care bântuie un vânt ca de gheaţă, hămăitul câinilor – iarna, când suflă un vânt aprig ca ăsta, hămăitul lor parcă-i altfel, de prisos şi sună a pustiu…

Şi coada garniturii e la fel de lungă. În faţă, dincolo de grilajul peronului se înalţă măturile plopilor dezgoliţi, şi dincolo de şirul lor, pe gheţuşul străzii pietruite cu bolovani îşi aşteaptă muşteriii nişte biete birje provinciale, a căror înfăţişare îţi dezvăluie fără cuvinte toată tristeţea şi plictiseala a ceea ce se intitulează Kursk. Sub plopi, pe peron, stau câteva ţărănci înfofolite în şaluri petrecute pe sub braţe şi legate pe după mijloc, cu feţe vinete de frig, care-şi vând marfa, strigând-o care mai de care pe întrecute şi îmbiindu-şi cumpărătorii la acele renumite gâşte, într-adevăr uriaşe, îngheţate lemn şi cu pielea buburoasă şi rumenă. Călătorii care-şi făcuseră provizia de apă clocotită pentru ceai alergau acum sprinţar înapoi la tren, în compartimentele calde, se scuturau cu desfătare în mers spre a se dezmorţi şi, voioşi, rosteau vorbe de haz, pipărate, în timp ce se tocmeau cu femeile. În cele din urmă locomotiva din depărtare mugi cu glas lugubru, amenințându-mă că se va aşterne din nou depărtărilor…

Mai cumplit ca orice era însă faptul că nu ştiam unde a dispărut. Altminteri mi-aş fi învins ruşinea, aş fi găsit-o oriunde şi cu orice preţ aş fi adus-o înapoi – fapta ei

absurdă era fără îndoială rodul unui moment nesăbuit, şi dacă nu se căise încă, o împiedica pesemne numai ruşinea.

De data aceasta, întoarcerea mea în casa părintească n-a semănat cu aceea de acum trei ani. Pe toate din jur le priveam cu alţi ochi. Şi, la drept vorbind, toate s-au dovedit a fi la Baturino în stare mai mizeră decât mi le închipuisem în tren: izbele satului, pricăjite, câinii lăţoşi, parcă scăpaţi din pădure, lângă praguri, împotmolite-n noroiul îngheţat, sacale primitive acoperite cu ţurţuri, făgaşe de noroi îngheţat pe drumul spre conac, curtea pustie din faţa casei posomorâte, cu ferestre triste, cu un acoperiş de pe vremea moşilor şi strămoşilor, înalt şi greoi, cu două cerdacuri întunecoase din pricina streşinii prăvălatice din lemnul înnegrit de timp, toate vechi, părăginite, zadarnice – şi un vânt rece, zadarnic şi el, apleacă vârful bradului copilăriei ce-şi înalţă creştetul de după casă, în grădina umilă şi golaşă din pricina anotimpului.

În traiul din casă se vădea o cotitură spre o sărăcie făţişă – crăpăturile sobelor erau umplute cu lut, podelele, ca să ţină cald, se acopereau cu ţoluri ordinare… Numai tata încerca să se mai ţină tare, parcă într-adins îndârjit de mizerie: slab şi mărunţel, ca şi cum descrescuse, cu părul cărunţit de tot, era acum întotdeauna proaspăt bărbierit, pieptănat, pus la punct, nu ca altă dată, când umbla mai neglijent îmbrăcat – era chinuitor să priveşti această bătrâneţe în sărăcie ce se voia elegantă – şi se ţinea (probabil de dragul meu, ca să-mi uşureze durerea ruşinii şi a nenorocirii) mai ţanţoş şi mai vesel ca toţi ceilalţi. O dată spuse, privindu-mă cu duioasă tristeţe, şi ţigara îi tremura între degetele uscate de ani:

— Ce să-i faci, dragul meu, toate astea sunt legitime – frământările, amărăciunile şi bucuriile sunt ale tinereţii, cât despre bătrâneţe, ei nu-i rămâne decât liniştea şi pacea… întocmai cum spune versul acela, adăugă apoi zâmbind numai din ochi: „a păcii desfătare”… naiba să le ia pe toate… *Pierduţi în cel deşert silhui, Nestingherită ni-i suflarea. Coliba-n stepa nimănui Cunoaşte-a păcii*

desfătare...

Când îmi amintesc de tata, întotdeauna mi se umple inima de remuşcare – tot mi se pare că nu l-am preţuit şi iubit de ajuns. De fiecare dată mă simt vinovat că îi cunosc prea puţin viaţa, mai ales tinereţea – m-am îngrijit prea puţin s-o aflu pe vremea când era posibil! Şi mă tot străduiesc, dar nu pot înţelege până la capăt ce fel de om a fost această făptură aparţinând unui secol deosebit şi unui neam deosebit, care te uimea cu multilateralitatea dăruirii sale, o dăruire miraculoasă, care n-avea nimic practic sau util, izvorâtă cu uşurinţă şi fără vreun efort din însăşi natura sa, dotată cu o inimă simţitoare şi o minte ageră, care pe toate le înţelegea, pe toate le pricepea dintr-o simplă aluzie, îmbinând rara sinceritate cu discreţia şi delicateţea sufletească, la fel de rare, simplitatea manifestării caracterului cu complexitatea lui lăuntrică, agerimea şi luciditatea ochiului cu incantaţia romantică-a în iarna aceea împlinisem douăzeci de ani, iar el şaizeci. Nici nu-mi vine să cred că am avut cândva douăzeci de ani, şi că abia înfloreau, neluând nimic în seamă, tinerele mele puteri! Pe când tatii toată viaţa îi rămăsese în trecut. Şi totuşi, în iarna aceea, nimeni dintre ai mei nu a înţeles atât de bine ca el ce am pe suflet, şi, desigur, nimeni n-a desluşit ca el acea îngemănare de amărăciune şi tinereţe tăinuită în adâncul inimii mele.

În ziua aceea şedeam în cabinetul său de lucru. Afară ninsese, şi o zi de iarnă blândă, însorită, care lumina albul nămeţilor curţii, privea duios pe fereastra joasă a cabinetului cald, plin de fum, în dezordine, şi îndrăgit de mine din copilărie tocmai pentru dezordinea şi aspectul lui intim, pentru simplitatea neschimbată a mobilei, nedespărţită în mintea mea de obiceiurile sigusturile tatii, şi de toate amintirile mele cele mai vechi legate de mine şi de el. Şi aducând vorba despre „a păcii desfătare”, puse ţigara deoparte, luă din cui bătrâna ghitară şi începu să-i prefire strunele pe melodia unui cântec popular de altă dată, mult îndrăgit de dânsul, în timp ce privirea ochilor săi deveni fermă şi veselă, şi parcă tăinuind ceva în

străfunduri – iar în ton cu ghitara, care murmura ceva cu duioasă veselie, murmură şi el cu un zâmbet puţin trist despre un ştiu ce comori pierdute, că în viaţă totu-i, oricum, trecător, şi că-i păcat să verşi lacrimi…

Curând după sosirea mea la Baturino, n-am mai putut îndura şi am pornit într-o zi în goană bezmetică spre oraş – şi în aceeaşi zi m-am întors acasă cu mâinile goale: în casa doctorului mi se închisese uşa în nas.

Sărisem jos din sanie lângă binecunoscutul peron cu îndrăzneala desperării – astăzi mă trec fiorii când mi-l amintesc – şi, privind cu groază ferestrele sufrageriei pe jumătate acoperite cu perdele, unde în toamna aceea dinţii şezusem pe divan atâtea zile în şir – am tras de minerul soneriei… Uşa se deschise şi m-am pomenit faţă în faţă cu fratele ei, care îmi spuse apăsat, în timp ce obrazul i se acoperea de paloare:

— Tata nu doreşte să te vadă. Cât despre ea, după cum ştii, lipseşte.

Era liceanul care în toamna aceea se zbenguise cu Volciok în sus şi în jos pe scară. Acum în faţa mea stătea un tânăr mohorât, în cămaşă albă rusească de tip ofiţeresc, cizme înalte, cu tulee negre pe bărbie şi obraji şi o privire făţiş învrăjbită în ochii mici, negri, care mă priveau ţintă, un chip foarte oacheş, atât de oacheş, încât părea pământiu.

— Te rog, pleacă, adăugă el încet.

Şi se vedea limpede cum îi bate inima sub cămaşă…

Şi totuşi, cât a fost iarna de lungă, am aşteptat zilnic, neschimbat, cu încăpăţânare, o veste de la ea.

Nu-mi venea să cred că e în stare de atâta cruzime împietrită…

XXXI

Abia în primăvară aflai că Lika se întorsese acasă bolnavă de pneumonie şi la câteva zile se stinse… Am aflat şi de ultima sa dorinţă: Moartea ei să-mi fie tăinuită cât mai multă vreme…

Păstrez şi astăzi caietul cu coperţi de marochin cafeniu ce mi l-a cumpărat în dar din prima leafă, în ziua,

poate, cea mai dragă din toată viaţa. Pe prima filă se mai pot descifra puţinele cuvinte pe care mi le-a aşternut dăruindu-mi-l, cu două greşeli de gramatică făcute din pricina emoţiei, a grabei şi timidităţii…

Nu de mult am văzut-o în vis – numai o dată-n lunga-mi existenţă fără dânsa. Avea tot atâţia ani ca atunci, pe vremea convieţuirii şi a tinereţii noastre comune, dar chipul ei căpătase parcă farmecul unei frumuseţi ce se ofilea. Era slăbuţă şi purta ceva asemănător cu un strai de doliu. O vedeam ca prin ceaţă, dar inima mi se umplea de atâta dragoste, de atâta bucurie şi de simţământul unei atât de dulci intimităţi fizice şi spirituale, cum n-am mai încercat pentru nimeni, niciodată.

1927 – 1929.1933 Alpii Maritimi.

CUPRINS

Pag.

CARTEA ÎNTÂI 5
CARTEA A DOUA 55
CARTEA A TREIA 1XO
CARTEA A PATRA 151
CARTEA A CIN CEA 199

TIPAHUL EXECUTAT LA: COMBINATUL POLIGRAFIC „CASA SCÂNTEN” Coli tipografice 19. Comanda 90 009

„… Nu, nu-i un roman biografic, ci un lingou în substanţa căruia s-au contopit amărăciunea şi încântarea, sentimentele şi gândurile a tot ce-i pământesc. E hronicul uluitor al unei vieţi, răboj de drumuri umblate, de ţări, oraşe şi mări străbătute.

Viaţa lui Arseniev marchează unul din momentele strălucite ale literaturii universale. Din fericire, acest roman aparţine în primul rând literaturii ruse. În paginile lui de un farmec neasemuit, poezia şi proza, contopindu-se organic şi inseparabil, dau naştere unui nou şi seducător gen literar”.

KONSTANTIN PAUSTOVSKI

EDITURA PENTRU LITERATURA UNIVERSALĂ